This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Digitized by Google

H1928.98

Harvard College Library

GIFT OF

HENDRIK WILLEM VAN LOON
(Class of 1906)

IN MEMORY OF HIS MOTHER

ELISABETH JOHANNA VAN LOON-HANKEN

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

282

Henri W. van Loon.

22/5 02.

Noorthey - Holland.

Cornell - U.S.A.

CHRONOLOGISCH OVERZICHT

VAN

DE GESCHIEDENIS DER TWEE LAATSTE EEUWEN.

Digitized by Google

Typ. J. W. VAN LEEUWEN, Maarsmanssteeg, Leiden.

Digitized by Google

CHRONOLOGISCH OVERZICHT

VAN DE GESCHIEDENIS DER

TWEE LAATSTE EEUWEN.

TEN DIENSTE VAN

GYMNASIA EN HOOGERE BURGERSCHOLEN.

DOOR

DR. C. WILDE *S. J.*

LEIDEN,
J. W. VAN LEEUWEN,
Maarsmanssteeg.
1898

Digitized by Google

H1928.98

HARVARD COLLEGE LIBRARY
GIFT OF
HENDRIK WILLEM VAN LOON
OCT 21 1921

Digitized by Google

Dit boekje is in de eerste plaats geschreven voor allen, die zich tot een examen in de Nieuwe Geschiedenis voorbereiden.

Ook anderen, die de herinnering aan het vroeger geleerde wenschen te verlevendigen of in een oogenblik van twijfel zekerheid verlangen omtrent een of ander geschiedkundig feit, zullen, naar ik vertrouw, dit boekje met vrucht raadplegen.

Het uitvoerig alphabetisch register zal hun daarbij goede diensten kunnen bewijzen.

De schrijver heeft niet gemeend zijn godsdienstige overtuiging te moeten verbergen; toch gelooft hij niet de gevoelens van andersdenkenden te hebben gekwetst.

Moge dit boekje de beoefening der geschiedenis aangenamer en gemakkelijker maken.

Digitized by Google

INHOUD.

I. De achttiende eeuw tot aan het begin der Fransche Omwenteling.

Bladz.

EERSTE HOOFDSTUK. — DE BEIDE GROOTE OORLOGEN IN HET BEGIN DER ACHTTIENDE EEUW 1

§ 1. De Spaansche Successie-oorlog 2
§ 2. De groote Noordsche oorlog 10

TWEEDE HOOFDSTUK. — EUROPA VAN DEN VREDE TE UTRECHT TOT DEN OOSTENRIJKSCHEN SUCCESSIE-OORLOG . 16

§ 1. Spanje, Portugal, Italië gedurende de regeering van Philips V 17
§ 2. Duitschland gedurende de regeering van Karel VI 20
§ 3. Frankrijk gedurende het Regentschap en het bestuur van Fleury 23
§ 4. Engeland en Holland van den vrede te Utrecht tot den Oostenrijkschen Successie-oorlog 25
§ 5. De Noordsche Rijken ten tijde der eerste opvolgers van Peter den Grooten. 29

DERDE HOOFDSTUK. — DE BEIDE GROOTE OORLOGEN IN HET MIDDEN DER ACHTTIENDE EEUW 31

§ 1. De Oostenrijksche Successie-oorlog 31
§ 2. De Zevenjarige oorlog 36
§ 3. De Zee-oorlog tusschen Engeland en Frankrijk. . 39

Digitized by Google

Bladz.

VIERDE HOOFDSTUK. — De laatste vijf en twintig jaren vóór de Fransche Revolutie 42

§ 1. Duitschland na het einde van den Zevenjarigen oorlog 42
§ 2. De Noordsche Staten gedurende de regeering van Katharina II. De ondergang van Polen 48
§ 3. Engeland en Holland sedert den Zevenjarigen oorlog. De opstand der Amerikaansche Koloniën 56
§ 4. Portugal, de Bourbonsche Rijken en Italië . . . 65

II. Het tijdperk der Fransche Revolutie.

EERSTE HOOFDSTUK. — De Revolutie 74
§ 1. De Algemeene Staten en de Constitueerende Vergadering (5 Mei 1789—30 Sept. 1791) 75
§ 2. De Wetgevende Vergadering (1 Oct. 1791—20 Sept. 1792). 80
§ 3. De Nationale Conventie (20 Sept. 1792—26 Oct. 1795) 82
§ 4. De oorlogen der Revolutie tot aan den vrede van Bazel (1792—1795). 86
§ 5. Het Directoire (27 Oct. 1795—9 Nov. 1799) . . . 91
§ 6. De oorlogen tijdens het Directoire 92
§ 7. De eerste jaren der Bataafsche Republiek (1795—1801) 98

TWEEDE HOOFDSTUK. — Napoleon Bonaparte . . . 100

§ 1. Het Consulaat (1799—1804) 101
§ 2. De eerste jaren van het Fransche Keizerrijk (1804—1807) 106
§ 3. Het Fransch-Russische Verbond 112
§ 4. De tocht naar Moskou, de Vrijheidsoorlogen en de val van Napoleon (1812—1814) 118
§ 5. Nederland van 1801—1814 124
§ 6. Het Congres te Weenen, de honderd dagen. . . 129

Digitized by Google

III. De negentiende eeuw van het Congres te Weenen tot het herstel van het Duitsche Rijk (1815—1871).

Bladz.

EERSTE HOOFDSTUK. — De Restauratie en het Heilig Verbond 134

§ 1. Frankrijk van 1815—1830 135
§ 2. Spanje, Portugal, Italië (1815—1830) 140
§ 3. Duitschland en Nederland (1815—1830) 146
§ 4. Rusland, Turkije, Griekenland (1815—1830) . . . 150
§ 5. Engeland (1815—1830) 155

TWEEDE HOOFDSTUK. — De Julimonarchie (1830—1848) 157

§ 1. Frankrijk gedurende de regeering van Louis Philippe 158
§ 2. Spanje, Portugal, Italië (1830—1848) 165
§ 3. De Belgische Revolutie. Holland, België (1830—1848) 169
§ 4. Duitschland, Zwitserland, Zweden, Denemarken (1830—1848) 175
§ 5. Rusland, Turkije, Griekenland (1830—1848) . . . 179
§ 6. Engeland (1830—1848) 182

DERDE HOOFDSTUK. — Revolutie en Reactie (1848—1852) 184

§ 1. Frankrijk gedurende de tweede Republiek (1848—1852) 185
§ 2, De Revolutie in Duitschland 189
§ 3. De oorlog in Sleeswijk-Holstein 193
§ 4. De Revolutie in Duitsch-Oostenrijk en Hongarije . 194
§ 5. De Revolutie in Italië 197

VIERDE HOOFDSTUK. — De tijd van het tweede Keizerrijk (1852—1870) 200

§ 1. De eerste jaren van het tweede Keizerrijk (1852—1860) 200
§ 2. De liberale vervorming van het Keizerrijk (1860—1870) 208

Digitized by Google

Bladz.

§ 3. Duitschland gedurende het tweede Keizerrijk . . 215
§ 4. De Fransch-Duitsche Oorlog (1870—1871) 223
§ 5. Spanje, Portugal, Italië, tijdens het tweede Keizerrijk (1850—1870). 230
§ 6. De Staten van Noord- en Oost-Europa gedurende het tweede Keizerrijk 236
§ 7. Engeland, Holland, België, Zwitserland gedurende het tweede Keizerrijk 239

VIJFDE HOOFDSTUK. — Amerika gedurende de Negentiende Eeuw 243

§ 1. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika van 1800—1880. 244
§ 2. Spaansch en Portugeesch Amerika van 1800—1880. 249

AANHANGSEL. — Kort overzicht van de voornaamste gebeurtenissen der laatste jaren 253

Alphabetisch Register I. (1700—1789) 265
„ „ II. (1789—1815) 281
„ „ III. (1815—1898) 293

Digitized by Google

VERDEELING

VAN

DE GESCHIEDENIS DER BEIDE LAATSTE EEUWEN.

De geschiedenis der beide laatste eeuwen kan gevoegelijk gesplitst worden in drie afdeelingen:

I. **De Geschiedenis der achttiende eeuw** tot aan het begin der Fransche Omwenteling, 1700—1789.

II. **De Geschiedenis der Fransche Revolutie** tot aan het Congres te Weenen, 1789—1815.

III. **De Geschiedenis der negentiende eeuw** van het Congres te Weenen tot het herstel van het Duitsche Keizerrijk, 1815—1871.

In een aanhangsel behandelen wij de geschiedenis der laatste jaren.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. DE ACHTTIENDE EEUW TOT AAN HET BEGIN DER FRANSCHE OMWENTELING.

1700–1789.

EERSTE HOOFDSTUK.

De beide groote oorlogen in het begin der achttiende eeuw.

De achttiende eeuw wordt geopend door twee langdurige en bloedige oorlogen, die beide den politieken toestand van Europa aanmerkelijk wijzigden.

Terwijl in het *Noorden* en *Oosten* van Europa de groote **Noordsche oorlog** het overwicht van *Zweden* vernietigt, en aan een nieuw tot dusver bijna onbekend rijk, met de heerschappij in het Noorden, eene voorname plaats onder de groote mogendheden verzekert, wordt het *Zuiden* en *Westen* van ons werelddeel geteisterd door den **Spaanschen Successie-oorlog,** die de *Fransche overmacht* in Europa te niet doet en het staatkundig evenwicht op nieuwe grondslagen vestigt. Wel behoudt Lodewijk XIV door een onverhoopte wisseling der fortuin de Spaansche kroon voor zijn kleinzoon, maar de vreeselijke uitputting van zijn land keert het gevaar der gevreesde Fransche overheersching.

Digitized by Google

§ 1. DE SPAANSCHE SUCCESSIE-OORLOG.

1665—1700. **Karel II,** koning van Spanje.

1658—1705. **Leopold I,** keizer van Duitschland.

1643—1715. **Lodewijk XIV,** koning van Frankrijk.

1689—1702. **Willem III,** koning van Engeland; stadhouder van Holland sedert 1672.

Treurige toestand van *Spanje*, dat gedurende de geheele zeventiende eeuw zijn macht en welvaart voortdurend had zien verminderen. De ziekelijkheid van den kinderloozen koning Karel II doet een spoedig uitsterven van den ouderen tak der Habsburgers voorzien. Daardoor ontstaat het vraagstuk der Spaansche Successie.

De familiebetrekkingen der verschillende mededingers blijken uit de hieronderstaande geslachtslijst.

Philips III, koning van Spanje.

Anna van Oostenrijk. × Lodewijk XIII. — **Philips IV,** koning van Spanje. — **Maria Anna.** × Keizer Ferdinand III.

Lodewijk XIV. × Maria Teresia v. Spanje. — **Maria Teresia.** **Karel II.** **Marg. Teresia.** — Keizer **Leopold I.** × Margareta Teresia v. Spanje.

Lodewijk (le grand Dauphin). — **Maria Antonia.** × Maximiliaan Emanuel v. Beieren.

Philips van Anjou. — **Jozef Ferdinand** († 1699).

Leopold I heeft uit zijn *derde* huwelijk met *Eleonora van Palts-Neuburg* nog *twee* zoons: Jozef I (*keizer* 1705—1711) en **Karel** (als keizer *Karel VI* 1711—1740).

Keizer Leopold maakt aanspraak op de Spaansche erfenis, steunende op de volgende rechtsgronden: 1°. Hij vertegenwoordigde den *jongeren tak van het Habsburgsche Huis*, waarvan de *oudere* tak in Spanje regeerde. 2°. Zijne moeder *Maria Anna* was de dochter van Philips III, koning van Spanje. 3°. Zijne echtgenoote *Margareta Teresia* was de dochter van Philips IV, koning van Spanje.

Daarbij had Philips IV, voor het geval van kinderloos overlijden van zijn zoon Karel II, de gemalin van Leopold I en hare nakomelingen tot zijn erfgenamen benoemd; deze bepaling was goedgekeurd door de *Spaansche Cortes* en erkend door *Lodewijk XIV*.

Leopolds dochter *Maria Antonia* had bij haar huwelijk met den keurvorst van Beieren *afstand* gedaan van haar

Digitized by Google

rechten op de Spaansche nalatenschap ten behoeve van *haar vader Leopold I.* Deze echter draagt, om niet door het herstel van het rijk van Karel V te veel tegenstand bij de andere mogendheden op te wekken, zijn rechten over op zijn *jongsten* zoon Karel.

Ook Lodewijk XIV beweert aanspraak te kunnen maken op de nalatenschap van Karel II. Immers 1°. Zijne moeder *Anna van Oostenrijk* was de oudste dochter van Philips III. 2°. Zijne gemalin *Maria Teresia* was de oudste dochter van Philips IV.

Wel is waar hadden beide vorstinnen uitdrukkelijk *afstand gedaan van al hare rechten* op de Spaansche monarchie, maar Lodewijk acht zich daardoor niet gebonden, omdat de bij zijn huwelijk met Maria Teresia bedongen *bruidschat* niet was uitbetaald.

Ook hij verlangt de Spaansche erfenis niet voor zich, maar voor zijn *tweeden* kleinzoon **Philips van Anjou.**

Volgens *Spaansche* opvatting is de naaste erfgenaam de erfprins van Beieren, Jozef Ferdinand, zoon van Maria Antonia en eenige kleinzoon van Margareta Teresia.

In de meeste Europeesche landen, vooral in *Engeland* en *Holland* heerscht algemeene vrees voor de vereeniging der Spaansche monarchie, hetzij met de landen der Habsburgers hetzij met Frankrijk.

Te Madrid — sedert den vrede van Rijswijk 1697 — voortdurende *kuiperijen* en twisten tusschen de Oostenrijksche, Beiersche en Fransche partij. Schitterende vrijgevigheid van den Franschen gezant *d'Harcourt.*

1698. Eerste testament van Karel II. De erfprins van Beieren, *Jozef Ferdinand*, wordt als *universeel erfgenaam* aangewezen.

Eerste verdeelingsverdrag tusschen *Lodewijk XIV* en *Willem III.* De Beiersche erfprins zal de geheele Spaansche monarchie erven, behalve de *Italiaansche* bezittingen (*Napels*, *Sicilië*, *Sardinië*), die aan den *Dauphin* zullen ten deel vallen, terwijl de *keizer* alleen *Milaan* zal verkrijgen.

Op het bericht daarvan groote verontwaardiging van Karel II, die bij een tweede testament den Beierschen prins op nieuw tot zijn *universeelen erfgenaam* benoemt. (Nov. 1698.)

1699. 8 Febr. Plotselinge dood van den Beierschen erfprins te Brussel.

1700. Tweede verdeelingsverdrag tusschen *Lodewijk XIV* en *Willem III. Karel van Oostenrijk* zal thans het vroeger aan den Beierschen erfprins toegewezen deel erven; de *Dauphin*, behalve zijn vroeger deel, nog *Lotharingen*, terwijl de hertog van dat land *Milaan* als vergoeding verkrijgt.

Digitized by Google

Nieuw *protest* zoowel van *Karel II* als van keizer *Leopold I.* Listige kuiperijen der Fransche partij te Madrid.

1700. 2 October. Karel II benoemt **Philips van Anjou** tot zijn **universeelen erfgenaam**, onder voorwaarde, dat de Spaansche kroon *nooit* met de Fransche zal vereenigd worden.

1 Nov. **Dood van Karel II.**

16 Nov. Lodewijk XIV aanvaardt de Spaansche erfenis.

1701—1746. **Philips V,** koning van Spanje. Hij wordt aanstonds erkend in de geheele monarchie. *Protest van keizer Leopold.* Hij besluit zijne rechten met de wapenen te handhaven. **Eugenius van Savoye** (geb. 1663 † 1736) opperbevelhebber der keizerlijke troepen.

Verbond des keizers met den keurvorst van Brandenburg *Frederik III*, wien hij den titel van **koning in Pruisen** toekent. Plechtige kroning van den nieuwen koning te *Koningsbergen* (18 Jan. 1701). *Protest* van *Paus Clemens XI.*

1701—1713. **Frederik I,** koning in Pruisen.

Ontevredenheid van Willem III en *Heinsius* over de aanvaarding van Karels testament door Lodewijk XIV. In Engeland en Holland is de stemming weifelend; de *Tory's* zijn sterk tegen den oorlog. Engeland en Holland erkennen Philips V als koning van Spanje (1701).

1701–1714. Spaansche Successie-oorlog.

De keizer, voorloopig alleen gesteund door de keurvorsten van Brandenburg en Hannover, begint den oorlog in Italië om Milaan, *een Duitsch leen*, te heroveren.

Stoute tocht van Prins Eugenius over de Alpen. Hij verslaat *Catinat* bij *Carpi* en *Villeroy* bij *Chiari* (1701).

Onvoorzichtige handelwijze van Lodewijk XIV: hij waarborgt de rechten van Philips op den *Franschen* troon; hij sluit een verbond met de keurvorsten van *Keulen* en *Beieren* en met de hertogen van *Savoye* en *Mantua* en laat eenige vestingen in de *Spaansche* Nederlanden door *Fransche* troepen bezetten.

1701. Juni. **Act of Settlement;** de katholieke Stuarts worden van den Engelschen troon uitgesloten en de opvolging verzekerd aan het *Huis van Hannover.*

7 Sept. Het **groote Verbond** in den Haag gesloten tusschen den *keizer*, *Engeland* en *Holland.*

16 Sept. Dood van Jacobus II. Lodewijk XIV erkent diens zoon **Jacobus III** als **koning van Engeland.** Groote verontwaardiging aldaar; de oorlog tegen Frankrijk wordt definitief besloten.

Digitized by Google

1702. Dood van Willem III. Hij wordt in Engeland opgevolgd door **Anna** (1702—1714), tweede dochter van *Jacobus II.*

In Holland begint het *tweede stadhouderloos tijdvak* (1702—1747). De houding van beide mogendheden tegenover Lodewijk XIV wordt door Willems dood niet veranderd. Het *drieman-schap:* **Eugenius van Savoye,** *John Churchill,* later hertog van **Marlborough** (een groot veldheer, behendig diplomaat maar laag en hebzuchtig), **Antonie Heinsius,** Raadpensionaris van Holland. Marlborough's echtgenoote *Sarah Jennings* staat in hooge gunst bij koningin *Anna.*

Mei. De *keizer*, *Engeland* en *Holland* verklaren nagenoeg gelijktijdig den oorlog aan *Lodewijk XIV.*

Voornaamste veldheeren van den kant der bondgenooten: *Eugenius*, *Marlborough*, *Lodewijk van Baden*, *Starhemberg*, *Stanhope*, *Peterborough*, *Galloway (Ruvigny)*, *Jan Willem Friso*; van den kant der Franschen: *Catinat*, *Vendôme*, *Villars*, *Boufflers*, *Berwick.*

De Spaansche Successie-oorlog, die op 4 verschillende krijgstooneelen *Spanje*, *België*, *Italië*, *Duitschland* gevoerd is, kan in *drie tijdvakken* worden verdeeld. Van 1701—1704 houden de beide partijen elkander nagenoeg in *evenwicht;* 1704—1710 is het tijdperk van de *groote nederlagen der Franschen;* 1710—1714 door den algeheelen *omkeer der Engelsche staatkunde* helt de krijgskans weder naar de Fransche zijde over, zoodat bij den vrede de Spaansche erfenis aan Philips van Anjou verzekerd blijft.

1702—1704. Oorlog in Italië. *Villeroy* wordt te *Cremona* door de keizerlijke troepen overvallen en gevangen genomen. *Vendôme* komt met een nieuw leger naar Lombardije. Slag bij *Luzzara* (1702). Eugenius keert naar Weenen terug; Vendôme herwint een deel van het verloren gebied. — De hertog van *Savoye* verlaat de zijde der Franschen (1703), toch behoudt Vendôme het overwicht in Italië.

In de Nederlanden en de Rijnstreken staat Marlborough aan het hoofd der Engelsch-Nederlandsche troepen. Hij wordt voortdurend gedwarsboomd door de *gedeputeerden te velde*, zoodat de oorlog aldaar slepend gevoerd wordt.

In Spanje wordt de zilvervloot gedeeltelijk bemachtigd door Engelschen en Hollanders in de baai van *Vigos* (1702). *Portugal* verlaat de zijde van Lodewijk XIV en sluit zich aan bij het groote verbond door het verdrag van Methuen (1703). Door dit zelfde verdrag opent het tegen een verlaging der

Digitized by Google

rechten op de Portugeesche wijnen, zijn grenzen voor de Engelsche fabriekswaren. *Karel van Oostenrijk* wordt te *Weenen* plechtig uitgeroepen als koning van Spanje; hij landt te *Lissabon* (8 Maart 1704). In hetzelfde jaar bemachtigt een Engelsch-Hollandsche vloot onder *Rooke* en *Callenburgh* de sterke vesting **Gibraltar,** die sedert dien tijd in het bezit der Engelschen gebleven is.

Oorlog in Duitschland. *Lodewijk van Baden* trekt over den Rijn en verovert *Landau* (1702).

De keurvorst van Beieren (bondgenoot van Lodewijk XIV) vermeestert de vrije rijksstad *Ulm;* hij wordt in den rijksban geslagen.

Villars trekt over den Rijn en verslaat Lodewijk van Baden bij *Friedlingen* (1702, 14 Oct.). Hij trekt door het Zwarte Woud en vereenigt zich met de Beieren (1703). Hachelijke toestand van keizer Leopold.

Gevaarlijke opstand in *Hongarije* onder Rakotsy; voor goed geeindigd 1711.

De keurvorst van Beieren van het Noorden en Vendôme van het Zuiden doen een inval in *Tyrol* maar worden met groot verlies teruggedreven. Villars verslaat den keizerlijken generaal Styrum bij *Höchstädt.*

1704. De Franschen nemen Augsburg en Passau in en bedreigen Oostenrijk.

Marlborough trekt uit België langs den Rijn naar Beieren en vereenigt zich met het keizerlijke leger onder Eugenius en Lodewijk van Baden.

13 Aug. **Slag van Höchstädt;** de Franschen en Beieren onder *Tallard*, *Marsin* en den *keurvorst van Beieren* worden door **Eugenius** en **Marlborough** totaal verslagen. *Tallard* wordt gevangen genomen. Diepe indruk door deze overwinning overal teweeggebracht. Beieren valt in de macht des keizers; de Fransche troepen worden uit geheel Duitschland verdreven.

1702—1704. Opstand der Camisards in de Cevennen. *Cavalier* biedt langen tijd tegenstand aan de koninklijke legers. Villars herstelt de rust.

1705. Dood van keizer Leopold.

1705—1711. **Jozef I,** keizer van Duitschland, zet den oorlog krachtdadig voort.

1706. 23 Mei. **Slag bij Ramillies** door **Marlborough** op Villeroy gewonnen. De Franschen, onder Vendôme, bemachtigen het grootste gedeelte van Savoye en Piemont. La Feuillade belegert *Turijn.*

Digitized by Google

7 Sept. **Slag bij Turijn. Eugenius** verslaat het Fransche leger onder den hertog van Orleans en **Marsin.** *Mantua* wordt door de keizerlijke troepen bezet. De Franschen ontruimen geheel Italië.

1707. **Daun** verovert het koninkrijk **Napels.**

Een inval in het Zuid-Oosten van Frankrijk en een belegering van *Toulon* door Prins Eugenius, gesteund door een Engelsche vloot, mislukt.

In Spanje bemachtigt Karel, met de hulp van een Engelsch-Hollandsch leger, *Barcelona* (1705) en *Valencia* (1706). Ook *Madrid* (1706) valt in de handen der Engelschen en Portugeezen onder *Galloway*, die het echter weldra moeten ontruimen.

1707. 25 April. **Berwick** verslaat de bondgenooten bij **Almanza.** Valencia en Lerida vallen weder in de macht van Philips V. Ook *Starhemberg*, die met een klein leger naar Spanje wordt gezonden, kan geen beslissende voordeelen behalen. Toch veroveren de bondgenooten Sardinië en Minorca.

1708. Uitputting van Frankrijk. Vruchtelooze krijgstocht van den *pretendent*, Jacobus III, naar Schotland. **Marlborough** en **Eugenius** overwinnen de Franschen onder den *duc de Bourgogne* en *Vendôme* bij **Oudenaarde** (11 Juli) en veroveren geheel België. Na een dappere verdediging wordt *Bouffiers* genoodzaakt *Lille* over te geven (10 Dec). Strenge winter, ellende en gebrek in Frankrijk; algemeene ontevredenheid.

1709. *Lodewijk XIV vraagt den vrede; de Torcy* onderhandelt met *Heinsius*. Harde eischen der bondgenooten. Zij vorderen o. a. den afstand der geheele Spaansche erfenis en van alle veroveringen sedert 1648, alsmede dat Lodewijk desnoods met geweld zijn kleinzoon tot afstand zou dwingen. De 40 artikelen. Uiterste pogingen van Lodewijk XIV. *Villars* wordt belast met het opperbevel over een laatst Fransch leger; de onderhandelingen worden afgebroken.

11 Sept. **Slag bij Malplaquet**, de bloedigste van den geheelen oorlog. De Franschen worden verslagen door **Eugenius** en **Marlborough** maar trekken in goede orde naar hun land terug. Eugenius bemachtigt Mons.

1710. Nieuwe pogingen van Lodewijk XIV om den vrede te verkrijgen. Onderhandelingen te Geertruiden-

Digitized by Google

berg. *Huxelles* en *Polignac*, *Buys* en *van der Dussen*. De bondgenooten vernieuwen en verhoogen hun vroegere eischen. De onderhandelingen worden opnieuw afgebroken.

In Spanje is ondertusschen na talrijke gevechten *Madrid* voor de tweede maal in de handen van *Karel III* gevallen (1710), die echter de stad weldra weer verlaat. Bij den terugtocht der bondgenooten worden de Engelschen onder Stanhope door Vendôme verslagen bij *Brihuega*; de slag van *Villaviciosa* tusschen Starhemberg en Vendôme blijft onbeslist. Geheel Spanje behalve *Catalonië* komt weer in de macht van Philips V. De bondgenooten nemen terzelfder tijd eenige steden van Fransch Vlaanderen.

Omkeer der publieke opinie in Engeland. Sarah Jennings (lady Marlborough) valt in *ongenade* bij de koningin (April 1710); daardoor wordt ook Marlborough's positie onhoudbaar. *Ontbinding van het Parlement;* door de nieuwe verkiezingen verkrijgen de *Tory's*, die gunstig voor den vrede gestemd zijn, de meerderheid. Harley en St. John (Bolingbroke) de voornaamste leden van het ministerie. Geheime onderhandelingen met Frankrijk.

1711. 17 April. **Dood van keizer Jozef I.** Zijn broeder wordt gekozen tot zijn opvolger, onder den naam van **Karel VI** (1711—1740). Gevaar voor een nieuw rijk als van Karel V.

Marlborough, van oneerlijkheid en diefstal beschuldigd, wordt van het opperbevel ontzet en vervangen door Ormond.

October. *Voorloopige vrede* tusschen Frankrijk en Engeland.

1712. Jan. Prins Eugenius te *Londen;* zijne vergeefsche pogingen om Engeland tot het voortzetten van den oorlog te bewegen.

29 April. Opening van het vredecongres te Utrecht. Overmoedige houding der Fransche gezanten.

24 Juli. **Gevecht bij Denain.** *Villars* overvalt en verslaat een deel van *Eugenius'* leger, zoodat deze zijn aanvallende houding moet laten varen.

1713. 11 April. **Vrede te Utrecht** van *Frankrijk* en *Spanje* met *Engeland*, *Savoye*, *Portugal*, *Pruisen*, *Holland*.

Voornaamste bepalingen: 1°. **Philips van Anjou** behoudt *Spanje* met de *bezittingen in de „beide Indiën"*, maar de kronen van Frankrijk en Spanje blijven *voor eeuwig* gescheiden.

2°. **Karel VI** *zal* behouden *Milaan* (met *Mantua*), *Napels*,

Digitized by Google

Sardinië, en de *Spaansche Nederlanden*. Het *Duitsche Rijk* zal de grenzen behouden van 1697.

3°. **De hertog van Savoye** verkrijgt eenige deelen van het hertogdom *Milaan* alsmede *Sicilië* en den *koningstitel*.

4°. **Engeland** blijft in het bezit van *Gibraltar* en *Minorca*. Lodewijk XIV erkent de erfopvolging van het *Huis van Hannover* en zal den *pretendent* Jacobus III van zijn gebied verwijderen. De havenwerken van *Duinkerken* worden geslecht. Engeland verkrijgt *Terre-Neuve* (Frankrijk behoudt het kleine eilandje *Kaap-Breton* en recht op de visscherij), *Akadië* en de *Hudsonsbaailanden*. *Spanje* schenkt aan Engeland belangrijke voordeelen voor den handel (vermindering van inkomende rechten, het „asiento”, het „permissie-schip”).

5°. **Pruisen** verkrijgt *Spaansch Opper-Gelder*, *Neufchâtel*, en de erkenning van den *koningstitel*; daarentegen wordt het prinsdom *Oranje* (verkregen door erfenis van Willem III) aan Frankrijk afgestaan.

6°. **De Republiek der vereenigde Nederlanden** sluit een voordeelig handelsverdrag met Frankrijk en verwerft het recht op een „barrière” (het bezetten van 8 vestingen) in de Zuidelijke Nederlanden.

7° **Portugal** ziet zijne bezittingen in Zuid-Amerika uitgebreid. Protest van keizer Karel VI, die den oorlog alleen voortzet. *Villars* strijdt voorspoedig tegen Prins *Eugenius* aan den Rijn; hij verovert *Landau* en *Freiburg*.

1714. Vrede van Rastadt,

17 **Maart.** na langdurige onderhandelingen tusschen Lodewijk XIV en keizer Karel VI. Het Duitsche rijk sluit eenige maanden later den vrede van **Baden** (7 Sept.). De vrede van Utrecht wordt bekrachtigd; de beide keurvorsten van *Keulen* en *Beieren* worden in hunne bezittingen en waardigheden hersteld. Tusschen Karel VI en Philips V wordt **geen vrede** gesloten.

Omtrent denzelfden tijd wordt de oorlog in Spanje geeindigd met de inneming van *Barcelona* door Berwick, die het gezag des konings in geheel Spanje herstelt.

Het gevolg van den bloedigen oorlog is vooreerst de vestiging van een nieuw stamhuis in Spanje, waardoor de nauwe verbinding van dat rijk met de Duitsche Habsburgers (die 150 jaren had bestaan) wordt verbroken. Frankrijk heeft door de zware offers, die de oorlog had gekost, zijn overmacht in Europa verloren en de regeering van Lodewijk XV, die volgt, is niet in staat dit te herstellen.

Karel VI verkrijgt in plaats der Spaansche kroon een

Digitized by Google

belangrijke uitbreiding zijner erflanden, zonder nochtans zijn macht aanmerkelijk te zien aangroeien.

Holland verliest langzamerhand zijn macht en invloed, terwijl Pruisen en Savoye, wier heerschers den koninklijken titel verkrijgen, zich voor de groote toekomst voorbereiden die hen wacht. Het grootste voordeel valt aan Engeland ten deel, dat zoowel op zee als in de kolonies niet alleen Frankrijk ver overvleugelt, maar in handel en scheepvaart Holland begint te overtreffen.

§ 2. DE GROOTE NOORDSCHE OORLOG.

Rusland onder de Regeering van Peter den Grooten.

Iwan III, de Groote (1462—1503), had Rusland bevrijd van de heerschappij der *Mongolen* en na zijn huwelijk met Sophia, de erfgename der Paleologen, het wapen der Byzantijnsche keizers, *den dubbelen adelaar*, aangenomen. Zijn kleinzoon **Iwan IV,** *de Verschrikkelijke* (1533—1584), aanvaardt den titel van **Czaar** (Caesar); hij verovert de Khanaten **Kazan** en **Astrakan,** richt een vaste lijfwacht, de *Strelitzen*, op en vestigt de onbeperkte monarchie. Onder zijne regeering begint de kozak **Jermak** de verovering van **Siberië.**

Met Iwan's zoon **Feodor I** sterft in 1598 het huis van **Rurik** uit; na langdurige burgertwisten beklimt in 1613 **Michael Românof** (1613—1645) den troon en sticht een nieuw keizerlijk huis. Michael's zoon **Alexis** (1645—1676) wordt opgevolgd door zijn zoon **Feodor III** (1676—1682), na wiens dood zijn halve broêr **Peter** door de Bojaren en den Patriarch van Moskou tot Czaar wordt benoemd. Opstand der Strelitzen, bewerkt door Peters halve zuster **Sophia. Iwan,** Peters halve broêr, wordt tot keizer benoemd terwijl Peter zijn medekeizer wordt. Beiden staan onder voogdijschap van hun zuster Sophia (1682—1689).

Peter wordt opgevoed te *Preobraschenskoi* en richt aldaar een garde op, die door een Schot, *Gordon*, op Westersche wijze wordt geoefend. **Lefort** uit Genève wint Peters vriendschap en brengt hem in kennis met de Europeesche beschaving.

1689. Peter maakt zich met geweld van de opperheerschappij meester; hij verbant zijne zuster in een klooster; in naam blijft *Iwan V* mederegent tot zijn dood (1696).

Digitized by Google

1689—1725. Peter I, Czaar van Rusland.

Peter wordt de hervormer van zijn volk; zijn dubbel doel: de invoering der Westersche beschaving in Rusland en de verovering van de Kustlanden der Zwarte en Baltische Zee. Hij leert verschillende ambachten en kunsten, maar blijft een barbaar; zijn onmatigheid, zedeloosheid en wreedheid. Hij legt de grondslagen der Russische Zeemacht.

1686—1699. Rusland neemt deel aan den grooten Turkschen oorlog. Verovering van Azof (1696).

1697. Samenzwering tegen Peters leven door de Oud-Russische partij; zij wordt ontdekt en bloedig gestraft.

1697—1698. Peters *eerste reis* naar *Duitschland*, *Holland*, *Engeland* en *Oostenrijk*. Hij werkt te *Zaandam* als *Pieter baas*. Hij lokt vele Duitsche, Hollandsche en Engelsche kunstenaars naar Rusland.

1698. Nieuw oproer der Strelitzen door Gordon bedwongen. Peter ontbindt het korps der Strelitzen; wreede terechtstellingen; de Czaar doet zijne echtgenoote *Eudoxia Lapuchin* in een klooster opsluiten. Haar zoon Alexei wordt de tegenstander zijns vaders.

1699. Dood van *Lefort*; **Menschikof** wordt Peters gunsteling en minister.

1703. Stichting der nieuwe hoofdstad St. Petersburg, waarheen de zetel der regeering wordt verplaatst.

Peter huwt met **Katharina,** *de gevangene van Marienburg*. Kinderen uit dat huwelijk: *Anna*, Elizabeth, een zoon *Peter*, die weldra sterft.

1716—1717. *Tweede reis* van Peter door Europa.

Zijn twist met zijnen zoon *Alexei*, die de besliste tegenstander van Peters hervormingen en daarbij verontwaardigd is over de verbanning zijner moeder; hij wordt heimelijk gesteund door de Oud-Russische partij. — Alexei vlucht naar Duitschland en Italië, maar keert terug, na belofte van algeheele vergiffenis te hebben ontvangen. Hij wordt gedwongen afstand te doen van den troon; daarna, van een samenzwering tegen zijn vader beschuldigd en ter dood veroordeeld, sterft hij in de gevangenis (1718).

1721. De waardigheid van *Patriarch van Moskou* (reeds sedert 1700 niet meer vervuld) wordt afgeschaft;

Digitized by Google

de heilige Synode door den Czaar benoemd verkrijgt het hoogste gezag in godsdienstzaken.

1722. Oorlog tegen Perzië; Peter verovert *Derbent*, *Baku* en andere gewesten. Het *politiek testament* van Peter den Grooten. *Éon de Beaumont.* Peter voert een nieuwe regeling der troonopvolging in, later door Paul I veranderd.

Hervormingen van Peter den Grooten. Behalve leger en vloot (bij zijn dood telde het leger meer dan 200.000 man op Westersche wijze geoefend, de vloot 48 linieschepen en vele kleinere vaartuigen) hervormde Peter het geheele bestuur van zijn rijk. Een *senaat* met uitgebreide bevoegdheden verving de oude vergadering (Doema) der Bojaren; het rijk werd verdeeld in 8 groote gouvernementen; de steden verkregen eenige rechten; rechten en plichten van den adel werden geheel gewijzigd; strenge politie, *de derde afdeeling.*

Invoering van Westersche gebruiken in kleeding en samenleving; groote vooruitgang van handel en nijverheid; talrijke fabrieken, kanalen, scholen en boekdrukkerijen; hospitalen en apotheken; een dagblad; de academie van wetenschappen te St. Petersburg (1724).

1725. **Dood van Peter den Grooten.** Hij wordt opgevolgd door zijne weduwe Katharina I.

1654—1660. **Karel X van Palts-Tweebruggen,** koning van Zweden; hij voert oorlog met *Denemarken*, *Polen* en *Rusland.*

Bij de vredesverdragen van *Kopenhagen*, *Oliva* (1660) en *Kardis* (1661) behoudt Zweden het grootste gedeelte zijner veroveringen, nl: *Finland*, *Karelië*, *Ingermanland*, *Esthland*, *Lijfland*, *Voor-Pommeren* met *Stettin* en de eilanden *Usedom*, *Wollin* en *Rügen*, alsmede de hertogdommen *Bremen* en *Verden.*

1660—1697. **Karel XI.** De rijksraad maakt gebruik van 's konings minderjarigheid om de macht der kroon aanmerkelijk te beperken; Zweden wordt in verschillende oorlogen van Lodewijk XIV gewikkeld; nederlaag der Zweedsche troepen bij *Fehrbellin* (1675).

1680—1682. Karel XI herstelt de onbeperkte koninklijke macht en doet veel voor den bloei van zijn rijk; hij laat zijn zoon een goedgevulde schatkist en een voortreffelijk leger na.

Digitized by Google

1697—1718. Karel XII, koning van Zweden (geb. 1682).

Zijn vermetele dapperheid, stijfhoofdigheid, wreedheid, strenge zeden. Hij laat zich aanstonds meerderjarig verklaren.

1697—1733. **August II van Saksen**, koning van Polen. (Als keurvorst van Saksen *Frederik August I;* na zijn verkiezing tot koning van Polen werd hij Katholiek.)

1699—1730. **Frederik IV**, koning van Denemarken.
Geheim Verbond van Peter den Grooten met August II van Polen en Frederik IV van Denemarken tegen Zweden.

1700—1721. Groote Noordsche Oorlog.

Oorzaken: Peter de Groote wenscht het bezit van de *kustlanden der Oost-Zee;* August II wil *Lijfland* veroveren *(Patkul);* Frederik IV is in twist met den hertog van *Holstein-Gottorp*, zwager en bondgenoot van Karel XII.

1700. Frederik IV tast den hertog van Holstein-Gottorp aan. Bedrijvigheid en geestkracht van Karel XII; hij steekt over de Sond en noodzaakt den koning van Denemarken tot den **vrede van Travendahl** (bij Lübeck). Gematigdheid van den overwinnaar. Frederik IV onttrekt zich aan het verbond en ontruimt het Holsteinsche gebied.

August II van Polen belegert *Riga*, maar wordt door de bezetting teruggedreven.

Karel XII keert zich tegen *Peter den Grooten*, die een inval in *Esthland* gedaan heeft en *Narva belegert.*

30 Nov. **Slag bij Narva;** het Russisch leger wordt, ondanks zijn groote overmacht, door Karel XII verslagen.

1701. Karel trekt *Polen* binnen. De *Poolsche Rijksdag* verklaart geen deel te willen nemen aan den oorlog des konings tegen Zweden. Karel eischt de afzetting van August II; hij bemachtigt Warschau en verslaat een Saksisch-Poolsch leger bij *Klissow* (1702) en *Pultusk* (1703).

1704. De Poolsche Rijksdag wordt gedwongen een nieuwen koning te kiezen.

1704—1709. **Stanislaus Leszinski**, koning van Polen.
August van Saksen doet herhaalde pogingen om den troon te herwinnen.

Digitized by Google

1706. De Saksers worden door de Zweden onder *Rhenskiöld* verslagen bij *Fraustadt*; Karel rukt door Silezië Saksen binnen en dwingt August tot den **vrede van Altranstädt,** waarbij deze Stanislaus Leszinski als koning van Polen erkent, en het verbond met Peter den Grooten verbreekt. Wreede terechtstelling van den Lijflander *Patkul*. — *Marlborough te Altranstädt.* Karel weigert zich te mengen in den Spaanschen Successie-oorlog.

Gedurende Karels verblijf in Polen en Saksen maakt Peter de Groote aanmerkelijke veroveringen in de Zweedsche Oostzee-provinciën.

1707. Karel verlaat Saksen; hij trekt tegen de Russen op om in Moskou den vrede te teekenen en dringt door tot *Smolensk* (1708). Hij laat zich door Mazeppa, *hetman der Kozakken*, verleiden om naar *de Ukraine* te trekken.

Slag bij Liesna; de Zweedsche generaal *Löwenhaupt*, die Karel versterking en levensmiddelen wil brengen, wordt door de Russen verslagen. Vreeslijk gebrek in het Zweedsche leger; ontzettende winterkoude; Mazeppa, door de Kozakken verlaten, kan geen hulp bieden.

1709. Karel slaat het beleg voor *Pultawa*, de hoofdstad der Ukraine. Peter komt met een groot Russisch leger om de stad te ontzetten.

8 Juli. **Slag bij Pultawa;**

algeheele nederlaag der Zweden. Karel, reeds in een vroeger gevecht gewond, vlucht met 500 man naar *Turkije* en vestigt zich eerst te *Bender*, later te *Warnitza*. Generaal Löwenhaupt moet zich met het overschot des legers gevangen geven.

August van Saksen en Frederik van Denemarken hernieuwen hun verbond met Peter tegen de Zweden; Stanislaus Leszinski wordt uit Polen verdreven.

1709—1710. Groote veroveringen van Peter I in de *Oostzee-provinciën* en in *Finland*. De Denen doen een inval in Zweden.

1710. **Haagsch concert** tusschen den keizer, Engeland en Holland, waarbij *Jutland*, *Sleeswijk-Holstein* en *de Zweedsche bezittingen in Duitschland* onzijdig worden verklaard. Karel verwerpt dit verdrag. De Denen veroveren *Sleeswijk* alsmede *Bremen en Verden* (1712). Pogingen van Karel XII om de Turken tot den oorlog tegen de Russen op te hitsen; eindelijk (1710) wordt de oorlog verklaard.

Digitized by Google

1711. De Russen bij de **Pruth** verslagen en ingesloten. List van Peters gemalin *Katharina.* **Vrede van Falszy.** Rusland geeft *Azof* terug en staat Karel XII een vrijgeleide naar zijne staten toe; Karel doet vergeefsche pogingen om een nieuwen oorlog te bewerken. Hij weigert uit Turkije te vertrekken; hij wordt gevangen genomen door de Turken en blijft een tijd lang in gevangenschap. Ellendige toestand van Zweden.

1713. Frederik Willem I, koning in Pruisen, sluit zich aan bij de vijanden van Zweden en bezet *Stettin.*

1714. Karel keert uit Turkije terug; zijn vermetele rit naar *Straalsond.*

1715. George I, keurvorst van Hannover, koning van Engeland, verbindt zich met Karels vijanden. Hij koopt van Denemarken Bremen en Verden. De Pruisen belegeren Straalsond; Karel moet de stad verlaten, die zich weldra aan de belegeraars overgeeft.

Baron von Görtz wordt minister van Karel XII; zijn financieele operaties; *koperen daalders.* Zijne onderhandelingen met *Peter den Grooten* en met *Kardinaal Alberoni*, minister van Philips V van Spanje. Hij wil Jacobus III op den troon van Engeland, Stanislaus Leszinski op dien van Polen herstellen.

1718. Karel doet een inval in *Noorwegen*, belegert de vesting **Frederikshal** en wordt aldaar door een kogel gedood. (11 Dec.). Ontevredenheid van den Zweedschen adel over Karels despotisch bestuur. De kroon wordt geschonken aan Karels *jongste* zuster **Ulrica Eleonora** en de koninklijke macht zeer besnoeid. Görtz wordt gevangen genomen en op wederrechtelijke wijze ter dood veroordeeld en onthoofd (1719). Afbreking der onderhandelingen met Peter den Grooten.

1719 en 1720. Zweden sluit te Stockholm en Frederiksburg vrede met zijne vijanden. **George I** van Hannover behoudt de hertogdommen *Bremen* en *Verden* voor *f* 1.800.000; **Pruisen** verkrijgt voor *f* 3.600.000 *Voor-Pommeren tot aan de Peene* met de eilanden *Usedom* en *Wollin.* **Denemarken** geeft alle veroveringen in Zweden terug voor *f* 1.080.000, maar behoudt *Sleeswijk.* Zweden verliest de tolvrijheid in de Sond. **Polen** verblijft aan August II, die aan Stanislaus Leszinski *f* 1.800.000 moet uitkeeren. Stanislaus behoudt den *titel van koning.*

Digitized by Google

1720—1751. **Frederik I van Hessen**, echtgenoot van *Ulrica Eleonora*, koning van Zweden. Bij zijn troonsbestijging nieuwe beperking der koninklijke macht.

1719 en 1720. Vreeslijke invallen van Peter den Grooten in Zweden.

1721. Vrede van Nystadt,

tusschen **Zweden en Rusland.** Zweden staat voor *f* 3.600.000 aan Rusland af: *Lijfland*, *Esthland*, *Ingermanland* en *Karelië* alsmede een deel van *Finland.*

De eerste rang onder de Noordsche Staten gaat over op Rusland, dat tevens in de rij der groote mogendheden van Europa treedt. Zweden behoudt slechts *Finland* alsmede *Voor-Pommeren tot aan de Peene* met het eiland *Rügen* en de stad *Wismar.* Het vervalt meer en meer ten gevolge van het slechte bestuur van den Rijksraad.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Europa van den Vrede te Utrecht tot den Oostenrijkschen Successie-oorlog.

Gedurende dit tijdperk wordt Europa onophoudelijk verontrust door de eerzuchtige plannen van **Philips V**, die, gedreven door zijne *tweede* gemalin **Elisabeth van Parma**, ook voor de zonen uit zijn *tweede* huwelijk een kroon tracht te verkrijgen, en met dat doel beurtelings *met* en *tegen* de meeste Europeesche mogendheden samenspant.

Daartegenover staat het streven van keizer **Karel VI** om zijne geheele nalatenschap te verzekeren aan zijne oudste dochter **Maria Teresia,** en de daartoe uitgevaardigde **pragmatieke Sanctie** door alle mogendheden te doen waarborgen.

Engeland, waar George I van Hannover op de *Whigs* steunende den troon beklimt, verkeert gedurende dit tijdperk meestal in goede verstandhouding met Frankrijk, voornamelijk ten gevolge van de overeenstemming der eerste ministers in de twee rijken *Walpole* en *Fleury*, die beiden, zooveel mogelijk, den vrede in Europa wenschen te handhaven.

Terwijl Polen door binnenlandsche onlusten meer en meer wordt verzwakt, begint Rusland reeds een merkbaren invloed te oefenen op de gebeurtenissen van Midden- en West-Europa.

Digitized by Google

§ 1. SPANJE, PORTUGAL, ITALIË GEDURENDE DE REGEERING VAN PHILIPS V.

Door den vrede van Utrecht komt **Philips V** (1701—1746) in het rustig bezit van den Spaanschen troon, hoewel Karel VI zijn aanspraak nog blijft handhaven, evenals Philips rechtens niet wil afzien van de Spaansche bezittingen, bij dien vrede den keizer toegewezen.

1714. Met goedvinden der Cortes regelt Philips V de erfopvolging op den Spaanschen troon volgens de — eenigszins verzachte — **Salische wet.**

Zwak en onstandvastig karakter des konings; zijn voorliefde voor Frankrijk; hij laat zich leiden door zijne echtgenoote Maria Louisa van Savoye († 1714). Invloed van prinses *Orsini;* door hare bemiddeling en op raad van **Julius Alberoni,** gezant van den hertog van Parma, sluit Philips weldra een tweede huwelijk met **Elisabeth Farnese,** *prinses van Parma;* prinses Orsini wordt van het hof en uit Spanje verwijderd. Alberoni leidt het bestuur des rijks (1716 *eerste minister,* 1717 *kardinaal*); hij tracht Spanje uit zijn verval op te beuren, en brengt financiën, leger en vloot in beteren toestand.

Haat van Philips V tegen *Philips van Orleans* (regent in Frankrijk sedert den dood van Lodewijk XIV); hij verlangt zelf het regentschap; zijn geheime hoop op den Franschen troon.

1706. Geboorte van den infant Carlos; trotsche plannen van Elisabeth Farnese; zij wordt ondersteund door Alberoni; onderhandelingen met Engeland (1715); later met *v. Görtz*, minister van *Karel XII* (1716—1717). Een Spaansch leger bezet Sardinië (1717) en Sicilië (1718).

1718—1720. Quadruple-alliantie

tusschen *Karel VI*, *George I*, *Frankrijk* en (later) de *Republiek der Vereenigde Nederlanden.* Bepalingen: Karel VI zal Philips V erkennen als koning van Spanje; deze zal afzien van de vroegere Spaansche bezittingen in Italië en België; de hertog van Savoye zal Sicilië verruilen tegen Sardinië en den titel van koning van Sardinië aannemen. Karel (zoon van Philips V en Elisabeth Farnese) zal *Toskane* en *Parma* verkrijgen na het uitsterven der aldaar regeerende huizen van *Medici* en *Farnese.*

Digitized by Google

Spanje weigert die bepalingen te aanvaarden; een Engelsch eskader vernielt de Spaansche vloot bij kaap *Passaro.* Mislukte samenzwering van *Cellamare*, Spaansch gezant te Parijs, tegen den regent. Dood van Karel XII.

1719. Een Spaansche vloot, die een leger naar Schotland zou voeren om een opstand tegen George I te ondersteunen, wordt door den storm verstrooid; de opstand mislukt; een Fransch leger, onder *Berwick*, trekt over de Spaansche grenzen.

5 Dec. Alberoni wordt ontslagen; hij moet Spanje verlaten († 1752).

1720. Spanje neemt de bepalingen der quadruple-alliantie aan.

1721. Herstel der goede betrekkingen tusschen Frankrijk en Spanje; de dochter van Philips V wordt verloofd met Lodewijk XV en in Frankrijk opgevoed.

1724. Philips V doet afstand van den troon ten voordeele van zijn oudsten zoon, **Lodewijk I,** die nog in hetzelfde jaar sterft, waarop Philips V den troon wederom beklimt.

1725. De *hertog van Bourbon*, die sedert den dood van den regent (1723) het bestuur van Frankrijk in handen heeft, doet Lodewijk XV huwen met **Maria Leszinska** (dochter van Stanislaus Leszinski) en zendt de Spaansche infante naar haar vaderland terug. Verontwaardiging aan het hof te Madrid.

Toenadering van Spanje tot den keizer; **verbond van Weenen. Ripperda.** Karel VI en Philips V erkennen en waarborgen elkanders bezittingen. Spanje schenkt groote voorrechten aan de *Compagnie van Ostende*, door Karel VI in 1722 opgericht, en belooft de pragmatieke sanctie te waarborgen. Groote huwelijksplannen. Daarentegen sluiten Frankrijk, Engeland, Pruisen en later ook Holland het **verbond van Hannover** (of Herrenhausen). Gevaar voor een algemeenen Europeeschen oorlog.

1726. Ripperda valt in ongenade; verbond van Karel VI met Rusland. Pruisen onttrekt zich aan het verbond van Herrenhausen.

1727. Mislukte poging der Spanjaarden om *Gibraltar* te heroveren.

Verkoeling tusschen Spanje en den keizer.

Digitized by Google

1729. **Verdrag te Sevilla** tusschen *Spanje*, *Frankrijk*, *Engeland* en *Holland* tegen den keizer gericht.

1731. **Verdrag te Weenen.** Ontbinding der Compagnie van Ostende: de keizer laat toe dat de Spaansche troepen Toskane en Parma bezetten; de infant Carlos aanvaardt het bestuur over Toskane.

Tijdens den *Poolschen Successie-oorlog* (1733—1738) veroveren de Spanjaarden **Napels en Sicilië**, die bij de **preliminairen van Weenen** (1735) den infant **Carlos** worden toegewezen; **Parma en Piacenza** wordt den keizer afgestaan; ontevredenheid van Elisabeth Farnese.

Van den *Oostenrijkschen Successie-oorlog* (1741—1748) maakt Spanje gebruik om deze beide hertogdommen te heroveren, die bij den **vrede van Aken** (1748) het deel worden van den infant *Philips*, jongeren zoon van Elisabeth.

1746. Dood van Philips V. Hij wordt opgevolgd door zijn oudsten zoon **Ferdinand VI.**

1706—1750. **Jan V,** koning van Portugal, *Rex fidelissimus.* Noodlottige gevolgen van het verdrag met lord *Methuen* gesloten; de Engelsche concurrentie doodt Portugals handel en nijverheid.

1720 (1675)—1739. **Victor Amadeus II,** koning van Sardinië; hij doet afstand van den troon ten behoeve van zijn zoon.

1730—1773. **Karel Emanuel III.** Zijn twist met zijn vader.

Opkomst en voortdurende uitbreiding van het koninkrijk *Sardinië*, dat in de verschillende oorlogen nu eens de partij der *Bourbons* dan weder die der *Habsburgers* kiest, om zooveel mogelijk voordeel te behalen en geen der beide partijen het besliste overwicht in Italië te verschaffen.

Venetië verliest meer en meer macht en invloed. Het neemt deel aan den grooten Turkschen oorlog (1683—1699) waardoor het Morea verkrijgt.

1714. Verlies van *Morea*, dat bij den vrede van Passarowitz (1718) aan Turkije verblijft; Venetië verkrijgt eenige sterkten op de kust der Adriatische Zee.

1731. Het geslacht **Farnese** sterft uit in *Parma* en *Piacenza.* Carlos, infant van Spanje, wordt hertog van Parma en Piacenza. (1735 aan Karel VI).

Digitized by Google

1737. De **Medici** sterven uit in Toskane, dat aan *Frans Stephanus van Lotharingen* komt.

De Pausen van dit tijdvak hebben voortdurend te kampen met de aanmatiging van het burgerlijk gezag in geestelijke zaken.

1700—1721. **Clemens XI.** Hij veroordeelt nogmaals het *Jansenisme (Quesnel)* door de bul Unigenitus.

1721—1730. **Innocentius XIII.**

1730—1740. **Clemens XII.**

1740—1758. **Benedictus XIV**, een der geleerdste Pausen.

1735—1759. **Karel**, koning van Napels en Sicilië, voert veel verbeteringen in.

1729—1768. Opstand der **Corsikanen** tegen de Republiek Genua. Koning *Theodorus;* **Paoli.** De Franschen veroveren het eiland.

§ 2. DUITSCHLAND GEDURENDE DE REGEERING VAN KAREL VI.

Sedert den vrede van Munster (1648) heeft het *Duitsche rijk* alle politieke beteekenis verloren. Het bestaat uit meer dan 300 grootere en kleinere staten. Omstreeks het begin der 18de eeuw verkrijgen drie der keurvorsten (nl. die van *Saksen*. *Brandenburg* en *Hannover*) een koningskroon en beschouwen zich nagenoeg als geheel onafhankelijk van den keizer. Ook de andere rijksvorsten erkennen ternauwernood in naam zijn gezag, vooral daar zij volgens een bepaling van den Munsterschen vrede ook met *buitenlandsche* vorsten verbonden mogen sluiten. De keizer bezit als zoodanig volstrekt geen macht: zijn titel schenkt hem den eersten rang onder de koningen van Europa; politieke beteekenis heeft hij alleen door zijne uitgestrekte erflanden (*Oostenrijk*, *Bohemen*, *Hongarije*, *België*. *Napels* enz.).

Sedert 1663 is de Rijksdag te Regensburg permanent. Hij is verdeeld in 3 collegia *(Keurvorsten*, *Vorsten*, *Rijkssteden)*, en heeft weinig gezag; daarbij is de behandeling der voorstellen ontzettend omslachtig. Voor godsdienstige geschillen is hij verdeeld in het *Corpus Catholicorum* en het *Corpus Evangelicorum*. — De beslissingen van het *Rijkskamer-*

Digitized by Google

gerecht vroeger te *Spiers*, sedert 1689 te *Wetzlar*, worden in vele streken van Duitschland niet meer erkend. Het Rijksleger is een samenraapsel van onbruikbare troepen. Sedert 1692 zijn er negen keurvorsten: 3 geestelijke: *Keulen*, *Mentz*, *Trier;* 6 wereldlijke: *Beieren*, *Bohemen*, *Brandenburg*, *Palts*, *Saksen* en *Hannover*.

1711—1740. Karel VI, de *laatste keizer* uit het Habsburgsche Huis.

Volgens de bepalingen der vredesverdragen van Utrecht en Rastadt verkreeg Karel VI de Spaansche Nederlanden, het hertogdom Milaan, Napels en Sardinië; zonder nochtans Philips V als koning van Spanje te erkennen.

1715. Barrière-tractaat, te Antwerpen gesloten.

1716—1718. **Oorlog tegen de Turken,** die (1714) Morea aan de Venetianen hadden ontrukt; Prins Eugenius overwint de Turken bij *Peterwardein* (1716) en *Belgrado* (1717).

1718. **Vrede van Passarowitz.** Turkije staat den keizer het *Banaat van Temesvar*, *Servië*, *Klein-Wallachije* alsmede een deel van *Bosnië* af, maar behoudt *Morea*, terwijl de Venetianen eenige sterkten in *Dalmatië* verkrijgen.

1720 Volgens de bepalingen der quadruple-alliantie verkrijgt Karel VI *Sicilië* en geeft in ruil daarvoor het eiland *Sardinië* aan den *hertog van Savoye*, die sedert den titel voert van *koning van Sardinië*.

Karel VI vaardigt de **pragmatieke Sanctie** uit, waarbij hij bepaalt: 1°. de landen, door het Huis van Habsburg beheerscht, zijn *één en ondeelbaar;* 2°. Bij ontstentenis van mannelijke nakomelingen gaan al die landen onverdeeld over op de *dochters des keizers* en hare afstammelingen; 3°. mocht die lijn uitsterven, dan vervalt alles aan de dochters van *Jozef I* of hare erfgenamen.

Voor deze bepalingen, reeds in 1713 opgesteld, verwerft de keizer gaandeweg de toestemming van de Standen zijner erflanden, alsmede den waarborg der meeste Staten van Europa.

1722. Oprichting der Handels-Compagnie te Ostende, die weldra groote voorrechten van Spanje verkrijgt en een voordeeligen handel op Oost- en West-Indië drijft. Ontevredenheid in Engeland en Holland.

De kortstondige door *Ripperda* (1725) bewerkte toenadering des keizers tot Spanje brengt een tijd lang den Europeeschen

Digitized by Google

vrede in gevaar. Het verdrag van Weenen (1731), waarbij Karel VI de Compagnie van Ostende opoffert en Parma en Toskane door Spaansche troepen laat bezetten, maar de waarborging der pragmatieke sanctie door Frankrijk, Spanje, Engeland en Holland verkrijgt, maakt een einde aan den gespannen toestand.

1733—1738. *Dood van August II*, koning van Polen; **Poolsche Successie-oorlog. Stanislaus Leszinski**, gekozen door de meerderheid van den rijksdag, wordt door Frankrijk gesteund; **August III van Saksen** wordt geholpen door Karel VI en door Rusland.

Stanislaus wordt door een Russisch leger uit Polen verdreven. *Frankrijk*, *Spanje* en *Sardinië* verklaren den keizer den oorlog. De Franschen onder *Berwick* bezetten *Lotharingen* en dringen op den rechter Rijn-oever door. *Villars* bemachtigt *Milaan*; de *Spanjaarden* veroveren *Napels* en *Sicilië*. Het keizerlijke leger onder *Prins Eugenius* is niet tegen de Franschen bestand. De zeemogendheden laten den keizer in den steek. Alleen *Rusland* zendt hulptroepen.

1735. **Voorloopige vrede te Weenen** (bekrachtigd 1738). Stanislaus Leszinski doet afstand van Polen, maar behoudt den titel van koning en ontvangt *Lotharingen*, dat na zijn dood (1766) aan Frankrijk zal vervallen. Karel VI staat aan den infant Don Carlos *Napels* en *Sicilië* af en verkrijgt daarvoor *Parma* en *Piacenza*; Sardinië wordt vergroot met een klein gedeelte van het hertogdom Milaan; *Frans Stephanus*, hertog van Lotharingen, zal, na het uitsterven van het huis van Medici (1737), *Toskane* verkrijgen en huwt met des keizers oudste dochter, *Maria Teresia*. Frankrijk, Spanje, Saksen (en Polen) waarborgen nogmaals de pragmatieke sanctie.

Sedert 1735. Oorlog van Rusland en Turkije. Münnich neemt *Azof*.

1736. **Dood van Prins Eugenius.**

1736—1739. Karel VI neemt deel aan den oorlog tegen de Turken; de keizerlijke troepen worden herhaaldelijk verslagen.

1739. **Vrede van Belgrado.** De keizer verliest *Servië met Belgrado*, *Klein-Wallachije* en wat hij bezat van *Bosnië*. De Russen behouden *Azof* maar moeten de vestingwerken sloopen.

Zacht maar zwak bestuur van Karel VI. Stoffelijke bloei en welvaart zijner erflanden; verwaarloozing van het leger en wanorde in de openbare geldmiddelen; omslachtige en verouderde administratie.

1740. Dood van keizer Karel VI.

Digitized by Google

1701—1713. **Frederik I**, koning *in* Pruisen; hij verkrijgt bij den vrede van Utrecht Spaansch Opper-Gelder en Neufchâtel maar staat het prinsdom Oranje aan Frankrijk af. Zijn weelde en verkwisting.

1713—1740. **Frederik Willem I** neemt deel aan den grooten Noordschen oorlog; hij verkrijgt *Voor-Pommeren* tot aan de *Peene;* zijn zuinig en geregeld bestuur; zijn zorg voor het leger; de *reuzengarde;* barbaarsche krijgstucht; *Leopold van Dessau.*

1730. Hevige twist met zijn oudsten zoon *Frederik* (geb. 1712); de prins wil ontvluchten naar Engeland. Zijn gevangenschap te *Küstrin; v. Katte* onthoofd. Hij verzoent zich weder met zijn vader. Zijn omgang met Fransche geleerden en vrijdenkers. Het slot *Rheinsberg.*

§ 3. FRANKRIJK GEDURENDE HET REGENTSCHAP EN HET BESTUUR VAN FLEURY.

Treurige ouderdom van Lodewijk XIV. De Spaansche Successie-oorlog had de laatste krachten van Frankrijk uitgeput; handel, nijverheid en landbouw kwijnden; overal heerschte ontevredenheid en verbittering. Bij de openbare rampen kwamen voor den koning nog smartelijke verliezen in zijn familie.

1711. Dood van den Dauphin (*le grand Dauphin*, leerling van *Bossuet*).

1712. Dood van den Duc de Bourgogne, 's konings oudsten kleinzoon (leerling van *Fénélon*); in hetzelfde jaar sterft ook diens oudste zoon de *Duc de Bretagne.*

1714. Dood van den *Duc de Berry*, jongsten kleinzoon des konings.

1710. 15 Febr. Geboorte van den **Duc d'Anjou** *(Lodewijk XV)*, *tweeden* zoon van den Duc de Bourgogne.

Sedert 1702 nieuwe woelingen der Jansenisten. **Quesnel** schrijft de *Réflexions morales*, die door den Paus worden veroordeeld. De bul **„Unigenitus"** (1713). Het klooster *Port-Royal des Champs* wordt opgeheven en geslecht (1709).

1715. 1 Sept. **Dood van Lodewijk XIV**, die sedert zijn huwelijk met **Mad. de Maintenon** (1684) weer geregeld zijne godsdienstplichten had vervuld. Algemeene vreugde des volks over zijn dood.

Digitized by Google

1715—1774. Lodewijk XV, koning van Frankrijk.

Bij zijn testament had Lodewijk XIV een **raad van regentschap** ingesteld onder voorzitterschap van zijn neef **Philips van Orleans.** Op voorstel van dezen vernietigt het **Parlement van Parijs** het testament des konings en draagt *Philips van Orleans* het **regentschap** op [1]). Ontevredenheid van Philips V van Spanje.

1715—1723. **Regentschap van Philips van Orleans** (la Régence).

Groote natuurlijke bekwaamheden van den regent; zijn innemende manieren, groote werkkracht gepaard met vadsigheid en traagheid; zijn afschuwelijke zedeloosheid. De *roués.* Ongeloof en zedenbederf in Frankrijk.

Vijandige houding van Spanje tegen den regent; toenadering tot Engeland. Vergeefsche poging van den pretendent *Jacobus III* om de Engelsche kroon te herwinnen; *Mardijk; verdrag te Hannover* (1716) met Engeland en Holland (1717) ter handhaving der rechten van den regent.

De groote plannen van Alberoni worden verijdeld door de *quadruple-alliantie*, hoofdzakelijk bewerkt door **Dubois,** leermeester en vertrouweling van den regent; Dubois, een man van groote bekwaamheden maar van slechten levenswandel, wordt door den regent benoemd tot aartsbisschop van Kamerijk, daarna kardinaal en minister (1722).

Financieele moeilijkheden. De staatsschuld bedraagt 2500 millioen francs; jaarlijks is er een reusachtig tekort (1716, 93 millioen). Pogingen van den regent om het evenwicht te herstellen. Het gehalte der munten wordt verminderd; veel schuldvorderingen ten laste van den staat worden ongeldig verklaard; strenge maatregelen tegen pachters van belastingen, leveranciers, woekeraars enz. Al deze maatregelen baten weinig en verwekken veel verbittering.

Sedert 1716. Groote ondernemingen van **John Law,** een Schot.

Hij richt een wisselbank op. — Hij wordt directeur der **Compagnie des Indes Occidentales** of *Missisippi-Compagnie*, die den alleenhandel op *Louisiana* (toen het geheele bekken

---

1) De **13 Parlementen** (het oudste en voornaamste was dat van Parijs) waren de hoogste rechtbanken in Frankrijk met veel uitgebreider macht dan die der hedendaagsche gerechtshoven. Het Parlement van Parijs was ontstaan uit eene afdeeling van den koninklijken raad. Het bestond uit de *Grand' chambre*, *la Tournelle*, drie *chambres des enquêtes*, de *chambre des requêtes*, de *chambre des marées.* Zijn rechtsgebied strekte zich uit over het grootste gedeelte des rijks; de rest was verdeeld onder de andere Parlementen. Het **registreert** de koninklijke verordeningen; recht van **remontrance; lettres de jussion; lit de justice.** Evenals het testament van Lodewijk XIV in 1715 was dat van *Lodewijk XIII* in 1643 door het Parijsche Parlement vernietigd en *Anna van Oostenrijk* tot regentes benoemd.

Digitized by Google

van den Missisippi) en andere voorrechten verkrijgt. Algemeene speculatiewoede; de aandeelen rijzen tot 3000 %.

1708. De bank van Law wordt tot staatsbank verheven. Tegenspoed der ondernemingen in Louisiana; plotselinge daling der aandeelen.

1720. De bank moet hare betalingen staken; *staatsbankroet;* Law neemt de vlucht en sterft te Venetië in armoede.

1723. **Lodewijk XV wordt meerderjarig verklaard.** Dood van Dubois en van den hertog van Orleans. De hertog van Bourbon neemt de leiding der regeering op zich.

1725. De in 1721 herstelde verstandhouding met Spanje wordt verbroken; Lodewijk XV huwt met **Maria Leszinska,** dochter van *Stanislaus Leszinski*, gegewezen koning van Polen.

1726. De hertog van Bourbon wordt ontslagen en vervangen door Kardinaal **Fleury,** bisschop van *Fréjus*, opvoeder des konings. Hij weet door een wijs en zuinig beheer (1726—1743) de geldmiddelen des Rijks te verbeteren; zijn goede verstandhouding met den Engelschen minister *Walpole*; zijn streven om den vrede te handhaven. Door zijn tusschenkomst in den Poolschen Successie-oorlog verkrijgt Stanislaus Leszinski **Lotharingen met Bar,** dat na zijn dood (1766) aan Frankrijk zal vervallen.

1743. Dood van *Fleury*, die zich tegen zijn wil in den *Oostenrijkschen Successie-oorlog* liet medeslepen.

§ 4. ENGELAND EN HOLLAND VAN DEN VREDE TE UTRECHT TOT DEN OOSTENRIJKSCHEN SUCCESSIE-OORLOG.

1702—1714. **Anna,** tweede dochter van *Jacobus II*, koningin van Engeland. Haar echtgenoot, *George van Denemarken*, en hare 13 kinderen sterven vóór haar. Zij is gunstig gezind voor de *tory's*, maar door den invloed van lady Marlborough en gesteund door de openbare meening, blijven de *whigs* gedurende een groot gedeelte harer regeering aan het bestuur. Hare pogingen om de opvolging te verzekeren van haar broeder Jacobus III, *den pretendent*, (ook *Ridder van St. George* genoemd) mislukken door diens weigering om het Katholieke geloof te verzaken.

Digitized by Google

1707. **Vereeniging van Engeland en Schotland onder één Parlement**; groote voordeelen door die vereeniging voor beide landen bewerkt, die echter aanvankelijk hevig misnoegen in Schotland verwekt. *Jacobus III* doet een vruchtelooze poging om de Schotsche kroon te verkrijgen.

1710. Lady Marlborough *valt in ongenade*; het whig-ministerie wordt grootendeels ontslagen, de nieuwe verkiezingen schenken een groote meerderheid aan de *tory's*; *Harley* en *St. John* ministers. Vredesonderhandelingen met Frankrijk; Marlborough wordt van het opperbevel des legers ontzet; Engeland laat zijne bondgenooten in den steek.

1713. Bij den **vrede te Utrecht** verkrijgt Engeland van Frankrijk belangrijke voordeelen voor zijne koloniën (Akadië, de Hudsonsbaai-landen, New-Foundland); van Spanje Minorca en Gibraltar, het *asiento* en een voordeelig handelsverdrag.

1714. Verdeeldheid onder de tory's; *Saint-John* (lord Bolingbroke) helt over naar de *Jacobieten; Harley* (lord Oxford) verbindt zich met de gematigde *whigs* om de opvolging van *George van Hannover* te verzekeren. Plotselinge dood der koningin; George van Hannover wordt algemeen als koning erkend.

1714—1727. George I, keurvorst van Hannover *(Brunswijk-Lüneburg)*, achterkleinzoon van *Jacobus I*. (Zijne moeder was de dochter van den *Winterkoning*, Frederik van de Palts, die zelf gehuwd was met *Elisabeth*, dochter van *Jacobus I*.) Het *tory*-ministerie wordt ontslagen. George steunt op de *wighs*, die nu voor een langen tijd de regeeringspartij vormen. Vele tory's, o. a. *Ormond* en *Bolingbroke* wijken uit en steunen den pretendent.

1715. Vruchtelooze poging van den pretendent om de kroon te herwinnen; wreedheid der regeering tegen de gevangen Jacobieten; ook de door Alberoni ondersteunde krijgstocht van 1719 mislukt.

1716. De Septennial-bill, die den duur van het parlement van 3 op 7 jaren brengt, draagt met de komst van het nieuwe koningshuis er veel toe bij om de macht van het parlement te versterken.

De *Zuidzee-compagnie* van Blount, een tegenhanger der Bank en Missisippi-Compagnie van Law. Dwaze opdrijving der aandeelen. De Compagnie neemt de staatsschuld over (1719). Weldra volgt een algeheel bankroet (1720).

Digitized by Google

1721—1742. **Walpole** minister; hij weet de noodlottige gevolgen van de financieele crisis te verminderen; hij poogt, in overeenstemming met Kardinaal Fleury, den vrede te bewaren en houdt zich staande door schaamtelooze omkooping. Onder zijn bestuur groote vooruitgang van Engeland en Schotland in handel, landbouw en nijverheid; uitbreiding der Engelsche kolonies; *stelselmatige verdrukking en verarming* van Ierland.

1727—1760. **George II,** koning van Engeland.

1731. Engeland waarborgt de pragmatieke sanctie en verkrijgt daarvoor de ontbinding der Compagnie van Ostende. In den Poolschen Successie-oorlog blijft Engeland onzijdig.

1742. Val van *Walpole*, die zich tevergeefs verzet had tegen het beginnen van den Asiento-oorlog tegen Spanje (1739—1748) en niet krachtdadig wil optreden in den Oostenrijkschen *Successie-oorlog* (1741—1748). Hij sterft 1745. Gedurende dit tijdvak leefden in Engeland veel groote schrijvers en redenaars o. a. *Bolingbroke*, *Swift*, *Steele*, *Addison*, *Fielding*, *De Foe*. Opkomst en invloed der *dagbladen*.

1702—1747. Tweede Stadhouderloos Tijdperk in de Vereenigde Nederlanden.

1689—1720. **Antonie Heinsius,** raadpensionaris van Holland. Hij blijft de politiek van Willem III getrouw.

1711. Dood van Jan Willem Friso bij het overvaren van het *Hollandsch Diep*. Zijn zoon Willem Karel Hendrik Friso volgt hem op als Stadhouder van *Friesland*, later ook van *Groningen* (1718), *Gelderland* en *Drente* (1722). Bij den vrede van Utrecht verkrijgt de Republiek een voordeelig handelsverdrag met Frankrijk en recht op een *barrière* in de Zuidelijke Nederlanden, nader geregeld door het barrière-tractaat (1715). *Namen*, *Meenen*, *Doornik*, *Warneton*, *Veurne*, *Fort Knokke* worden geheel, *Dendermonde* gedeeltelijk door Hollandsche troepen bezet. De Republiek verkrijgt verder nog een deeltje van *Vlaanderen* en van *Spaansch Opper-Gelder* (*Venlo*, *Stevensweert* en *St. Michiel*).

Na den vrede van Utrecht begint er onder alle opzichten verslapping en uitputting te heerschen in de Republiek. Men tracht zooveel mogelijk de onzijdigheid te bewaren en verliest daardoor gaandeweg invloed en achting bij de andere mogendheden. Om den slechten toestand der schatkist te verbeteren vermindert men leger en vloot, zoodat zelfs tegen de Moorsche kapers de eer der vlag niet wordt gehandhaafd. Handel, scheepvaart en nijverheid gaan sterk achteruit, ook tengevolge

Digitized by Google

van buitenlandsche concurrentie; speculatie in effecten; windhandel; groote verliezen alhier geleden ten gevolge der ondernemingen van Law en Blount.

Toch bekleedt de Republiek nog langen tijd een eervolle plaats onder de mogendheden, vooral wegens de bekwaamheden van *Heinsius*, *v. Slingelandt*, *Hop* en andere voorname staatslieden; ook de welvaart is nog groot. De poging om door hervorming van de staatsregeling meer eenheid en kracht in het bestuur te brengen, stuit af op de baatzucht der *aristocratische regenten*, die ook de verheffing van Willem Karel Hendrik Friso (later Willem IV) tot stadhouder van Holland beletten.

1716—1717. **Buitengewone vergadering der Algemeene Staten,** bijeengeroepen op voorstel van *Overijsel*. *Graaf van Rechteren* opent de vergadering. Men kan het over niets eens worden dan over het afdanken van troepen. De vergadering gaat uiteen zonder iets belangrijks verricht te hebben.

1720—1727. Izaak van Hoornebeek, raadpensionaris.

1727—1736. **Simon van Slingelandt,** raadpensionaris; hij is een waardig opvolger van Jan de Witt; hij doet vruchtelooze pogingen om vele misbruiken in het bestuur te verbeteren. Na de opheffing der Compagnie van Ostende waarborgt ook de Republiek de pragmatieke sanctie; in den Poolschen Successie-oorlog blijft zij, evenals Engeland, neutraal.

1736—1746. **Antonie van der Heim,** raadpensionaris.

In de *kerkelijke toestanden* kwam gedurende dit tijdvak weinig verandering; de Katholieken waren en bleven van alle openbare betrekkingen uitgesloten en werden bij vele gelegenheden verongelijkt; de plakkaten bleven van kracht. De Jansenisten, die uit Frankrijk en België naar Nederland uitweken, genoten de gunst der regeering. In 1723 werd *Cornelis Steenhoven* tot hun bisschop van *Utrecht* verkozen; later werden ook te *Haarlem* en *Deventer* door hen bisschoppen aangesteld.

De *Oost-Indische Compagnie* breidt haar gebied voortdurend uit en levert nog zeer ruime winsten op. *Ternate*, *Tidor* en omliggende eilanden, het Noorden van *Celebes*, een groot deel van *Java* komen onder haar gezag. Een groote samenzwering der Chineezen te *Batavia* wordt door een verschrikkelijk bloedbad — meer dan 10.000 kwamen er om — verijdeld (1740 Oct.); *Valckenier*, *Imhoff*.

De *West-Indische Compagnie* komt niet weder tot bloei.

Digitized by Google

§ 5. DE NOORDSCHE RIJKEN TEN TIJDE DER EERSTE OPVOLGERS VAN PETER DEN GROOTEN.

1725—1727. **Katharina I**, weduwe van *Peter den Grooten.* Zij staat geheel onder den invloed van *Menschikof.* Hare zedeloosheid en onmatigheid. Heerschzucht en hebzucht van Menschikof. Hij wil zijn dochter doen huwen met *Peter*, zoon van *Alexei.*

1727—1730. **Peter II**, zoon van *Alexei;* hij verbant Menschikof naar Beresof. Hij staat onder den invloed van zijn leermeester *Ostermann* en van de prinsen *Dolgorucki.* Zijne uitspattingen. Hij sterft aan de pokken, 14 jaar oud.

1730—1740. **Anna** (dochter van *Iwan*, broeder van Peter den Grooten), door de *Oud-Russische* partij op den troon geplaatst. Zij moet een verdrag onderteekenen, dat de regeeringsmacht bijna geheel aan een raad van 8 personen in handen geeft. Zij herroept weldra dit verdrag. De bewerkers daarvan worden naar Siberië gezonden of gedood, vooral de leden der familie Dolgorucki. Haar gunsteling Biron, Münnich en Ostermann hebben den grootsten invloed.

1726. Verbond met keizer Karel VI.

1733—1735. Haar tusschenkomst in den *Poolschen Successieoorlog.* Münnich verdrijft Stanislaus Leszinski uit Polen.

1735—1739. **Oorlog tegen Turkije**, te zamen met Oostenrijk. Münnich verovert *Azof*, *Otschakof*, *Kinburn* en een gedeelte der *Krim* en verslaat o. a. de Turken bij *Stawutschane*, terwijl de Oostenrijkers door de Turken worden verslagen o. a. bij *Krotska.*

1739. **Vrede van Belgrado.** Rusland verkrijgt *Azof*, dat *geslecht* en *ontvolkt* moet worden.

1739. Samenzwering door sommige aanhangers der Oud-Russische partij (*Wolinski* en anderen) tegen de keizerin en de Duitschers in haren dienst (Ostermann, Münnich, Biron e. a.). De samenzwering mislukt; velen ter dood gebracht of verbannen naar Siberië.

1740. Dood van *Anna.* Zij benoemt tot haren opvolger **Iwan VI**, den zoon harer nicht *Anna Leopoldowna*, (de dochter harer oudste zuster Katharina en van den hertog Karel Leopold van Mecklenburg) en van den hertog *Anton Ulrik van Brunswijk-Bevern.* — Biron regent. — Biron door Münnich gevangen genomen en naar Siberië gezonden; Anna Leopoldowna regentes; Münnich en Ostermann ministers.

Digitized by Google

1741—1762. **Elisabeth,** jongste *dochter* van *Peter den Grooten.* Zij weet de soldaten der garde te winnen en zendt den regent, zijne echtgenoote, Münnich en Ostermann naar Siberië. Iwan opgesloten te *Schlüsselburg.*

Reactie tegen de Duitschers. Alle takken van bestuur worden weder aan Russen toevertrouwd; groote oneerlijkheid en kuiperijen. *Bestuschef, Apraxin.* Oorlog met Zweden (1741—1743), geëindigd met den vrede van Abo, waardoor Rusland nog een deel van *Finland* verkrijgt. Elisabeth mengt zich in den Oostenrijkschen Successie-oorlog ten gunste van Maria Teresia (1747). Haar afkeer van Frederik II van Pruisen doet haar ijverig deel nemen in den Zevenjarigen oorlog. Haar dood redt Frederik II.

Zweden vervalt meer en meer onder het bestuur van den rijksraad. Voortdurende partijschappen. *Hoeden,* Franschgezinden en *Mutsen,* Russischgezinden.

Denemarken blijft in rust sedert het einde van den grooten Noordschen oorlog.

1699—1730. **Frederik IV** is prachtlievend, maar weet de geldmiddelen in goeden staat te houden.

1730—1746. **Christiaan VI,** ijverig voorstander der piëtisten; tooneel en andere wereldsche vermaken verboden. Veel zorg wordt besteed voor handel, nijverheid en onderwijs. De beroemde Deensche schrijver *Holberg* bloeide omtrent dezen tijd.

1697—1733. **August II** *van Saksen*, koning van Polen. Gruwelijke wreedheden en afpersingen door de Russen gedurende den Noordschen oorlog. Polen geraakt meer en meer onder Russischen invloed.

1733—1735. **Poolsche Successie-oorlog.** De groote meerderheid van den adel verkiest *Stanislaus Leszinski,* die echter voor zijn mededinger *August III van Saksen* moet wijken, dewijl deze door Karel VI en keizerin Anna gesteund wordt.

1734. Een Russisch leger, onder Münnich, verdrijft Stanislaus uit Polen.

1733—1763. **August III** *van Saksen;* voortdurende binnenlandsche onlusten. Polen, hoewel steeds onzijdig, heeft veel te lijden gedurende de oorlogen van het volgende tijdvak.

Digitized by Google

Derde Hoofdstuk.

De beide groote oorlogen in het midden der achttiende eeuw.

Gelijk het begin, zoo wordt ook het midden der achttiende eeuw ingenomen door twee bloedige oorlogen, waarin bijna alle Europeesche staten worden gewikkeld.

Wederom is het de rijke erfenis van het *Habsburgsche Huis* (thans van den jongsten tak), die de begeerlijkheid der mogendheden opwekt, om met schending der heiligste rechten en verplichtingen, zich op de, naar men meende, weerlooze prooi te storten. De heldenmoed en onwrikbare standvastigheid der edele keizersdochter **Maria Teresia** en de ridderlijke trouw harer onderdanen — laat en zwak ondersteund door de *zeemogendheden* — bewaren haar geslacht voor den algeheelen ondergang; alleen haar gevaarlijkste vijand **Frederik II** blijft in het bezit van een aanmerkelijk deel der Oostenrijksche landen.

Het zeer verklaarbare streven van Maria Teresia om het haar schandelijk ontroofde Silezië te herwinnen wordt de aanleiding tot den *Zevenjarigen oorlog*.

Tegelijk ontbrandt in de *overzeesche koloniën* een hevige strijd tusschen Frankrijk en Engeland.

Beide oorlogen bewerken een ingrijpende verandering in de onderlinge betrekkingen der mogendheden: **le renversement des alliances.**

Door den langdurigen krijg verwerft Pruisen een eervolle plaats onder de staten van Europa; Frankrijk verliest het grootste gedeelte zijner bezittingen, terwijl Engeland zijn heerschappij op zee voor lange jaren bevestigt.

§ 1. DE OOSTENRIJKSCHE SUCCESSIE-OORLOG.

1740—1786. Frederik II, koning van Pruisen; groot veldheer, groot diplomaat, groot regent, maar zonder godsdienst, zonder eer en geweten. Terstond bij den aanvang zijner regeering voert hij verschillende verbeteringen in en vermeerdert nog het leger, zonder zijn volk zwaardere belastingen op te leggen.

1740. **Dood van Karel VI.** Zijn oudste dochter, **Maria Teresia** (gehuwd met **Frans Stephanus** van Lotharingen-Toskane) volgt hem op in het bestuur der Oostenrijksche erflanden en wordt door bijna alle mogendheden (ook

Digitized by Google

door Frederik II) erkend. Zij beheerscht de Oostenrijksche erflanden van 1740—1780. Van 1745—1765 was zij keizerin van Duitschland, omdat haar echtgenoot de keizerskroon droeg. (Haar jongste zuster *Maria Anna* huwt *Karel van Lotharingen*, den broer van Frans Stephanus).

Protest van **Karel Albert**, keurvorst van Beieren (afstammende van een dochter van keizer Ferdinand I en gehuwd met een dochter van Jozef I), die de pragmatieke sanctie nooit had erkend; hij maakt aanspraak op de *geheele nalatenschap* van Karel VI (steunende op een *verkeerd verklaarde* plaats uit het testament van Ferdinand I).

Frederik II eischt van Maria Teresia den afstand van **4 Silezische vorstendommen.** Zijn rechten daarop waren meer dan twijfelachtig en daarbij reeds lang verjaard; bovendien had zijn vader door de erkenning en waarborging der pragmatieke sanctie indirect afstand daarvan gedaan. De ware reden van zijn eisch was zijn verlangen, om zijn land te vergrooten en voordeel te trekken uit de moeilijke omstandigheden, waarin Maria Teresia verkeerde. Zijn eisch wordt afgewezen.

1740—1742. Eerste Silezische oorlog.

Frederik trekt Silezië binnen en bezet bijna het geheele land.

1741. **Slag van Mollwitz,** door Frederik (of liever *Schwerin*) op *Neipperg* gewonnen. Frederik II sluit een verbond met Frankrijk.

1741—1748. Oostenrijksche Successie-oorlog.

Door den goeden uitslag van Frederiks wederrechtelijken aanval worden vele andere mogendheden opgewekt, om de aanspraken van Karel Albert van Beieren te steunen, ten einde zelf een deel der Oostenrijksche erfenis te verkrijgen.

Saksen (dat in 1734 de pragmatieke sanctie had erkend) vordert **Bohemen** en **Moravië.**

Frankrijk wordt door den maarschalk *Belleisle* tot den oorlog gedreven, geheel tegen den wil van *Fleury*; ook **Spanje** en **Sardinië** verklaren wederrechtelijk den oorlog aan **Maria** Teresia.

1741. Verdrag van Nymphenburg tusschen Beieren, Frankrijk, Spanje.

1741—1743. **Zweedsch-Russische oorlog.** De door Frankrijk omgekochte *Hoeden* doen den oorlog verklaren, ten einde Rusland te beletten Maria Teresia bij te staan. De Zweden worden verslagen bij *Wilmannstrand.*

Digitized by Google

1742. Het Zweedsche leger geeft zich bij *Helsingfors* gevangen.

1743. **Vrede van Abo;** Rusland verkrijgt Finland tot aan de *Kymene;* de opvolging in Zweden wordt verzekerd aan *Adolf Frederik* van *Holstein-Gottorp* (1751—1771), die nauw verwant is aan den vermoedelijken troonopvolger in Rusland, *Peter Ulrik* van *Holstein-Gottorp* (later Peter III).

1739—1748. **Zee-oorlog tusschen Engeland en Spanje** wegens den smokkelhandel der Engelsche kooplieden in de Spaansche bezittingen. „Jenkins' ears". Vruchteloos verzet van Walpole. Pitt. Inneming van Porto-Bello door de Engelschen (1739).

Engeland besluit Maria Teresia bij te staan, maar bepaalt zich voorloopig tot onderhandelingen, vooral met Frederik den Grooten. Groote gevaren voor Maria Teresia.

1741. Inval der Beieren in Oostenrijk. Zij veroveren *Linz.* De Franschen trekken over den Rijn; George II sluit met hen een wapenstilstand. De Saksers, Beieren en Franschen vallen in *Bohemen.* — Karel Albert laat zich te Praag als koning huldigen. Maria Teresia vlucht naar Hongarije. Zij wordt te Presburg gekroond. Frans Stephanus wordt haar mederegent. Algemeene geestdrift der Hongaren. *„Moriamur pro Rege nostro Maria Teresia."*

Verdrag van Klein-Schnellendorf door bemiddeling van Engeland, waarbij Maria Teresia aan Frederik II *Neder-Silezië* met *Neisse* afstaat. Daardoor verkrijgt zij de vrijheid, om zich met alle kracht tegen de Beieren te keeren. — Dapperheid der Hongaren. De Beieren uit Oostenrijk verdreven.

1742. Inval der Oostenrijkers in Beieren. München veroverd.

1742—1745. **Karel VII** *van Beieren,* keizer van Duitschland; op den dag zijner kroning, 12 Febr., trekken de Oostenrijkers München binnen.

1742. Frederik II verbreekt het verdrag van Klein-Schnellendorf en doet met een leger van Pruisen, Franschen en Saksers een inval in *Moravië,* maar wordt genoodzaakt terug te keeren. Hij wint den slag van *Czaslau* of *Chotusitz.*

11 Juni. **Vrede van Breslau,** later bekrachtigd te **Berlijn,** (28 Juli). Frederik verkrijgt Silezië en Glatz, behalve Troppau en Teschen. Ook Saksen sluit vrede (weldra een verbond) met Maria Teresia; bemiddeling van Engeland, lord *Hyndford.*

Digitized by Google

Val van *Walpole*. Zijn opvolger *Carteret* besluit, steunende op de neiging van den koning en het Parlement, Maria Teresia krachtig bij te staan. Ook de Nederlandsche Republiek besluit haar met geld en troepen te steunen. Sardinië verlaat het bondgenootschap tegen Oostenrijk en sluit zich bij Maria Teresia aan. De Franschen uit Bohemen verdreven; hun stoutmoedige terugtocht uit Praag. Maria Teresia wordt gehuldigd als koningin van Bohemen.

1743. *Karel van Lotharingen* verslaat de Beieren bij **Simpach.** Het *pragmatieke leger* onder *George II*, koning van Engeland, verslaat het Fransche leger onder den *hertog van Noailles* bij **Dettingen.**

13 Sept. **Verdrag van Worms**, tusschen Maria Teresia, Engeland en Sardinië, voornamelijk om de Bourbons uit Italië te verdrijven.

30 Sept. Frankrijk verklaart den oorlog aan Sardinië en in het volgende jaar aan Engeland en Maria Teresia.

Oorlog in Italië met afwisselend geluk, zonder groote veldslagen.

Inval der Franschen in België; Lodewijk XV zelf bij het leger. Hij wordt gevaarlijk ziek te Metz.

Karel van Lotharingen trekt over den Rijn en doet een inval in Frankrijk. Hij moet terugkeeren, omdat Frederik II den vrede van Breslau verbroken heeft.

Meesterlijke terugtocht der Oostenrijkers naar Bohemen.

Frederik II verkrijgt *Oost-Friesland*; de Hollandsche troepen ontruimen *Emden* en *Leeroord* (1744).

1744—1745. Tweede Silezische oorlog.

Frederik II doet met 80,000 man een inval in Bohemen, maar wordt door de schrandere krijgskunde van Karel van Lotharingen en *Traun* genoodzaakt met groot verlies het land te verlaten.

1745. 20 Jan. *Dood van Karel VII.* Zijn zoon *Maximiliaan Jozef* doet bij het *verdrag van Füssen* (22 April) afstand van al zijn aanspraken op de erfenis van Karel VI en belooft zijne stem als keurvorst aan Frans van Lotharingen; daarvoor behoudt hij Beieren.

4 Juni. De Oostenrijkers en Saksers doen een inval in Silezië. Frederik verslaat hen bij **Hohenfriedberg;** hij rukt Bohemen weder binnen, maar moet weldra terugtrekken. Hij overwint wederom Karel van Lotharingen bij **Soor** (30 Sept.).

Digitized by Google

1745—1765. Frans I, keizer van Duitschland; protest van Frederik II tegen zijne verkiezing. Slagen van *Hennersdorf* en *Kesselsdorf* door de Pruisen op de Oostenrijkers en Saksers gewonnen.

1745. 26 Dec. **Vrede van Dresden,** waarbij de vrede van Breslau wordt bevestigd. Saksen betaalt aan Pruisen een som gelds voor het ontruimen van zijn gebied. Frederik II erkent Frans I als keizer.

1745—1748. **Oorlog in de Oostenrijksche Nederlanden. Maurits van Saksen,** zoon van August den Sterken aan het hoofd der Fransche legers. Vele vestingen (de Barrière-steden) door de Franschen veroverd. — **Slag van Fontenoy,** door Maurits gewonnen op den hertog van *Cumberland* (1745).

1745—1746. **Laatste poging der Jacobieten.** *Karel Eduard*, zoon van den Pretendent, *Jacobus III*, landt in Schotland; hij bemachtigt Edinburg en bijna het geheele koninkrijk. Hij doet een inval in Engeland en dringt door tot *Manchester* en *Derby*. Paniek te Londen. Karel Eduard wordt door de Schotsche hoofden genoopt naar Schotland terug te keeren.

1746. Hij overwint nog eens de Engelschen bij *Falkirk*, maar wordt door den hertog van Cumberland geheel en al verslagen bij **Culloden.** Wreedheid der overwinnaars. Karel Eduard komt na vele gevaren weer in Frankrijk terug. † 1788.

1746. **Slag bij Rocoux.** Verbond van Maria Teresia met Elisabeth van Rusland, die in het volgende jaar een Russisch leger naar Duitschland zendt.

1746. *Dood van Philips V van Spanje.* Zijn opvolger Ferdinand VI (1746—59) verlangt naar vrede.

1747. **Slag van Lafeld,** door Maurits van Saksen gewonnen. De Franschen bedreigen het gebied der Nederlandsche Republiek. Beleg van Sluis.

1747—1751. Omwenteling in Nederland; **Willem IV** stadhouder der zeven provinciën; weldra met grootere macht bekleed dan een zijner voorgangers.

1747. Inneming van *Bergen-op-Zoom* door Loewenthal.

1748. Beleg en overgave van *Maastricht;* algemeene uitputting.

Digitized by Google

1748. Vrede van Aken.

Oct. Maria Teresia wordt erkend als eenige erfgename van Karel VI. Zij staat een gedeelte van het hertogdom *Milaan* af aan *Sardinië; Parma en Piacenza* aan den Spaanschen infant *Philips*. De Nederlanden ontvangen de *Barrière* terug. Engeland geeft de veroverde koloniën aan Frankrijk en Spanje terug. Frederik II wordt bevestigd in het bezit van Silezië. Het *Asiento*-verdrag tusschen Spanje en Engeland wordt voor *4 jaren vernieuwd.*

§ 2. DE ZEVENJARIGE OORLOG.

Gespannen toestand in Europa na den vrede van Aken. Alle partijen voorzien een nieuwen oorlog. Frederik II en Maria Teresia zoeken door versterking van leger en geldmiddelen zich voor den aanstaanden krijg voor te bereiden; Frederik vermeerdert zijn leger tot 150.000 man (Pruisen had toen 3½ millioen inwoners); beiden voeren groote verbeteringen in bij alle takken van bestuur.

Sedert 1750 voortdurende twisten tusschen Frankrijk en Engeland, zoowel in Amerika als in Indië.

Verkoeling der vriendschap tusschen Engeland en Oostenrijk. George II, vreezend voor zijn keurvorstendom Hannover, dat door de Franschen wordt bedreigd, zoekt steun eerst bij *Rusland* (*verdrag te Petersburg* 30 Sept. 1755), daarna bij *Pruisen.*

1756. 16 Jan. **Verdrag te Westminster** (of White-Hall) tusschen George II en Frederik II om den vrede in Duitschland te handhaven, en vreemde mogendheden te beletten haar troepen het Rijk te doen binnentrekken.

Te Versailles groote verontwaardiging tegen Frederik wegens dat verbond. **Kaunitz** weet door bemiddeling van *Mad. de Pompadour* en *de Bernis* een verdedigend verbond te bewerken tusschen **Frankrijk** en **Oostenrijk** door het **eerste verdrag van Versailles** (1 Mei 1756). *Groote omkeer in de Europeesche staatkunde* **(le renversement des alliances).** Vijandschap van keizerin Elisabeth tegen Frederik II. Zij sluit zich aan bij het verbond van Frankrijk en Oostenrijk.

Krijgstoerustingen van beide zijden. Beleedigend ultimatum van Frederik aan Maria Teresia. Haar waardig antwoord.

1756—1763. Zevenjarige oorlog.

1756. Frederik besluit zijn vijanden te voorkomen en trekt, zonder oorlogsverklaring, Saksen binnen (29 Aug). Hij bemachtigt Dresden. Het Saksisch leger ingesloten bij *Pirna.*

Digitized by Google

Slag van Lowositz, door Frederik gewonnen op *Browne* (1 Oct.). De Saksers moeten zich gevangen geven. August III neemt de wijk naar Polen. Algemeene verontwaardiging in geheel Europa.

1757. **Tweede** (en thans *aanvallend*) **verdrag van Versailles** tusschen **Frankrijk** en **Oostenrijk;** daaraan nemen deel: **Rusland, Saksen** en **Zweden**; ook het **Duitsche Rijk** verklaart aan Frederik den oorlog. Pruisen vindt alleen bondgenooten in **Engeland**, dat hem vooral met geld ondersteunt, **Hannover,** *Gotha*, *Hessen* en *Brunswijk.* De oorlog wordt gevoerd:

1°. In Saksen, Silezië, Bohemen, Moravië tusschen Pruisen en Oostenrijkers.

2°. In Pruisen, Brandenburg, Pommeren voornamelijk tusschen Pruisen en Russen.

3°. In het Westen van Duitschland (Westfalen, Hannover, de Rijnstreken) door Engelschen, Hannoveranen en Pruisen tegen de Franschen.

Voornaamste veldheeren in dezen oorlog: Pruisen: **Frederik,** zijn broêr *Hendrik*, **Ferdinand van Brunswijk**, *Schwerin*, *Lehwald*, *Wedell*, *Maurits van Dessau*, *Fink*, *Fouqué*, *Ziethen*, *Seydlitz;* Oostenrijkers: **Daun, Laudon,** *Karel van Lotharingen*, *Browne;* Russen: *Apraxin*, *Fermor*, *Soltikof;* Franschen: *d'Estrées*, *Richelieu*, *Broglie*, *Contades*, *Soubise;* Engelschen: *Cumberland*, (zoon van *George II*).

1757. Inval van Frederik in Bohemen. Hij verslaat Karel van Lotharingen bij Praag en belegert die stad, maar wordt zelf verslagen door Daun bij **Kollin** (18 Juni). Hij trekt terug naar Saksen.

26 Juli. Slag van Hastenbeck, door d'Estrées gewonnen.

8 Sept. Verdrag van Klooster-Zeven, waarbij bijna geheel Hannover aan de Franschen wordt overgelaten.

Kuiperijen van Frederik in Rusland. De Grootvorst-troonopvolger (later Peter III) is hem gunstig gezind; hij weet den kanselier, Bestuschef en den opperbevelhebber *Apraxin* om te koopen. Na langdurig talmen rukt een Russisch leger Pruisen binnen en verslaat *Lehwald* bij Gross-Jägersdorf (30 Aug.) maar trekt weer naar Rusland terug.

De Zweden worden uit Pruisisch-Pommeren verdreven.

De Franschen onder *Soubise* vallen in Saksen.

5 Nov. Roemrijke overwinning bij **Rossbach**, door Frederik op hen bevochten.

De Oostenrijkers bemachtigen een groot gedeelte van Silezië, ook Breslau.

Digitized by Google

5 Dec. Frederik verslaat hen onder *Karel van Lotharingen* en *Daun* bij **Leuthen** (35.000 Pr. tegen 80.000 Oostenr.) Breslau herwonnen. In Engeland wordt **Pitt** minister. Hij doet het verdrag van Klooster-Zeven verwerpen; *Ferdinand v. Brunswijk* wordt aanvoerder van het Engelsch-Duitsche leger.

Val van den Russischen minister Bestuschef. Apraxin verliest het opperbevel. *Fermor*, aanvoerder der Russen; later *Soltikof*.

1758. Inval van Frederik in Moravië, zijn tegenspoed; hij moet het beleg van *Olmütz* opbreken.

Hij verslaat de Russen bij **Zorndorf** (25 Aug.), maar wordt zelf door *Daun* bij Hochkirch (14 Oct.) overvallen en verslagen. Ferdinand van Brunswijk verslaat de Franschen onder Clermont bij *Crefeld* (23 Juni).

1759. Ferdinand van Brunswijk wordt door den hertog de Broglie bij *Bergen* verslagen, maar overwint hem en Contades bij *Minden*.

12 Aug. Groote nederlaag van Frederik te **Kunersdorf** tegen de vereenigde Oostenrijkers en Russen (*Laudon*, *Soltikof*).

Capitulatie van Fink te *Maxen*. Dresden door het Rijksleger ingenomen.

1760. Laudon verovert *Glatz* en verslaat Fouqué bij *Landshut*, maar wordt door Frederik bij **Liegnitz** overwonnen. De Russen en Oostenrijkers bezetten Berlijn, maar verlaten het spoedig weder. Frederik (Ziethen) verslaat Daun bij *Torgau*.

1761. Pitt neemt zijn ontslag als minister (wegens zijn geschil met den nieuwen koning *George III* omtrent de houding tegenover Spanje). Zijn opvolger *Bute* verleent Frederik geen onderstand meer.

Het versterkte kamp te *Bunzelwitz*; Laudon bemachtigt *Schweidnitz*, de Russen nemen *Kolberg*. Netelige toestand van Frederik. Zijn ondergang schijnt zeker. Uitputting zijner geldmiddelen; de munt in waarde verminderd.

1762. Jan. **Dood van keizerin Elisabeth**; haar opvolger *Peter III* is Frederiks bewonderaar en vriend.

5 Mei. Hij sluit met hem den *vrede van Petersburg* en wordt weldra zijn bondgenoot tegen Oostenrijk: het Russische leger wordt onder Frederiks bevelen gesteld.

22 Mei. *Vrede van Hamburg* tusschen Pruisen en Zweden.

Digitized by Google

9 Juli. **Peter III** onttroond door zijn gemalin en kort daarna gedood. **Katharina II** roept het Russische leger terug, maar handhaaft den vrede met Frederik.

21 Juli. *Slag van Burkersdorf*, door Frederik II gewonnen. Schweidnitz heroverd.

29 Oct. Prins Hendrik verslaat de Oostenrijkers bij *Freiberg*.

3 Nov. Voorloopige vrede tusschen Frankrijk en Engeland te *Fontainebleau;* beide mogendheden roepen hare troepen uit Duitschland terug.

1763. **Vrede te St. Hubertsburg** tusschen Pruisen, Oostenrijk en Saksen. Ieder behoudt hetgeen hij voor den oorlog bezat. Frederik belooft zijn stem voor de verkiezing van Jozef, zoon van Maria Teresia, tot Roomsch koning.

§ 3. DE ZEE-OORLOG TUSSCHEN ENGELAND EN FRANKRIJK. (1755—1763.)

Onnauwkeurige afbakening der grenzen tusschen de Fransche en Engelsche koloniën in Noord-Amerika bij de vredesverdragen van Utrecht en Aken; voortdurende twisten tusschen beide mogendheden, vooral over de uitgestrektheid van Akadië (Nieuw-Schotland), door de Franschen in 1713 aan Engeland afgestaan.

De Franschen bouwen een rij forten van de Canadeesche meren naar den *Ohio*, om de Engelsche koloniën van het binnenland af te sluiten en hun eigen bezittingen in Canada te verbinden met *Louisiana* (toen het geheele bekken van den Missisippi).

1754. De Engelschen bouwen ook een fort aan den Ohio; de Franschen nemen het in, en noemen het *Fort Duquesne*. **George Washington** wordt door de Engelschen uitgezonden, om het te hernemen; hij wordt gevangengenomen door de Franschen. Vruchtelooze vredesonderhandelingen.

1755. Frankrijk en Engeland zenden beiden een vloot naar Amerika. Gevecht aan den mond van den St. Laurens; 2 Fransche oorlogsschepen genomen. De Engelschen kapen tal van koopvaardijschepen.

1756. De Franschen onder Richelieu en la Galissonière veroveren **Minorca.** Een Engelsche vloot onder *Byng* wordt teruggedreven; daarom wordt *Byng* ter dood veroordeeld.

Digitized by Google

1757—1761. **William Pitt** minister. Hij zet den oorlog in Europa en in de koloniën met kracht door („Canada is in Duitschland veroverd"). **Montcalm, Wolfe,** *Washington.* De Engelschen overal in het voordeel tegen de Franschen.

1759. Boscawen verslaat een Fransche vloot bij Lagos; Hawke een andere in de baai van Quibéron. De Engelschen nemen *Guadeloupe. Wolfe* verslaat *Montcalm* bij **Quebec.** Beide aanvoerders sneuvelen in den strijd; *Quebec ingenomen door de Engelschen.* **Geheel Canada** valt in hunne macht.

1760—1820. George III, Koning van Engeland.

Zijn gunsteling *Bute* zoekt Pitt ten val te brengen.

1761. 15 Aug. **Familie-verdrag** tusschen Frankrijk en Spanje: ook de overige Bourbonsche hoven sluiten zich daarbij aan. Pitt wil Spanje den oorlog verklaren; de koning weigert. Pitt treedt af; **Bute** minister. Spanje verklaart den oorlog aan Engeland. (Dec. 1761).

1762. Frankrijk en Spanje willen Portugal met Engeland in oorlog brengen. Portugal weigert. De bondgenooten verklaren het den oorlog. Een inval der Spanjaarden wordt door den dapperen vorst van *Schaumburg-Lippe* afgeslagen.

Rodney neemt *Martinique* en andere kleine Antillen. *Havanna* en *Manilla* worden door de Engelschen bemachtigd. Vele Spaansche koopvaardijschepen vallen in de handen der Engelschen.

3 Nov. **Preliminairen van Fontainebleau.**

1763. Vrede van Parijs.

10 Febr. Engeland verkrijgt *Canada*, *Louisiana,* ten Oosten van den Missisippi, *Florida* en eenige kleine eilanden. herwint *Minorca*, maar geeft *Havanna*, *Manilla* enz. terug; Spanje verkrijgt *Louisiana* ten Westen van den Missisippi, *met Nieuw-Orleans.*

1756—1763. Oorlog in Oost-Indië.

1526. **Baber**, een afstammeling van *Tamerlan*, sticht het Rijk van **den grooten Mogol** in Indië; het blijft machtig tot aan den dood van *Aureng-Zeb* (1707) en valt daarna uiteen in verschillende kleinere deelen, wier hoofden.

Digitized by Google

„Nabob" genoemd, feitelijk onafhankelijk zijn, terwijl de *Groote Mogol*, die te *Delhi* woont, alleen in naam nog het oppergebied heeft. — Na het verval der Portugeesche en der Hollandsche macht betwisten Franschen en Engelschen elkander den voorrang in Indië.

1741. **Dupleix**, Fransch gouverneur te *Pondichery* (de voornaamste Fransche kolonie); hij voert voorspoedige oorlogen tegen de Indische vorsten en de Engelschen, die zich voornamelijk te Bombay, Madras en Calcutta vestigen.

1746. Inneming van Madras door *La Bourdonnaye*, Fransch gouverneur te *Isle de France;* zijn twist met Dupleix. De Franschen brengen een groot deel van Indië onder hun oppergezag.

1748. Bij den vrede van Aken wordt Madras aan de Engelschen teruggegeven.

Weldra nieuwe twisten tusschen Franschen en Engelschen. **Clive** behaalt verschillende overwinningen op de bondgenooten der Franschen.

1754. Dupleix wordt teruggeroepen en de Franschen zien van al hun veroveringen af.

1756. Twisten tusschen de Engelschen en den *Nabob van Bengalen*, Suraja Dowla, die *Fort William* (bij Calcutta) neemt en de bezetting wreedaardig behandelt.

1757. Clive wreekt zijn landgenooten op Suraja Dowla. **Slag van Plassey**, waardoor de macht der Engelschen in Indië wordt gegrondvest.

1758. Lally Tollendal komt met 1200 Franschen in Indië. Hij is zeer moedig, maar neemt Europeanen en Indianen tegen zich in.

1759. Vergeefsch beleg van Madras door de Franschen.

1760. Lally Tollendal wordt door de Engelschen verslagen bij Wandewash.

1761. De Engelschen veroveren *Pondichery;* Lally Tollendal gevangen (in 1765 te Parijs *ter dood veroordeeld en onthoofd*). *Einde der Fransche heerschappij in Oost-Indië.*

1763. Bij den *vrede van Parijs* wordt Pondichery teruggegeven, maar de vestingwerken worden geslecht.

1774. Clive, van afpersing beschuldigd, doodt zich zelf.

Digitized by Google

VIERDE HOOFDSTUK.

De laatste vijf en twintig jaren vóór de Fransche Revolutie.

Dit tijdperk is als de voorbereiding der groote omwenteling, die gedurende de laatste jaren der 18de eeuw Frankrijk, ja geheel Europa zou beroeren.

In bijna alle landen worden de politieke rechten der **Standen** vernietigd; **verlichte despoten** kwellen de volkeren door de hatelijkste dwingelandij en wekken overal ontevredenheid en bitteren wrok; de schaamtelooze berooving van een eeuwenouden, roemvollen staat, de schandelijke verdrukking van een heldhaftige natie vervult alle edele harten met afkeer en haat tegen de gekroonde boosheid.

In geheel Europa, maar vooral in *Frankrijk* neemt het afschuwelijkst zedenbederf schrikbarend toe; de troon wordt onteerd door een wellustigen grijsaard; het hof geeft het aanstekelijk voorbeeld van alle schanddaden. Een valsche wijsbegeerte ondermijnt straffeloos het voorvaderlijk Geloof, terwijl de Kerk door een achterdochtige staatkunde wordt bestreden en van hare kloekste verdedigers wordt beroofd. De opvoeding der jeugd komt in de handen der vrijdenkers.

Het Fransche hof verspilt millioenen in ongehoorde weelde; het lagere volk zucht onder ondragelijke lasten en de bevoorrechte standen verzetten zich met dwaze hardnekkigheid tegen elke redelijke hervorming.

Aan gene zijde van den Oceaan geeft een volk het gevaarlijke voorbeeld van een zegevierenden opstand tegen een tyrannieke regeering, en de beginselen, aldaar verkondigd en toegepast, vinden een luiden weerklank in de gemoederen der Europeesche volkeren.

§ 1. DUITSCHLAND NA HET EINDE VAN DEN ZEVENJARIGEN OORLOG.

Gevolgen van den zevenjarigen oorlog. De eenheid van Duitschland is voor goed vernietigd. Tegenover den keizer staat de koning van Pruisen. De onderlinge naijver tusschen beiden zal voortduren tot in onze eeuw en niet eindigen voor de vereeniging van Oostenrijk met Duitschland geheel verbroken is.

Digitized by Google

1765—1790. Jozef II, keizer van Duitschland.

Door zijne moeder **Maria Teresia** wordt hij benoemd tot mederegent der Oostenrijksche erflanden. Hij voert vele verbeteringen in, zoowel in het leger als in het beheer der geldmiddelen. Voor het overige behoudt Maria Teresia het bewind zelf. Haar voornaamste minister is **Kaunitz.** Streven naar meerdere *centralisatie;* invoering van een nieuw wetboek »*Nemesis Teresiana*". Niettegenstaande de oprechte godsvrucht der keizerin begint reeds onder hare regeering een reeks van inbreuken op de rechten der Katholieke Kerk. — In het geheel is hare regeering een tijdperk van voorspoed en welvaart voor hare staten.

1769. **Toenadering tot Pruisen**, uit vrees voor Rusland; samenkomst van *Jozef II* met *Frederik II* te Neisse, en in het volgende jaar te Neustadt in Bohemen. Hun pogingen om den vrede tusschen Rusland en Turkije te bewerken leiden tot **de eerste verdeeling van Polen**, waarin Maria Teresia zeer tegen haar zin toestemt (1772). Door die verdeeling wordt **Galicië** bij de Oostenrijksche erflanden gevoegd, die in 1775 nog vergroot worden met **de Bukowina**, door *Turkije* afgestaan.

1777. Na het overlijden van den kinderloozen keurvorst van Beieren **Maximiliaan Jozef,** maakt Jozef II aanspraak op een groot gedeelte van diens nalatenschap. De naaste erfgenaam, **Karel Theodoor van de Palts,** erkent die aanspraak. Jozef II doet een gedeelte van Beieren door zijne troepen bezetten.

Protest van **Karel van Palts-Tweebruggen,** den naasten erfgenaam van den kinderloozen *Karel Theodoor.* Hij vindt steun bij **Frederik II.**

1778—1779. Beiersche Successie-oorlog.

Frederik II rukt Bohemen binnen. Geen gevechten van beteekenis. Bemiddeling van *Frankrijk* en *Rusland.*

1779. **Vrede te Teschen.** Oostenrijk ziet af van alle aanspraak op Beieren en behoudt alleen het **Inn-viertel.** Het stemt toe in de aanstaande vereeniging van *Ansbach* en *Bayreuth* met Pruisen.

1780. **Dood van Maria Teresia. Jozef II** volgt haar op als vorst der Oostenrijksche erflanden (**1780—1790**). Zijn groote hervormingsplannen. Kaunitz blijft zijn voornaamste minister. Hij beschouwt *Frederik II* als zijn voorbeeld, maar mist diens voorzichtigheid en beleid.

Digitized by Google

Hervormingen van Jozef II. Afschaffing van vele bijzondere rechten der verschillende Duitsche erflanden; de lijfeigenschap houdt op. Hij laat zich niet als koning van Hongarije kronen, om de constitutie van dat land niet te moeten bezweren. Hij vervangt in Hongarije het Latijn door het Duitsch als officieele taal; centralisatie van het bestuur; opmeting van het land en volkstelling. Groote verbittering in geheel Hongarije. Tegen het einde zijner regeering ziet de keizer zich genoodzaakt de meeste zijner hervormingen te herroepen.

Vijandige houding van Jozef II tegen de Katholieke Kerk en den H. Stoel. Het **tolerantie-edikt** (1781); hij seculariseert in den loop zijner regeering bijna 300 kloosters; beperkt het verkeer der bisschoppen met den Paus en mengt zich in vele bijzonderheden van den eeredienst en van de opleiding der geestelijken.

1782. *Reis van Pius VI naar Weenen;* groote geestdrift der bevolking; de keizer behandelt den Paus eerbiedig, maar luistert niet naar diens vermaningen; onbetamelijk gedrag van Kaunitz. — *Jozef II te Rome* (1783).

Anti-kerkelijke en anti-godsdienstige strooming in Duitschland, door den keizer aangemoedigd. De *Febronius* (v. Hontheim); het *Jozefisme.* Pogingen der aartsbisschoppen van *Mentz*, *Keulen*, *Trier* en *Salzburg* om een soort van nationale Kerk te stichten; de **Emser Punctaties** (1786). Bedrijvigheid van den Pauselijken nuntius **Pacca,** die de bisschoppen voor den Paus weet te winnen.

Ook in de Oostenrijksche Nederlanden poogt Jozef II vele hervormingen in te voeren. Oprichting van een **algemeen seminarie** te Leuven, en te Luxemburg (1786). Hij wil de opleiding der geestelijkheid aan de bisschoppen onttrekken. Moedige tegenstand van **Kardinaal Franckenberg**, aartsbisschop van Mechelen. Onlusten in het seminarie te Leuven; de geestelijkheid vindt steun bij het volk.

1787. Jozef schaft de staatsregeling der Oostenrijksche Nederlanden af. Ontevredenheid in België. Onlusten te Brussel (1788). Trautmannsdorf en d'Alton.

1789. Jozef II vernietigt de **Joyeuse Entrée.** Opstand in België; **v. d. Noot, Vonck** en **v. d. Eynde.** Men zoekt hulp bij Engeland, Holland en Pruisen. De opstandelingen vinden een wijkplaats op Hollandsch gebied. Hun vereenigingspunt is Breda; **van der Mersch** hun aanvoerder.

Digitized by Google

26 Oct. *Gevecht bij Turnhout* door de opstandelingen gewonnen. Ook *Gent*, *Brugge*, *Ostende* vallen in hunne handen. Radeloosheid der Oostenrijksche regeering.

12 Dec. De Oostenrijkers moeten Brussel ontruimen.

1790. De Belgen verklaren zich onafhankelijk als **de Vereenigde Belgische Staten.** Pius VI tracht tevergeefs den vrede te herstellen. Verdeeldheid onder de Belgen.

Buitenlandsche politiek van Jozef II.

1781. Hij verkrijgt de ontruiming der *Barrière-steden.*

1783. Hij vordert van Holland den afstand van *Maastricht* en eenige andere grensdistricten.

1784. Hij eischt de opening der Schelde. Weigering der Staten. Een Oostenrijksch oorlogsschip wil zonder tol te betalen de Schelde afvaren. Het wordt door kanonschoten genoodzaakt de vlag te strijken. Jozef beschouwt dit als een oorlogsverklaring en doet een leger naar de Nederlanden oprukken. De Staten gelasten een algemeene volkswapening.

1785. Bemiddeling van *Lodewijk XVI.* **Vrede te Fontainebleau.** De Unie staat *Lillo* en *Liefkenshoek* af en betaalt *fl.* 9.500.000 (waarvan Frankrijk de helft voldoet), maar **de Schelde blijft gesloten.** Teleurstelling en ontevredenheid in België.

1784. Nieuwe poging van Jozef II om *Beieren* te verwerven. In ruil voor dat land biedt hij den keurvorst *Karel Theodoor* een deel van *België* aan onder den naam van **koninkrijk Bourgondië.** *Luxemburg*, *Limburg* en *Namen* zullen den aartsbisschop van *Salzburg* in ruil voor zijne bezittingen worden toegewezen.

1785. Protest van Karel van Tweebruggen, naasten erfgenaam van Karel Theodoor. Hij vindt wederom steun bij *Frederik II*, die het **Duitsche Vorstenverbond** sticht. Jozef II is genoodzaakt van zijne plannen af te zien.

Nauwe betrekkingen van *Jozef II* tot *Katharina II* van Rusland. Sedert 1782 bestaat er een geheim verbond tusschen beiden.

1787. Jozef II vergezelt Katharina op haar reis naar de Krim en belooft zijn hulp bij den aanstaanden oorlog tegen de Turken.

Digitized by Google

1788—1791. Oorlog tegen de Turken.

Jozef II onderneemt dien als bondgenoot van Rusland. Tegenspoed van Jozef en zijn veldheer *Lascy*. De Turken doen verwoestende invallen in Hongarije.

1789. *Laudon* wordt aan het hoofd des legers gesteld en verovert *Belgrado*. De prins van Koburg verslaat met den Russischen generaal *Suwarof* de Turken bij Fokschani en bij de Rymnik.

1790. *Pruisen* en *Engeland* toonen zich zeer genegen voor de Turken. Gevaar voor een oorlog.

22 Febr. **Dood van Jozef II**, die reeds in het vorige jaar ziek uit Hongarije was teruggekeerd. Hij was een man van groote bekwaamheden, maar moest tot zijne teleurstelling ondervinden, dat al zijne hervormingen haar doel misten, omdat zij niet geleidelijk en met voorzichtigheid werden ingevoerd. Het Jozefisme is nog in onze dagen een ramp voor Oostenrijk.

1790—1792. Leopold II, *broeder van Jozef II*, keizer van Duitschland.

Hij herstelt op het Congres te Reichenau de goede verstandhouding met *Pruisen*. Generaal Bender herstelt het keizerlijk gezag in België; de hervormingen van Jozef II worden afgeschaft.

1791. **Vrede te Sistowa.** Leopold geeft alle veroveringen terug en behoudt alleen *Orsowa*.

Pruisen. Binnenlandsch bestuur van Frederik den Grooten: zijn krachtige pogingen om de gevolgen van den langdurigen oorlog weg te nemen. Veel zorg voor landbouw, handel en nijverheid, eene *bank* te Berlijn opgericht; hooge in- en uitgaande rechten; veel kanalen gegraven en wegen aangelegd; hooge belastingen; de régie. — Het leger is de voornaamste zorg des konings. De sterkte bedraagt 200,000 man. waarvan minstens 100,000 altijd onder de wapenen (bij een bevolking van 5 à 6 millioen). Alleen *edellieden* kunnen officier worden; $^2/_3$ der soldaten zijn *buitenlanders*.

Hervorming van het rechtswezen. De **„Codex Fridericianus"**; *Cocceji*, *Carmer* en *Suarez*.

Digitized by Google

Frederik is volmaakt *onverschillig* op het punt van godsdienst. — Zijne vrienden: *Voltaire*, *d'Alembert*, *d'Argens*. Frederik beschermt de *Jezuïeten*, maar veroorlooft zich menige willekeurige en gewelddadige inmenging in godsdienstige zaken. — *A. Faulhaber* martelaar van het biechtgeheim.

Onderwijs, opvoeding, kunst en wetenschap worden stiefmoederlijk behandeld. — Frederik is een voorbeeld van werkzaamheid en spaarzaamheid, die soms in hardvochtige gierigheid ontaarden. — Hij blijft geheel buiten de letterkundige beweging in Duitschland.

In de tweede helft der achttiende eeuw begint de **herleving der Duitsche letterkunde**. Bodmer (1698—1783); Gottsched (1700—1766); **Klopstock** (1724—1803) *de Messias*; **Lessing** (1729—1781), vooral groot als kunstrechter, *Laokoon*, *Nathan de Wijze;* Wieland (1733—1813) *Oberon;* Herder (1744—1803), *Cid;* **Goethe** (1749—1832) *Werther*, *Götz*, *Faust;* **Schiller** (1759—1805) *die Räuber*, *Wallenstein*, *Tell*, *Balladen*.

1764. *Frederik* sluit een verbond met *Katharina II* en ondersteunt hare kuiperijen in *Polen*.

Ten einde den ondergang van *Turkije* te voorkomen en *Polen* niet *geheel* in de macht van Rusland te doen geraken, bewerkt Frederik **de eerste verdeeling van Polen** (1772), waardoor hij **West-Pruisen** (behalve Dantzig en Thorn), **het Bisdom Ermeland** en het **Netze-district** verkrijgt en aldus *Oost-Pruisen* met zijn *Duitsche bezittingen* verbindt.

1786. Dood van Frederik II.

Hij was de grootste vorst zijner eeuw. Pruisen dankt hem zijne plaats onder de groote mogendheden van Europa. Zijn gedrag jegens Maria Teresia en de verdeeling van Polen schandvlekken zijn nagedachtenis.

1786—1797. Frederik Willem II, koning van Pruisen.

Hij is de zoon van Frederiks oudsten broeder *August Willem*. Hij is welwillend en streng orthodox, maar zedeloos en verkwistend. Wöllner, Bisschoffswerder en Hertzberg (tot 1791) zijn zijne voornaamste ministers.

Hij mengt zich in de onlusten, in de *Nederlandsche Republiek* uitgebarsten (1787) en neemt in 1793 en 1795 deel aan de *tweede en derde verdeeling van Polen.*

In de kleinere Duitsche staten heerscht gedurende dit tijdvak veelal groote dwingelandij en willekeur in het bestuur, gepaard met schandelijke verkwisting, zedeloosheid

Digitized by Google

en ongeloof aan de hoven, alwaar men het verleidelijke voorbeeld van *Lodewijk XV* tracht na te volgen.

Vooral sedert de opheffing der Jezuïeten-orde wordt het onderwijs ook aan de meeste Katholieke hoogescholen meer en meer anti-kerkelijk.

1724—1804. **Kant** — hoogleeraar te *Koningsbergen* — de stichter der moderne rationalistische wijsbegeerte.

1776. *Weishaupt* sticht de orde der *Illuminaten* (een soort van vrijmetselarij).

§ 2. DE NOORDSCHE STATEN GEDURENDE DE REGEERING VAN KATHARINA II. DE ONDERGANG VAN POLEN.

1762. 5 Jan. **Peter III**, keizer van Rusland. Stichter van het huis van Holstein-Gottorp [1]) (Hij is de zoon van Karel Frederik, *hertog van Holstein-Gottorp* en Anna, *de oudere dochter van Peter den Grooten*). Zijn bewondering voor *Frederik den Grooten*. Hij sluit *vrede* en daarna een *verbond* met Pruisen, en brengt daardoor een omkeer te weeg in den Zevenjarigen oorlog. Zijn voorliefde voor de Pruisische inrichtingen, voor de *Protestanten*, voor zijn Holsteinsche lijfwacht. Hij voert verschillende heilzame veranderingen in, roept vele ballingen uit Siberië terug, o. a. *Münnich*, maar verbittert de

---

1) **Geslachtslijst der Russische heerschers gedurende de achttiende eeuw.**

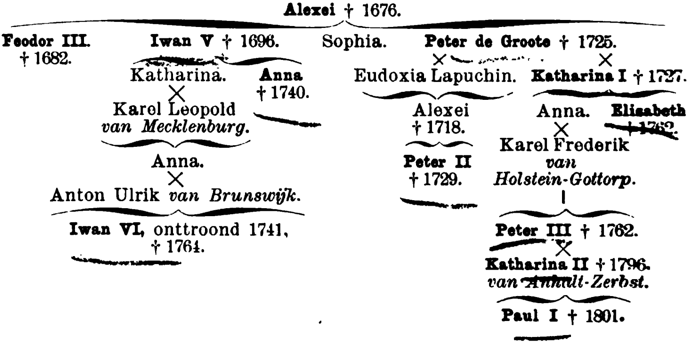

Digitized by Google

geestelijkheid, het leger en het volk. Zijn zedeloos leven en oneenigheid met zijne vrouw *Katharina van Anhalt-Zerbst.*

Samenzwering tegen Peter III door **Katharina** met *Gregorius* en *Alexis Orlof*, *Panin* en de vorstin *Daschkof*. Peter III te Peterhof.

9 Juli. Katharina begeeft zich naar de kazerne der garde te Petersburg. — *Potemkin.* — Zij wordt tot keizerin uitgeroepen. Lafhartigheid van Peter. Hij wordt gevangen genomen en doet afstand van den troon.

16 Juli. **Peter III** wordt te Ropscha door **Alexis Orlof** en eenige anderen **vermoord.**

1762—1796. Katharina II, keizerin van Rusland; haar groote bekwaamheden, ontsierd door *afschuwelijke zedeloosheid* (haar gunstelingen: *Orlof*, *Potemkin* en anderen) en *onrechtvaardige politiek.* Zij handhaaft den vrede met Pruisen, maar roept hare troepen terug.

1764. *Mirowitsch* doet een poging om *Iwan VI* te bevrijden; deze wordt gedood. Mirowitsch met zijn handlangers terechtgesteld.

Binnenlandsche hervormingen. Katharina roept eene commissie uit al haar landen bijeen, om een *algemeen wetboek* te ontwerpen; deze poging leidt niet tot bevredigende uitkomst (1766—1768). Zij poogt de *lijfeigenschap* af te schaffen, doch te vergeefs. Hare zorg voor handel, landbouw, leger en vloot. Zij roept kolonisten in haar Rijk; zij tracht de Westersche beschaving meer en meer te verbreiden. Zij bewondert de ongeloovige Fransche en Engelsche wijsgeeren, maar *beschermt* toch de *Jezuïeten* en verbiedt de afkondiging van de breve *„Dominus ac Redemptor"* in hare Staten. Zij hervormt de geheime politie. Haar argwaan en vijandschap jegens haren zoon *Paul.* Men noemde haar „de (tweede) **Semiramis van het Noorden"** en telt haar onder de *„verlichte despoten"*.

Katharina herstelt *Biron* (den gunsteling der keizerin *Anna*) als hertog van *Koerland* en maakt dit geheel afhankelijk van Rusland.

1763. **Dood van August III,** koning van Polen.

1764. Katharina sluit een verbond met Frederik II, om haar invloed te doen gelden bij de *koningskeuze*; beiden verzetten zich tegen de verkiezing van een Saksischen prins, en trachten de verkiezing van *Stanislaus Poniatowski* door te drijven. **Repnin** en **Kayserlingk** te Warschau; Russische troepen in Polen; schandelijke gewelddadigheden.

Digitized by Google

1764—1795. **Stanislaus Poniatowski,** laatste koning van Polen.

Hij wordt gesteund door de machtige familie *Czartoryski.*

Redenen van de verzwakking en den ondergang van het Poolsche Rijk:

a) Het **koningschap bij keuze** (sedert 1572) en de voortdurende vermindering der koninklijke macht. De *„Republiek Polen."*

b) Het **liberum veto.**

c) Het **recht van confederatie.** Daarbij het bijna geheel ontbreken van een middelstand; er waren bijna alleen *edellieden, boeren* en *Joden.*

1764. Rusland en Pruisen eischen volkomen vrijheid en gelijkstelling der **Dissidenten** met de Katholieken (geen 4.000.000 tegen 11.000.000 Katholieken).

De Dissidenten hadden volkomen godsdienstvrijheid maar geen toegang tot hooge waardigheden, en waren dus in veel gunstiger omstandigheden dan de Katholieken in vele protestantsche landen. Tegenstand van den koning en den rijksdag. Gewelddadigheden van Repnin.

1767. Hij laat twee bisschoppen en eenige edellieden gewelddadig oplichten en naar Rusland voeren. Katharina verbant hen naar Siberië. Lafhartigheid van den koning; de rijksdag wordt gedwongen toe te geven. Confederatie van Radom. (*Radziwill*).

1768. **Confederatie van Bar** onder *Pulawski, Frans Potocki, Krasinski* e. a. ter verdediging van den godsdienst en de vrijheid des vaderlands. Vreeselijke burgeroorlog in Polen. *Bar, Krakau* en vele andere steden vallen in de handen der Russen en Kozakken, die ijselijke wreedheden plegen. De geconfedereerden vragen hulp aan de Turken. De Russen schenden het Turksche grondgebied. Frankrijk zendt Dumouriez naar Polen. Verwarring en twisten bij de geconfedereerden.

1768—1774. Eerste oorlog tegen de Turken.

1769—1770. Nederlagen der Turken; de Russen onder *Galitzin* en *Romiantzof* veroveren *Bessarabië, Moldavië, Wallachije.* Slag bij den *Kaghul.* Inneming van *Ismaïl, Bender, Braila* en *Akjerman.*

Alexis Orlof zeilt met een Russische vloot van Kroonstad naar de **Middellandsche Zee** (1769). Opstand der Grieken in

Digitized by Google

Morea. Trouweloosheid der Russen. De Grieken door de Turken bedwongen; vreeselijke gruwelen. Nederlaag der Turksche vloot bij **Tschesme** (1770). Elphinstone, Dugdale, Hassan-Bey.

1771. De Russen veroveren **de Krim.**

1772. Opstand in *Egypte* onder *Ali-Bey* met behulp der Russische vloot.

1773. De Turken onderdrukken het oproer.

Frederik II en Jozef II ontevreden over de groote veroveringen der Russen; hun samenkomsten te *Neisse* (1769) en Neustadt (1770).

1769. Oostenrijk bezet het Poolsche district van Zips, dat vroeger tot Hongarije had behoord.

1770—1771. Prins *Hendrik van Pruisen* te Petersburg; onderhandelingen over een verdeeling van Polen.

1771. Verbond van *Oostenrijk* met *Turkije*, om een dragelijken vrede te bewerken.

1772. Verdrag tusschen *Pruisen* en *Rusland* ter verdeeling van Polen. — Maria Teresia wordt uitgenoodigd daaraan deel te nemen. Haar tegenstand overwonnen door *Kaunitz* en *Jozef II.*

1772. Eerste verdeeling van Polen:

Rusland krijgt **Wit-Rusland,** (2000 vierk. M. met 1.800.000 inw.); *Oostenrijk:* **Galicië** en **Lodomirië** (1400 vierk. M. met 3.000.000 inw.); *Pruisen:* **West-Pruisen, Ermeland en het Netze-district,** behalve *Pantzig* en *Thorn* (700 vierk. M. met 650.000 inwoners).

1773. Schandelijke lafhartigheid van *Stanislaus Poniatowski.* De rijksdag, door geweld en omkooping overgehaald, stemt in de verbrokkeling van Polen toe. De 3 mogendheden waarborgen de *Constitutie* (de „vrijheid") van Polen, die de onlusten en zwakheid des lands moet doen voortduren. — Onverschilligheid der overige Europeesche mogendheden. *Alléén de Paus protesteert.*

1772. Wapenstilstand en onderhandelingen tusschen Rusland en Turkije.

1773. De oorlog wordt hervat.

1774. Nederlaag der Turken bij **Schumla;** de Grootvizier moet zich gevangen geven.

Digitized by Google

21 Juli. Vrede van Kutschuk-Kaynardgi.

De *Tartaren* van de *Krim* en de *Kuban*, *Butschak* en *Jedisan* worden onafhankelijk. — Rusland verkrijgt **Azof** *(zonder beperking)*, *Kertsch*, *Jenikale*, *Kinburn*, *Groot- en Klein-Kabardije*; vrije vaart op de Turksche wateren.

1773. *Opstand der Kozakken onder* **Pugatschef,** die zich voor *Peter III* uitgeeft. Hij pleegt vreeslijke gruwelen en verslaat verschillende Russische legerbenden; hij neemt de stad *Kazan* in (1774), maar wordt bij Tzaritzin verslagen door Michelson, door zijne volgelingen uitgeleverd en te Moskou onthoofd (1775).

1780. Om de veiligheid van den koophandel gedurende den *Amerikaanschen bevrijdingsoorlog* te verzekeren, sticht Katharina het verbond tot handhaving van de **gewapende onzijdigheid ter zee,** waarbij zich *Denemarken*, *Zweden*, *Pruisen*, *Oostenrijk* en *Portugal* aansluiten. De toetreding van Holland wordt verhinderd door den oorlog, die weldra tusschen *Holland* en *Engeland* begint.

1782. *Verbond van Katharina met Jozef II*; ontwerp eener verdeeling van *Turkije*.

1782. Onlusten bij de Tartaren in de Krim. De Khan *Schahin-Girai* wordt verdreven en zoekt hulp bij de Russen. Hij wordt weder op zijn troon hersteld; nieuwe onlusten in de Krim.

1783. *Hij doet afstand van zijn Rijk ten behoeve der Russen.* **Potemkin** verovert het en laat bijna de geheele bevolking uitmoorden. Verontwaardiging te Constantinopel.

1784. Verdrag van Rusland met Turkije, waarbij de Krim aan Rusland blijft. Potemkin krijgt den eerenaam van *den Tauriër*, en wordt stadhouder van de Krim.

1787. Reis van *Katharina II* en *Josef II* naar de *Krim*; bedriegerijen van Potemkin. *Nieuw verbond* tusschen *Oostenrijk* en *Rusland.*

1787–1792. Tweede oorlog tegen de Turken.

Nederlaag der Turken bij *Kinburn*; *Suwarof.*

1788. Jozef II verklaart den oorlog aan de Turken; de Oostenrijkers onder *Lascy* lijden groote verliezen. *Potemkin* verovert *Otschakof.*

Digitized by Google

1789. Slag bij Fokschani en bij de Rymnik, door Suwarof en Koburg op de Turken gewonnen; Laudon verovert *Belgrado.*

1790. *Dood van Jozef II.* Leopold II sluit in het volgende jaar te Sistowa vrede met de Porte.

1790. *Suwarof* neemt de sterke vesting *Ismaïl* stormenderhand in.

1791. Voorloopige vrede te Galatz. — Dood van *Potemkin.*

1792. **Vrede van Jassy.** Rusland behoudt **de Krim** en verkrijgt het gebied tot aan den **Dniester** met Otschakof.

1751—1771. **Adolf Frederik van Holstein** koning van Zweden; groote macht van den adel; het koninklijk gezag zoo goed als vernietigd. Twisten tusschen hoeden en mutsen.

1771—1792. Gustaaf Adolf III, koning van Zweden.

1772. **Staatsgreep:** Gustaaf Adolf III *berooft den rijksraad van zijne macht;* het koninklijk gezag aanmerkelijk uitgebreid. Gustaaf weet de liefde van zijn volk te winnen. Hij doet veel voor de welvaart en macht des lands; hij zorgt voor leger en vloot, nijverheid, handel, kunsten en wetenschappen. — Zijn ongeloof, lichtzinnig leven, zijne verkwistingen en de hooge belastingen, die daarvan het gevolg waren, vervreemden later velen van hem. Ontevredenheid in *Pruisen* en *Rusland* over de omwenteling in Zweden. Een bondgenootschap met *Frankrijk* voorkomt een dreigenden oorlog.

1788—1790. **Oorlog tegen Rusland en Denemarken.**

1788. Gustaaf Adolf III doet een inval in *Finland* en bedreigt *Petersburg.* Onbesliste zeeslag bij Hoogland.

Ontevredenheid in het leger; de officieren weigeren verder aan den oorlog deel te nemen, omdat hij *zonder toestemming van den rijksraad* is verklaard.

Zij onderhandelen met de Russen. Gustaaf Adolf III te Stockholm; hij drijft de *Denen* terug, die een inval in Zweden hadden gedaan.

1789. Hij vindt hulp bij de Dalekarliërs en verandert *op nieuw* de staatsregeling, zoodat hij feitelijk onbeperkt monarch wordt.

De oorlog wordt hernieuwd. Onbesliste slag bij *Bornholm.*

Digitized by Google

1790. De Zweedsche vloot in de baai van *Wiborg* ingesloten, en door de dapperheid des konings bevrijd. *Groote overwinning der Zweden bij Svenskasond.* — Door de uitputting zijner geldmiddelen gedwongen, sluit Gustaaf III nog in het zelfde jaar **den vrede van Värelä**, die de grenzen der beide rijken onveranderd laat. Hij sluit een verbond met Rusland ter bestrijding der Fransche Revolutie (1791).

Ontevredenheid in Zweden, vooral onder den adel.

1792. **Gustaaf Adolf III wordt vermoord** door *Ankarström*; hij wordt opgevolgd door zijn zoon **Gustaaf Adolf IV** (1792—1809) onder regentschap van zijn oom *Karel van Sudermanland.*

1790. **Herleving van de vaderlandsliefde in Polen.** — Verbond met Pruisen; de bisschop *Krasinski*, *Stanislaus Potocki* en anderen dwingen de Russische legers Polen te verlaten.

1791. **Hervorming in de staatsregeling.** Het koningschap *erfelijk in het Saksische Huis;* afschaffing van *het liberum veto*, van *het recht van Confederatie;* uitbreiding der koninklijke macht; *2 kamers.*

1792. Ontevredenheid van een deel des Poolschen adels. *Felix Potocki*, *Branicki* e. a. sluiten de **confederatie van Targowitz** *ter bescherming der Poolsche vrijheid* en vragen hulp aan *Rusland.*

Verraderlijke politiek van Pruisen, dat zijn bondgenooten verlaat.

Een Russisch leger rukt Polen binnen.

Dappere maar vruchtelooze tegenstand der Polen onder Jozef Poniatowski en **Kosciusko.**

Lafhartigheid des konings; de vroegere constitutie wordt hersteld.

1793. Tweede verdeeling van Polen.

Rusland eischt **Lithauen, Podolië, de Ukraine** (4500 vierk. M. met 3.000.000 inw.). *Pruisen* **Dantzig, Thorn, Posen, Kalisch** (zoogen. **Zuid-Pruisen** 1000 vierk. M. met 1.500.000 inw.) Gewelddadigheden der Russen. De Rijksdag te *Grodno* wordt gedwongen toe te geven. *Groote verbittering in Polen.*

De Russen willen het Poolsche leger doen ontbinden.

1794. Algemeene opstand; *Kosciusko, Dombrowski* en *Jozef Poniatowski* verdrijven de Russische bezetting uit Warschau en dwingen de Pruisen het beleg dier stad op te breken.

Van alle zijden dringen de Russische legers Polen binnen. Slag van **Macieowitz** (10 Oct.); Kosciusko verslagen en ge-

Digitized by Google

vangen genomen. „*Finis Poloniae.*" Suwarof neemt **Praga** stormenderhand in; vreeslijk bloedbad. **Overgave van Warschau;** het Poolsche leger wordt weldra genoodzaakt te capituleeren.

1795. Derde verdeeling van Polen.

Pruisen neemt **Nieuw-Oost-Pruisen met Warschau** (900 vierk. M. 1.000.000 inw.); *Oostenrijk* **West-Galicië met Krakau** (800 vierk. M. met 1.000.000 inw.); *Rusland* verkrijgt het overige (2000 vierk. M.). Stanislaus Poniatowski legt de kroon neder, en vestigt zich te *St. Petersburg*, alwaar hij 3 jaar later overlijdt.

1796. **Dood van Katharina II.** Zij wordt opgevolgd door haar zoon.

1796—1801. Paul I, keizer van Rusland.

1746—1766. **Frederik V**, koning van Denemarken. Zijn minister *Bernstorff*. Hij doet veel voor kunst en wetenschap (*Klopstock*). Hij sluit een tweede huwelijk met *Juliana Maria van Brunswijk.*

1766—1808. **Christiaan VII.** Hij huwt met *Karolina Mathilde*, zuster van George III van Engeland. Losbandigheid en zwakheid van geest des konings. **Struensee**, een geneesheer uit Altona, wint zijn vertrouwen. Hij weet de goede verstandhouding tusschen koning en koningin te herstellen. Hij wordt *Kabinetsminister* (1771). Hij voert met overhaasting vele hervormingen in (vrijheid van drukpers, verbeteringen in het rechtswezen, het gebruik der Duitsche taal); hij kwetst den adel en heeft vele vijanden. *Brandt*, oppasser van den koning.

1772. Kuiperijen van 's konings stiefmoeder, *Juliana Maria*; samenzwering tegen Struensee. De koningin Karolina Mathilde, Struensee, Brandt en zijn aanhangers gevangen genomen. Het huwelijk des konings wordt ontbonden; de koningin wordt naar *Celle* in Hannover verbannen. Struensee en Brandt ter dood gebracht. Juliana Maria en haar zoon Frederik (*halve broêr* van Christiaan VII) blijven in het bezit der macht. Alle hervormingen van Struensee worden plotseling afgeschaft.

1784. De kroonprins Frederik (*zoon* van Christiaan VII) komt in het bezit van het regentschap. Zijn minister *Bernstorff* (de jongere) leidt de regeering met beleid.

1804. Afschaffing van **slavenhandel** en **lijfeigenschap.**

Digitized by Google

§ 3. ENGELAND EN HOLLAND SEDERT DEN ZEVENJARIGEN OORLOG. DE OPSTAND DER AMERIKAANSCHE KOLONIËN.

1760—1820. George III, *kleinzoon van George II.*

Hij is meer genegen voor de *tory's*, en wil *zelf* regeeren. — *„George wees koning"*!

1761. Hij geeft **Pitt** zijn ontslag; **Bute** minister. Spanje neemt deel aan den oorlog. Engeland geeft geen subsidie meer aan Frederik II.

1763. **Vrede van Parijs,** tusschen *Engeland*, *Frankrijk* en *Spanje*. Groote voordeelen door Engeland verkregen, maar de schulden ontzettend vermeerderd; zij bedragen ruim 126.000.000 pond sterl. Nadeelen van de verdrijving der Franschen uit Noord-Amerika. De koloniën hebben *geen buitenlandschen vijand* meer te vreezen en gevoelen geen *behoefte aan de hulp van het moederland*. Zij hadden bovendien *hun eigen kracht en krijgshaftigheid* leeren kennen. *Vergennes* (toenmaals Fransch gezant te Constantinopel, later minister) voorspelt den opstand der koloniën.

1764. De minister **Grenville** besluit tot de invoering der **stempelbelasting.** *Groote verbittering in Amerika;* alle koloniën (behalve *Canada* en *Nieuw-Brunswijk*) verklaren zich er tegen, *omdat zij niet willen, dat hun een belasting worde opgelegd door een Parlement, waarin zij niet vertegenwoordigd zijn.*

1765. De stempelbelasting door het Parlement aangenomen. De uitvoering blijkt eene onmogelijkheid, door den passieven tegenstand der Amerikanen. **Franklin** te Londen als agent van *Pennsylvanië*. Onderscheid tusschen binnenlandsche en buitenlandsche belastingen. **Pitt** en **Burke** tegen de stempelbelasting.

1766. De stempelbelasting afgeschaft. Geestdrift in Amerika. *Pitt minister*. Hij verkrijgt den titel van *Lord Chatham*. Zijn ziekte.

1767. De minister *Townshend* stelt voor de heffing van invoerrechten op *glas*, *papier*, **thee** en andere artikels (*een buitenlandsche belasting*). Nieuwe verbittering in Amerika; men verwerpt het onderscheid tusschen binnen- en buitenlandsche belasting. *Hancock*. De Amerikanen weigeren Engelsche waren te koopen.

Digitized by Google

1768. Pitt neemt wegens langdurige ziekte zijn ontslag. Engelsche troepen in Amerika.

1770. **Lord North**, hoofd van het ministerie. De *„moord van Boston"*.

De andere belastingen worden afgeschaft, alleen die op *de thee* blijft behouden. Tegenstand van Franklin; zijn polemische geschriften. Hij publiceert de brieven van *Hutchinson*. Groote verbittering in Amerika en in Engeland. *De brieven van „Junius"*.

1773. De Amerikanen werpen te **Boston** 3 ladingen thee in het water.

1774. De haven te Boston wordt gesloten.

Het Engelsche Parlement schenkt den Katholieken van *Canada* vrijheid van godsdienst; daardoor blijft *Canada* voor Engeland behouden.

5 Sept. **Algemeen Congres te Philadelphia.** Adams, Patrick Henry, **Washington.** Verklaring van *de rechten der Amerikanen;* protest tegen de maatregelen van het gouvernement. Men besluit alle handelsverkeer met Engeland te staken. Velen kanten zich tegen de afscheiding van Engeland. De *Loyalisten.* Adres aan den koning. Onderhandelingen van Franklin te Londen. Zijn conferenties met Pitt.

Pogingen van *Pitt* en *Burke* om een verzoening te bewerken. Hunne voorstellen worden verworpen.

1775. Gevechten van **Concord** en **Lexington** (18 April).

Het congres besluit den oorlog. De *dertien koloniën* nemen den naam aan van de **„Vereenigde Staten";** die Staten zijn: *New-Hampshire*, *Massachusetts*, *Rhode-Island*, *Connecticut*, *New-York*, *New-Yersey*, *Pennsylvanië*, *Delaware*, *Maryland*, *Virginia*, *Noord-Carolina*, *Zuid-Carolina*, *Georgia.* — **Washington** tot opperbevelhebber gekozen. Zijn moeilijke positie; zijn geduld, beleid, standvastigheid. Zijn onderbevelhebbers *Gates*, *Adams*, *Prescott*, *Lee*, *v. Steuben.* De Engelsche aanvoerders: *Gage*, *Howe*, **Bourgoyne**, *Clinton.*

Slag bij Bunkershill, door Gage op de opstandelingen gewonnen. Nieuwe onderhandelingen afgewezen. Het Britsche Parlement verbiedt allen handel met de 13 Amerikaansche gewesten.

1776. Howe wordt genoodzaakt *Boston* te ontruimen. (17 Maart.)

De Engelschen koopen soldaten van *Duitsche Vorsten* en hitsen de *Indianen* en *Negers* tegen de Amerikanen op.

Digitized by Google

4 Juli. Het congres te Philadelphia verklaart de 13 staten onafhankelijk.

Jefferson, *Hancock*, *Franklin.*
Vruchtelooze inval der Amerikanen in Canada.
Howe bemachtigt *New-York.*
Washington overvalt en verslaat de Hessen bij Trenton.

1777. De Amerikanen vragen de hulp der Franschen. Franklin te Parijs. Hij wekt algemeene bewondering. Het gouvernement wil de onzijdigheid bewaren. **Lafayette** gaat naar Amerika. *Kosciusko.* De Engelschen bemachtigen *Philadelphia.*

17 Oct. **Capitulatie van Saratoga.** Generaal *Bourgoyne* wordt genoodzaakt, zich met zijn leger over te geven aan *Gates.*

1778. Verbond van Frankrijk met Amerika.

Men stelt in het Parlement voor, de onafhankelijkheid der koloniën te erkennen. *Pitt houdt daartegen zijn laatste redevoering.* Hij sterft korten tijd daarna.

Oorlogsverklaring van Engeland aan Frankrijk. Slag (gevecht) bij Ouessant. Een Fransche vloot stevent naar Amerika. Oorlog in West-Indië.

1779. **Spanje neemt deel aan den oorlog.** Een poging der Franschen en Spanjaarden om in Engeland te landen wordt door een storm verijdeld.

Paul Jones, een moedig Amerikaansch *kaper.* Hij loopt te Texel binnen en wordt met geestdrift ontvangen te *Amsterdam* en *'s Gravenhage.* Klachten van den Engelschen gezant Yorke wegens smokkelhandel en schending der neutraliteit vooral op het eiland St. Eustatius. Fielding en Bylandt bij het eiland Wight.

1780. Een Fransch leger onder Rochambeau landt in Amerika. Verraad van den Amerikaanschen generaal *Arnold. Rodney* verslaat den Spaanschen admiraal *Langara* bij kaap *St. Vincent.*

Rusland, Zweden, Denemarken sluiten het verdrag van gewapende onzijdigheid ter zee. Holland aarzelt zich daarbij aan te sluiten.

1778. Onderhandelingen van William Lee met Jean de Neufville, een Amsterdamsch koopman; ontwerp van een handelsverdrag tusschen Holland en de Vereenigde Staten.

Digitized by Google

1780. Henry Lawrens, vroeger President van het congres, vertrekt naar Frankrijk; zijn schip wordt genomen. Het *ontwerp-verdrag* tusschen Holland en de Vereenigde Staten *komt in de macht der Engelschen.*

Moeilijkheden der Hollandsche Republiek, wier hulp en bondgenootschap door de beide partijen wordt geëischt. De handel in scheepsbenoodigdheden; Yorke, de la Vauguyon.

Engeland verklaart den oorlog aan de Vereenigde Provinciën. Groote nadeelen door onzen handel geleden.

1781. *Rodney* vermeestert *St. Eustatius* en behaalt grooten buit. De oorlog in West-Indië wordt met afwisselend geluk gevoerd.

5 Aug. **Slag bij Doggersbank** tusschen *Parker* en *Zoutman* (*Dedel*, *Braam*, *van Kinsbergen*). De Engelschen wijken het eerst.

20 Oct. De Engelsche generaal **Cornwallis** wordt genoodzaakt zich met 7000 man **te Yorktown** in Virginia aan Washington en Rochambeau over te geven. Ontmoediging in Engeland. *St. Eustatius* door de *Franschen* herwonnen. De Spanjaarden veroveren **Florida.**

1782. **Minorca** door **Crillon** aan de Engelschen ontnomen. Val van het ministerie North. Vredesonderhandelingen geopend. Rodney verijdelt de pogingen der Franschen en Spanjaarden om Jamaica te nemen door de overwinning bij Dominica.

1779—1782. **Blokkade en beleg van Gibraltar.** Drijvende batterijen. Crillon. Dappere verdediging door **Elliot.**

1783. Vrede van Versailles.

Engeland erkent de **onafhankelijkheid** der Vereenigde Staten, aan welke bovendien het Engelsche gedeelte van Louisiana wordt afgestaan. Het staat aan Spanje **Florida** en **Minorca**, aan Frankrijk Gorea en Tabago af en geeft verder de veroverde koloniën aan Frankrijk en Spanje terug.

1784. **Vrede van Parijs** tusschen *Engeland* en *Holland*, dat Negapatnam aan Engeland afstaat, maar zijn andere bezittingen terugkrijgt. De Engelschen verkrijgen vrije vaart op de Oost-Indische eilanden.

Ontevredenheid in Ierland wegens de zware verdrukking door de Engelschen. — Hendrik Flood; Grattan.

1780. Ierland verkrijgt vrijheid van handel en verkeer met de Engelsche bezittingen.

Digitized by Google

1782. Het Iersche Parlement wordt bijna onafhankelijk van het Engelsche; Ierland verkrijgt een soort van autonomie, onder Engelsche heerschappij; de Katholieken blijven nog van bijna alle openbare betrekkingen uitgesloten.

1783—1801. Eerste ministerie van **William Pitt.** Hij is de tweede zoon van den ouderen Pitt *(Lord Chatham)*, wiens titel op zijn oudsten zoon overgaat. Groote bekwaamheden van Pitt. De **India-bill** (1784); hervormingen in het beheer der geldmiddelen, waardoor het tekort in de schatkist weldra in een batig slot verandert. Veel zorg voor handel en nijverheid; *handelsverdrag met Frankrijk* (1786); tegenstand van **Fox.** George III lijdt bij tusschenpoozen aan waanzin; Pitt belet de instelling van een regentschap (1788).

Tegenover de Fransche Revolutie neemt Pitt aanvankelijk een onzijdige houding aan; de afzetting en de terechtstelling van Lodewijk XVI maakt Pitt, in overeenstemming met George III en de overgroote meerderheid des volks, tot *een onverzoenlijken vijand der Revolutie.* Door deze verdediging der conservatieve beginselen wordt Pitt de leider eener nieuwe groote tory-partij *(conservatieven)*, tegenover welke slechts een betrekkelijk geringe minderheid van whigs *(liberalen, radicalen* onder leiding van *Fox* en *Sheridan)* staat. Strenge maatregelen ter bestrijding der revolutionnaire beginselen; de *alien-bill* (1793). Groote kosten van den langdurigen oorlog tegen Frankrijk (1793—1802); verstandige maatregelen der regeering om de nadeelen te voorkomen of te verzachten; de Engelschen beheerschen de zee en veroveren het grootste deel der *Fransche* en *Hollandsche* Koloniën.

Het lot der *Katholieken* in *Ierland* (en Engeland) wordt althans een weinig verlicht. Zij verkrijgen het *kiesrecht* voor het **Iersche Parlement**, zonder zelf *verkiesbaar* te zijn. Herhaalde pogingen der Franschen om in Ierland te landen; herhaalde opstanden en samenzweringen aldaar (vooral 1796 en 1797).

Het Engelsche Parlement besluit de zelfstandigheid van het Iersche Parlement te vernietigen (1799); *het Iersche Parlement* (omgekocht of geïntimideerd) *aanvaardt de* **Unie** (1800).

Pitt poogt de **emancipatie der Katholieken** te bewerken; *de koning verzet zich daartegen;* **ontslag van Pitt** (1801).

In Indië breiden de Engelschen hunne macht voortdurend uit. **Warren Hastings** *gouverneur-generaal* (1772—1785). Schandelijke afpersingen. Langdurige en bloedige oorlogen met den krijgshaftigen sultan van *Mysore*, **Hyder-Ali** en diens zoon en opvolger **Tippo-Saib.**

Digitized by Google

1799. Tippo-Saib sneuvelt bij de inneming van Seringapatam door den gouverneur-generaal lord **Richard Wellesley** (broêr van *Arthur Wellesley*, later *Wellington*, die onder zijn ouderen broeder aan de bestorming der vesting deelneemt).

Groote *vooruitgang* van Engeland op het gebied van landbouw, handel en nijverheid. Gewichtige uitvindingen.

1736—1819. James Watt, uitvinder van het **stoomwerktuig.**

1771. De spinmachine uitgevonden door Arkwright.

1728—1779. **James Cook.** Hij doet 3 groote reizen in de Stille Zuidzee. Hij ontdekt de Sandwichs-eilanden en het Zuidpoolland. Hij wordt vermoord op de Sandwichs-eilanden.

Dodwel, Hume, Gibbons e. a. hebben grooten invloed op de gelijktijdige en latere schrijvers in *Frankrijk*. *Deïsme* en *Theïsme*. Macpherson geeft de grootendeels door hem zelf vervaardigde gedichten van *Ossian* uit.

1703—1791. **John Wesley,** stichter der *Methodisten* of *Wesleyanen*.
Groote redenaars in het Parlement: **Pitt, Burke, Fox.**

Moeilijke toestand der **Vereenigde Staten van Noord-Amerika.** Geringe macht van het congres tegenover de afzonderlijke staten. Financieele moeilijkheden; Bondsstaat of Statenbond; de slavenkwestie.

1783. Washington's afscheid van zijn leger. Zijn rustig leven te *Mount-Vernon*.

1787. Conventie te Philadelphia. Ontwerp eener constitutie, na hevigen tegenstand gaandeweg door alle staten aangenomen. Het **Congres**, bestaande uit **twee kamers**, heeft de *wetgevende macht* voor *geheel de Unie*; de afzonderlijke staten behouden hun *souvereiniteit* in hun *eigen* aangelegenheden. Tegenover het buitenland vormt de Unie maar één Staat. Een verantwoordelijke president voor *4 jaar* gekozen; hij mag *ééns* herkozen worden. *De slavernij mag niet vóór 1808 afgeschaft worden.* Vrijheid van godsdienst, *geen staatskerk*, *geen adel.* Onzekerheid omtrent vele punten der nieuwe constitutie.

1789—1797. Washington, President der Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

1790. **Dood van Franklin;** schrijver, staatsman, geleerde; *„eripuit coelo fulmen sceptrumque tyrannis".*

Digitized by Google

1799. **Dood van George Washington.**

1792. Stichting der stad Washington, die in 1800 de *hoofdstad der Unie wordt.*

1747—1751. **Nederland.** Stadhouderschap van **Willem IV** [1]). Hij is met de beste bedoelingen bezield, maar kan èn wegens gemis van geestkracht, èn wegens den korten tijd van zijn bestuur, niet alle misbruiken wegnemen, wier verbetering men van hem verwachtte.

Hooge waardigheden worden den prins opgedragen; o. a. *het Opper-directeurschap der O. en W. I. Compagnieën.* Het stadhouderschap erfelijk verklaard, ook in de vrouwelijke linie.

Drie staatkundige partijen in het land: **de aristocraten** (de oude *staatsgezinde* partij der *regenten-familiën*), **de prinsgezinden** (*Oranjeklanten*) en **de democraten** (die den *rechtstreekschen* invloed der *burgerij* op de regeering voorstonden).

Ontevredenheid wegens vele misbruiken in de regeering.

De *vroedschappen* der meeste steden staan de opbrengst der *posterijen* aan den *prins* af, die ze aan de *provincies* schenkt (1747).

1748. Onlusten te Amsterdam. De *Doelisten* en de *Bijltjes.*

---

[1]) **Geslachtslijst der Hollandsche en Friesche stadhouders.**

Willem (de rijke) van Nassau-Dillenburg.

Willem I van Oranje, *Stadhouder van Holland enz.* — Jan van Nassau (de oude), Stadhouder van Gelderland.

Maurits. **Frederik Hendrik.** — **Willem Lodewijk,** *Stadh. v. Friesland.* **Ernst Casimir.**

Willem II. Louise Henriette. *Albertine Agnes.* **Hendrik Casimir.** **Willem Frederik.**

Willem III † 1702. — Frederik Willem, Keurvorst van Brandenburg. — **Willem Frederik,** *Stadhouder van Friesland.* — *Albertine Agnes.*

Hendrik Casimir II.

Jan Willem Friso.

Willem IV.

Willem V.

Koning Willem I.

Digitized by Google

Te Amsterdam en in verscheidene andere steden wordt *de wet verzet.* Ook Amsterdam staat nu de opbrengst der posterijen aan de *provincie* af. Welgemeende pogingen van Willem IV om handel en nijverheid te bevorderen. Geboorte van den erfprins, den *graaf van Buren* (1748).

1750. Afschaffing van de *verpachting der belastingen*; de *collecte* ingesteld.

1751. Dood van Willem IV.

1751—1795. Willem V, stadhouder.

1751—1759. **Anna van Engeland,** *weduwe van Willem IV,* **Gouvernante,** bijgestaan door den hertog **Lodewijk Ernst van Brunswijk-Wolfenbuttel.** Gedurende den *Zevenjarigen oorlog* blijft Nederland onzijdig, niettegenstaande het verdrag met Engeland van 1678. Nadeelen door Engelsche kapers aan onzen handel toegebracht. Ook de Algerijnsche en Marokkaansche zeeroovers berokkenen ons veel schade. Zwakheid der Nederlandsche Regeering.

1759. Dood van Anna; de hertog van Brunswijk *voogd van den prins.*

1766. **Willem V aanvaardt het bestuur.** De hertog van Brunswijk ontvangt groote geldelijke belooningen. De **Acte van Consulentschap.** Willem V huwt met Frederika Sophia Wilhelmina van Pruisen, nicht van *Frederik den Grooten.*

1780—1784. Vierde Engelsche oorlog (zie boven).

Nadeelen door den Nederlandschen handel geleden. Men beschuldigt den prins en den hertog van Brunswijk van heulen met Engeland en geeft hun de schuld van den ongelukkigen loop der gebeurtenissen.

Jozef II verkrijgt van de Republiek de **ontruiming der Barrière-steden** (1780). Zijn eisch omtrent de opening der Schelde en den afstand van Maastricht en eenige andere grensdistricten wordt afgewezen; door bemiddeling van Frankrijk worden de geschillen vereffend bij den **vrede van Fontainebleau** (1785).

Toenemende ontevredenheid in Nederland. De *democraten,* teleurgesteld in hun hoop van door hulp des stadhouders de vervulling hunner wenschen en de afschaffing der heerschende misbruiken te verkrijgen, vereenigen zich met de *aristocraten* en vormen te zamen met dezen de partij der **Patriotten of Keezen;** zij worden gesteund door den *Franschen gezant;* de Oranjeklanten zijn meer *Engelschgezind.* Sedert 1783 beginnen de Patriotten in de steden *exercitie-genoot-*

Digitized by Google

schappen of *vrijcorpsen* op te richten. Onlusten op verschillende plaatsen. De *drie pensionarissen:* **de Gijzelaar** *(Dordrecht)*, **v. Berckel** *(Amsterdam)*, **Zeebergh** *(Haarlem)*.

Van der Capellen tot den Poll bewerkt de afschaffing der *drostendiensten* in Overijsel (1783).

1784. Het bestaan der *acte van Consulentschap* wordt bekend. — **Ontslag van den hertog van Brunswijk.**

1785. *De Staten van Holland* verbieden het dragen van *Oranjelinten* en ontnemen den stadhouder het bevel over *het garnizoen van den Haag*. De prins verlaat met zijn gezin den Haag. — *Kaat Mossel.*

1786. Ocker Gevaerts en Corn. de Gijzelaar willen door de *stadhouderlijke* poort rijden. *Hess* en *Mourand.*

Onlusten te *Hattem* en *Elburg*. De prins doet *op last der Staten van Gelderland* die steden door zijn troepen bezetten. *Daendels.* De Staten van Holland ontslaan de troepen, te hunner repartitie staande, van den eed van trouw aan den stadhouder. *Gevecht bij Vreeswijk* tusschen soldaten van den prins en burgers van *Utrecht*. Vruchtelooze pogingen om het geschil bij te leggen. — Frederik Willem II zendt den graaf *von Goertz* als buitengewoon gezant naar Nederland; Frankrijk den graaf de *Rayneval*. De prinses poogt den stadhouder tot krachtdadig optreden aan te zetten; verdeeldheid aan het prinselijk hof.

De *commissie van defensie* te *Woerden*. Twee *vliegende legertjes.*

1787. **Reis der Prinses naar den Haag.** Zij wordt bij de Goejanverwelle-sluis tegengehouden. Verontwaardiging van den koning van Pruisen. — Zijn gezant *Thulemeyer* eischt schitterende voldoening. De Staten van Holland zoeken steun bij den Franschen gezant, den *Marquis de Vérac*. — Frankrijk vreest voor een oorlog met Engeland en durft dus geen krachtige hulp verleenen.

De koning van Pruisen zendt een leger van 20.000 man, onder bevel van *Karel Willem Ferdinand van Brunswijk* naar Nederland. — Lafhartigheid van den *Rijngraaf van Salm*, opperbevelhebber der Staatsche troepen; Gorcum en Utrecht ingenomen. Ook Amsterdam moet weldra capituleeren. — Geweldddadigheden tegen de Patriotten gepleegd.

Alle maatregelen, tegen den prins genomen, worden ingetrokken. Vele Patriotten wijken uit. De Raadpensionaris v. Bleyswijk wordt vervangen door v. d. Spiegel; *Francker ontpoort.*

Digitized by Google

1788. **Defensief verbond met Engeland en Pruisen.** Door de **acte van Garantie** wordt het stadhouderschap voor een *wezenlijk bestanddeel* der Unie verklaard.

Sedert 1750. Verval der **O. I. Compagnie**, vooral door oneerlijkheid der ambtenaren en slecht bestuur. Zij moet veel schulden maken. Veel nadeel lijdt zij door den *Engelschen oorlog*.

1790. Een commissie wordt ingesteld en naar Indië gezonden, om onderzoek naar den toestand te doen. Vóór zij haar taak volbracht heeft wordt Holland door de Franschen veroverd.

1791. De **W. I. Compagnie** ontbonden; hare bezittingen worden bestuurd door een *Raad van Koloniën*.

Gedurende dit tijdperk algemeene *achteruitgang* van handel en nijverheid (vooral sedert 1780); veel windhandel.

De *Wetenschap* werd nog altijd ijverig in Nederland beoefend. **Boerhaave, Ruhnkenius,** *Valckenaer* waren in geheel Europa beroemd. De dichtkunst vond weinig geniale beoefenaars. **Bilderdijk** behoort reeds half tot een volgend tijdvak. Meer en meer komt Nederland onder den invloed der ongeloovige *Fransche* en *Duitsche* schrijvers en dichters.

§ 4. PORTUGAL, DE BOURBONSCHE RIJKEN EN ITALIË.

1750—1777. **Jozef I Emanuel,** koning van Portugal. Van karakter welwillend en zacht, maar *zwak* en *zedeloos.*

1699—1782. Sebastiaan Carvalho, *markies van* Pombal.

Hij was een man van groote bekwaamheden en werkkracht, maar van onverzadelijke heerschzucht en deinsde voor geen middel terug, om zijn doel te bereiken. Door zijn verblijf in het buitenland (Engeland, Oostenrijk) was hij in aanraking gekomen met de „*philosophen*" van die dagen en had hunne godsdienstige en politieke meeningen in zich opgenomen. Zijn streven was, eerst de gunst des konings te winnen, daarna een onbeperkte heerschappij te voeren over het geheele land, en al wat niet voor hem wilde buigen te verpletteren. Zijn haat tegen den *hoogen adel* en de *Jezuïeten.* Hij behoort tot de zoogenaamde *verlichte despoten.* Hij voert veel hervormingen in en wekt veel misnoegen. De *Wijn-Compagnie* te *Oporto.* Oproer aldaar den Jezuïeten toegeschreven.

Digitized by Google

1755. 1 Nov. **Aardbeving van Lissabon.** Verstandige maatregelen van Pombal; *P. Malagrida.*

1620—1760. **De Reducties van Paraguay en Uruguay.** De Jezuïeten besturen daar 200.000 *Indianen* onder *Spaansch oppergezag*; groote welvaart der Reducties; de Indianen worden langzamerhand tot een beschaafd en christelijk volk gevormd. Schandelijke lasterschriften tegen de Jezuïeten, opgesteld door abbé *Platel* (een afvalligen Kapucijn) en door Pombal alom verspreid. *Koning Nikolaas; goudmijnen, koophandel.*

1750. Afstand van een deel der Reducties van *Uruguay* door Spanje aan Portugal. Tegenstand der Indianen; zij worden met geweld onderworpen; vele Reducties worden verwoest. Nieuwe laster tegen de missionarissen. Teleurstelling van Pombal.

1758. **Aanslag op den koning.** De markies van Tavora en de hertog van Aveiro met hunne families worden daarvan beticht.

Ook de *Jezuïeten* worden daarin betrokken.

1759. Na een schandelijk onrechtvaardig proces worden de beschuldigde edellieden wreedaardig ter dood gebracht.

Pombal laat *alle Jezuïeten* in Portugal en in de Portugeesche koloniën oplichten en een gedeelte daarvan in de vreeselijke gevangenisholen der forten *St. Juliaan* en *Azeitao* werpen; de anderen doet hij naar den Kerkelijken Staat *deporteeren; P. Malagrida* wordt terechtgesteld (1761).

Protest van Paus Clemens XIII; Pombal breekt alle betrekkingen met den Pauselijken stoel af; hij eischt de opheffing der geheele Orde.

Onbeperkte macht en schrikbewind van Pombal; zijn talrijke hervormingen in handel, nijverheid, landbouw enz. In alles toont hij dezelfde overhaasting en gewelddadigheid als Jozef II; daarom zijn zelfs zijn heilzame inrichtingen niet duurzaam; *zich zelf weet hij zeer te verrijken.* De hoogeschool van *Coïmbra* wordt hervormd, maar komt daardoor geheel tot verval. Het getal studenten daalt van 3000 tot 400.

1762—1763. **Oorlog met Spanje;** Engeland zendt den vorst van **Lippe-Schaumburg** naar Portugal, die het Portugeesche leger reorganiseert en de Spanjaarden uit het land verdrijft.

1777. Dood van **Jozef I** Emanuel. Hij wordt opgevolgd door zijn dochter

Digitized by Google

1777—1816. **Maria I,** gehuwd met haar oom **Pedro III** (1777—1786), die haar mederegent wordt.

Algemeene haat tegen Pombal. De politieke gevangenen (meer dan 9000) worden bevrijd. Het proces van de Aveiro's en Tavora's gecasseerd; Pombal zelf ontslagen en *ter dood veroordeeld*; hij verkrijgt gratie; hij sterft te *Pombal* (1782).

Zachte en weldadige regeering van *Maria*, die de verkeerde inrichtingen van Pombal afschaft, en het goede tracht te behouden.

1792. Maria wordt krankzinnig. Haar zoon **Jan VI** voert het regentschap tot den dood zijner moeder.

1746—1759. **Ferdinand VI,** koning van Spanje. Hij sluit weldra den vrede van Aken, waarin hij *Parma* en *Piacenza* voor zijn broêr Philips verkrijgt.

. Hij doet veel voor leger en financiën (zijn voornaamste minister *Ensenada)*, maar vervalt weldra in zwaarmoedigheid. Zijn hofzanger *Farinelli.* Ferdinand wordt opgevolgd door zijn broêr

1759—1788. Karel III, koning van Spanje,

die *Napels* en *Sicilië* aan zijn derden zoon **Ferdinand** afstaat.

Zijn ministers *Grimaldi* en *Squillace.* Hunne overhaaste hervormingen veroorzaken herhaaldelijk onlusten, zoodat de koning genoodzaakt wordt ze te ontslaan. **Aranda,** eerste minister (1766).

1761. Karel sluit met *Frankrijk*, *Napels* en *Parma* het **Familieverdrag,** neemt deel aan den oorlog met Engeland en doet een inval in *Portugal*, die door den vorst van *Lippe-Schaumburg* wordt afgeweerd. Bij den vrede van Parijs verkrijgt Spanje het westelijk gedeelte van **Louisiana** *(met Nieuw-Orleans)* maar staat **Florida** aan Engeland af. Haat van *Aranda* tegen de Jezuïeten; ook hij behoort onder de verlichte despoten. Hij weet Karel III achterdocht in te boezemen.

Valsche brieven den generaal der Jezuïeten, **P. L. Ricci,** *toegedicht.*

1767. 3 April. *Alle Jezuïeten* (6000 in getal) in geheel Spanje en alle Spaansche bezittingen worden *opgelicht* en naar den Kerkelijken Staat ingescheept; Clemens XIII protesteert tevergeefs. De Jezuïeten vinden een toevluchtsoord op Corsica en worden later naar den Kerkelijken Staat overgebracht. Karel III eischt de opheffing der Sociëteit van Jezus. Waardige houding des Pausen. Noodlottige gevolgen voor de missies en voor de Indianen, vooral in Amerika.

Digitized by Google

1779—1783. Spanje neemt deel aan den **Noord-Amerikaanschen Vrijheidsoorlog.** Vruchteloos beleg van **Gibraltar.** Spanje verkrijgt bij den vrede van Parijs **Minorca** en **Florida.** Op het einde der regeering van Karel III is **Florida-Blanca** minister, die, vroeger aanhanger der ongeloovige philosophen, doch in later tijd tot betere gevoelens teruggekeerd, veel doet voor landbouw, handel en verkeer.

1788—1808. **Karel IV,** koning van Spanje.

1715—1774. Lodewijk XV, koning van Frankrijk.

1743. **Dood van Kardinaal Fleury,** die gedurende 17 jaar Frankrijk voortreffelijk had bestuurd. Lodewijk XV wil *zelf* de regeering leiden. Zijn zedeloos leven. Madame **de Chateauroux.**

1744. Lodewijk XV neemt persoonlijk deel aan den oorlog in de Zuidelijke Nederlanden. Zijne ziekte te **Metz.** Hij verzoent zich met zijne deugdzame gemalin. Madame de Chateauroux wordt verwijderd. Hij geneest en wordt met geestdrift te Parijs ontvangen. Weldra hervalt hij in zijn vroegere ongeregeldheden. **Madame de Pompadour** (1745—1764). Schandelijke verkwistingen aan het hof; de geheele regeering in handen der gunstelingen van *de Pompadour*; haar haat tegen de Jezuïeten; zij wordt verheerlijkt door de *philosophen.*

Bij den vrede van *Aken* (1748) verkrijgt Frankrijk niet het minste voordeel van zijn groote opofferingen. Ontevredenheid onder het volk over de voortdurend verzwaarde belastingen. Toeneming van zedeloosheid en ongeloof in Frankrijk. Nieuwe politieke en sociale beginselen.

1689—1755. **Montesquieu;** *Lettres Persanes;* Considérations sur la grandeur et la décadence des Romains; **Esprit des lois.** De *trias politica.* Hij is de vader van het moderne *„constitutionalisme"*.

1694—1778. Voltaire *(Arouet)*, de goddelooze spotter.

Tragedies, *Henriade*, *Vie de Charles XII*, *Siècle de Louis XIV*; satiren, brieven enz. *„Écrasez l'infâme."* Zijn schandelijke zedeloosheid, hebzucht en jaloerschheid. Zijn vriendschap met Frederik den Grooten; hij komt te Berlijn, maar maakt zich daar onmogelijk. Hij wordt uit Frankrijk verdreven. Zijn verblijf te **Ferney** bij Genève; hij verheerlijkt Frederik II, Katharina II, Gustaaf III en verdedigt de verdeeling van Polen. Hij komt in 1778 naar Parijs terug en wordt aldaar met geestdrift toegejuicht. Zijn verschrikkelijke dood. *Hij is de vader van het lichtzinnige, spotzieke, zedelooze ongeloof.* De **Encyclopedisten: d'Alembert, Diderot;** *Holbach*, *Helvetius.*

Digitized by Google

1712—1774. J. Jacques Rousseau.

Discours sur les arts et les sciences. **Contrat social.** *Émile.* Confessions.

Hij is de vader van het *socialisme* en de *democratie.*

1694—1774. **Quesnay,** voornaamste voorstander en grondlegger van het systeem der **physiocraten,** die het **mercantilisme** bestrijden.

Twisten tusschen de regeering en het **Parlement** van Parijs, voornamelijk naar aanleiding der verzwaarde belastingen en woelingen der **Jansenisten,** die de bul „*Unigenitus*" niet willen aannemen en dus van de H. Sacramenten worden uitgesloten. Het Jansenistisch-gezinde Parlement verbant den moedigen aartsbisschop van Parijs **Christophe de Beaumont.** De koning poogt tevergeefs de aanmatiging van het Parlement te fnuiken.

1756—1763. **Verbond met Maria Teresia;** Zevenjarige oorlog; schandelijke nederlagen der Fransche troepen in Duitschland; *groote verliezen op zee en in de kolonies.* Algemeene ontevredenheid.

1757. Aanslag van **Damiens** op den koning. Wreede terechtstelling.

1758. **Choiseul,** minister van buitenlandsche zaken; hij is een aanhanger der moderne philosophen en een vijand der Jezuïeten; als diplomaat niet zonder beteekenis.

1761. Hij sluit het **Familieverdrag** en weet Spanje deel te doen nemen aan den oorlog tegen Engeland.

Partijen aan het hof: de deugdzame koningin Maria Leszinska en de Dauphin tegenover Madame de Pompadour en Choiseul.

Onwaardige houding des konings.

Onvoorzichtige ondernemingen van den Jezuïet P. Lavalette, overste der Missie van Martinique, zonder goedkeuring en voorkennis zijner oversten. Zijne schepen worden door de Engelschen genomen. Hij zelf wordt uit de Orde verwijderd. Onrechtvaardige eisch, aan de *Fransche Jezuïeten* gesteld, om de schulden van *Lavalette* te betalen, hoewel volgens de *kerkelijke* en *burgerlijke* wetten *elk huis* en *elke missie* in geldelijke zaken geheel zelfstandig was.

1761. Het proces voor het **Parlement van Parijs,** dat uit de grootste vijanden der Jezuïeten bestaat. Schandelijke partijdigheid der rechters; hevige aanvallen van den kant aller *philosophische* schrijvers in Frankrijk. De

Digitized by Google

Jezuïeten worden veroordeeld om de schulden te betalen; bovendien verlangt het Parlement van Parijs *een onderzoek omtrent den regel der Orde*, dien het als *goddeloos* veroordeelt. Het besluit tot de suppressie van de Orde in Frankrijk.

Protest van bijna alle Fransche bisschoppen; pogingen des konings, om de Jezuïeten te redden. Zijne zwakheid en lafhartigheid.

1762. *Hij geeft toe;* **sluiting van alle Collegies der Jezuïeten** in Frankrijk. — De opvoeding der jeugd in de handen der vrijdenkers; de Orde in Frankrijk opgeheven. Moedige verdediging der Jezuïeten door Christophe de Beaumont, aartsbisschop van Parijs. De Bourbonsche hoven dringen bij den Paus aan op de geheele suppressie der Orde.

1763. **Vrede van Parijs;** Frankrijk verliest zijn macht in Indië en Amerika.

1764. Dood van Madame de Pompadour.

1765. Dood van den **Dauphin** (vader van Lodewijk XVI).

1766. *Dood van Stanislaus Leszinski.* **Lotharingen** bij Frankrijk ingelijfd.

1768. Dood van Maria Leszinska. Madame **Dubarry** verleidt den koning tot de allerschandelijkste uitspattingen; ongehoorde verkwistingen. Corsica door de Republiek Genua aan Frankrijk verkocht. **Paoli**, het hoofd der opgestane Corsicanen, wordt verdreven.

1770. Huwelijk van den Dauphin met **Maria Antoinette**, dochter van Maria Teresia. **Maupeou** minister; val van Choiseul; nieuwe twisten met de Parlementen.

1771. **Ontbinding van het Parlement van Parijs** en daarna ook der twaalf overige Parlementen; er worden *hoogere gerechtshoven* ingesteld, die volstrekt *geen politieke bevoegdheid* bezitten.

1774. **Dood van Lodewijk XV.** Treurige toestand des lands: geloof en zeden vervallen; de eerbied voor het gezag vernietigd; de geldmiddelen in wanorde, het volk onder zware belastingen gebukt; overal ontevredenheid.

1774—1792. Lodewijk XVI, koning van Frankrijk.

Vreugde van het volk bij zijn troonsbestijging; *„le désiré”*. Zijn reine zeden; welwillendheid maar zwakheid en besluiteloosheid. De koningin deugdzaam maar lichtzinnig

Digitized by Google

en prachtlievend; weldra door de Franschen als „*l'Autrichienne*" gehaat en door een vijandige partij afschuwelijk gelasterd. Proces over het paarlsnoer; affaire du collier; Kard. *de Rohan;* Mad. *Lamotte* (1784—1785). *Maupeou* wordt verwijderd; in zijne plaats komt **Maurepas**, die **Turgot** tot minister van financiën *(controleur général des Finances)* en **Malesherbes** tot minister van het koninklijk huis doet benoemen. **Vergennes**, minister van buitenlandsche zaken. Groote hervormingsplannen van Turgot. De **Parlementen worden hersteld** en hervatten terstond hun verzet tegen de plannen tot hervorming en bezuiniging.

1776. *Turgot* en *Malesherbes* treden af. [Clugny] **Necker** *intendant der financiën.* [directeur général des finances]

1776—1783. Amerikaansche Vrijheidsoorlog.

Algemeene sympathie in Frankrijk voor de opstandelingen. **Lafayette.** Franklin te Parijs en te Versailles.

1778. Frankrijk neemt deel aan den strijd.

1783. **Vrede te Versailles.** Engeland erkent de onafhankelijkheid van Amerika en staat Tabago en Gorea aan Frankrijk af.

1785. Tusschenkomst van Frankrijk in den twist tusschen *Jozef II* en de *Nederlandsche Republiek;* Verdrag (vrede) van **Fontainebleau.**

1781. Nieuwe financieele moeielijkheden. Necker's „*Compte rendu*". Hij wordt ontslagen. [81–83 Joly de Fleury.]

1783. **Calonne** minister van financiën. Nieuwe leeningen en verkwistingen.

1787. Calonne poogt hervormingen in te voeren en ook de bevoorrechte standen in de lasten des staats te doen deelen. Daarom beroept hij een **vergadering der Notabelen** te Versailles. Calonne's voorstellen worden *verworpen,* hij zelf wordt ontslagen; zijn opvolger is **Loménie de Brienne,** *aartsbisschop van Sens.* Nieuwe twisten met het Parlement van Parijs.

1788. **Necker** wordt benoemd tot „controleur général des finances". **De Algemeene Staten worden bijeengeroepen tegen 1 Mei van het volgend jaar.** Voortdurend gebrek en onlusten in het geheele Rijk.

1730—1773. **Karel Emanuel,** koning van Sardinië; zijn twist met zijn vader; hij neemt herhaaldelijk deel aan de verschillende oorlogen, die tijdens zijne regeering in Italië

Digitized by Google

gevoerd worden en verkrijgt bij den vrede van *Weenen* (1738) een kleine vergrooting van zijn gebied. Hij zorgt goed voor leger en financiën. Hij wordt opgevolgd door zijn zoon

1773—1796. **Victor Amedeus III**

De Republiek **Venetië** vervalt meer en meer; de Republiek **Genua** wordt door een langdurigen opstand op Corsica genoopt dit eiland aan Frankrijk af te staan (1768).

1737—1765. **Frans van Lotharingen**, hertog van Toskane. Zijn tweede zoon **Leopold** (1765—1790) volgt hem op in die waardigheid. Zijn zacht bestuur; ook hij is de moderne verlichting min of meer toegedaan. Synode van **Pistoja**. Hij wordt opgevolgd door zijn tweeden zoon **Ferdinand III.**

1748—1765. **Philips** (*jongste zoon van Philips V van Spanje*) hertog van Parma.

1765—1802. **Ferdinand.** Wederrechtelijke maatregelen tegen de H. Kerk, genomen op aansporing van den minister **du Tillot.** Ook hij verdrijft de Jezuïeten uit zijne staten.

1759—1805. (1825) **Ferdinand IV (I)**, koning van Napels (derde zoon van Karel III). Zijn minister **Tanucci** is evenals Pombal een vijand van den H. Stoel.

1767. *De Jezuïeten uit Napels verdreven.*

1758—1769. **Clemens XIII** ondervindt vele grievende beleedigingen van de Katholieke hoven. Hij is een moedig verdediger der overal vervolgde Jezuïeten.

1769—1774. Clemens XIV (L. Ganganelli),

gekozen na een langdurig conclave te midden van de afschuwelijkste kuiperijen der Katholieke mogendheden. De Bourbonsche hoven dringen met hevigheid op de ontbinding der Jezuïeten aan. **Monino** (*Florida-Blanca*), Spaansch gezant te Rome. Zijn onbeschaamde handelwijze en bedreigingen tegen den Paus.

1773. **Clemens XIV** *vernietigt de Orde der Jezuïeten* door de Breve „*Dominus ac Redemptor*", die niet de minste veroordeeling der Orde bevat, maar de opheffing alleen voorstelt als een noodzakelijk middel om den vrede te herstellen. „*Compulsus feci.*" De generaal **P. L. Ricci** gevangen genomen. Vreugde van alle vrijdenkers en Jansenisten. Frederik II en Katharina II beletten de afkondiging

der Breve en handhaven aldus de Jezuïeten in hunne Rijken. Onbillijk verwijt te dien opzichte aan de Jezuïeten van Rusland gedaan. Reeds Clemens XIV en later Pius VI keuren mondeling hun voortbestaan goed.

1775—1799. **Pius VI** heeft veel te kampen met *Jozef II*, die zijne verderfelijke hervormingen in zijn staten wil invoeren. 's Pausen reis naar Weenen heeft de gewenschte uitwerking niet, maar bewerkt toch een schitterende openbaring van het Katholieke geloof in Duitschland.

Digitized by Google

II. HET TIJDPERK DER FRANSCHE REVOLUTIE.

1789—1815.

Eerste Hoofdstuk.

De Revolutie.

De bloedige omwenteling, die niet alleen *Frankrijk*, maar *geheel Europa* teisterde en zoowel in de denkwijze als in den staatkundigen toestand der volkeren een algeheelen omkeer teweegbracht, begint met de *opening der Algemeene Staten te Versailles*, *5 Mei 1789*.

Sedert dat oogenblik heerscht, bijna in geheel Frankrijk, een *voortdurende regeeringloosheid*; het door dweepzieke opruiers misleide en opgehitste volk pleegt in zijn woede gruwelijke misdaden; de Algemeene Staten — weldra *Nationale Vergadering* geheeten — die zich feitelijk alle gezag hebben aangematigd, bepalen zich tot het ontijdig verkondigen van gevaarlijke beginselen, tot stelselmatige oppositie tegen de regeering en het omverwerpen van alle bestaande instellingen. De nieuwe constitutie, te midden van al die beroeringen ontworpen en aangenomen, blijkt weldra geheel ongeschikt; de val van het koningschap is slechts een vraag van tijd. Een roekeloos ondernomen oorlog verhaast de bloedige ontknooping en opent voor Frankrijk in het binnenland een tijdperk van ijzingwekkende gruwelen en wreedaardige dwingelandij: tegenover

Digitized by Google

den buitenlandschen vijand handhaven talentvolle veldheeren niet alleen de onafhankelijkheid des lands en de eer der *„tricolore"*, maar verkrijgen door tal van schitterende overwinningen een roemvollen vrede en belangrijke uitbreiding van het Fransche gebied; Engeland alleen trotseert onverwonnen de Fransche wapens.

De heerschappij over het door alle rampen der anarchie en tyrannie gekwelde land valt eindelijk den stoutsten en grootsten dier krijgshelden ten deel, wiens krachtige hand weldra rust en orde herstelt, maar wiens onverzadelijke heerschzucht een nieuwe reeks van bloedige oorlogen veroorzaakt.

§ 1. DE ALGEMEENE STATEN EN DE CONSTITUEERENDE VERGADERING. (5 Mei 1789—30 Sept. 1791.)

De oorzaken der Fransche Revolutie kan men onderscheiden in *stoffelijke* en *zedelijke*, naarmate zij meer op den materieelen toestand des volks of op de heerschende denkwijze betrekking hebben.

Stoffelijke oorzaken. a) *De talrijke misbruiken in het despotisch staatsbestuur.* Alle macht berust feitelijk bij den koning, die soms met groote willekeur over vrijheid en goederen zijner onderdanen beschikt — *lettres de cachet*, *de Bastille* —; belastingen worden uitgeschreven zonder eenige medewerking des volks; de *Algemeene Staten* sedert 1614 *niet meer bijeengeroepen*; voortdurende twisten met de *Parlementen*, die zich langzamerhand als de verdedigers des volks trachten voor te doen

b) *De groote voorrechten van geestelijkheid en adel*, die bijna uitsluitend de hooge waardigheden bekleeden en voor het grootste gedeelte vrij zijn van de belastingen — *taille* (hoofdgeld), *aide* (belasting op wijn enz.), *gabelle* (op het zout) — waaronder de *derde stand* gebukt gaat. Daarbij de vaak zeer drukkende *feodale rechten* (heerendiensten enz.) en *tienden.*

c) *De treurige verwarring in de geldmiddelen*, ten gevolge waarvan de belastingen altijd hooger werden en men een staatsbankroet vreesde. De staatsschuld bedroeg in 1789 ca. *4000 millioen frs.*, de jaarlijksche begrooting ca. *500 millioen*, het tekort *140 millioen* (thans bedraagt de schuld ca. *30000 millioen*, de begrooting ruim *3300 millioen*).

Zedelijke oorzaken. a) De *verzwakking van het voorvaderlijk geloof* en *het algemeene zedenbederf.*

b) *De invloed der zoogenaamde philosophen* en de verspreiding der nieuwe beginselen omtrent het staatsbestuur en de maatschappelijke betrekkingen.

Digitized by Google

c) *Het voorbeeld der Vereenigde Staten van Noord-Amerika.*

Bij deze redenen dienen wij te voegen de *zwakheid en onstandvastigheid* van Lodewijk XVI, die wel met de beste bedoelingen en de innigste liefde voor zijn volk was bezield, maar de noodige geestkracht miste om een doeltreffend besluit te nemen en in het eenmaal beslotene onwrikbaar te volharden; de *onvoorzichtigheid, bekrompenheid* en *lichtvaardigheid* van 's konings raadslieden; de *snoode plannen* van eenige utopisten, die hun dwaze hersenschimmen ook ten koste der grootste gruwelen wilden verwezenlijken.

1789. 5 Mei. **Opening van de vergadering der Algemeene Staten te Versailles.**

De vergadering bestaat uit de afgevaardigden der *drie standen*: geestelijkheid, adel, derde stand; de *beide eerste standen* tellen ieder ongeveer *300*, de *derde stand* ongeveer *600* afgevaardigden.

Onder de voornaamste leden moeten genoemd worden: **Talleyrand**, *bisschop van Autun*, **Siéyès**, **Maury**; Philips van Orleans, **Lafayette**, Cazalès; **Mirabeau** (de grootste redenaar en bekwaamste staatsman der vergadering), Bailly, Robespierre, *Pétion*, *Barnave*, *Mounier*, *Malouet.*

Verwachtingen en wenschen des volks uitgedrukt in de *„cahiers"*.

Redevoering van Necker over den staat der geldmiddelen, die niemands verwachtingen bevredigt.

Onvoorzichtige handelwijze van den minister, die bevoegdheid, wijze van vergadering en stemming niet nauwkeurig had omschreven.

Het onderzoek der geloofsbrieven. De derde stand verlangt, dat de drie standen gezamenlijk zullen beraadslagen en hoofdelijk stemmen. *Weigering van geestelijkheid en adel.*

Oproer en onlusten in geheel Frankrijk. Talrijke schotschriften en spotprenten. Mirabeau's courant *„les États généraux"*, eerst door de regeering verboden, daarna toegelaten.

17 Juni. Op voorstel van *Siéyès* verklaart de derde stand zichzelf tot **„Assemblée Nationale"** en noodigt de beide andere standen uit zich daarbij aan te sluiten. Verschillende leden van de geestelijkheid en den adel geven aan die uitnoodiging gehoor.

20 Juni. **De eed in de Kaatsbaan**; de vergadering zweert niet uiteen te zullen gaan vóór zij aan Frankrijk een constitutie zal gegeven hebben. Vandaar verkrijgt deze vergadering den naam van **Assemblée Nationale Constituante.**

Digitized by Google

23 Juni. **Koninklijke zitting** der Algemeene Staten. De koning staat de *geregelde bijeenroeping* der Algemeene Staten toe; hij geeft hun *deel in de wetgeving*; hij erkent de *afschaffing der privilegiën* ten opzichte der belastingen, maar handhaaft *de scheiding der drie standen*. Necker blijft afwezig.

Verzet van den derden stand. *Mirabeau*. Gaandeweg vereenigen zich talrijke leden van geestelijkheid en adel met den derden stand.

27 Juni. *De koning geeft toe;* hij beveelt de beide eerste standen zich aan te sluiten bij den tiers état.

De koning trekt een leger samen in de nabijheid der hoofdstad.

11 Juli. Ontslag van Necker. Groote opgewondenheid te Parijs. Kuiperijen van den *hertog van Orleans*. Het Palais-Royal. *Camille Desmoulins*. Botsingen tusschen de troepen en het gemeen. De „tricolore" (rood en blauw de kleuren der stad Parijs; wit die der Bourbons).

14 Juli. Bestorming en inneming der Bastille.

Wreedheden van het gemeen. Oprichting der *nationale garde;* haar eerste commandant Lafayette. Bailly wordt *„maire"* van Parijs.

17 Juli. *De koning geeft wederom toe*. Necker wordt teruggeroepen. *Lodewijk XVI te Parijs*. Hij tooit zich met de driekleurige kokarde.

Einde der onbeperkte monarchie in Frankrijk.

Oproer en anarchie in het geheele land; plundering van kasteelen en kloosters; waanzinnige vrees des volks voor denkbeeldige roovers. Lijdelijke houding der overheden en der nationale vergadering; onvertrouwbaarheid van het leger. **Begin der emigratie** (de graaf van *Artois*, de prinsen van *Condé* en *Conti* enz.)

Gebrekkige regeling der Constitueerende Vergadering; gemis van parlementaire ondervinding; geen vaste voorzitter; dwaze utopieën van vele der afgevaardigden; velen zijn aanhangers van *Rousseau*, anderen van *Montesquieu*, daarbij grootendeels zeer *anti-kerkelijk*, veel Jansenisten, veel Voltairianen. Geen *vaste* partijen met een juist omschreven program. Men laat zich veelal leiden door de geestdrift van het oogenblik; ten gevolge daarvan worden de gewichtigste besluiten dikwijls in opgewondenheid genomen. *Invloed der tribunes* (reeds te *Versailles*, nog krachtiger later te *Parijs*).

Digitized by Google

4 Aug. **Afschaffing van bijna alle voorrechten der beide eerste standen.** Overdreven wedijver in edelmoedigheid. De *adel (Vicomte de Noailles)* ziet af van *alle feodale rechten*, de *geestelijkheid* van de tienden. Alle burgers zullen gelijkelijk bijdragen tot de uitgaven van den staat en toegang hebben tot alle openbare ambten. Onbillijkheid en dwaasheid dezer overhaaste besluiten.

27 Aug. De **Déclaration des droits de l'homme** (die als inleiding moet dienen der nog te ontwerpen Constitutie), aangenomen zeer *tegen den zin* der verstandigste leden (b.v. *Mirabeau, Mounier* e. a.).

In de vergadering kan men drie — niet scherp geteekende — partijen onderscheiden; de „*aristocraten*" of de *rechterzijde*; de *linkerzijde* (*volkspartij*, veelal steunende op het gemeen); *het centrum* (vooral ijverende voor een constitutie naar Engelsch voorbeeld). Onverstandige houding der aristocraten, die hunne tegenstanders dikwijls noodeloos verbitteren.

Vijandige houding en ongegrond wantrouwen van de linkerzijde tegen den koning en het hof. De vergadering maakt zich gaandeweg meester van het geheele openbare gezag, zonder het behoorlijk te kunnen handhaven. Algemeene anarchie; stelselmatige ondermijning der krijgstucht bij het leger.

Onstuimige beraadslagingen over de nieuwe constitutie; **het veto.**

5 Oct. Nieuw oproer te Parijs

wegens duurte der levensmiddelen en boosaardige geruchten, waarschijnlijk door den hertog van Orleans uitgestrooid. Tocht van het gemeen en de nationale garde naar *Versailles*; aanval op het paleis; aanslag op de koningin, moordtooneelen in het paleis; de *dames de la halle;* laf hartige en dubbelzinnige houding van *Lafayette.*

6 Oct. De koning wordt gedwongen zijn residentie naar Parijs te verplaatsen; de Constituante volgt hem daarheen en komt nog meer onder den invloed van het Parijsche grauw. — Vele aanzienlijke burgers verlaten Frankrijk; vele leden der nationale vergadering nemen geen deel meer aan de zittingen. Groote invloed der politieke clubs: **Jacobijnen, Cordeliers.**

Om de schulden van den staat te dekken *worden de geestelijke goederen tot staatseigendom verklaard.* De staat belast zich met de kosten van den eeredienst.

Digitized by Google

1790. April. **Eerste uitgifte van Assignaten** (*400 millioen*), gewaarborgd door de opbrengst der te verkoopen nationale goederen (d. w. z. de vroegere goederen der geestelijkheid).

14 Juli. **Verbroederingsfeest.** De koning neemt daaraan deel en zweert dat hij de (nog niet voltooide) constitutie zal handhaven.

4 Sept. *Ontslag van Necker*, die sinds lang allen invloed had verloren.

Mirabeau begint over te hellen tot de zijde des konings, die hem grootmoedig in zijn geldelijke omstandigheden bijstaat. Zijn poging om minister te worden was reeds vroeger door de vergadering (7 Nov. 1789) verijdeld. Hij weet toch den koning menigen dienst te bewijzen; zijne goede raadgevingen en verdere plannen. Zijn moeielijke positie. *Hij ondervindt de gevolgen zijner losbandige en schandelijke jongelingsjaren.*

1791. 2 April. Dood van Mirabeau; hij wordt met veel pracht in het *Panthéon* begraven. *De koning besluit te vluchten.*

21—25 Juni. **Vlucht des konings**; hij wordt herkend en aangehouden door Drouet te Varennes. (*Bouillé*). *Pétion* en *Barnave* voeren de koninklijke familie naar Parijs terug. Verguizing door het grauw. Lodewijk XVI wordt geschorst en zorgvuldig bewaakt. De Nationale Vergadering voert het bewind. De graaf van *Provence*, 's konings broeder, (later Lodewijk XVIII) ontkomt gelukkig over de grenzen; *de rechterzijde belet de afzetting des konings.*

17 Juli. Oproer te Parijs (om de afzetting des konings te bewerken), door *Lafayette* en *Bailly* bedwongen. Oprichting van de *club der Feuillants* als tegenwicht tegen de *Jacobijnen*, die een oogenblik verschrikt, weldra hun invloed herwinnen.

Sept. *De Constitutie voltooid;* de koning wordt in zijne waardigheid hersteld om de nieuwe constitutie in volle vrijheid te kunnen aannemen.

De Constitueerende Vergadering besluit de *inlijving* van de pauselijke bezittingen *Avignon* en *Venaissin*, alwaar ten gevolge der ophitsing van Fransche oproermakers de vreeslijkste gruwelen waren gepleegd (*Jourdan coupe-tête*).

Hoofdinhoud der Constitutie van 1791. Frankrijk is een erfelijke **constitutioneele monarchie**; de **koning** is de drager der *uitvoerende macht*; hij is *onschendbaar* ; hij heeft een *civiele*

Digitized by Google

lijst (25 millioen frs.), zijn titel *Roi des Français*, hij benoemt de *ministers*, die verantwoordelijk zijn aan de **Wetgevende Vergadering.**

Deze bestaat uit **één Kamer**, *om de 2 jaren vernieuwd* door indirecte verkiezingen (*grondvergaderingen, aktieve burgers, census*); zij kan niet ontbonden worden door den koning: zij heeft de *wetgevende macht*, stemt belastingen en begrootingen; de koning heeft een suspensief veto voor 2 legislaturen (4 jaren); tot een oorlogsverklaring besluit zij *op uitdrukkelijk voorstel des konings.*

De *rechterlijke macht* wordt uitgeoefend door rechters, gekozen door de burgers; jury's; de *parlementen* en overige gerechtshoven van vroeger zijn *afgeschaft* (1790). Het land wordt verdeeld in **83** (*thans 86*) **departementen**, naar *bergen, rivieren*, enz. genoemd; de *provinciën* met haar eigenaardige instellingen en voorrechten worden *vernietigd*; de besturen van steden, districten, departementen worden *verkozen* door de burgers; *krachteloosheid van het centrale gezag.*

Verder *gelijkheid voor de wet* van alle burgers; adellijke titels, wapens en voorrechten zijn afgeschaft; opheffing en verbeurdverklaring van alle kloosters.

De geestelijkheid, van hare goederen beroofd, wordt bezoldigd door den staat: zij wordt, evenals de burgerlijke ambtenaren, *door de burgers gekozen*; **constitution civile du clergé** (12 Juli 1790), die haar geheel moet losrukken van den Paus; de overgroote meerderheid (bijna *alle bisschoppen* en ruim ²/₃ *der lagere geestelijkheid*) weigert den eed op de constitution civile af te leggen en wordt daarom wreedaardig vervolgd.

14 Sept. De koning bekrachtigt de constitutie, wier meeste artikels hij reeds afzonderlijk had goedgekeurd.

30 Sept. De Constituante gaat uiteen, na bepaald te hebben, dat geen enkel harer leden zal zitting hebben in de Wetgevende Vergadering. *Dwaasheid van dit besluit,* hetwelk Frankrijk overlevert aan onervaren en roekelooze volksmenners.

§ 2. DE WETGEVENDE VERGADERING.
(1 Oct. 1791—21 Sept. 1792.)

1791. 1 Oct. **Opening der Wetgevende Vergadering;** 745 leden. Partijen: *de rechterzijde* (Feuillants, voorstanders der constitutioneele monarchie); *de linkerzijde* (Girondijnen en Montagnards).

Digitized by Google

Voornaamste sprekers vooral Girondijnen, *Vergniaud*, *Brissot*, *Condorcet*, *Guadet*, *Isnard*, *Gensonné*.

De vergadering staat geheel onder den invloed van de clubs der *Jacobijnen* en der *Cordeliers* (**Robespierre, Danton, Marat,** *Fabre d'Églantine*, *Camille Desmoulins*, *Pétion*.)

Nov. *Bailly* neemt zijn ontslag als maire van Parijs. *Pétion* wordt in zijne plaats gekozen.

Vijandige houding der linkerzijde tegen den koning en het ministerie. De *doodstraf* wordt uitgesproken tegen de *émigrés*; de *deportatie* tegen *alle priesters*, die *den eed* op de constitution civile *weigerden* af te leggen (*prêtres insermentés*). De koning maakt gebruik van zijn veto. Woede der Girondijnen.

1792. De club der *Feuillants* wordt met geweld door de *Jacobijnen* uiteengedreven.

Maart. Het ministerie, uit *Feuillants* bestaande, moet zijn *ontslag nemen*; de koning benoemt een ministerie van Girondijnen: *Clavière*, *Roland*, *Servan*, **Dumouriez.** *Uitdagende houding* der Nationale Vergadering en van het ministerie tegen het *Duitsche Rijk*. De Girondijnen willen den oorlog.

20 April. **Oorlogsverklaring** aan *Frans II*, verbonden met *Frederik Willem II* van Pruisen, die de teruggave van *Avignon* aan den Paus en de schadeloosstelling der door de revolutie benadeelde Duitsche vorsten verlangden.

De eerste berichten van het krijgstooneel zijn ongunstig voor de Franschen.

Ontslag van het Girondijnsche ministerie, omdat de koning de wetten tegen de priesters en émigrés niet wil bekrachtigen. Hevige opgewondenheid te Parijs.

20 Juni. Optocht van het gewapende grauw naar de Tuilerieën om den koning tot bekrachtiging der maatregelen tegen de geestelijkheid te dwingen. Heldhaftige moed der koninklijke familie; laaghartige lafheid van *Pétion*. Verontwaardiging te Parijs en bij het leger. Pétion wordt afgezet. Lafayette te Parijs; weldra wordt Pétion weer in zijn ambt hersteld; de Jacobijnen behouden het overwicht.

25 Juli. **Manifest** *van den hertog van* **Brunswijk**, opperbevelhebber van het Pruisische leger; woede te Parijs.

10 Aug. **Bestorming der Tuilerieën;** de koninklijke familie in de Wetgevende Vergadering. Schandelijke wreedheden van het gemeen; *moord der getrouwe Zwitsers*.

De koning wordt *geschorst en gevangen gezet in den* **Temple.**

6

Digitized by Google

De Girondijnen komen op nieuw aan het bewind. Danton *minister van Justitie.* Anarchie te Parijs; alle macht is aldaar in handen van den Jacobijnsch-gezinden *burgerraad.*

Een *Nationale Conventie* wordt bijeengeroepen om over de toekomst van Frankrijk te beslissen.

Ongunstige berichten van het oorlogstooneel doen de woede nog toenemen. *Lafayette* vlucht naar de Oostenrijksche troepen.

2 en 3 Sept. **Septembermoorden.** 1400 *gevangen aristocraten* en *priesters* worden door gehuurde moordenaars vermoord; schandelijke wreedheden; Marat, Danton. Moordtooneelen in verschillende steden des lands.

§ 3. DE NATIONALE CONVENTIE.
(20 Sept. 1792—26 Oct. 1795.)

1792. 20 Sept. **Opening der Nationale Conventie.** 747 leden. Partijen: *de rechterzijde*, thans gevormd door de Girondijnen, ongeveer 150 leden (Vergniaud, *Condorcet Barbaroux*, *Lanjuinais*, *Brissot*, Roland, *Isnard*, *Valazé*, *Pétion*, enz.); *la plaine* of *le marais* (*Monge*, *Chénier*, *Siéyès*, *Grégoire*, Boissy d'Anglas, *Barras*, Cambacérès, *Daunou*, enz.); *de linkerzijde*, gevormd door de Berg-partij of la Montagne, ca. 100 leden (Robespierre, Danton, Marat, *Philippe Égalité*, St. Just, *Couthon*, Collot d'Herbois, *Camille Desmoulins*, Carnot, Lebon enz.); *Pétion* president der vergadering.

Op voorstel van Collot d'Herbois **wordt het koningschap afgeschaft** en **de republiek te Parijs uitgeroepen.** Verschillende *Comités* worden ingesteld; bijv. voor *oorlog*, *financiën*, *algemeene veiligheid* (sûreté générale). Een *Girondijnsch ministerie* en een *comité exécutif* provisoire.

De Commune of burgerraad van Parijs overheerscht feitelijk de Conventie, en steunt op het gepeupel der 48 *sections* (wijken) der stad. Dit vormt een soort van revolutionnaire burgerwacht, ca. 32000 man sterk, onder opperbevel van *Santerre.* Chaumette en Hébert voornaamste leden der Commune.

Sept. *Twisten tusschen de Girondijnen en de Berg-partij.* Marat en Robespierre worden in beschuldiging gesteld maar vrijgesproken.

Dec. **Proces van Lodewijk XVI** voor de Conventie. Hij kiest tot zijn verdedigers Tronchet, Malesherbes, De Sèze. Hardvochtige behandeling der koninklijke familie in den Temple. Schandelijke rechtsverkrachting, schrikaanjaging; *lafhartigheid der Girondijnen*, die 's konings leven gaarne hadden gered; geweldadigheden der Berg-partij en der Parijsche Commune.

Digitized by Google

1793. 15 Jan. **Lodewijk XVI** *wordt met een geringe meerderheid van stemmen* **ter dood veroordeeld.** Ook Philips van Orleans (Philippe Égalité) stemt voor zijn dood. Afscheid des konings van zijne familie. Edgeworth.

21 Jan. Terechtstelling van Lodewijk XVI.

Ontzetting in geheel Europa; **groote coalitie** tegen de Fransche Republiek.

De dood des konings doet den strijd tusschen *Girondijnen Montagnards* nog feller ontbranden. Afschaffing van de onschendbaarheid der afgevaardigden. Nederlagen in *België*; lichting van 300.000 man; opstand in de *Vendée*, verraad van *Dumouriez*.

6 April. Het **Comité du salut public** ingesteld, waarin eerst *Danton* (tot 10 Juli) daarna weldra *Robespierre* en *Couthon* de voornaamste plaats innemen.

Het *„maximum"*; de gedwongen leeningen, *geforceerde koers der assignaten*, het *„tribunal révolutionnaire"*. Fouquier-Tinville.

14 April. *Marat* wordt in *staat van beschuldiging* gesteld maar *vrijgesproken*. Een commisie van 12 leden *(commission des douze)* wordt benoemd om het gedrag der *Parijsche Commune* te onderzoeken. *Hébert*, uitgever van den *Père Duchèsne*, wordt in hechtenis genomen.

31 Mei—2 Juni. Oproer te Parijs; de *Conventie* wordt omsingeld door het gemeen onder leiding van *Henriot*. **Val der Girondijnsche partij.** Een groot getal Girondijnen wordt gevangen genomen. *Marat*, *Danton* en *Robespierre* hebben feitelijk het gezag in handen.

13 Juli. *Marat* wordt vermoord door Charlotte Corday.

10 Aug. De door de *Nationale Conventie* uitgewerkte *constitutie* wordt *geproclameerd*; (de Constitutie van het jaar I), maar nooit toegepast. De Conventie besluit *niet uiteen te gaan vóór het einde van den oorlog*. De *levée en masse* besloten.

Sept. De *„loi des suspects"* uitgevaardigd, tengevolge waarvan duizenden in de gevangenis worden geworpen.

6 Oct. Afschaffing der oude tijdrekening. Het jaar I begint 22 Sept. 1792. Nieuwe namen der maanden: *Vendémiaire*, *Brumaire*, *Frimaire; Nivôse*, *Pluviôse*, *Ventôse; Germinal*, *Floréal*, *Prairial; Messidor*, *Thermidor*,

Digitized by Google

Fructidor. De décades; de 5 jours *sansculottides*. — Deze tijdrekening blijft uitsluitend in gebruik tot *21 Dec. 1802;* zij wordt geheel afgeschaft *1 Jan. 1806*.

10 Oct. De Constitutie van het jaar I wordt geschorst tot aan den vrede.

Het Schrikbewind. — Het *comité du salut public* wordt met bijna dictatoriale macht bekleed; de zelfstandigheid der departementen, districten enz. geheel vernietigd; overal *„agents nationaux"* met bijna onbeperkte volmacht en *comités révolutionnaires*.

16 Oct. **Marie Antoinette wordt onthoofd** na een harde gevangenschap en een schandelijk proces. Hébert. Haar zoon (Lodewijk XVII) bij den schoenmaker *Simon* (sedert 1 Juli), die hem wreedaardig mishandelt.

31 Oct. Onthoofding van de gevangen *Girondijnen*. Nog veel andere bekende en beruchte personen worden in de volgende maanden gedood, o. a. *de hertog van Orleans*, *Bailly*, *Barnave*, *Madame Roland* (vrouw van den gewezen minister), *Madame Dubarry*.

Nov. **Afschaffing van den christelijken godsdienst.** *Gobel* constitutioneel bisschop van Parijs *zweert het Christendom af*. De eeredienst der rede. *Hébert*, *Chaumette*. — Wreede vervolging der priesters. Ontheiliging en verwoesting van kerken en heiligdommen in geheel Frankrijk.

Naijver van Robespierre tegen Danton en tegen Hébert.

1794. 24 Febr. *Robespierre en Danton* doen *Hébert* en zijne voornaamste aanhangers onthoofden.

5 April. *Danton*, *Camille Desmoulins* en hunne aanhangers (de *„indulgents"*) worden ter dood gebracht. Robespierre blijft meester van den toestand. Hij streeft naar de dictatuur.

Verdubbelde wreedheid van het *tribunal révolutionnaire*; in geheel Frankrijk worden er 143 *revolutionnaire rechtbanken* ingesteld. *Lebon*, *Carrier*. Een nieuwe wet (22 prairial) verkort nog de processen voor het tribunal révolutionnaire. Dood van Madame Elisabeth, zuster van Lodewijk XVI (21 Mei), van *Lavoisier*, *Malesherbes*, *Gobel*, *Chaumette* enz.

Besluit van de Conventie omtrent het „Être Suprême" en *de onsterfelijkheid der ziel* (7 Mei).

Digitized by Google

8 Juni. Feest van het „Être Suprême". *Robespierre* staat op het *toppunt* zijner macht. Zijn *bloeddorstige plannen.*

Samenzwering tegen hem gesmeed: Collot d'Herbois, Billaud-Varennes, Tallien, Legendre enz.

27 Juli. (9 Thermidor.) Val van Robespierre;

hij wordt door de Conventie *in staat van beschuldiging* gesteld en gevangen genomen, maar door de *Commune* bevrijd; op het stadhuis valt hij wederom in de macht van de troepen der Conventie.

28 Juli. Hij wordt onthoofd te zamen met S. Just, Couthon, Henriot, den *jongeren Robespierre* en anderen. Einde van het schrikbewind.

De plaine, thans Thermidoriens genoemd, verkrijgt nu het overwicht in de Conventie. Zij steunt op den gegoeden burgerstand, de *jeunesse dorée.* Voornaamste Thermidoriens: *Tallien*, *Bourdon*, *Fréron* (de leider der jeunesse dorée), Legendre, Boissy d'Anglas, Daunou. De macht van het *comité du salut public* wordt aanmerkelijk beperkt en de samenstelling er van gewijzigd. De *ergste* misbruiken in de revolutionnaire rechtspleging worden afgeschaft. *Vele aanhangers van Robespierre* worden onthoofd.

Hevige aanvallen der *Jeunesse dorée* op de *Jacobijnen.* Hun macht wordt gebroken; hun club eindelijk gesloten. (Nov.)

Vele gevluchte *Girondijnen* komen weer in de nationale Conventie. Proces tegen *Fouquier-Tinville* en tegen *Carrier,* die met vele anderen worden onthoofd.

1795. 1 April. (12 Germinal.) Opstand der Jacobijnen; hij wordt bedwongen. *Collot d'Herbois*, *Billaud-Varennes* e. a. worden gedeporteerd naar *Cayenne.*

20 Mei. Nieuwe opstand der Jacobijnen te Parijs. Heldhaftige moed van *Boissy d'Anglas*; de voorsteden van Parijs worden ontwapend en de stad ontvangt een garnizoen van linietroepen. Vele Jacobijnen gevangen genomen en gedood.

Woede des volks tegen de *Jacobijnen*; in sommige streken, vooral in het *Zuiden des lands* (Lyon, Bouches du Rhône) hebben gruwelijke moordtooneelen plaats; *la terreur blanche.* Veel *rooverbenden.*

8 Juni. **Dood van Lodewijk XVII.** Zijn zuster, *Marie Térèse,* l'orphéline du Temple, wordt aan de *Oostenrijkers* uitgeleverd. — De *Comte de Provence* neemt den titel

Digitized by Google

aan van **Lodewijk XVIII.** Een *commissie van elf leden* (*Daunou* Boissy d'Anglas, Lanjuinais enz.) wordt benoemd om een nieuwe constitutie te vervaardigen.

Constitutie van het jaar III. Het *uitvoerend bewind* toevertrouwd aan 5 Directeurs, benoemd door het *Wetgevende Lichaam*; elk jaar treedt *één hunner* af. Twee kamers: de *Raad der Vijfhonderd*, die de wetten *voorstelt* en *bespreekt*; de *Raad der Ouden* (zij moesten minstens 40 jaar oud zijn en gehuwd of weduwnaar, 250 leden), die ze *onveranderd aanneemt* of *verwerpt*. Verkiezingen met *één* trap; *vrijheid van godsdienst*. Toch blijven de *getrouwe priesters* nog altijd verbannen; sommigen werden oogluikend toegelaten. Deze constitutie wordt *zonder tegenstand* aanvaard.

De Conventie besluit, dat het *nieuwe Wetgevende Lichaam* voor *twee derden* zal bestaan uit *leden der Conventie*. Ook *deze bepaling* wordt door een volksstemming goedgekeurd *(zeer veel onthoudingen). Hevige ontevredenheid* daarover te *Parijs*, alwaar zich een sterke reactie ten gunste der *royalisten* vertoont.

5 Oct. (13 Vendémiaire.) Opstand der royalisten te Parijs; de Conventie verkeert in groot gevaar. *Barras* wordt opperbevelhebber der troepen; hij belast Bonaparte met de verdediging der Conventie. De opstandelingen worden uiteengedreven.

26 Oct. *Laatste zitting der Nationale Conventie.*

Verkiezing der 5 Directeurs: *La Reveillère-Lépeaux*, *Carnot*, *Reubell*, *Le Tourneur*, *Barras*.

De nieuwe constitutie treedt in werking.

Treurige toestand van Frankrijk; volslagen wanorde in de geldmiddelen; armoede, gebrek, verwildering der zeden, algemeene ontevredenheid. De eer des lands alleen gehandhaafd door de legers.

§ 4. DE OORLOGEN DER REVOLUTIE TOT AAN DEN VREDE VAN BAZEL. (1792—1795.)

Wantrouwen der meeste Europeesche mogendheden tegenover de Fransche Revolutie; alleen *Engeland* is aanvankelijk gunstig voor Frankrijk gestemd. De émigrés zoeken de voornaamste hoven tot een gewapende tusschenkomst te bewegen. Zij zelf vormen een *klein leger* en bedreigen de Fransche grens. Hun voornaamste wijkplaats is het gebied van den *keurvorst van Trier*. De prinsen te Coblentz.

Digitized by Google

Ten gevolge van een protest der Fransche regeering worden de émigrés van de grens verwijderd en hun leger ontbonden.

Inbreuk der Constitueerende Vergadering op de rechten der *Duitsche vorsten,* die bezittingen in Frankrijk hadden; *protest* der benadeelde *vorsten* en van den keizer. *Avignon* en *Venaissin* worden eerst in opstand gebracht, daarna bij Frankrijk ingelijfd; schandelijke gruwelen aldaar gepleegd. *Protest van Paus Pius VI* (1791).

1791. Aug. **Conferentie te Pillnitz** van keizer *Leopold II* met *Frederik Willem II,* koning van Pruisen. Vergeefsche pogingen van den graaf van Artois, om een gewapende tusschenkomst te bewerken. *Leopold II* is voor het behoud van den vrede.

1792—1806. Frans II, keizer van Duitschland.

Het Girondijnsche ministerie in Frankrijk maakt den oorlog onvermijdelijk.

20 Apr. **Oorlogsverklaring aan Frans II;** ook *Pruisen* en *Sardinië* nemen weldra deel aan den strijd.

De Franschen doen een inval in de *Oostenrijksche Nederlanden*, maar worden met schande teruggedreven. Moord van generaal Dillon.

25 Juli. Manifest van den hertog van Brunswijk, opperbevelhebber der Pruisische troepen. Verkeerde uitwerking daarvan. Valsche voorstelling van de gezindheid der Franschen.

19 Aug. Een *Pruisisch* leger van 42.000 man (met eenige duizenden Oostenrijkers en émigrés) trekt over de grenzen.

Longwy en *Verdun* ingenomen. Vijandige stemming der bevolking.

20 Sept. **Onbesliste slag van Valmy.** Kellermann, Dumouriez. De Pruisen en Oostenrijkers *trekken terug* en sluiten een *wapenstilstand*; ziekte en gebrek in hun leger; het Fransche gebied wordt ontruimd.

23 Sept. De Franschen onder Montesquiou doen een inval in Savoye en bemachtigen *Chambéry. Savoye en Nice* worden met de Fransche Republiek vereenigd. De frontières naturelles.

Oct. Custine bemachtigt *Spiers*, *Worms* en Mentz; alom worden vrijheidsboomen geplant en zware contributies geheven; kerken en kloosters geplunderd; de Illuminaten.

Digitized by Google

6 Nov. **Slag bij Jemmapes.** *Dumouriez* verslaat den *hertog van Saksen-Teschen* en bemachtigt geheel België.

1793—1797. Eerste Coalitie.

De dood van *Lodewijk XVI* wekt algemeene verontwaardiging in geheel Europa. *Spanje*, *Portugal*, *Engeland Holland*, de meeste *Italiaansche* en *Duitsche* vorsten sluiten zich aan bij het verbond tegen de Fransche Republiek. W. Pitt is de ziel der coalitie; zijn tegenstander is Fox.

1 Febr. Frankrijk verklaart den oorlog aan Engeland en aan den stadhouder der Vereenigde Nederlanden. *Daendels* en de patriotten bij Dumouriez; in vele steden der Unie onstaat een comité revolutionnaire. „*Willem de laatste.*"

Dumouriez trekt *Staats-Brabant* binnen en bemachtigt *Breda*, *Klundert*, *Geertruidenberg*; dappere tegenstand in *Willemstad*. Schandelijke afpersingen in België door de commissarissen der Conventie; verontwaardiging der bevolking.

Nederlaag van den Franschen generaal *Miranda* bij Aldenhoven. Dumouriez keert ijlings uit Staats-Brabant terug. Zijn plan om de *Conventie* omver te werpen en *Lodewijk XVII* op den troon te plaatsen.

18 Maart. **Slag van Neerwinden.** Dumouriez wordt verslagen door den *prins van Koburg*. De *gedeputeerden der Conventie* willen Dumouriez afzetten en naar Parijs doen vervoeren. Dumouriez voorkomt hen en levert hen uit aan de Oostenrijkers *(Beurnonville*, *Camus*, *Quinette*, *Bancal*, *Lamarque*, later ingewisseld tegen Marie Térèse, *l'orphéline du Temple)*. Hij zelf loopt over naar de Oostenrijkers met eenige zijner officieren o. a. den hertog van Chartres (zoon van Philippe Égalité, later *Louis Philippe*, koning van Frankrijk). Geheel *België* wordt door de *Oostenrijkers* heroverd. De *Pruisen* nemen *Mentz*, de Oostenrijkers *Condé* en *Valenciennes* (28 Juli).

Van alle kanten wordt het Fransche gebied bedreigd; de *Spanjaarden* doen een inval in *Roussillon;* Toulon in de macht *der Engelschen.*

Binnenlandsche oorlogen.

1793. Maart. Opstand der Vendée, waar reeds lang groote ontevredenheid heerschte. Voornaamste hoofden: *d'Elbée*, de la Rochejaquelin, *de Lescure*, **de Charette**, Cathélineau, *Stofflet*. De opstandelingen bemachtigen verschillende voorname plaatsen o. a. *Saumur* en *Angers*, maar worden teruggeslagen voor Nantes. *Westermann*,

Digitized by Google

Santerre en andere republikeinsche generaals dringen het land binnen en plegen afschuwelijke wreedheden; *les colonnes infernales.*

Carrier te Nantes; de *noyades*; de Vendée hervat den oorlog; de *Chouans* in *Bretagne.* De strijd wordt met afwisselende kans gevoerd.

1795. Landing der émigrés op *Quibéron;* de poging mislukt.

Hoche brengt den oorlog nagenoeg ten einde; in het volgende jaar worden *Charette* en *Stofflet* gevangen genomen en gedood.

De val der *Girondijnen* (Juni 1793) veroorzaakt in verschillende deelen van Frankrijk opstanden tegen de heerschende partij. *Bordeaux,* Lyon en andere steden worden na hevigen tegenstand onderworpen; overal worden de ijselijkste wreedheden gepleegd.

Oorlogen tegen de verbonden mogendheden. Gewelddadige maatregelen door de Conventie genomen. De *levée en masse.* **Carnot** *l'organisateur de la victoire;* de generaals, die een slag verliezen, worden onverbiddelijk onthoofd *(Custine, Beauharnais, Houchard* e. a.); de afgevaardigden der Conventie in de legers *(Saint-Just, Carnot* e. a.); hun tyranniek maar krachtig optreden.

Nieuwe wijze van oorlogvoeren; de aanvallen in groote massa's; *ontzettende opoffering van menschenlevens.* Veel bekwame generaals; republikeinsche geestdrift. *Aarzeling* en *onderling wantrouwen* der bondgenooten, die meer en meer door hun tegenstrijdige belangen *(vooral in Polen)* belet worden den oorlog met kracht te voeren.

Sept. Slag bij Hondschoote; *Houchard* overwint de *Engelschen* onder den hertog van York.

Slag bij Wattignies; *Jourdan* overwint *Koburg* en ontzet Maubeuge.

Oct.—Dec. Na herhaaldelijk teruggeslagen te zijn, weet Hoche de *Pruisen* (Brunswijk) en *Oostenrijkers* (Wurmser) uit Elzas te verdrijven en ontzet Landau. De *Weissenburger linies.*

Dec. Toulon wordt door de Franschen heroverd. Dugommier, **Bonaparte**; *ijselijke wreedheden aldaar gepleegd.*

1794. 26 Juni. **Jourdan** verslaat *Koburg* bij **Fleurus** en maakt zich wederom meester van *geheel België.*

De Oostenrijkers wijken over den Rijn terug; ook de Pruisen ontruimen den *linker Rijnoever.*

Digitized by Google

Pichegru doet een inval in **Staats-Brabant.** Hij neemt *'s Hertogenbosch* en andere vestingen; hij trekt over de *dichtgevrozen rivieren;* het Hollandsch-Engelsche leger kan geen tegenstand bieden. *Omwenteling in verschillende steden;* de Franschen komen als vrienden en bevrijders.

1795. 18 Jan. **Willem V verlaat Nederland.** De Bataafsche Republiek wordt uitgeroepen en komt geheel onder Franschen invloed.

16 Mei. **Verdrag van den Haag.** *Siéyès* en *Reubell.* De Bataafsche Republiek moet *Staats-Vlaanderen, Maastricht* en *Venlo* aan de Franschen afstaan; de *Schelde wordt geopend;* oorlogsschatting van *100 millioen gulden;* onderhoud *van 25000 man* Fransche troepen; of- en defensief verbond met Frankrijk en dus oorlog tegen Engeland; vele koopvaarders en een groot gedeelte der koloniën verloren; Nederland wordt overstroomd met assignaten.

Tegenzin van *Frederik Willem II* van Pruisen tegen de voortzetting van den oorlog met Frankrijk; zijn wantrouwen en naijver tegen Oostenrijk; zijn twisten met Engeland en Holland.

1795. 5 April. **Vrede te Bazel** tusschen Pruisen en Frankrijk. Pruisen staat *tegen een belofte van schadeloosstelling* zijn eigen bezittingen *op den linker Rijnoever* aan Frankrijk af en verklaart te zullen berusten in den afstand van den geheelen linker Rijnoever. De *demarcatie-lijn.*

22 Juli. **Vrede tusschen Frankrijk en Spanje,** eveneens te **Bazel** gesloten, nadat de oorlog in de Pyreneeën met afwisselende kans was gevoerd. Spanje staat aan Frankrijk het Spaansche gedeelte van *St. Domingo* af. Godoy *„de Vredevorst".* In het volgende jaar sluit Spanje het verdrag van St. Ildephonso, waardoor het Frankrijks bondgenoot wordt en deelneemt aan den oorlog tegen Engeland.

Oorlog ter zee en in de kolonies.

Verschrikkelijke gruwelen in het Fransche gedeelte van *St. Domingo* ten gevolge van de besluiten der Nationale Vergadering aangaande de *Mulatten* en de *Negers. Toussaint Louverture.*

1794. *Slag bij Ouessant;* de Fransche vloot onder *Villaret-Joyeuse* verslagen door *Howe.* Nagenoeg alle Fransche kolonies vallen in de handen der Engelschen, die na het verdrag *van den Haag* (16 Mei 1795) ook in oorlog komen met de *Bataafsche Republiek.*

Digitized by Google

§ 5. HET DIRECTOIRE. (27 Oct. 1795—9 Nov. 1799).

Groote moeilijkheden, waarmede het Directoire te kampen heeft: algeheele verwarring der geldmiddelen, gebrek en duurte der levensmiddelen; algemeene ontevredenheid, zoowel van den kant der *royalisten*, die meer en meer invloed verkrijgen, als van dien der *Jacobijnen;* daarbij schrikbarende *corruptie* en *oneerlijkheid* in alle takken van het bestuur; eindelijk *zware oorlogen* tegen het buitenland. Behalve *Carnot* waren de Directeurs mannen van verachtelijken levenswandel (Barras *„le plus corrompu der pourris"*) en geringe bekwaamheden.

1796. 15 Mei. Samenzwering van Baboeuf *(Jacobijn en Socialist);* zij wordt ontdekt en bloedig gestraft. Vele Jacobijnen worden verbannen. Krachtige reactie ten gunste van het koningschap; de verkiezingen van April 1797 brengen veel erkende royalisten in het *Wetgevende Lichaam.* Pichegru, die in het geheim met *Lodewijk XVIII* onderhandelt, wordt voorzitter in den Raad der Vijfhonderd. Barthélémy, die *Le Tourneur* had vervangen, en Carnot hellen over tot de royalisten. Hun vijandige houding tegenover de drie andere Directeurs. Verbittering van *Napoleon Bonaparte* tegen de royalisten.

1797. 4 Sept. (18 Fructidor) Coup d'État; met hulp van generaal *Augereau*, door Bonaparte gezonden, doen *Barras*, *Reubell* en *La Réveillère-Lepeaux* hun tegenstanders *Barthélémy*, *Pichegru* en anderen naar Cayenne deporteeren; *Carnot* ontvlucht. Een groot gedeelte der verkiezingen wordt vernietigd; verschillende dagbladen geschorst, *priesters* en *émigrés* weer hevig vervolgd. Merlin (van *Douay*) en François (van *Neufchâteau*) worden Directeurs in plaats van Carnot en Barthélémy.

Herhaald staatsbankroet. De *assignaten*, uitgegeven tot een bedrag van meer dan 45 milliarden, verliezen alle waarde *(zij dalen tot 0,29°/₀);* zij worden vervangen (1796) door *mandats territoriaux*, die weldra het zelfde lot deelen. Eindelijk wordt de schuld *getiërceerd* (1797 30 Sept.), maar ook dit middel baat niet. *Schandelijke afpersingen* in de veroverde gewesten. *Algemeene haat en verachting* jegens het Directoire; afgunst en vrees der bewindhebbers tegenover *Bonaparte*. De *expeditie naar Egypte* (1798–1799); gedurende dien tijd talrijke *nederlagen* der Fransche legers in Europa; groote *ontevredenheid* in het binnenland.

Herhaalde samenzweringen en staatsgrepen. *Siéyès* en *Barras* worden de invloedrijkste leden van het Directoire.

Digitized by Google

1799. Oct. Terugkeer van Bonaparte uit Egypte. Hij wordt met algemeene geestdrift ontvangen. Verschillende partijen trachten hem te winnen. Zijn onderhandelingen met *Siéyès*, *Talleyrand*, *Fouché* enz. *Lucien Bonaparte* wordt *voorzitter van den Raad der Vijfhonderd.*

9 Nov. (18 Brumaire.) Coup d'État van Napoleon Bonaparte.

De *Raad der Ouden* besluit de verplaatsing van het Wetgevende Lichaam naar *St. Cloud. Napoleon* wordt *commandant* van alle troepen in en om Parijs. De Directeurs worden overgehaald of gedwongen hun waardigheid neer te leggen. (*Barras, Siéyès, Roger-Ducos, Gohier, Moulins*).

10 Nov. **(19 Brumaire.)** Bonaparte doet *den Raad der Vijfhonderd uiteenjagen.* Een aantal afgevaardigden, aanhangers van Bonaparte, benoemen een „*Commission consulaire exécutive*" bestaande uit **Napoleon**, Siéyès en Roger-Ducos. Een *nieuwe constitutie* wordt ontworpen.

Constitutie van het jaar VIII. Drie consuls, *Napoleon*, *Cambacérès*, *Lebrun*, voor 10 jaar benoemd, zijn de dragers der *uitvoerende macht* en hebben het *initiatief* bij het voorstellen der wetten; feitelijk berust alle macht bij *den eersten consul*; de beide anderen hebben slechts raadgevende stem. Er is een *Raad van State*; een *Senaat* van 80 leden — Siéyès *eerste president* —; het *Tribunaat* (100 leden) *bespreekt* de wetsvoorstellen door de *regeering* ingediend; het *Wetgevend Lichaam* (300 leden) neemt ze *onveranderd* aan of verwerpt ze. Er is een *soort* van algemeen stemrecht met *verschillende trappen*: liste *communale*, liste *départementale*, liste *nationale*. De nieuwe constitutie wordt door het volk *aangenomen* met meer dan *3.000.000 stemmen.*

25 Dec. *(4 Nivôse van het jaar VIII.)* De drie consuls aanvaarden hun ambt. Einde der Fransche Revolutie.

§ 6. DE OORLOGEN TIJDENS HET DIRECTOIRE.

1796. Veldtocht in Duitschland.

Jourdan trekt over den *Midden-Rijn*, Moreau over den *Boven-Rijn* tegen de keizerlijke troepen op.

Aarsthertog Karel *(broeêr van Frans II)* trekt langzaam voor *Moreau* terug; hij keert zich plotseling tegen *Jourdan*, die langs den Mein tot dicht bij de grens van Bohemen is

Digitized by Google

doorgedrongen, verslaat hem bij Amberg (24 Augustus) en Würzburg (3 Sept.) en drijft hem over den Rijn terug.

Ook *Moreau* moet thans terugtrekken; zijn meesterlijke tocht door het *Höllenthal.*

1796—1797. Veldtocht in Italië.

Napoleon Bonaparte *opperbevelhebber van het Fransche leger in Italië.*

Hij is de *tweede* zoon van Carlo Bonaparte en Laetitia Ramolino, geboren te Ajaccio op het eiland Corsica *15 Aug. 1769*; 1779 *op de militaire school* te Brienne; verder te Parijs, 1785 *luitenant* te Valence: zijn groote talenten, maar afgetrokken karakter. Tusschen 1789—1792 verblijft hij meestal op *Corsica*; zijn betrekking met *Paoli*; hij keert naar Frankrijk terug en onderscheidt zich bij het beleg van Toulon 1793; *„le souper de Beaucaire"*; zijn betrekkingen met den *jongeren Robespierre*; na den *9 Thermidor* verliest hij zijn rang; hij wordt door *Barras* belast met de verdediging der *Conventie* tegen den opstand der royalisten (*5 Oct. 1795*) en wordt eindelijk door tusschenkomst van Barras benoemd tot *opperbevelhebber van het leger in Italië.* Zijn huwelijk met Joséphine Tascher de la Pagerie weduwe van den onthoofden generaal de Beauharnais (*Maart 1796*).

Havelooze toestand der Fransche troepen in Italië, ontevredenheid der oudere generaals over den jeugdigen veldheer. Hij weet weldra allen te overmeesteren. Zijn voornaamste onderbevelhebbers: Masséna, Augereau, *Serrurier*; verder in de lagere rangen: Junot, Murat, *Marmont*, Lannes, Berthier. Proclamatie van Bonaparte tot zijne troepen. De *Oostenrijkers* worden aangevoerd door Beaulieu, de *Sardiniërs* door Colli.

12—21 Apr. Gevechten van Montenotte, Millesimo, Dego, Ceva, Mondovi, waarin beurtelings *Oostenrijkers* en *Sardiniërs* in verschillende afdeelingen verslagen en ten slotte geheel van elkander gescheiden worden.

28 April. De *koning van Sardinië* sluit den wapenstilstand van Cherasco, waardoor de voornaamste vestingen van zijn land in de handen der Franschen komen. *Beaulieu* moet haastig naar Lombardije terugwijken.

10 Mei. Gevecht bij Lodi, Bonaparte trekt over de *Adda.*

Digitized by Google

15 Mei. Vrede te Parijs tusschen *Frankrijk* en *Sardinië;* Savoye en Nice worden voor goed aan Frankrijk afgestaan, de *émigrés* moeten het koninkrijk verlaten.

16 Mei. Bonaparte trekt Milaan binnen, Beaulieu neemt de wijk naar Mantua.

Schandelijke afpersingen in Noord-Italië; groote sommen gelds, schilderijen, handschriften, standbeelden worden in menigte naar Parijs vervoerd. *Parma*, *Modena*, *Napels* koopen den vrede (de groothertog van *Toskane* had reeds in *Januari 1795* vrede gesloten; toch worden in zijn gebied veel *Engelsche koopwaren* verbeurd verklaard). Paus Pius VI kan slechts door den afstand der Legaties en van Ancona, alsmede door een zware oorlogsschatting, een *wapenstilstand* verkrijgen.

1796—1797. Juli—Febr. **Beleg van Mantua.** De Oostenrijkers doen *vier pogingen* om de vesting te ontzetten.

2—4 Aug. Gevechten bij Lonato en Castiglione (***Wurmser***, *Quosdanowitsch*).

8 Sept. Slag bij Bassano (*Wurmser*, *Davidowitsch*). *Wurmser* trekt *Mantua* binnen.

13—17 Nov. **Slag bij Arcole** (*Alvinczy*, *Davidowitsch*).

1797. 14 Jan. **Slag bij Rivoli** (*Alvinczy*, *Provera*).

In al deze gevechten worden de Oostenrijkers verslagen ten gevolge van de *noodlottige splitsing* hunner strijdkrachten en de *traagheid* hunner bewegingen tegenover de *snelheid* van Bonaparte.

2 Febr. **Overgave van Mantua.** *Wurmser* mag vrij aftrekken *met 700 man;* 15.000 worden krijgsgevangen.

Bonaparte richt in Noord-Italië *de Ligurische* (Genua), *Cis- en Transpadaansche Republieken* op.

Hij verbreekt den *wapenstilstand met den Paus* en noodzaakt Pius VI tot den vrede van Tolentino (19 Febr.), waarbij deze *Avignon* en *Venaissin*, benevens *Bologna*, *Ferrara en de Romagna* aan Frankrijk afstaat en nogmaals *groote geldsommen* moet betalen.

Hervatting van den oorlog tegen de Oostenrijkers. **Aartshertog Karel** aan het hoofd der keizerlijke troepen. Hij kan Napoleon niet tegenhouden, die door het *Venetiaansche gebied* trekt, hem tot een rampspoedigen terugtocht noopt en doordringt tot in *Stiermarken. Frans II* roept *zijn geheele volk* onder de wapenen; ook in het *Venetiaansche*

Digitized by Google

gebied hevige opstand tegen de Franschen, die door hun afpersingen het volk verbitterden. *Gevaarlijke toestand van Napoleon.* Hij onderhandelt met den aartshertog Karel.

18 April. Voorloopige vrede te Leoben.

Gewelddadigheden van Napoleon tegen de *Signoria van Venetië*; hij maakt zich meester van het geheele gebied en heft zware krijgsschattingen. De *4 paarden van San Marco* en vele andere kunstwerken worden naar Parijs vervoerd. Einde der Venetiaansche Republiek.

17 Oct. Vrede van Campo-Formio (na langdurige onderhandelingen tusschen Bonaparte en Cobenzl).

De keizer *staat af* de Oostenrijksche Nederlanden en het hertogdom Milaan (*Lombardije*) met Mantua; hij *erkent* de staatkundige veranderingen door Bonaparte in Italië bewerkt; de Cis- en Transpadaansche Republieken worden vereenigd tot de Cisalpijnsche Republiek, die *Lombardije, Mantua, Modena,* de *Romagna, de Legatiën van Lologna en Ferrara,* alsmede *een deel van het Venetiaansche gebied* omvat. De hertog van Modena zal Breisgau (thans in Baden) ontvangen. De keizer *verkrijgt* daarvoor het Venetiaansche gebied tot aan de Etsch (Adige). De keizer *verplicht zich* verder *zijn toestemming* te geven tot den *afstand van den linker Rijnoever*; de *Duitsche vorsten*, die door dien afstand hun gebied verliezen, zullen op den *rechter Rijnoever*, voornamelijk door *kerkelijk* gebied, schadeloos gesteld worden. De *vrede met het Duitsche Rijk* zal *voorbereid* worden op een *congres te Rastatt.* **Einde der eerste coalitie.** *Alleen Engeland blijft nog in oorlog met Frankrijk.*

1797. Vergeefsche poging van Hoche om in Ierland te landen, alwaar een groote samenzwering tegen de Engelschen gevormd is. De Engelschen vernietigen een *Hollandsche* vloot onder *De Winter* bij de Kamperduinen en een *Spaansche* bij Kaap St. Vincent. Vredesonderhandelingen blijven vruchteloos.

1796—1801. Paul I, keizer van Rusland.

Zijn hevige afkeer van de Fransche Revolutie.

1797—1840. Frederik Willem III, koning van Pruisen.

Hij poogt zijn onzijdigheid te handhaven.

1798. Kuiperijen der Franschen te **Rome,** alwaar zij voortdurend onlusten en oproer pogen te ver-

Digitized by Google

wekken. Generaal Duphot wordt gedood. Berthier trekt met een Fransch leger naar Rome; hij richt de **Romeinsche Republiek** op en doet Paus Pius VI gevankelijk naar Frankrijk vervoeren (Febr. 1798), die later sterft te Valence (1799). **De Helvetische Republiek** onder *protectoraat* van Frankrijk; ook daar onbeschaamde afpersingen *(Rapinat)*. *Genève* wordt bij Frankrijk ingelijfd.

Naijver en wantrouwen van het Directoire tegen Bonaparte. Men wil hem uit Frankrijk verwijderen en besluit daarom tot de *expeditie naar Egypte.*

1798. 20 Mei. Napoleon scheept zich in te Toulon met 35000 man en veel uitstekende generaals en geleerden, o. a. *Kleber*, *Desaix*, *Lannes*, *Davout*, *Monge*, *Champollion.* Onderhandelingen met *Tippo-Saib.* Malta door veraad ingenomen.

1 Juli. Bonaparte landt in Egypte en neemt Alexandrië.

21 Juli. **Slag bij de Pyramiden**; Napoleon maakt zich meester van Caïro en verovert geheel Egypte.

1 Aug. **Slag bij Aboukir.** Nelson vernielt de Fransche vloot onder Brueys.

Stoute plannen van Napoleon. Hij onderneemt de *verovering van Syrië;* oorlogsverklaring van den *Sultan.*

1799. Napoleon bemachtigt *Jaffa;* hij belegert St. Jean d'Acre (Akka) maar wordt teruggedreven door de Engelschen en Turken onder Sidney Smith. Hij overwint een Turksch leger bij den *berg Thabor* en keert naar Egypte terug, alwaar hij wederom de Turken overwint bij Aboukir (23 Juli). *Berichten uit Frankrijk* nopen hem terug te keeren; hij geeft het opperbevel aan Kleber (22 Aug.); hij landt te *Fréjus* (Oct.).

1800. 20 Maart. *Kleber* verslaat een Turksch leger bij Heliopolis en onderdrukt een gevaarlijken opstand. *Hij wordt vermoord;* zijn opvolger *Menou* wordt bij *Alexandrië* door de Engelschen verslagen en moet Egypte ontruimen; zijn leger wordt op *Engelsche schepen* naar Frankrijk overgevoerd (1801). Ook *Malta* was na een langdurig beleg door de *Engelschen* bemachtigd (1800).

1797—1799. **Congres te Rastadt.** Lage kuiperijen der *Duitsche* vorsten om door de gunst der *Franschen* groote voordeelen te verwerven. Overmoedig optreden der Fransche gezanten *Treilhard*, *Roberjot*, *Debry*, *Bonnier*. De onderhandelingen leiden tot geen bevredigende uitkomst; zij worden afge-

Digitized by Google

broken bij het begin van den *tweeden coalitie-oorlog* (Maart 1799). De Fransche gezanten worden bij hun vertrek door *Oostenrijksche huzaren* overvallen; *Bonnier* en *Roberjot* worden vermoord, *Debry* gewond (28 April 1799).

1798. Schandelijke gewelddadigheden van het *Directoire* tegen den koning van Sardinië *Karel Emanuel IV* (1796—1802). Hij wordt genoodzaakt afstand te doen van al *zijne bezittingen op het vaste land* en behoudt alleen het eiland *Sardinië.*

1798—1801. Tweede Coalitie, door *Pitt* bewerkt tusschen *Rusland*, *Oostenrijk*, *Engeland*, *Turkije* en *Napels.*

De *Napolitanen* beginnen den oorlog (opgehitst door *Nelson*); hun aanvoerder is de *Oostenrijksche* generaal Mack. Zij bemachtigen *Rome*, maar worden weldra verslagen en teruggedreven door *Championnet* en *Macdonald.* Lafhartigheid en wanorde in het Napolitaansche leger.

1799. Jan. *De Franschen trekken Napels binnen.* Koning *Ferdinand IV* vlucht naar *Palermo.* De **Parthenopeesche Republiek** wordt opgericht.

Juni. De Fransche troepen worden uit Napels *teruggeroepen;* een *Russisch-Turksch* leger herstelt het gezag des konings. Kardinaal Ruffo. Wreedheden gepleegd door de *Engelschen* en de *Lazzaroni.*

1799. Maart. **Frankrijk verklaart den oorlog aan den keizer.**
Jourdan valt in Zuid-Duitschland, maar wordt bij Stockach verslagen door den aartshertog Karel, die daarna *Zwitserland* binnendringt en *Masséna* bij *Zürich* overwint; toch weet deze zich in Zwitserland staande te houden.

Veldtocht in Noord-Italië. De Oostenrijkers onder *Kray* verslaan de Franschen onder *Schérer* bij *Magnano* (5 April).

Komst van een Russisch leger onder **Suwarof,** die met *Kray* vereenigd, Moreau verslaat bij Cassano, Macdonald bij de Trebia, Joubert bij Novi. De Franschen worden bijna geheel uit Italië verdreven; einde *der Romeinsche Republiek.*

Oneerlijke politiek van den Oostenrijkschen minister *Thugut*; ontevredenheid van *Suwarof.* Men besluit dat de *Oostenrijkers* in Noord-Italië, de *Russen* in Zwitserland den oorlog zullen voeren. *Aartshertog Karel* verlaat Zwitserland, waar slechts *Hotze* achterblijft ter ondersteuning van den Russischen generaal *Korsakof.* Beiden worden door Masséna verslagen bij Zürich (25 en 26 Sept.).

Digitized by Google

Stoute tocht van Suwarof over den St. Gothard; hij komt te laat om de nederlaag van *Hotze* en *Korsakof* te beletten en wordt genoodzaakt met bovenmenschelijke inspanning naar *Tyrol* te wijken. Zijn verontwaardiging tegen de Oostenrijkers. *Paul I* roept zijn troepen terug.

Aug. Poging der Engelschen en Russen om de Bataafsche Republiek te bevrijden. Zij landen bij den *Helder* en maken zich meester van de Hollandsche vloot. Slagen van *Bergen* en *Kastrikum*, gewonnen door de Fransche en Bataafsche troepen onder Brune en Daendels; de *bondgenooten moeten wijken.*

Gedurende de laatste maanden van 1799 en de eerste van 1800 rusten de krijgsbedrijven; daarvan maakt Bonaparte gebruik om de regeering van Frankrijk te regelen en alles voor een nieuwen veldtocht voor te bereiden. — Intusschen is te Venetië een nieuwe Paus gekozen, die den naam van Pius VII aanneemt (1800).

§ 7. DE EERSTE JAREN DER BATAAFSCHE REPUBLIEK. (1795—1801.)

Het Haagsche verdrag, op zeer nadeelige voorwaarden gesloten, brengt de Republiek in volslagen *afhankelijkheid van Frankrijk* en in *oorlog met Engeland*. Kaap de goede Hoop (1796), Malakka, Ceylon, de Molukken en andere kolonies vallen in de handen der vijanden, zoodat in 1801 alleen *Java* nog in Nederlandsch bezit is. Ook de Nederlandsche vloot onder *Lucas* (1796) en *De Winter* (bij de *Kamperduinen* 1797) wordt door de Engelschen verslagen, die zich in 1799 ook meester maken van de schepen van *Story* bij den Helder. Groot nadeel voor den Nederlandschen *handel*. Daarenboven gaat het land gebukt onder de zware oorlogsschatting en de kosten voor onderhoud en uitrusting van het Fransche bezettingsleger; terwijl de *assignaten* ook hier weldra alle waarde verliezen en velen verarmen.

1795. Te Amsterdam en in vele andere steden worden de *vroedschappen* vervangen door de leden van de verschillende *revolutionnaire comités*; de *afgevaardigden* dier nieuwe stedelijke regeeringen (*municipaliteiten*) komen in de plaats van de *Staten* der verschillenden *provincies*, welke op hunne beurt een geheele wijziging brengen in het *personeel* der Generale Staten.

Digitized by Google

Een *comité* uit de nieuwe *Staten-Generaal* stelt een reglement op, *volgens hetwelk een nieuwe staatsregeling zal worden ontworpen.* Het *geheele gebied* (ook Brabant en Drente) wordt verdeeld in *126 districten*, die ieder (bij *indirecte keuze*) *één afgevaardigde* zullen kiezen voor een Nationale Vergadering, met die moeielijke taak belast.

1796. 1 Maart. **Opening der Nationale Vergadering** in den Haag. Eerste Voorzitter *Pieter Paulus*, weldra overleden en vervangen door *Pieter Leonard v. d. Kasteele*. **Partijen** in de Nationale Vergadering: **Unitarissen** (voor algeheele centralisatie en amalgame; *Vreede*, *Midderigh*, *v. Hooff*, ook Ockerse, Gogel, *Daendels*); **Federalisten** (voor grooter zelfstandigheid der afzonderlijke provincies: *De Mist*, *Vitringa*); **Moderaten** (*Schimmelpenninck*). Hevige twisten; een eerste ontwerp in federalistischen geest wordt door een volksstemming *verworpen* (1797), daarop *nieuwe verkiezing* en *nog grooter oneenigheid* in de vergadering.

1798. 22 Jan. **Eerste Coup d'État.** Met toelating van den *Franschen gezant* nemen *Midderigh* en *Daendels* een 20-tal hunner tegenstanders gevangen en wijzigen het bestaande reglement. Een *voorloopig Uitvoerend Bewind* van 5 leden (Vreede, Fynje, v. Langen, Fokker, Wildrik). De thans gezuiverde „*Constitueerende Vergadering representeerende het Bataafsche Volk*" voltooit weldra de *Eerste Staatsregeling*, die door een *volksstemming* (ca. 150.000 stemmen vóór, ruim 11.000 tegen) wordt *aangenomen* (23 April).

Staatsregeling van 1798 (*1e Staatsregeling*). De wetgevende macht berust bij het Vertegenwoordigend Lichaam (2 *kamers te zamen 94 leden*; de eerste, 64 leden, *stelt de wetten voor*, de tweede, 30 leden, *neemt ze aan of verwerpt ze*); voor de verkiezing der leden is het land verdeeld in *94 districten*, elk district in *40 grondvergaderingen* (elke beantwoordend aan 500 zielen); verkiezing *gedeeltelijk rechtstreeks*, *gedeeltelijk met één trap*; stemrecht *bijna algemeen* (maar voorgeschreven *eed van afkeer tegen het stadhouderschap*, *aristocratie*, *federalisme en anarchie*).

Uitvoerend bewind *van vijf leden* (*Directeuren* genoemd), gekozen door het *Vertegenwoordigend Lichaam*; ieder jaar treedt één hunner af. Acht „*agenten*" (ministers).

Algeheele centralisatie van bestuur: acht *departementen* geheel *verschillend* van de *oude provincies*; de amalgame der schulden; afschaffing van *alle bijzondere rechten en privilegies*; de *staatskerk* opgeheven.

Digitized by Google

4 Mei. De *Nationale Vergadering* besluit (evenals de Fransche Conventie in 1795), dat *hare leden deel zullen uitmaken* van het *Vertegenwoordigend Lichaam*. Ontevredenheid daarover.

12 Juni. **Tweede Coup d'État.** Met hulp van den Franschen generaal *Joubert* neemt *Daendels* eenige leden van het *Voorloopig Bewind* en van de *Nationale Vergadering* gevangen. — Het *Vertegenwoordigend Lichaam* wordt thans regelmatig gekozen. De eerste 5 leden van het Uitvoerend Bewind zijn: *Ermerins*, *Hoeth*, *v. Hasselt*, *v. Haersolte*, *v. Hooff*.

Groote fouten der nieuwe staatsregeling; daarbij de groote nadeelen en kosten van den oorlog; algemeene ontevredenheid.

1801. *Met goedkeuring van Napoleon* doen *drie leden* van het Uitvoerend Bewind (*Pyman*, *v. Haersolte*, *Besier*) tegen den wil van hun beide ambtgenooten (*Ermerins en v. Swinden*) en van het *Vertegenwoordigend Lichaam* een nieuwe staatsregeling door de grondvergaderingen aannemen (inderdaad stemden *ruim 50000 tegen* en slechts *16000 vóór*, maar de *niet stemmenden*, bijna 350000, werden beschouwd als er *vóór te stemmen*).

Staatsregeling van 1801 (*2de Staatsregeling*): Een Staatsbewind van 12 leden heeft de uitvoerende macht; het Wetgevend Lichaam bestaat uit 35 leden (*zonder recht van initiatief en amendement*); de *oude indeeling* der provincies (departementen) wordt nagenoeg weer *hersteld*; grooter zelfstandigheid toegekend aan de plaatselijke besturen; de eed van afkeer enz. wordt vervangen door een eed van getrouwheid aan de constitutie; het *Nationale Syndicaat* van drie personen; *éénheid van munt, gewicht en maat*. Ook deze staatsregeling kan Nederlands bloei niet doen herleven.

Tweede Hoofdstuk.

Napoleon Bonaparte.

Niet minder dan de eerste jaren der *achttiende eeuw* wordt het begin der *negentiende* beroerd door een lange reeks van bloedige oorlogen, die bijna alle landen van Europa teisterden.

Die verschrikkelijke tijd is als het ware het laatste bedrijf van den reusachtigen, meer dan honderdjarigen strijd tusschen **Frankrijk** en **Engeland**, die, be-

Digitized by Google

gonnen met het *zelfstandig optreden der Engelsche staatkunde* bij de troonsbestijging van *Willem III* (1688), met eenige tusschenpoozen heeft voortgeduurd *tot den val van Napoleon* (1815).

Terwijl de mogendheden van het vaste land van Europa achtereenvolgens moeten bukken voor de wapenen van den machtigen veroveraar, biedt Engeland, verdedigd door zijne *gunstige ligging* en zijn onverwinnelijke *„houten muren”* onwrikbaren tegenstand en vormt de kern van iedere nieuwe coalitie tegen Frankrijk.

In zijne woede om dien ongenaakbaren vijand te treffen laat Napoleon zich altijd verder vervoeren op den weg van geweld en onrecht; meer en meer verbittert hij alle vorsten en volkeren van Europa, onder wier vereenigde aanvallen hij eindelijk moet bezwijken.

§ 1. HET CONSULAAT.
(1799—1804.)

Verstandig beheer van Bonaparte, die er in slaagt in korten tijd rust en orde te herstellen en de elkander vijandige partijen te bevredigen. Hij *centraliseert* langzamerhand het geheele bestuur in zijne handen en verkrijgt een *despotische macht*, veel grooter dan die der vroegere koningen van Frankrijk.

Fouché minister van *politie*; Talleyrand minister van *buitenlandsche zaken*. Streng toezicht op de pers.

Bonaparte staat aan de *émigrés* en de door het Directoire verbannen personen (*les fructidorisés*) o. a. Carnot (kort daarop tot minister van oorlog benoemd) toe naar Frankrijk terug te keeren; de *Bourbons* blijven verbannen.

Langzamerhand sluiten zich vele *royalisten* bij den eersten consul aan. De *Vendée* wordt tot rust gebracht; de *prêtres insermentés* worden niet meer vervolgd; het *feest van den koningsmoord* (21 Jan.) wordt afgeschaft.

Vredesvoorstellen door den eersten consul gedaan aan *keizer Frans II* en *George III van Engeland*; zij worden afgewezen.

Veldtocht van het jaar 1800.

Moreau trekt bij *Bazel* en *Schaffhausen* over den Rijn, hij drijft de Oostenrijkers onder **Kray** terug en dwingt hen tot de wapenschorsing van Parsdorf (15 Juli 1800), die bijna geheel *Zuid-Duitschland* in de handen der overwinnaars laat.

Digitized by Google

Masséna wordt door de Oostenrijkers onder Ott ingesloten in **Genua**; zijn heldhaftige tegenstand (21 April—4 Juni) geeft *Napoleon* tijd zijn toerustingen te voltooien.

Stoute tocht van Napoleon over den grooten Sint Bernard. Het fort *Bard* (*Macdonald*); Napoleon maakt zich meester van *Piemont* en *Lombardije* en trekt Milaan binnen.

10 Juni. Gevecht bij Montebello. *Lannes* drijft een Oostenrijksch legerkorps terug.

14 Juni. Slag bij Marengo.

De Oostenrijkers onder **Melas** (*Zach*), die de overwinning op Napoleon reeds bevochten waanden. worden ten laatste door **Desaix** en **Kellermann** geheel en al verslagen. *Desaix sneuvelt*; *Zach* en zijn geheele staf *gevangen genomen.*

15 Juni. **Wapenschorsing te Alessandria**; geheel *Noord-Italië tot aan de Mincio* valt in de handen der Franschen. Napoleon keert zegevierend naar Parijs terug.

2 Dec. Slag bij Hohenlinden.

Aartshertog Jan van Oostenrijk — opvolger van Kray — wordt verslagen door **Moreau**. Wapenstilstand te Steyer. Ook in *Italië* behalen de Franschen onder *Brune* aanmerkelijke voordeelen.

1801. Vrede van Lunéville (*Cobenzl*, *Lucien Bonaparte*).

De vrede van *Campo-Formio* wordt bekrachtigd. Frans II erkent bovendien *de Bataafsche en de Helvetische Republiek* en sluit tevens vrede *in naam van het Duitsche Rijk.* Toskane, onder den naam *koninkrijk Etrurië,* komt aan *Lodewijk, zoon van den hertog van Parma.* Parma komt in 1802 aan Frankrijk. De hertog van *Toskane* zal in *Duitschland* een schadeloosstelling (*Salzburg*) verkrijgen evenals de *wereldlijke Duitsche vorsten*, die hun goederen op den linker Rijnoever hebben verloren. De *Cisalpijnsche Republiek* wordt voortaan **Italiaansche Republiek** genoemd.

Toenadering van Paul I tot Bonaparte. Verontwaardiging des keizers tegen Oostenrijk en Engeland. Hij hernieuwt met Denemarken, Zweden en Pruisen het *verdrag tot handhaving der neutraliteit ter zee* (1800). De Engelschen nemen talrijke koopvaardijschepen der onzijdige mogendheden; *Parker* en **Nelson** bombardeeren Kopenhagen (1801).

Digitized by Google

Ontevredenheid in Rusland over het willekeurig bestuur van Paul I. *Samenzwering tegen den keizer* (met voorkennis van zijn oudsten zoon Alexander).

1801. 23 Maart. **Paul I, keizer van Rusland, wordt vermoord.** (*Bennigsen*, *Pahlen*, *Subof*, *Panin.*) Hij wordt opgevolgd door zijn oudsten zoon

1801—1825. Alexander I, keizer van Rusland.

Hij sluit in Oct. 1801 met Frankrijk den *vrede van Parijs*, maar herstelt tevens de goede verstandhouding met *Engeland.*

Ook *Napels*, dat de Engelsche schepen uit zijne havens moet weren, en *Turkije* sluiten vrede met Frankrijk. **Paus Pius VII** (1800—1823) wordt hersteld in het bezit van den *Kerkelijken Staat* (binnen de grenzen van 1797).

1801. 21 Maart. Verdrag te Aranjuez tusschen Frankrijk en Spanje, waarbij *Spaansch* **Louisiana** (*ten Westen van den Missisippi*) aan Frankrijk wordt teruggegeven. Een kortstondige oorlog met *Portugal* wordt geeindigd met den vrede van *Badajoz.* Het koninkrijk Etrurië.

1802. 25 Maart. **Vrede van Amiens,** na langdurige onderhandelingen gesloten tusschen *Engeland* en *Frankrijk* met *Spanje* en de *Bataafsche Republiek.*

Engeland geeft alle veroverde kolonies terug behalve *Ceylon* en *Trinidad.* De Porte komt weder in het bezit van *Egypte.* De Jonische eilanden (vroeger Venetiaansch gebied) vormen een Republiek *onder bescherming van Rusland en Turkije.* Engeland *belooft* Malta terug te geven aan de *Ridders van St. Jan.* Groote vreugde te Parijs en te Londen.

1803. Na langdurige en schandelijke onderhandelingen wordt onder toezicht van Frankrijk en Rusland de schadeloosstelling der verschillende Duitsche vorsten geregeld door den **Reichsdeputations-hauptschluss** (*Eindbesluit der Rijksdeputatie*). Secularisatie en mediatisatie. Een *groot gedeelte* der *kerkelijke bezittingen*, der *kleinere vorstendommen* en *vrije steden* wordt aan verschillende grootere vorsten toegewezen. Er blijft slechts één kerkelijke keurvorst, de *Aartsbisschop van Mentz*; zes vrije steden (*Hamburg*, *Lübeck*, *Bremen*, *Frankfort*, *Augsburg*, *Neurenberg*). De geheele inrichting van het Duitsche Rijk wordt vernietigd; vier nieuwe keurvorsten: *Baden*, *Wurtemberg*, *Hessen-Kassel*, *Salzburg.*

Digitized by Google

Na zijn terugkeer uit Italië vermeerdert Napoleon nog zijn gezag in Frankrijk en *bereidt langzamerhand den weg naar den troon.* De *financiën* worden beter geregeld; veel zorg voor *handel* en *nijverheid* (vooral gedurende den vrede met Engeland); *groote openbare werken.* De Fransche Bank opgericht (reeds in Jan. 1800).

Reorganisatie van het rechtswezen. De **code civil** (later **code Napoléon** genoemd), samengesteld vooral door *Tronchet*, *Cambacérès*, *Portalis*, *Treilhard* met medewerking van *Napoleon* zelf (definitief aangenomen Maart 1804).

Het onderwijs komt geheel in de macht van den Staat; later wordt het nog meer gecentraliseerd door de instelling der **Université,** die het *monopolie van het onderwijs* verkrijgt (1806).

Napoleon besluit ook op godsdienstig gebied den vrede in Frankrijk te herstellen. Langdurige onderhandelingen met *Paus Pius VII.* Kardinaal **Consalvi** te Parijs (1801).

Hooge en onbillijke eischen van Napoleon. De Paus berust in het *verlies der kerkelijke goederen* in Frankrijk en in de *volledige reorganisatie van de kerkelijke indeeling* des lands. Opmerkelijke uitoefening der *Pauselijke oppermacht*; gevoelige knak gegeven aan het *Gallicanisme.* De meeste der nog levende *bisschoppen* van Frankrijk *doen vrijwillig afstand van hunne waardigheid*, de anderen *worden* door den Paus daarvan *vervallen verklaard.* Enkele bisschoppen en priesters verzetten zich; *la petite Église.* De uitoefening van den Katholieken godsdienst wordt in Frankrijk hersteld; het Katholicisme is „de godsdienst van de groote meerderheid der Franschen."

1802. Plechtige afkondiging van het Concordaat.

8 April. De *organieke artikels*; kwade trouw van Bonaparte; *protest* van Paus Pius VII. Herleving van het Katholieke geloof in Frankrijk. *Chateaubriand, Bonald, de Maistre.*

1800. 24 Dec. **Aanslag op Bonaparte;** *de helsche machine.* Hoewel eenige *royalisten* de schuldigen waren, worden veel vroegere *Jacobijnen* en *anarchisten* gevangen gezet of naar *Cayenne* gedeporteerd. Strenge politiemaatregelen.

1802. Bonaparte wordt benoemd tot **Consul voor zijn geheele leven.** Zijne macht wordt nog vergroot; een *plebisciet* van *ruim 3,500,000 stemmen* (slechts ca. 8000 tegen) bekrachtigt dit besluit (2 Aug.). Hij verkrijgt het (eenigszins beperkt) *recht om zijn opvolger aan te wijzen.*

Digitized by Google

Instelling van de Legion d'honneur (1802, 2 Mei); meer en meer aanhangers der Bourbons sluiten zich aan bij Bonaparte; zijn verblijf op de *Tuilerieën* verkrijgt het uiterlijk van een hofhouding.

Geheime onderhandelingen van Napoleon met Lodewijk XVIII om hem tot den afstand zijner rechten te bewegen (1803); fier antwoord.

1804. Samenzwering van eenige *royalisten* en *Jacobijnen* tegen Bonaparte. De schuldigen worden gevangen genomen. Pichegru in de gevangenis dood gevonden; Georges Cadoudal (vroeger hoofd der *Chouans*) en anderen onthoofd; Moreau, *onschuldig* in den aanslag betrokken, wordt naar Amerika verbannen.

Maart. Napoleon doet den **Duc d'Enghien** (den jongsten prins uit het geslacht van Condé) wederrechtelijk te *Ettenheim in Baden* oplichten, *zonder een schijn van schuld* veroordeelen en ter dood brengen te **Vincennes.** *Caulaincourt, Savary.*

18 Mei. Na eenige *aarzeling* proclameert de *Senaat* op voorstel van het *Tribunaat* (*Carnot* had alleen tegen gestemd) **Napoleon** tot erfelijk **keizer der Franschen** (*Empereur des Français*). Ook dit besluit wordt door een *plebisciet* van ruim 3,500,000 stemmen bekrachtigd.

2 Dec. Kroning van Napoleon

in de Notre-Dame te Parijs. *Paus Pius VII* dient *Napoleon* en *Joséphine de Beauharnais* (die den dag te voren *in het geheim* kerkelijk met den keizer was gehuwd) *de zalving* toe; de *kroon* zet Napoleon (tegen de afspraak) zich *zelf* en daarna zijne vrouw op het hoofd.

Bonaparte en de Fransche koloniën. Behalve het (1801) herwonnen gedeelte van *Louisiana*, wil Bonaparte ook *St. Domingo* en de andere in den oorlog verloren kolonies aan Frankrijk terugschenken.

1801. **Expeditie naar St. Domingo**, alwaar de neger **Toussaint-Louverture** zich van het gezag had meester gemaakt. Een leger van 25000 man onder bevel van generaal Leclerc (*zwager van Napoleon*) onderwerpt het eiland. *Toussaint-Louverture* wordt wederrechtelijk gevangen genomen en sterft weldra in den kerker (1803).

Schandelijke wreedheden van beide zijden gepleegd; de *gele koorts* vernietigt grootendeels het Fransche leger; ook *Leclerc* bezwijkt. Na het hernieuwen van den oorlog met

Digitized by Google

Engeland wordt het overschot der troepen op Engelsche schepen naar Frankrijk teruggebracht. *St. Domingo* voor Frankrijk verloren (1803).

In hetzelfde jaar *verkoopt* Napoleon het van Spanje pas ontvangen gedeelte van *Louisiana* aan *de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.*

Napoleon doet zich proclameeren tot **president der Italiaansche Republiek** (1 Dec. 1801).

Hij voegt **Piemont** bij Frankrijk en laat *eenige havens in Napels* door zijne troepen bezetten (1802).

Protest van Engeland en Rusland.

Onlusten in Zwitserland. Napoleon legt het land een *nieuwe staatsregeling* op en maakt het geheel afhankelijk van Frankrijk (1803). *Acte de médiation.*

Ook in de Bataafsche Republiek (zie blz. 100) wordt de Fransche invloed versterkt door een verandering in de constitutie (1801).

Bij de *schadeloosstelling der Duitsche vorsten* speelt Frankrijk de voornaamste rol.

Ontevredenheid in Engeland over den vrede van Amiens; de Engelschen weigeren *Malta* te ontruimen; wederzijdsche *belemmering van den handel*; hevige pennestrijd in de dagbladen.

1803. Mei. De oorlog tusschen Frankrijk en Engeland wordt hervat. De Engelschen bemachtigen talrijke Fransche en Hollandsche oorlogsschepen en koopvaarders; Napoleon doet *Hannover* door Fransche troepen bezetten; *Spanje blijft bondgenoot van Frankrijk en vijand van Engeland.*

1804. Val van het ministerie Addington. **Pitt** *opnieuw aan het bestuur* (1804—1806).

§ 2. DE EERSTE JAREN VAN HET FRANSCHE KEIZERRIJK (1804—1807).

1804—1814(1815). Napoleon I, keizer der Franschen.

Voornaamste leden der keizerlijke familie: **Madame Mère**, de *moeder des keizers*; **Joséphine de Beauharnais,** zijne *gemalin*; zijne *broers* **Jozef** en **Lodewijk** worden *„princes Français"*; **Lucien** moet, daar hij zijn huwelijk niet wil verbreken, Frankrijk verlaten; ook **Jerôme** is om dezelfde reden voorloopig in ongenade; Eugêne en Hortense de Beau-

Digitized by Google

harnais (gehuwd met *Lodewijk Bonaparte*), 's keizers stiefkinderen; Stephanie de Beauharnais, nicht der keizerin wordt geadopteerd. — **Murat** echtgenoot van 's keizers jongste zuster Caroline Bonaparte. Kardinaal Fesch, halve broer van *Laetitia Ramolino.* [1])

---

1)

Geslachtslijst der familie Bonaparte. A

Carlo Bonaparte († 1785) × Maria Laetitia Ramolino († 1836 te Rome).

- **Jozef** († 1844), *Kon. v. Napels* 1806—1808. *Kon. v. Spanje* 1808—1814.
- **Napoleon I** (1769—1821), *Keizer d. Franschen* 1804—1814 (15).
  × 1. **Joséphine de Beauharnais** († 1814).
  2. **Marie Louise v. Oostenrijk** († 1847).
  - **Napoleon II** (1811—1832) *Koning van Rome.*
- Lucien († 1840).
- Elise, *Vorstin van Piombino* († 1820).
- **Lodewijk** († 1846), *Kon. v. Holland* 1806—1810.
  × Hortense de Beauharnais.
  - Napoleon Karel (1802—1807).
  - Lodewijk, *Grooth. van Berg* († 1831).
  - Karel Lodewijk (1808—1873), later **Napoleon III,** *Keizer der Franschen* 1852—1870.
    × Eugenie de Montijo.
    - **Napoléon** (1856—1879) prince impérial.
- Pauline († 1825).
- Caroline († 1839).
  × Murat, *Kon. v. Napels.*
- **Jerôme** († 1860), *Kon. v. Westfalen* 1807—1814.

Schitterend hof des keizers; grootwaardigheidsbekleeders; *grand-électeur*, *connétable*, *archi-chancelier* enz.; *16 maarschalken*, o. a.: *Berthier*, *Murat*, *Masséna*, *Lannes*, *Ney*, *Augereau*, *Davout*, enz.

Het keizerrijk wordt erkend door de meeste Europeesche mogendheden. *Rusland*, *Engeland* en *Zweden* weigeren dit.

1804. **Frans II,** *keizer van Duitschland*, neemt bovendien den titel aan van **erfelijk keizer van Oostenrijk** (1804—1835).

Napoleons politiek wordt bepaald door zijn mateloos *egoïsme* en zijn onverzadelijke *heerschzucht.* In het binnenland willekeurig bestuur; daaraan beantwoordt de *laagste vleierij*, vooral van vroegere revolutiehelden; *aanmatiging tegenover het kerkelijk gezag* en voortdurende moeilijkheden met *Paus Pius VII*, die zich niet naar 's keizers onredelijke eischen wil schikken; daarbij veel *voortreffelijke maatregelen* om het welzijn en de macht des rijks te bevorderen. Tegenover de buitenlandsche mogendheden miskent hij *alle beginselen van het volkenrecht*; zijn woedende *vijandschap tegen Engeland* drijft hem altijd verder voort op de baan van verovering en geweld, waarop hij eindelijk zijn eigen ondergang vindt.

Groote krijgstoerustingen tegen Engeland. Het *kamp te Boulogne.*

1805. De **Italiaansche Republiek** wordt veranderd in het **koninkrijk Italië.** Napoleon zet zich te Milaan de **ijzeren kroon** op het hoofd. Eugène de Beauharnais *onderkoning van Italië.*

De **Ligurische Republiek** (*Genua*) wordt met Frankrijk vereenigd.

In de Bataafsche Republiek nieuwe verandering der staatsregeling; het *Staatsbewind* van 12 leden wordt vervangen door een *éénhoofdig bestuur.* **Rutger Jan Schimmelpenninck,** *Raadpensionaris.*

1805—1807. Derde Coalitie, door **Engeland** bewerkt. Eerst met **Oostenrijk, Rusland en Napels**; daarna met **Pruisen, Rusland, Zweden.** Beieren (*Montgelas*), Wurtemberg, Baden en verscheidene andere Duitsche vorsten onderhandelen heimelijk met Frankrijk; Pruisen blijft voorloopig onzijdig.

Het kamp te Boulogne wordt opgebroken; geniale krijgstocht van Napoleon naar den Rijn. De Oostenrijkers onder Mack te Ulm.

Digitized by Google

Oct. Mack wordt na verschillende kleinere nederlagen *te Ulm* ingesloten. *Bernadotte* schendt het *Pruisisch grondgebied*; verontwaardiging te Berlijn.. *Mack wordt genoodzaakt zich over te geven.*

2 Oct. Slag bij Trafalgar;

de Fransche en Spaansche vloten worden door de Engelschen vernield. **Dood van Nelson.**

Napoleon rukt door tot in het hart van *Oostenrijk*; hij bemachtigt *Weenen* en trekt over den Donau. De *Russen* vereenigen zich met de *Oostenrijkers.*

2 Dec. Slag van Austerlitz *(de driekeizer-slag);*

de *Russen en Oostenrijkers geheel verslagen.* Samenkomst van *Frans II* met *Napoleon.* De Russen moeten aftrekken; deze veldslag doet ook Pruisen van alle oorlogszuchtige plannen afzien.

15 Dec. Verdrag te Schönbrunn tusschen Frankrijk en Pruisen (*Talleyrand, Haugwitz*); Pruisen staat aan Napoleon *Neufchâtel*, *Cleef* en *Anspach* af; daarvoor zal het **Hannover** verkrijgen.

26 Dec. Vrede te Presburg.

Oostenrijk staat af *Venetië* aan het koninkrijk Italië; *Tyrol* aan Beieren, *Voor-Oostenrijk* aan Wurtemberg en Baden. *Beieren* en *Wurtemberg* worden *koninkrijken*; ter schadevergoeding verkrijgt Oostenrijk *Salzburg*, terwijl de keurvorst van Salzburg *Würzburg* ontvangt.

De Bourbons worden uit Napels verdreven; *Ferdinand IV* handhaaft zich met hulp der Engelsche vloot als *koning van Sicilië. Napoleon's broêr,* **Jozef Bonaparte**, *koning van Napels* (1806—1808).

1806. 23 Jan. **Dood van William Pitt.** Zijn opvolger **Fox** knoopt *onderhandelingen* aan met Napoleon, die echter bij den dood van Fox (Sept. 1806) *afgebroken* worden.

1806—1810. **Lodewijk Bonaparte**, *koning van Holland.*

Murat, zwager des keizers, *hertog* (later groothertog) *van Berg*; Elisa Bacciochi, zuster van Napoleon, reeds sedert 1805 *vorstin van Lucca en Piombino*; Berthier, *vorst van Neufchâtel*, Talleyrand, *hertog van Benevento*; Bernadotte, *vorst van Ponte-Corvo*; enz.

Digitized by Google

1806. **Stichting van het Rijnverbond** onder *protectoraat* van **Napoleon.** *Beieren*, *Wurtemberg, Baden, Hessen* en vele andere Duitsche vorsten *scheiden zich van het Duitsche Rijk af* en sluiten voor *aanval en verdediging* een verbond met *Frankrijk.*

10 Aug. Frans II legt de waardigheid van Duitsch keizer neder. **Einde van het Heilige Roomsche Rijk**, *na een bestaan van meer dan duizend jaren* (25 Dec. 800—10 Aug. 1806).

Pruisen neemt bezit van Hannover en sluit zijne havens voor de Engelsche schepen. Engeland verklaart den oorlog aan Pruisen.

De koning van Pruisen wil een *Noord-Duitschen Bond* oprichten; *Napoleon,* die eerst dit plan begunstigde, *belet* daarna de uitvoering er van.

Napoleon onderhandelt met *Fox.* Hij doet het aanbod *Hannover, zoo pas aan Pruisen afgestaan aan George III terug te geven.* Verbittering te Berlijn; koningin *Louise* met prins *Louis Ferdinand* de ziel der *oorlogs-partij.*

Verbond van Pruisen met Rusland, *onderhandelingen met Engeland*; de keurvorst van *Saksen* en eenige andere kleine Noord-Duitsche vorsten steunen Pruisen.

Begin Oct. Pruisen verklaart den oorlog aan Frankrijk. *Hohenlohe* en *Brunswijk* (die ook in 1787 en 1792 het bevel had gevoerd) aanvoerders der Pruisische troepen. Het Pruisisch leger in Saksen en Thuringen.

14 Oct. Slag bij Jena; *Napoleon* verslaat de Pruisen onder *Hohenlohe.*

Slag bij Auerstädt; *Davout* verslaat de Pruisen onder *den hertog van Brunswijk.*

Verpletterende nederlagen der Pruisen en Saksers.

Algeheele moede- en radeloosheid der Pruisische generaals: bijna het geheele leger wordt gevangen genomen of verstrooid: *de meeste vestingen* geven zich zonder noodzakelijkheid aan de Franschen over; het grootste deel des lands valt in hunne handen.

27 Oct. Napoleon doet zijn intocht te Berlijn: Frederik Willem III vlucht naar *Koningsbergen.*

21 Nov. Napoleon proclameert te Berlijn het **blocus continental.**

Digitized by Google

Hij sluit te *Posen* vrede met *Frederik August van Saksen* die den titel van *Koning* aanneemt en toetreedt tot het *Rijnverbond.*

Opstand in het Pruisisch gedeelte van Polen. Eindelijk komen de Russische legers opdagen.

1807. *Pruisen sluit vrede met Engeland* en doet *afstand* van *Hannover.*

7 Februari. Slag bij Eylau (Napoleon, *Bennigsen*, *Lestocq*), die onbeslist blijft. Frederik Willem III te *Memel.*

Dappere verdediging van enkele Pruisische vestingen: *Kolberg*, *Graudenz*, *Neisse*, *Dantzig* (ingenomen 26 Mei).

14 Juni. Slag bij Friedland; *beslissende nederlaag* der Russen en Pruisen. *Koningsbergen* en het geheele gebied tot aan den *Niemen* valt in de handen der Franschen.

Bijeenkomst van **Napoleon** *en* **Alexander** *op den Niemen.* Onderhandelingen tusschen *koningin Louise en Napoleon.*

7 en 9 Juli. Vrede te Tilsit; Rusland verliest niets, maar verkrijgt nog een klein stukje (*Bialystok*) van Pruisisch Polen; het erkent de door Napoleon gestichte en nog te stichten staten; het aanvaardt de *bemiddeling van Frankrijk* in den pas uitgebroken *oorlog met Turkije* en biedt *zijn bemiddeling* aan om den vrede tusschen Frankrijk en Engeland te bewerken. *Geheime artikels:* weigert *Engeland* den vrede, dan zal *Rusland* het den oorlog verklaren; ook *Zweden* zal tot den vrede met *Frankrijk* worden genoopt.

Pruisen doet afstand van *al wat het bezit* ten *Westen van de Elbe* alsmede van *alles wat het verkreeg* bij *de tweede en de derde verdeeling van Polen.* Daarbij moet het *zware krijgskosten afdragen* en zijn *havens* voor de *Engelsche* schepen *sluiten;* tot het *volledige* betalen der bepaalde sommen blijven de voornaamste Pruisische *vestingen* door de *Fransche troepen* bezet. Het *Pruisische leger* mag het cijfer van *42000 man* niet te boven gaan. *Hardvochtige wreedheid* van Napoleon tegenover Pruisen, dat van *5500 vierk. G. M.* met ca. *10 millioen inwoners* verminderd wordt tot *2800 vierk. G. M.* met $4^1/_2$ *millioen.*

Uit de Poolsche gewesten door Pruisen afgestaan, wordt het **hertogdom Warschau** gevormd; de *koning van Saksen* wordt **hertog van Warschau.**

Digitized by Google

Uit een deel van **Hannover** en de vroegere Pruisische gewesten in Noord-Duitschland vormt Napoleon het **koninkrijk Westfalen. Jerôme Bonaparte** verbreekt zijn huwelijk met *Miss Patterson* en huwt met *Katharina van Wurtemberg.* Hij wordt **koning van Westfalen;** zijn residentie *Kassel*; zijn *verkwisting* en *losbandigheid.*

1807. **Denemarken** wordt door de *Franschen* bedreigd. Een Engelsche vloot bombardeert Kopenhagen; de *Deensche* vloot wordt vernield of naar Engeland weggevoerd. *Denemarken* omhelst de partij van *Napoleon* en aanvaardt het *blocus continental.* De Engelschen bemachtigen *Helgoland.*

1792—1809. **Gustaaf Adolf IV,** koning van Zweden. Hij is de onverzoenlijke vijand der *Revolutie* en van *Napoleon.* Ook na den vrede van *Tilsit* blijft hij in oorlog met *Frankrijk.* Zweedsch-Pommeren wordt door de *Franschen* onder *Bernadotte* bezet.

§ 3. HET FRANSCH-RUSSISCHE VERBOND.

(1807—1812.)

Gedurende den eersten tijd na den vrede van *Tilsit* duurt de zeer vriendschappelijke verhouding tusschen Napoleon en Alexander voort. *Savary* als zaakgelastigde, daarna *Caulaincourt* (duc de Vicence) gezant te *Petersburg.* Groote plannen aangaande *Turkije* en *Indië.*

Gevaren voor den duur der vriendschap; de *Donau-vorstendommen, Pruisen, Polen.* De *hooge kringen* te Petersburg blijven zeer afkeerig van Frankrijk. *Kuiperijen* van den *Engelschen* zaakgelastigde.

1807. Nov. Rusland verklaart den oorlog aan Engeland; nadeelen voor beide landen tengevolge van den oorlog.

1808. Verraderlijke inval der Russen in Finland (volgens afspraak met Napoleon); overgave der sterke vesting *Sweaborg*; bijna het geheele land valt in de handen der Russen.

1809. Gustaaf Adolf IV wordt door eenige ontevreden generaals onttroond; hij wordt vervangen door zijn oom,

Digitized by Google

1809—1818. **Karel XIII**, koning van Zweden, die weldra met *Frankrijk* en *Denemarken* vrede sluit en *Zweedsch-Pommeren* terug ontvangt. Bij den vrede van **Frederikshain** staat hij **Finland** aan Rusland af.

1810. **Bernadotte** wordt *met goedvinden van Napoleon* door Karel XIII als zoon en opvolger aangenomen; *langzamerhand ontstaat er verkoeling* tusschen den *keizer* en zijn vroegeren *maarschalk.*

1807—1812. **Oorlog tusschen Rusland en Turkije.** De bemiddeling van Napoleon bewerkt den vrede niet, omdat deze Rusland de *Donau-vorstendommen* niet wil toewijzen. Bij den vrede van **Bukarest** (1812) worden **Pruth en Donau** de grens der beide Rijken.

Treurige toestand van **Pruisen**, dat gebukt gaat onder *ontzaglijke krijgslasten* en nog bijna *geheel bezet* wordt gehouden door *Fransche* troepen. Napoleon wil het nog meer vernederen door *Silezië* bij het koninkrijk *Saksen* te voegen; eerst op herhaald aandringen van Rusland laat hij zijne plannen voorloopig varen en roept een deel zijner legers uit Pruisen terug (1808).

Sedert 1807 **groote hervormingen** in Pruisen. **Stein** (1808 door Napoleon uit Pruisen verdreven), *Hardenberg*, **Blücher**, **Scharnhorst**, *Gneisenau.* Het leger wordt in het geheim georganiseerd; de *algemeene dienstplicht*; de landweer.

In Engeland komen na den dood van **Fox** (1806) de **tory's** opnieuw aan het bestuur en zetten den oorlog tegen Napoleon met onbezweken moed voort. *Canning*, *Castlereagh*, *Wellesley* zijn de voornaamste ministers uit dien tijd.

1811. George III vervalt in ongeneeslijke krankzinnigheid. De Prins van Wales (later George IV) regent van het koninkrijk (1811—1820). Zijn ergerlijke levenswandel wekt veel opspraak en afkeer.

De Engelsche vloot bemachtigt nagenoeg alle Fransche en Hollandsche bezittingen en beheerscht de zee. De sluiting der havens van *Rusland*, *Pruisen* en *Zweden* wordt gedeeltelijk vergoed door de (1808) herstelde handelsbetrekkingen met *Portugal*, *Spanje* en de koloniën dezer staten. Toch heeft het *blocus continental* noodlottige gevolgen voor Engeland; hooge graanprijzen en zeer lage dagloonen; sedert 1811 vijandige verhouding tot de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, die zich voor Frankrijk verklaren en den handel met Engeland beletten.

Digitized by Google

1812—1814. **Oorlog tusschen Engeland en de Vereenigde Staten.** Geen slagen van beteekenis; de Amerikanen doen een *inval in Canada*, maar worden teruggedreven; de Engelschen bezetten en plunderen Washington (24 Aug. 1814), maar worden teruggedreven voor Baltimore. Op zee worden van weerszijden eenige schepen buitgemaakt. De oorlog wordt beeindigd door den vrede te Gent (24 Dec. 1814), waarbij de veroveringen van beide kanten worden teruggegeven. Even na het sluiten van den vrede drijft *Jackson* de Engelschen voor *Nieuw-Orleans* terug (8 Jan. 1815).

Sedert den vrede te *Tilsit* wordt het bestuur in Frankrijk meer en meer willekeurig. Het *tribunaat* opgeheven (1807); de *pers* staat onder *streng politietoezicht*; de *conscriptie* wordt altijd drukkender. *Zware belastingen;* het blocus continental (nog strenger sedert het *decreet van Milaan* 1807) doodt den handel en wekt overal ontevredenheid, hoewel het eenige takken van nijverheid doet bloeien. *Engelsche waren* worden *verbrand*; strenge maatregelen tegen de smokkelaars. Kanalen, straatwegen en andere openbare werken worden ondernomen. Verwonderlijke werkkracht des keizers.

1807. Het koninkrijk **Etrurië** wordt bij Frankrijk ingelijfd.

Napoleon treedt vijandig op tegen **Portugal.** Hij eischt dat het Engeland den oorlog verklaren en het blocus continental aanvaarden zal. *Weigering van den prinsregent* (later koning Jan VI).

Een Fransch leger onder Junot trekt Portugal binnen; de *prinsregent* gaat met de krankzinnige *koningin Maria*, met vele voorname Portugeezen en de *geheele vloot* naar Brazilië. De Franschen bezetten het gansche land; schandelijke afpersingen en gewelddadigheden. *Junot*, hertog van Abrantes. Plan om Portugal te verdeelen. Talrijke Fransche legerkorpsen in Spanje.

Twisten in de koninklijke familie te Madrid. *Karel IV* en zijne echtgenoote, opgehitst door *Godoy*, zijn zeer vijandig tegen hun zoon *Ferdinand*, die het volk op zijne hand heeft.

1808. Maart. **Opstand te Aranjuez.** *Karel IV doet afstand van den troon* ten behoeve van zijn zoon *Ferdinand.* Haat des volks tegen *Godoy*.

1808(1814)—1833. Ferdinand VII, koning van Spanje.

Nieuwe twisten in de koninklijke familie. Karel IV *herroept* zijn troonsafstand; *vader* en *zoon* vragen de tusschenkomst en beslissing van *Napoleon*, die een groot

Digitized by Google

Fransch leger onder Murat Spanje heeft laten binnenrukken. Ook Madrid is door de Franschen bezet.

April. Ferdinand VII en Karel IV met zijne echtgenoote en Godoy te **Bayonne** om Napoleons beslissing in te roepen.

Bloedige opstand te Madrid door Murat bedwongen.

6 Mei. **Napoleon** dwingt **Ferdinand VII** afstand te doen van de kroon. Ook Karel IV moet zijn rechten aan Napoleon overdragen. *Ferdinand VII* gevangen te *Valençay*.

Schandelijke misdaad en groote politieke fout van Napoleon.

6 Juni. Napoleon benoemt *zijn broer* **Jozef** tot **koning van Spanje** (1808—1814). **Murat** wordt **koning van Napels**; het groothertogdom *Berg* komt iets later *aan den oudsten zoon van Lodewijk Bonaparte*, koning van Holland.

Algemeene opstand in Spanje. Overal vormen zich *junta's*; de centrale Junta te Sevilla, later te Cadix; de *guerilla*. Cuesta, Castaños, **Palafox**. De Franschen worden herhaaldelijk in kleine gevechten verslagen.

23 Juli. **Capitulatie te Baylen;** generaal **Dupont** moet zich met 18000 man overgeven. *Groote geestdrift in geheel Spanje*; verontwaardiging van Napoleon; oorlogszuchtige stemming te Weenen. *Jozef Bonaparte* vlucht uit *Madrid*; de *Spaansche troepen*, die onder *Bernadotte* in Denemarken dienen, keeren naar hun vaderland terug; la Romana.

Ook in **Portugal** breekt een algemeene opstand tegen de Franschen uit. Een Engelsch leger onder **Arthur Wellesley** (later *Wellington*) landt aan de monding van den *Mondego*.

Sept. Slag bij Vimeiro. *Junot* wordt gedwongen tot de capitulatie van Cintra. Zijne troepen worden op *Engelsche* schepen naar *Frankrijk* vervoerd.

27 Sept.—14 Oct, **Samenkomst van Napoleon met Alexander I te Erfurt.** Schitterende vergadering van koningen en vorsten. Langdurige onderhandelingen; het *bondgenootschap wordt vernieuwd* maar de vriendschap van Tilsit niet *geheel* hersteld; *verraderlijke kuiperijen* van *Talleyrand*. Luisterrijke feesten; *Talma*.

Digitized by Google

1808—1809. Napoleon trekt in persoon naar Spanje en verslaat herhaaldelijk de Spaansche benden o. a. bij *Somosierra* (30 Nov.); ook de Engelschen worden uit het land gedreven.

Napoleon trekt Madrid binnen (Dec.); ook Jozef Bonaparte keert er weder terug (22 Jan. 1809).

Het gevaar van den oorlog met Oostenrijk noopt den keizer Spanje te verlaten.

Heldhaftige verdediging van Saragossa door Palafox. (*Lannes*). *Soult* bemachtigt *Oporto*.

Wellesley landt met een nieuw Engelsch leger in Portugal en drijft *Soult* terug.

1809. 26 Juli. **Slag bij Talavera de la Reyna.** *Wellesley* overwint de Franschen onder *Jozef Bonaparte*, *Victor* en *Jourdan*, maar trekt daarop naar Portugal terug. Hij verkrijgt den titel van **hertog van Wellington.**

Cadix wordt te vergeefs door de Franschen belegerd.

Begin van den opstand der **Spaansche koloniën** in Amerika, **Mexico** (1809), **Buenos-Ayres** (1810).

1812. De „Constitutie van 1812" te Cadix uitgevaardigd.

Slag van Salamanca; *Marmont* wordt door *Wellington* verslagen. Langzamerhand worden de Franschen uit Spanje verdreven.

1813. **Slag bij Vittoria,** door Wellington gewonnen.

17 Oct. *Wellington* trekt over de *Bidassoa*.

Sedert 1806 Groote hervormingen en krijgstoerustingen in Oostenrijk; *Stadion*; *aartshertog Karel* minister van oorlog; oprichting van een *landweer*. Herleving van den *nationalen geest* in Duitschland; de *Tugendbund*.

Verbond van *Oostenrijk* met *Engeland;* vruchtelooze pogingen om *Pruisen* en *Rusland* te winnen. Metternich gezant te Parijs; zijn berichten omtrent de verraderlijke plannen van Napoleon. *Diepe indruk* in geheel Europa teweeggebracht door *de gebeurtenissen in Spanje.*

1808. April. De oorlog wordt verklaard; het Oostenrijksche leger rukt *Beieren* binnen; noodlottige traagheid van den *aartshertog Karel*, die de goede gelegenheid verzuimt om vóór de komst van Napoleon een deel der Franschen te vernietigen. De Russen zijn de bondgenooten der Franschen en doen een inval in Galicië, maar vermijden het Oostenrijksche leger te ontmoeten.

Digitized by Google

20—23 Apr. Gevechten van Abensberg, Eckmühl, Regensburg; de Oostenrijkers worden door den keizer met groote verliezen over den Donau teruggedreven. *Napoleon te Weenen.*

21—22 Mei. Slag van Asperen en Essling; *eerste groote nederlaag van Napoleon* (Lannes sneuvelt). Groote bedrijvigheid van Napoleon om de geleden verliezen te herstellen.

6 Juli. Slag van Wagram; de Oostenrijkers worden teruggedreven (vooral ten gevolge van het wegblijven van den *aartshertog Jan*, die den 14 Juni bij Raab door *Eugène de Beauharnais* was verslagen).

Opstand der Tyrolers, die herhaaldelijk de Beieren en Franschen uit hun land verdrijven, maar eindelijk overweldigd worden. **Andreas Hofer;** *Speckbacher.*

Ook in andere streken van Duitschland hebben er volksopstanden tegen de Franschen plaats. Schill (*Straalsond*); de hertog van Brunswijk-Oels.

Expeditie der Engelschen onder *lord Chatham* naar Zeeland. Zij bemachtigen *Walcheren* en het *fort Bath*, maar keeren weldra terug.

14 Oct. Vrede van Weenen (of *Schönbrunn*).

Oostenrijk staat de Illyrische provinciën aan *Frankrijk*, West-Galicië aan het *hertogdom Warschau*, Tarnopol aan *Rusland*, Salzburg aan *Beieren* af.

Tyrol wordt door Napoleon verdeeld tusschen *Beieren* en het *koninkrijk Italië*, Hofer gevangen en dood geschoten te *Mantua* (Febr. 1810).

Algeheele uitputting van Oostenrijk, nog vermeerderd door de zware krijgslasten, die aan Frankrijk moeten betaald worden.

Moeilijkheden met Paus Pius VII, die weigert het huwelijk van Jerôme Napoleon te ontbinden en ook niet tot het blocus continental wil toetreden. Napoleon doet eenige deelen van het pauselijk gebied bezetten.

1808 2 Febr. De Franschen onder *Miollis* bezetten *Rome.*

1809. Napoleon annexeert den Kerkelijken Staat (gedeeltelijk bij *Frankrijk*, gedeeltelijk bij het *koninkrijk Italië*). *Pius VII doet Napoleon in den kerkelijken ban.* De Paus en kardinaal Pacca gevangen genomen en uit Rome weggevoerd (*Radet*). De andere kardinalen worden verstrooid.

Digitized by Google

1809—1812. *Pius VII te Savona* gevangen gehouden. Hij weigert de door Napoleon benoemde bisschoppen te bebevestigen.

1811. Nationaal Concilie te Parijs.

1812. Pius VII wordt vervoerd naar Fontainebleau; onbeschaamd gedrag van Napoleon.

1813. 25 Jan. Pius VII onderteekent het *voorloopig* concordaat van Fontainebleau. Napoleon maakt het openbaar *tegen de afspraak met den Paus.* Pius VII herroept daarop zijne concessies. — *Woede van Napoleon.*

1814. Napoleon, gedrongen door zijn tegenspoed, laat Pius VII eerst naar Savona dan naar *Rome* terugvoeren.

1809. Dec. Napoleon verbreekt zijn huwelijk met Joséphine de Beauharnais.

Hij vraagt om de hand van **Marie Louise,** *dochter van Frans I van Oostenrijk.* — Redenen waarom de aanvraag wordt ingewilligd.

1810. 1 April. **Huwelijk van Napoleon met Marie Louise.** *Roode* en *zwarte* kardinalen. *Joséphine* verwijderd († 1814 te Malmaison).

1811 20 Mrt. **Geboorte van den koning van Rome.**

1810. 1 Juli. Lodewijk Napoleon moet afstand doen van den troon van Holland.

9 Juli. *Holland wordt met Frankrijk vereenigd.*

12 Nov. Door een decreet wordt de *Republiek Wallis* bij Frankrijk ingelijfd.

10 Dec. *Het geheele N. W. gedeelte van Duitschland* wordt bij Frankrijk *ingelijfd.* Lübeck en Rome zijn thans de uiterste punten van het Fransche keizerrijk, dat 42 millioen inwoners in 130 departementen telt.

Willekeurig en *hardvochtig* bestuur van Napoleon.

Ontevredenheid in Frankrijk; groote verbittering bij de overwonnen volkeren.

§ 4. DE TOCHT NAAR MOSKOU, DE VRIJHEIDSOORLOG EN DE VAL VAN NAPOLEON. (1812—1814.)

Ontevredenheid in Rusland over het verbond met Napoleon; het *blocus continental*; de *vergrooting* van het *hertogdom Warschau*; de laatste *uitbreiding* van het *Fransche*

Digitized by Google

gebied, waardoor de *groothertog van Oldenburg*, bloedverwant des keizers, zijn land had verloren; de weigering van Napoleon om de *Donau-vorstendommen* aan Rusland over te laten.

1812 voorjaar. *Toenadering van Rusland tot Engeland en Zweden.* Conferentie te *Abo.* Rusland belooft aan Zweden *Noorwegen* ter vergoeding voor *Finland.* Het sluit met *Turkije* den vrede van *Bukarest.* Stein in Rusland.

Sedert 1811. Ontzaglijke toerustingen van Napoleon. Hij dwingt *Pruisen* en *Oostenrijk* tot het sluiten van een verbond en het leveren van hulptroepen. Geheim plan van Alexander om een inval te doen in het *hertogdom Warschau* en in *Duitschland.*

1812. April. Ultimatum van Rusland; de Russische gezant *Kurakin* verlaat Parijs. Het Fransche leger bedraagt ruim 600.000 man; daarbij nog 30.000 Oostenrijkers onder *Schwarzenberg* in Volhynië en 20.000 Pruisen (*York*) in Koerland.

23 Juni. Napoleon trekt over den Niemen. Onzekerheid in het Russische hoofdkwartier. *Bagration, Barclay de Tolly, Tormassof. De Polen hopen het herstel van hun Rijk*, weigering van Napoleon dit te beloven; de geestdrift bekoelt weldra.

28 Juni. Napoleon te *Wilna*; vruchtelooze pogingen der Franschen om de Russische legers te scheiden en te verpletteren. *Groote verliezen der Franschen*, die reeds veel te lijden hebben van gebrek aan leeftocht; *verslapping der krijgstucht.* Aarzeling van Napoleon om den tocht nog in dit jaar verder voort te zetten; de beide vleugels van zijn leger onder *Macdonald* (onder wien de Pruisen staan) en *Schwarzenberg* komen niet ver genoeg vooruit. Redenen, waarom hij zijn tocht vervolgt. *De Russen wijken voortdurend terug.*

17 en 18 Aug. **Slag bij Smolensk**; de Russen worden verslagen, maar steken de stad in brand. *Kutusof* wordt aan het hoofd der Russische legers geplaatst.

7 Sept. Slag bij Borodino.

De Russen worden verslagen. Moskou ontruimd.

14 Sept. Napoleon trekt Moskou binnen;

den volgenden nacht begint de **brand van Moskou.**

Digitized by Google

Het grootste gedeelte der stad vernield. *Rostopschin.* Napoleon blijft nog een maand te *Moskou*; hij beproeft *onderhandelingen* aan te knoopen, maar deze worden *afgewezen.* Gebrek aan levensmiddelen, vooral aan voeder voor de paarden.

13 Oct. Napoleon verlaat Moskou. Zijn leger telt nog 110.000 man.

Verschrikkelijke terugtocht; koude, honger, voortdurende aanvallen der Russen, vooral der Kozakken. Herhaalde gevechten, waardoor orde en krijgstucht meer en meer ondermijnd worden en vooral de paarden verminderen. Vreeslijke verliezen door de Franschen geleden.

28 Nov. **Overtocht over de Beresina**; *schitterend beleid van Napoleon*; zware verliezen. Slechts 30.000 man geregelde troepen komen er over. Het leger wordt geheel gedemoraliseerd.

6 Dec. *Napoleon verlaat zijn leger*; over Warschau en verder door Duitschland keert hij naar Frankrijk terug. Het gansche leger, behalve de *Oostenrijkers* en *Pruisen* die de vleugels vormden, was vernietigd; ook de Russen hadden veel verloren; Franschen en Russen samen wel 1.000.000. Tijdens de afwezigheid van Napoleon (22 Oct.) aanslag van Generaal Malet. Groote indruk der gebeurtenissen in Duitschland, vooral in Pruisen.

30 Dec. **Generaal York** heeft met den Russischen generaal **Diebitsch** eene conferentie te **Tauroggen.** Begin van Pruisens verheffing tegen Napoleon.

Moeilijke toestand van den koning van Pruisen; het geheele land, zelfs de hoofdstad, was nog in de macht der Franschen; *York* wordt *officieel afgezet* maar heimelijk *aangemoedigd.* Onderhandelingen met Oostenrijk en Rusland. Aarzeling van *Metternich*; Oostenrijk besluit voorloopig *onzijdig* te blijven, maar zich tot den *oorlog* voor te bereiden.

22 Jan. Frederik Willem III verlaat *Berlijn* en begeeft zich naar *Breslau*, buiten het bereik der Fransche troepen. — Groote krijgstoerustingen in Pruisen.

27 Febr. **Verdrag van Kalisch** tusschen *Pruisen* en *Rusland.* Instelling der *ridderorde van het ijzeren kruis*; oorlogsverklaring aan Frankrijk.

17 Maart. **De koning van Pruisen roept zijn geheele volk te wapen;** ongelooflijke geestdrift; weldra staan bijna 250.000 man in het veld. Scharnhorst, **Blücher**, Gneisenau, Bülow, York.

Digitized by Google

Pruisen wordt door de Fransche troepen ontruimd; de Russen onder *Kutusof*, die weldra sterft, daarna onder **Wittgenstein** trekken het land binnen.

De *koning van Saksen* poogt neutraal te blijven.

Verwonderlijke geestkracht van Napoleon, die binnen een paar maanden een geheel nieuw leger op de been brengt.

Opstand te *Hamburg* en *Bremen*, door Vandamme en later door Davout bloedig onderdrukt.

De *Pruisen* en *Russen* rukken Saksen binnen; de *koning van Saksen* begeeft zich naar Praag en sluit een verbond met Oostenrijk.

2 Mei. Napoleon komt in Saksen aan; hij verslaat de bondgenooten onder *Wittgenstein* en *Blücher* bij **Gross-Görschen** (of *Lützen*).

De *koning van Saksen* keert naar *Dresden* terug en vernieuwt zijn verbond met *Napoleon*.

De *Russen* en *Pruisen* trekken terug over de Elbe.

20—21 Mei. **Slag bij Bautzen;** Russen en Pruisen worden wederom verslagen; groote verliezen van beide kanten.

5 Juni—10 Aug. Wapenschorsing door bemiddeling van Oostenrijk. **Metternich** te *Dresden*; eischen der bondgenooten; *onverzettelijkheid van Napoleon*.

Conferentie te Praag. Van beide kanten gebruikt men den rusttijd tot krachtige krijgstoerustingen. *Zweden* sluit zich aan bij de bondgenooten; *Denemarken* bij Napoleon.

10 Aug. *Einde der onderhandelingen te Praag.*

12 Aug. **Oostenrijk** verklaart Napoleon den oorlog.

Drie legers der bondgenooten: het Noordelijke onder *Bernadotte* om Berlijn te dekken; het Silezische onder *Blücher*, het Boheemsche onder *Schwarzenberg*. *Moreau* in het gevolg van *keizer Alexander*. De keizers van Oostenrijk en Rusland en de koning van Pruisen *zullen altijd persoonlijk bij hunne legers blijven*. **Schwarzenberg** *opperbevelhebber:* geen groot veldheer, maar een man van veel takt.

23 Aug. Oudinot doet een poging om Berlijn te nemen. Hij wordt verslagen bij Grossbeeren *(Bülow)*; werkeloosheid van *Bernadotte*.

Digitized by Google

26—27 Aug. **Slag bij Dresden;** de bondgenooten onder *Schwarzenberg* worden door *Napoleon* verslagen; zij wijken naar *Bohemen* terug; dood van Moreau. *Vandamme,* die de verslagen bondgenooten moest vervolgen, wordt verslagen en met zijn geheele legerkorps gevangen genomen bij Culm.

26 Aug. **Slag bij de Katzbach;** *Macdonald* wordt totaal verslagen door *Blücher.*

5 Sept. Slag bij Dennewitz; *Ney,* die Berlijn moest nemen, wordt door *Bülow* geheel en al verslagen.

Door die nederlagen zijner onderbevelhebbers wordt Napoleon genoodzaakt Dresden prijs te geven.

Beieren sluit met Oostenrijk het *verdrag van Ried* en verlaat de zijde van Napoleon. Stoute strooptochten der *Pruisen* en *Russen* in het koninkrijk Westfalen; de *Kozakken* te Kassel.

16—19 Oct. Slag van Leipzig.

Napoleon totaal verslagen.

De *Saksers* loopen over. De *koning van Saksen* gevankelijk naar *Berlijn* vervoerd. *Saksen* onder *Pruisische administratie.*

Bernadotte keert zich tegen de *Denen* en dwingt hen tot den vrede van Kiel (Jan. 1814), waarbij zij Noorwegen afstaan in ruil voor Zweedsch-Pommeren.

Napoleon vlucht uit Duitschland. Hij verslaat de *Beieren* bij Hanau en trekt over den *Rijn* terug.

Het **Rijnverbond** wordt ontbonden; het koninkrijk Westfalen vernietigd.

De Franschen worden uit **Holland** verdreven; de **prins van Oranje** te 's Gravenhage; hij wordt gehuldigd als Souverein Vorst der Nederlanden (Dec.).

Aarzeling der bondgenooten om het krijgstooneel naar *Frankrijk* te verplaatsen; aanbiedingen van *Metternich* aan *Napoleon* (Frankrijk tot den *Rijn* en de *Alpen*); zij worden verworpen.

Murat onderhandelt met *Metternich* (sedert Nov.) en verlaat de zijde van Napoleon; de Oostenrijkers trekken het koninkrijk Italië binnen en dringen, geholpen door Murat, Eugène de Beauharnais terug.

19 Dec. Napoleon opent het *Wetgevend Lichaam.* Velen zijner *generaals en ministers* beginnen reeds aan zijne zaak te wanhopen en onderhandelen heimelijk met de Bourbons *(Talleyrand, Fouché).*

Digitized by Google

Klachten van de afgevaardigden over de zware lasten van den oorlog. Het Wetgevend Lichaam wordt verdaagd.

Groote bedrijvigheid van Napoleon; hij weet nog eenmaal een nieuw leger te vormen en toont in den ongelijken strijd tegen de verpletterende overmacht der bondgenooten zijn volle grootheid als veldheer.

Het *hoofdleger* onder **Schwarzenberg** trekt bij Bazel (einde Dec.), **Blücher** bij Mannheim, Kaub en Coblentz over den Rijn (1 Jan. 1814). *Algemeene inval in Frankrijk.*

1814. 29 Jan. **Slag bij Brienne;** *Blücher* wordt door *Napoleon* verslagen, maar, na versterkt te zijn door een deel van het hoofdleger, drijft hij bij La Rothière (1 Febr.) den keizer terug.

Schwarzenberg zal langs de Seine, *Blücher* langs de Marne naar Parijs voorttrekken. Napoleon maakt gebruik van de scheiding der bondgenooten om eerst *Blücher* bij Champaubert, **Montmirail**, Chateau-Thierry en Vauchamps (10—14 Febr.), daarna *Schwarzenberg* bij Nangis en **Montereau** gevoelige verliezen toe te brengen.

5 Febr.—19 Maart. Congres te Chatillon. Men biedt Napoleon *Frankrijk binnen de grenzen van 1792.* Door zijn krijgsgeluk verblind wijst Napoleon de voorstellen af.

Napoleon doet Paus Pius VII en koning Ferdinand VII van Spanje naar hunne staten terugkeeren.

27 Febr. Slag van Bar-sur-Aube. *Schwarzenberg* drijft *Oudinot* terug.

9 Maart. Slag bij Laon. *Blücher* verslaat *Napoleon.*

20—21 Mrt. *Schwarzenberg* verslaat *Napoleon* bij **Arcis-sur-Aube.**

Napoleon besluit de bondgenooten *in den rug aan te vallen* en de geheele bevolking in het Oosten van Frankrijk te wapen te roepen. Hij trekt naar Rheims; *de bondgenooten zetten hun tocht naar Parijs voort.*

Schwarzenberg verslaat *Marmont* en *Mortier* bij La Fère Champenoise (25 Maart). *Marie Louise* vlucht met den koning van Rome naar Blois.

30 Maart. **Slag bij Parijs;** bestorming der hoogte van Montmartre. *Marmont* en *Mortier* geven de stad over.

Digitized by Google

31 Maart. Intocht der verbonden vorsten te Parijs.

Onderhandelingen met *Talleyrand*, die de bondgenooten en vele aanzienlijke Franschen voor de **Bourbons** weet te winnen.

2 April. De Senaat verklaart Napoleon vervallen van het keizerschap.

6 April. **Lodewijk XVIII** wordt uitgeroepen als **koning van Frankrijk.**

Napoleon te Fontainebleau; hij besluit een laatsten aanval te wagen tot redding van Parijs. Zijne generaals *Ney, Marmont* e. a. *weigeren hun medewerking.*

11 April. **Hij doet afstand van den troon** (eerst ten bate van zijn zoon, daarna zonder voorbehoud). Hij behoudt den *titel van keizer* en verkrijgt het eiland **Elba** met een jaarlijksche toelage van 2 millioen frs. *Marie Louise* zal Parma ontvangen. Intusschen heeft *Wellington* bij Toulouse een laatste overwinning behaald op *Soult* (10 April).

4 Mei. Intocht van Lodewijk XVIII te Parijs. *Napoleon* landt op *Elba.* De Franschen ontruimen (op 's konings bevel) de vestingen, die zij nog in Duitschland en Nederland bezet hadden, b.v. **Hamburg** (*Davout*), Maagdenburg, Wezel, Mentz, *den Helder, Delfzijl* e. a. Lodewijk XVIII geeft aan Frankrijk een grondwet (de *„charte"*).

1814. Eerste vrede van Parijs.

30 Mei. **Frankrijk** verkrijgt de grenzen van 1792 (dus vergeleken met die van 1790 een *vergrooting* van ca. 150 vierk. M.); Engeland geeft de veroverde Fransche kolonies terug met uitzondering van *Tabago, St. Lucia* en *Isle de France.* Een *congres der voornaamste vorsten en staatslieden* te Weenen zal den toestand van Europa regelen.

§ 5 NEDERLAND VAN 1801—1815.

Gedurende dit geheele tijdperk is de toestand van Nederland *zeer treurig*; de welvaart des volks wordt ondermijnd door de *zware krijgslasten,* den algeheelen *stilstand van den handel* en het verlies der *buitenlandsche bezittingen.* Alle verandering van staatsregeling kan in dien treurigen toestand geen verbetering brengen.

Bij den vrede van Amiens (1802) geeft Engeland aan de *Bataafsche Republiek* alle veroverde kolonies — met uit-

Digitized by Google

zondering van *Ceylon* — terug; de *prins van Oranje* ontvangt een schadeloosstelling in Duitschland (*Corvey*, *Weingarten*, *Dortmund*, weer verloren in 1806); de *handel* begint weer te *herleven*; maar de weldra hernieuwde oorlog verijdelt de hoop op betere tijden.

1805. Napoleon, ontevreden met het *Staatsbewind*, verlangt de invoering van een *éénhoofdig en krachtig bestuur*. Rutger Jan Schimmelpenninck, gezant te Parijs, moet een nieuwe staatsregeling ontwerpen.

Derde Staatsregeling: Een Raadpensionaris, door de *Wetgevende Vergadering* voor 5 jaren benoemd en herkiesbaar, heeft de *uitvoerende macht* en uitsluitend het recht om *voorstellen* te doen aan de *Wetgevende Vergadering*, die ze *onveranderd* moet aannemen of verwerpen. De Wetgevende Vergadering bestaat uit *19 leden*, gekozen door de *departementale besturen*. De *raadpensionaris* benoemt een *staatsraad*, en zijn *secretarissen van staat* (ministers). Het groot besogne.

Deze staatsregeling wordt aangenomen door het volk (*14000 stemmen vóór, 136 tegen*).

Volgens verlangen van Napoleon wordt *R. J. Schimmelpenninck* tot raadpensionaris benoemd.

Welgemeende pogingen van Schimmelpenninck voor het welzijn des lands. *Wet op het lager onderwijs* (1806); *algemeene rijksbelastingen* ingevoerd (*Gogel*); *openbare werken.*

Napoleon is weldra ontevreden met den *raadpensionaris*; hij wil Holland als *koninkrijk* geven aan zijn broeder *Lodewijk*. Onderhandelingen; *deputatie* tot Napoleon gezonden. (*Verhuell*, *Willem Six*).

1806—1810. Lodewijk Bonaparte, koning van Holland.

De **vierde Staatsregeling** is bijna gelijk aan de *derde*. Alleen is de *macht des konings* nog iets grooter dan die van den raadpensionaris. Wetgevend Lichaam 39 leden. *Staatsraad* 13 leden.

Lodewijk tracht het welzijn zijner nieuwe onderdanen te behartigen en wint daardoor hun genegenheid, maar komt daardoor dikwijls in tegenspraak met *de bedoelingen des keizers*. Het familie-statuut. 's Konings *wispelturigheid* en *verkwisting*; allertreurigste staat der geldmiddelen. Hooge eischen van Napoleon: schepen en soldaten.

1807 12 Jan. Ramp te Leiden.

1808 en 1809. Overstroomingen in Zeeland en Zuid-Holland. Weldadige hulp des konings aan de onge-

Digitized by Google

lukkigen verleend. De *„koninklijke ridderorde der unie"* (1807) het koninklijk instituut van wetenschappen, letteren en schoone kunsten (1808); de constitutioneele adel (1809). *Nuttige openbare werken:* straatwegen aangelegd, de monding van den Rijn verbeterd, vele dijken vernieuwd.

1809. De Fransche wetgeving van den *Code Napoleon* wordt met eenige *wijzigingen* in Holland ingevoerd. Ontevredenheid des keizers over die veranderingen.

1807. Na den vrede van Tilsit verkrijgt Holland **Oost-Friesland**, maar moet *Vlissingen* aan Frankrijk afstaan.

1809. Inval der Engelschen in Zeeland, onder *lord Chatham* (oudste broêr van *W. Pitt*); bombardement van *Vlissingen; Walcheren*, *Schouwen*, *Duiveland* vallen in de macht des vijands, die weldra genoodzaakt wordt terug te wijken. Ontevredenheid van Napoleon over den zwakken tegenstand.

Moeielijkheden tusschen *Lodewijk* en den *keizer*: het blocus continental; de conscriptie; de tiërceering der staatsschuld.

1809—1810. Lodewijk te Parijs. Hij wordt genoodzaakt het *zuidelijk deel des lands tot aan de Waal* (met Zeeland) af te staan (*Roëll*, *Verhuell*). Fransche *troepen* en *ambtenaren* in Nederland. Napoleon besluit Holland bij zijn Rijk in te lijven.

1810. 1 Juli. Lodewijk doet afstand van den troon ten behoeve van zijn oudsten zoon Lodewijk; hij verlaat heimelijk het land en begeeft zich naar *Bohemen*.

9 Juli. Holland wordt bij Frankrijk ingelijfd.

De Nederlandsche kolonies, bij den vrede van *Amiens* door Engeland teruggegeven, komen langzamerhand weder in de macht des vijands. (*Kaap de goede Hoop* in 1806). Daendels, door *koning Lodewijk* tot gouverneur-generaal van Nederlandsch Oost-Indië benoemd (1807—1811), handhaaft met kracht en gestrengheid het Nederlandsche bestuur op *Java* en doet veel voor uitbreiding van de *koffieteelt* en den aanleg van *goede wegen*; maar kan niet verhinderen, dat de *Molukken* en andere buitenposten door de Engelschen worden bemachtigt (1810). Onder zijn opvolger Janssens valt ook *Java* in hunne handen (1811). Alleen op het eiland *Desima* bij *Nangasaki* verdedigt *Hendrik Doeff* de Nederlandsche vlag.

Digitized by Google

Napoleon benoemt Lebrun, *duc de Plaisance,* tot *algemeen stadhouder* in Holland. Amsterdam, *de derde stad des Rijks,* Nederland ondervindt de volle gestrengheid van het keizerlijk bestuur. De staatsschuld wordt *getiërceerd,* de *conscriptie* (zelfs met terugwerkende kracht) ingevoerd; het *blocus continental* allerstrengst gehandhaafd; *Engelsche waren verbrand.*

Nauwkeurig toezicht op de *pers*; onbeperkte macht der *prefecten* en der *politie.* De Celles, de Stassart; Devilliers-Duterrage. De *Code Napoleon* wordt zonder eenige wijziging ingevoerd; de rechtspleging door *Jury's.* Nieuwe namen der *departementen.* Algemeene achteruitgang en verarming des volks; in de groote steden worden vele huizen gesloopt. Veel laagheid en vleierij.

Na den tocht naar Rusland beginnen sommigen een mogelijk herstel der nationale onafhankelijkheid te hopen. De oorlog van 1813 vordert een nieuwe lichting; Napoleon richt *de garde d'honneur* op, waartoe Nederland ca. *600 jongelingen* moet leveren.

Voorbereiding tot een opstand tegen Napoleon: *Johan Melchior Kemper* en *Anton Reinhard Falck.*

Gijsbert Karel van Hogendorp, *van der Duyn van Maasdam*, *v. Limburg Stirum* en hunne vrienden. Hun voorzichtig optreden.

1813. Begin Nov. De *Pruisen* en *Russen* naderen de Hollandsche grenzen.

14 Nov. *Amsterdam* wordt door Franschen ontruimd; den volgenden dag komt het aldaar tot een *volksbeweging*; een voorloopig bestuur tot *handhaving der orde.*

17 Nov. De oranje-kokarde in den Haag; *v. Limburg-Stirum* gouverneur dier stad *in naam van den prins van Oranje.* Verschillende proclamaties door *v. Hogendorp* en zijne vrienden uitgevaardigd (17 en 20 Nov.) hebben *weinig uitwerking;* men is nog te zeer bevreesd voor de Franschen.

19 Nov. Men zendt een deputatie (*Fagel* en *de Perponcher*) tot den *prins van Oranje* (zoon van prins Willem V † 1806.)

De *Pruisen* en *Russen* dringen Holland binnen; *Bülow* neemt de stad *Arnhem* in; meer en meer steden door de Franschen ontruimd.

30 Nov. De prins van Oranje landt te Scheveningen. Geestdrift in den *Haag.*

Digitized by Google

2 Dec. De prins te Amsterdam; men biedt hem de *souvereiniteit* aan; hij aanvaardt die onder voorwaarde, dat zoo spoedig mogelijk een *constitutie* zal worden opgesteld.

Algemeene volkswapening; vrijwillige geldelijke bijdragen voor den oorlog tegen Napoleon.

Dec. Een *commissie* van 15 leden wordt benoemd om een nieuwe constitutie (*de eerste grondwet*) te ontwerpen. G. K. v. Hogendorp, *voorzitter*.

1814. 29 Maart. **De eerste Grondwet** aangenomen, door een vergadering van Notabelen in de *Nieuwe kerk* te Amsterdam. Door de *departementale besturen* waren uit de verschillende provincien *600 Notabelen* aangewezen; van dezen kwamen er *474* te *Amsterdam* bijeen; *448* stemmen vóór het ontwerp, *26* er tegen.

30 Maart. **Willem I gehuldigd als souverein vorst.** Volgens de **eerste grondwet** (*de vijfde staatsregeling*) heeft de *souvereine vorst* de uitvoerende macht; hij heeft een inkomen van fl. 1.500.000 en moet de *hervormde* godsdienst belijden; voor het overige hebben de belijders van alle godsdienstige gezindten *gelijke rechten.*

De *Staten-Generaal* bestaan uit *één kamer, 55 leden*, gekozen door de *Provinciale Staten. Ministers* verantwoordelijk aan den *vorst*. De wetgevende macht wordt gedeeld door den *vorst* en de *Staten-Generaal*; gewone en buitengewone begrooting. Over een wijziging in de grondwet stemt een kamer *in dubbel aantal* (110 leden) gekozen.

De souvereine vorst *benoemt* voor den eersten keer de leden der Staten-Generaal.

De *bondgenooten* besluiten (Maart 1814) *België* met *Holland* te vereenigen; dit punt nader geregeld bij het verdrag te Londen (de *acht artikels*, Juni 1814); voor goed vastgesteld door het *Congres te Weenen* (Mei 1815).

Aug. 1814. Verdrag met Engeland; Nederland ontvangt *alle kolonien* terug, die het bezat op *1 Januari 1803*, behalve *Kaap de goede Hoop*, *Demerary*, *Essequibo*, *Berbice*.

1815. 1 Mrt. *Napoleon* landt te *Cannes* in Frankrijk.

16 Maart. De *souvereine vorst* neemt den titel aan van **Willem I, koning der Nederlanden.**

Digitized by Google

§ 6. HET CONGRES TE WEENEN. DE HONDERD DAGEN.

1814—1815. Congres te Weenen.

Sept.—Juni. Daarbij zijn tegenwoordig de keizers van *Oostenrijk* en *Rusland*, de koningen van *Pruisen*, *Denemarken*, *Beieren*, *Wurtemberg* en een groot aantal *mindere vorsten*.

Keizerlijke gastvrijheid van *Frans I*; schitterende feesten. Moeilijke taak van het Congres; *onderlinge naijver* der verschillende mogendheden. De Poolsche en de Saksische kwestie.

Voornaamste diplomaten op het Congres: Metternich *(Oostenrijk)*; Hardenberg en W. v. Humboldt *(Pruisen)*; Nesselrode en Rasumowski *(Rusland)*; Castlereagh en Wellington *(Engeland)*; Talleyrand *(Frankrijk)*.

Behendigheid van Talleyrand, die weet te bewerken, dat Frankrijk op het Congres als een *groote mogendheid* kan optreden.

Behalve de vijf groote mogendheden nemen in sommige gevallen ook nog *Spanje*, *Portugal* en *Zweden* aan de onderhandelingen deel.

1 Nov. Na langdurige voorbereidende onderhandelingen plechtige opening van het Congres.

Hevige twisten tusschen de mogendheden. *Rusland* en *Pruisen* staan tegenover *Oostenrijk*, *Engeland* en *Frankrijk*. Meer dan eens gevaar voor een grooten Europeeschen oorlog. De eensgezindheid wordt geheel en al hersteld door het bericht van de landing van *Napoleon* in Frankrijk (1 Maart 1815).

De voornaamste bepalingen van het Congres zijn de volgende:

Oostenrijk herwint de *Illyrische provinciën*, Tyrol met Salzburg alsmede *Tarnopol* (in 1809 aan Rusland afgestaan). Daarbij verkrijgt het in Italië *Lombardije* (Milaan) en *Venetië* (het Lombardo-Venetiaansch koninkrijk).

Pruisen verwerft ruim de helft van het koninkrijk *Saksen*, *Posen* (Dantzig en Thorn), *Zweedsch-Pommeren*, daarbij de *Rijn-provincie* en *Westfalen*.

Beieren moet *Salzburg* en *Tyrol* aan Oostenrijk teruggeven, maar verkrijgt ter vergoeding verschillende streken aan den Mein en aan den linker Rijnoever *(Rijn-Beieren)* en behoudt het grootste gedeelte der onder Napoleon gewonnen landen.

Digitized by Google

Hannover, vergroot met *Oost-Friesland* en eenige andere streken, wordt als koninkrijk teruggegeven aan George III, *koning van Engeland.*

De koning van **Saksen** verliest de helft van zijn gebied, maar blijft zijn rang behouden.

Wurtemberg, Baden, Hessen en de meeste andere Duitsche staten behouden het grootste deel der hun door Napoleon geschonken landstreken. Frankfort, Hamburg, Bremen, Lübeck blijven *vrije steden.*

Het **Duitsche Keizerrijk** wordt niet hersteld. In de plaats daarvan treedt de **Duitsche Bond**, bestaande uit 39 staten, onder voorzitterschap van den **keizer van Oostenrijk.** De **Bondsdag** te *Frankfort* aan den Mein.

Engeland behoudt een *gedeelte der veroverde koloniën*, o. a. de Kaap de goede Hoop; Malta, Helgoland; *George III* herwint Hannover.

Zwitserland verkrijgt *Genève, Wallis* en *Neufchâtel* (dat echter ook onderworpen blijft aan den koning van Pruisen).

Nederland wordt, vergroot door de toevoeging van België, als koninkrijk gegeven aan *Willem I van Oranje* (zoon van Willem V); het komt wederom in het bezit van *bijna al zijne koloniën. Willem I* wordt wegens Luxemburg *lid van den Duitschen Bond.*

In **Spanje** wordt *Ferdinand VII* op den troon hersteld.

Ook **Italië** keert voor het grootste gedeelte onder het gezag zijner vroegere vorsten terug. Pius VII trekt in zegepraal *Rome* binnen; Sardinië wordt vergroot met het gebied van *Genua*; Parma en Piacenza komt aan *Marie Louise*, echtgenoote van Napoleon; na haar dood zal het vervallen aan een *Bourbonschen prins*, die intusschen Lucca verkrijgt; Napoleon's zoon wordt opgevoed te *Weenen* als hertog van Reichstadt. Toskane en Modena vervallen weder aan *Oostenrijksche aartshertogen.*

Murat behoudt voorloopig den troon van *Napels.*

De Jonische Eilanden vormen een republiek onder bescherming van *Engeland.*

Denemarken verliest Noorwegen en verkrijgt Lauenburg (in ruil voor Zweedsch-Pommeren, dat aan *Pruisen* komt). De *koning van Denemarken* wordt wegens Holstein en Lauenburg *lid van den Duitschen Bond.*

Zweden staat Zweedsch-Pommeren aan *Pruisen* (Denemarken) af; ter vergoeding voor het verlies van *Finland* (1809) wordt Noorwegen door *personeele unie* met Zweden vereenigd.

Digitized by Google

Rusland blijft in het bezit van Finland en verkrijgt het grootste gedeelte van het hertogdom Warschau onder den naam van **koninkrijk Polen;** dit koninkrijk verkrijgt een *eigen constitutie en bestuur.* Krakau wordt een *republiek* onder protectoraat van *Rusland, Oostenrijk* en *Pruisen.*

Het onrecht, door de *secularisatie* en *mediatisatie* aan vele kerkelijke en wereldlijke vorsten gepleegd, wordt niet hersteld; protest van *Paus Pius VII.*

1815. 10 Juni. **Het Congres van Weenen gaat uiteen.**

Ontevredenheid in Frankrijk met het bestuur der Bourbons. Het leger is verbitterd wegens de geleden *nederlagen;* vele officieren worden *ontslagen* of *op wachtgeld gesteld* en vervangen door *émigrés,* die soms zeer overmoedig optreden. Velen, die tijdens de Revolutie *goederen van uitgewekenen* gekocht hebben, vreezen die te moeten *teruggeven.* Daarbij is de nationale eer gekrenkt door het verlies der *„frontières naturelles".*

In het begin van 1815 *samenzwering van eenige ontevreden generaals* en *Jacobijnen* om de regeering omver te werpen (*Fouché*).

Bedrijvigheid van Napoleon op het eiland Elba. Hij hervormt het bestuur, verbetert havens en wegen; hij oefent en versterkt zijn kleine lijfwacht. *Rechtmatige grieven des keizers.*

De Fransche regeering is *nalatig* in het uitkeeren der hem *toegekende jaarwedde.* Op het Congres te Weenen denkt men er over Napoleon *verder van Frankrijk* te verwijderen. *Fleury* op Elba (13 Febr. 1815).

1815. Napoleon landt te Cannes met 1100 man.

1 Maart. De afdeelingen, tegen hem uitgezonden, loopen tot hem over. *La Bédoyère.* Napoleon trekt *Grenoble* binnen; hij wordt te *Lyon* met geestdrift ontvangen; algemeene afval der koninklijke troepen. **Ney** gaat tot Napoleon over bij *Lons-le-Saulnier* (14 Maart). Lodewijk XVIII vlucht naar Gent.

20 Maart. **Napoleon trekt Parijs binnen** en herstelt het keizerlijk gezag in geheel Frankrijk. *De honderd dagen* (20 Maart tot 22 Juni).

25 Maart. De groote mogendheden vernieuwen hun verbond en verklaren den oorlog aan Napoleon. Vruchtelooze pogingen des keizers om de bondgenooten te verdeelen. Een nieuwe oorlog is onvermijdelijk.

Moeilijke toestand van Napoleon. Hij moet gewichtige

Digitized by Google

veranderingen maken in de *constitutie* van het keizerrijk. De **Acte additionnel.** Het *champ de Mai.*

Royalistische opstanden in de *Vendée.* Tegenzin der natie tegen een nieuwen oorlog.

Murat doet een inval in den *Kerkelijken Staat* en roept de Italianen te wapen. Hij wordt door de *Oostenrijkers* verslagen bij Tolentino (*3 Mei*) en verliest zijn rijk. *Ferdinand IV* komt weder in het bezit van *Napels.*

12 Juni. Napoleon verlaat *Parijs* om den oorlog in de *Nederlanden* te beginnen. Zijn leger telt *130.000 man*; tegenover hem staat Blücher met *120.000 Pruisen* en Wellington met *100.000 Engelschen en Hollanders* (de prins van Oranje). Onverstandige plaatsing van de troepen der bondgenooten.

16 Juni. **Slag bij Ligny.** *Blücher* wordt door *Napoleon* overwonnen; de Pruisen trekken in goede orde terug. *Grouchy* met de vervolging des vijands belast.

Op denzelfden dag **gevecht bij Quatrebras**; *Ney* tegen een deel van het Engelsche leger; *dapperheid van den prins van Oranje.*

18 Juni. Slag bij Waterloo.

Beslissende nederlaag van Napoleon. De overwinning der bondgenooten wordt bewerkt door de komst der *Pruisen* onder *Blücher.*

22 Juni. Napoleon doet ten tweeden male afstand van den troon ten behoeve van zijn zoon, *Napoleon II*, die echter niet als keizer wordt erkend. *Einde van de honderd dagen.*

Napoleon wil vluchten naar Amerika. Hij geeft zich bij *Rochefort* over aan *Maitland*, kapitein van het Engelsche oorlogsschip „Bellerophon" (Juli).

Krachtens een besluit der verbonden mogendheden wordt Napoleon vervoerd naar **St. Helena.** Zijn harde gevangenschap aldaar. *Hudson Lowe.*

De *mémoires van Napoleon.* Zijn getrouwe volgelingen *Montholon*, *Las Cases*, *Gourgaud*, *Bertrand.*

1821. 5 Mei. Dood van Napoleon Bonaparte.

1815. Tweede vrede van Parijs.

20 Nov. *Frankrijk behoudt de grenzen van 1790* (met Avignon, Venaissin en verschillende enclaves). Het moet *krijgskosten betalen* ten bedrage van *700 millioen frs.*,

Digitized by Google

en gedurende 5 *jaren* een gedeelte der *grensvestingen* laten bezetten door *150.000 man* van de troepen der bondgenooten.

Teruggave van een gedeelte der naar Parijs gevoerde kunstwerken.

26 Sept. **Alexander I van Rusland, Frans I van Oostenrijk** en **Frederik Willem III van Pruisen** onderteekenen de acte van het **Heilig Verbond**, waarbij zich gaandeweg de meeste Europeesche mogendheden aansluiten.

Oct. *Murat* doet een poging om gewapenderhand zijn rijk te herwinnen; hij wordt gevangen genomen en ter dood gebracht.

Digitized by Google

III. DE NEGENTIENDE EEUW VAN HET CONGRES TE WEENEN TOT HET HERSTEL VAN HET DUITSCHE RIJK.

1815—1871.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Restauratie en het Heilig Verbond.

Op de onstuimige tijden der *Fransche Revolutie* en der heerschappij van *Napoleon* volgt een reeks jaren van ***betrekkelijke rust*** voor het uitgeputte Europa.

Het *Congres te Weenen*, dat, hoe onvolmaakt dan ook, door gemeenschappelijk overleg het Europeesch evenwicht heeft hersteld, en de *overeenstemming* aldaar *tusschen de verschillende vorsten* verkregen, vormen voor een vrij langen tijd een tamelijk vasten *grondslag* voor de onderlinge betrekkingen der staten van Europa, gedurende vele jaren door geen bloedigen oorlog verstoord.

Maar heerscht er rust en vrede tusschen de *verschillende staten* onderling, bijna alle rijken zijn het tooneel van *binnenlandsche* onlusten, veroorzaakt door degenen, wier wenschen of verwachtingen door de bepalingen van het Weener Congres waren teleurgesteld.

Digitized by Google

In Frankrijk moet de wettige dynastie een hachelijken strijd voeren tegen de vereenigde pogingen aller revolutionnaire partijen; en hoewel de groote meerderheid des volks zich reeds lang met den nieuwen toestand heeft verzoend, bezwijkt zij — *gedeeltelijk door eigen schuld* — voor de listige aanvallen harer vijanden.

Ook in *andere landen* heeft het herstelde gezag der wettige vorsten herhaaldelijk te kampen met oproer en opstand der zoogenaamde *liberalen*, die onder den schijn van de geschonden rechten der *volken* en *nationaliteiten* te verdedigen, al het bestaande pogen omver te werpen.

De krachtige, *soms al te strenge*, maatregelen der groote mogendheden, door het *Heilig Verbond* vereenigd, doen die onberaden pogingen mislukken, die overigens, in het *algemeen genomen*, zeer weinig bijval vinden bij de groote meerderheid der bevolking. Slechts dáár, waar *godsdienst*, *nationaliteit* en *moedertaal* ernstig bedreigd worden (zooals in België, Polen, Griekenland) komt de opstand voort uit den boezem des volks.

§ 1. FRANKRIJK VAN 1815—1830.

1814—1824. Lodewijk XVIII, *koning van Frankrijk en Navarra.*

Moeilijke omstandigheden, waaronder hij de regeering aanvaardt. Het *leger* nog veelal *Bonapartistisch gezind*; de *middelstand* behept met *liberale* en *republikeinsche* ideeën; daarbij veel *bekrompenheid* en *overmoed* bij de teruggekeerde *royalisten.*

Lodewijk XVIII, zelf *niet zonder bekwaamheden*, maar *zonder vaste beginselen en godsdienst*, daarbij *oud* en *zwak.* De *dauphin* „de graaf van Artois” (later *Karel X*) oprecht godsdienstig gezind, maar zonder vastberadenheid en doorzicht; zijn beide zoons de *hertogen van Angoulême* en *Berry.* De *hertog van Orleans*, zoon van *Philippe Égalité*, houdt zich meer op afstand van het hof en zoekt de vriendschap der liberalen.

De *„Charte” van 1814*, een weinig veranderd in 1815, stelt de *uitvoerende macht* in handen van den *onverantwoordelijken* en *onschendbaren* koning; de *wetgevende* berust te zamen bij den koning en 2 kamers, die der *erfelijke* Pairs en die der Afgevaardigden, door directe verkiezing gekozen; de *census.* De *Katholieke godsdienst* is de godsdienst van den staat, de andere eerediensten genieten wettelijke *vrijheid* en *be-*

Digitized by Google

scherming; de meeste instellingen van het keizerrijk: de *indeeling des lands in departementen*, het *wetboek van Napoleon*, de *„légion d'honneur"* enz. blijven bestaan.

Politieke partijen: **royalisten** en **independenten**; de *eersten* nog verdeeld in de *ultra's* (vooral gesteund door den *comte d'Artois*) en de *gematigden*, ook doctrinaires genoemd (meer volgens den zin van *Lodewijk XVIII*); de *independenten* waren deels Bonapartisten deels republikeinen. Later werden de independenten veelal *liberalen* genoemd; ook de *Orleanisten* behooren tot de *liberalen*.

1815. Lodewijk XVIII keert naar Parijs terug.
Juli. Het ministerie *Talleyrand-Fouché*. Amnestie met vrij talrijke uitzonderingen. In het *Zuiden* en *Westen* des lands onlusten en gewelddadigheden tegen de aanhangers van *Napoleon*, de *„terreur blanche"* (zeer overdreven voorgesteld door liberale schrijvers).

De verkiezingen vallen uit geheel in den geest der *ultra's*; la Chambre introuvable.

Lodewijk XVIII ontslaat het ministerie *Talleyrand-Fouché*; **Richelieu** (*vriend van keizer Alexander I*) wordt minister van buitenlandsche zaken en hoofd van het kabinet; *Decazes*, minister van politie. Rechtvaardige bestraffing van officieren en hooge ambtenaren, die in 1815 tot Napoleon waren overgeloopen. *La Bédoyère*, *Ney* en eenige anderen *gefusilleerd.*

De kamer eischt strenge maatregelen tegen *vele anderen*; twisten tusschen de *ultra's* en de *doctrinaires*, die het ministerie steunen.

1816. Op verlangen van *Richelieu* ontbindt de koning
Sept. de *Chambre introuvable*. Verkiezingen volgens een *gewijzigd reglement* meer in *liberalen geest*. Ten gevolge eener *kieswet*, door de nieuwe kamer (1816) aangenomen, neemt, bij de jaarlijksche partieele vernieuwing, het aantal *independenten* voortdurend toe: *Laffitte*, Casimir Périer, *Lafayette*, *Manuel*, Daunou, Benjamin Constant, *Grégoire* e. a. worden gaandeweg verkozen. Herhaalde *samenzweringen* die zonder moeite worden bedwongen.

1818. **Congres te Aken.** Richelieu weet het *vertrek der vreemde bezettingstroepen* (2 jaar vóór den vastgestelden termijn) te bewerken. Frankrijk treedt toe tot het *Heilig Verbond. Richelieu* verlaat het ministerie. Decazes (bijzondere vriend des konings) regeert in *liberalen geest*, maar kan daardoor de vijandschap der liberalen niet ontwapenen; herhaalde onlusten; de verkiezing van den vroegeren *„régicide" Grégoire* door de kamer *vernietigd* (1819).

Digitized by Google

1820. 13 Febr. **Louvel vermoordt den hertog van Berry**; eenige maanden later geboorte van den **hertog van Bordeaux** (*Comte de Chambord*).

Decazes moet zijn ontslag nemen. Richelieu wederom minister; de *censuur* op de pers; een *nieuwe kieswet* brengt een sterke meerderheid van „*ultra's*" in de kamer. *Richelieu* treedt wederom af (Dec. 1821).

1821—1828. **Villèle** minister; bekwaam als financier en rechtschapen van karakter. *Geheime genootschappen:* vrijmetselaars en Carbonari; „*la Congrégation*", dwaze geruchten daaromtrent verspreid.

1821 5 Mei. **Dood van Napoleon op St. Helena.**

Revolutionnaire woelingen in Europa veroorzaken de congressen van *Troppau* (1820) en *Laybach* (1821).

1822. **Congres van Verona.** *Metternich*, *Wellington*, *Chateaubriand.* Frankrijk aanvaardt de interventie in Spanje; afgunst van Engeland.

1823. De **hertog van Angoulême** rukt *Spanje* binnen. Mislukte poging van *Fabvier* om een opstand onder de troepen te verwekken.

Roemvolle tocht door Spanje; de Franschen door het volk overal als redders begroet. „*Nooit heeft een leger zóó weinig kwaad gedaan en zóó veel belet*". De *Trocadero* wordt ingenomen; *Cadix* capituleert; *Ferdinand VII* wordt in zijn gezag hersteld.

1824. *Dood van Lodewijk XVIII.* Hij wordt opgevolgd door zijn broer, den *graaf van Artois.*

1824—1830. Karel X, koning van Frankrijk.

Voorspoedig begin zijner regeering; bloei van het land; goede toestand der schatkist vooral te danken aan Villèle.

1825. *Schadeloosstelling van 1000 millioen frs.*, toegekend aan de *émigrés*, wier goederen waren verbeurd verklaard. Billijkheid van dien maatregel, die met de grootste onpartijdigheid wordt uitgevoerd. *Hevige oppositie der liberalen.* Grootmoedigheid van Karel X jegens den *hertog van Orleans*, die toch in zijne vijandige houding volhardt en met de liberale oppositie blijft heulen.

29 Mei. Plechtige kroning van Karel X te Reims, die eveneens door de liberalen wordt gelaakt en bespot.

Digitized by Google

Dood en plechtige begrafenis van generaal *Foy*, een der voornaamste sprekers der *oppositie*. Villèle raakt in onmin met de *meerderheid* der Kamer (*Chateaubriand*). Hevige aanvallen der liberale pers.

1827. 29 April. Oproerige kreten bij een revue der nationale garde te Parijs. De nationale garde wordt ontbonden; *men vergeet de wapenen op te eischen.*

Villèle herstelt de *censuur* (door Karel X in het begin zijner regeering afgeschaft). Hij ontbindt *de kamer der Afgevaardigden*, die in den laatsten tijd verschillende zijner wetsvoorstellen had verworpen.

Bedrijvigheid der liberalen. Het genootschap *„aide toi le ciel t'aidera.* De kamer heeft een *liberale meerderheid:* Dupont, *Laffitte*, *Périer*, *Benjamin Constant*, Lafayette, Dupin, *Royer-Collard* e. a.

1827. Dec. Villèle neemt zijn ontslag. Het *liberale* ministerie Martignac (*Jan.* 1828).

1827. Tusschenkomst der Franschen in den opstand der Grieken. Een Fransch eskader onder *de Rigny* neemt deel aan den slag van Navarino.

1828. Een Fransch legerkorps onder generaal *Maison* landt in Morea en noopt de troepen van *Ibrahim Pascha* Griekenland te verlaten. Liberale maatregelen van het gouvernement: de *censuur* voor goed *afgeschaft;* vijandelijkheden tegen de *„congregaties"*, die seminaries en andere godsdienstige scholen bestuurden, vooral tegen de *Jezuïeten.*

13 Juni. „Ordonnance royale" die alle *oversten* en *leeraars* aan seminaries en colleges verplicht officieel te verklaren, *dat zij niet tot eene niet erkende congregatie behooren* en het getal *seminariën* beperkt.

Tegenzin van Karel X; de *liberalen* zijn nog niet voldaan.

1829. Val van het ministerie Martignac; de koning benoemt zijn vriend **de Polignac** tot hoofd van het ministerie. Bourmont *minister van oorlog.* Groote *kunstmatige* verontwaardiging in *geheel Frankrijk* over die keuze. *„Het onmogelijke ministerie"*.

Hevige aanvallen der liberale pers (Guizot, Béranger). Het *Journal des Débats.* Chateaubriand. De *„National"* onder *Thiers*, *Mignet* en *A. Carrel.*

Digitized by Google

1830. 2 Maart. Opening der kamers. Een meerderheid van 221 leden tegen 184 verklaart zich openlijk vijandig tegen het ministerie.
De kamer der Afgevaardigden wordt ontbonden.

Sedert 1814. Twisten tusschen Frankrijk en den Dey van Algiers.

1827. De *Dey* beleedigt in het openbaar den *Franschen consul*; de havens van *Algiers* worden geblokkeerd door een Fransche vloot.

1830. Mei. Een Fransche vloot met een talrijk landleger aan boord vertrekt naar Algiers. **Bourmont**, *Duperré*, *Lahitte.* Protest van Engeland.

19 Juni. *Slag van Staouéli*, door de Franschen gewonnen.
4 Juli. Bestorming en inneming van Algiers. Het *Keizersfort*, de *Kasba.* De Dey *Hussein-Pascha* moet de stad overgeven. *Rijke buit door de Franschen behaald.* Algiers wordt een Fransche kolonie.

Juli. Verkiezingen in Frankrijk; de liberale oppositie *wordt versterkt tot 272 stemmen.* Het *ministerie* biedt zijn *ontslag* aan. *Karel X weigert.*

26 Juli. **De ordonnances royales:** schorsing van de vrijheid der drukpers; **ontbinding** der pasgekozen, **maar nog niet bijeengeroepen kamer;** nieuwe kieswet met *indirecte verkiezingen* en *vermindering van het aantal kiezers*; vaststelling der nieuwe verkiezingen in *September.* Onzekerheid omtrent de wettigheid der ordonnances. De koning beriep zich op *art. 14 der charte*, dat hem het recht toekende: *„de faire les ordonnances nécessaires pour l'exécution des lois et la sureté de l'État"*.

27 Juli. Protest der liberale partij; *Thiers*, *Dupin*, *Périer.* Marmont, *commandant van Parijs*; verontwaardiging over die benoeming; onvoorzichtigheid der regeering; het garnizoen van Parijs is veel te zwak. Begin van den opstand.

28 Juli. De opstand neemt in hevigheid toe; *Lafayette* is in het geheim de leider; *de studenten der polytechnische school* (Cavaignac); de driekleur. Karel X te *Saint-Cloud.*

29 Juli. Een paar regimenten loopen over; de andere troepen worden uit de stad gedreven. Een *voorloopig bewind* op het stadhuis te Parijs (*republikeinen*). Karel X wil toegeven: *het is te laat.*

Digitized by Google

Verschillende bedoelingen der opstandelingen, sommigen wenschen de *republiek*; de meer gematigden zijn voor den hertog van Orleans. *Dupin*, *Thiers*, *Laffitte*, *Mignet*, *Sébastiani*. — *De hertog van Orleans te Parijs*; men benoemt hem tot „*Lieutenant général*" van het koninkrijk; zijn tocht naar het stadhuis; *Lafayette* voor hem gewonnen.

Aarzeling van Karel X; *ook hij benoemt den hertog van Orleans tot Lieutenant général.* Deze *weigert* die benoeming van hem te aanvaarden. *Karel X te Rambouillet.*

2 Aug. Karel X en de hertog van Angoulême doen afstand van den troon ten behoeve van den **hertog van Bordeaux** *(Henri V)* en benoemen den *hertog van Orleans* tot regent. — *Valsche* en *ondankbare* handelwijze van dezen jegens zijn koning en weldoener.

3 Aug. De kamer wordt bijeengeroepen; bijna alleen de liberalen komen daar te zamen.

7 Aug. De *liberale meerderheid der kamer* verklaart *Karel X* en *de geheele oudere linie der Bourbons* **van den troon vervallen,** en schenkt de kroon aan *den hertog van Orleans*, die den naam aanneemt van **Louis Philippe I, roi des Français.** Wijziging der Charte in *liberalen* zin.

14 Aug. Karel X, door geruchten van een nieuwen opstand genoopt te vluchten, scheept zich in te *Cherbourg* en begeeft zich naar *Schotland.* Hij overlijdt te Görz in 1836; de *hertog van Angoulême* volgt hem in het graf in *1844*; de hertog van Bordeaux (*graaf van Chambord*) sterft te *Frohsdorf* in *1883.* **Met hem sterft** de oudere linie van den Franschen tak der Bourbons uit.

§ 2. SPANJE, PORTUGAL, ITALIË.

1815—1830.

(1808)1814—1833. Ferdinand VII, koning van Spanje.

Moeilijke omstandigheden bij zijne terugkomst in zijn koninkrijk. Het geheele land verwoest door den langdurigen oorlog; het bestuur in verwarring; leger en volk verwilderd, de schatkist totaal uitgeput; de Amerikaansche kolonies in opstand, de constitutie van 1812, die de koninklijke macht bijna geheel te niet doet.

Digitized by Google

1814. Ferdinand schaft de constitutie af. Zijn willekeurig en ongeregeld bestuur. Het *leger* wordt zeer verminderd; veel *verdienstelijke generaals* ontslagen. De *„Josephino's"* vervolgd. Groote ontevredenheid bij vele officieren en eenige *liberalen*; de overgroote meerderheid des volks is geheel onverschillig voor de liberale theorieën.

1810—1826. **Opstand der Spaansche kolonies in Amerika**, die na een hevigen strijd hunne onafhankelijkheid veroveren. **Bolivar,** *Sucre, San Martin* in Zuid-Amerika; **Iturbide** in Mexico. Spanje behoudt van al zijne Amerikaansche bezittingen alleen Cuba en Portorico.

1819. Spanje verkoopt Florida aan de Vereenigde Staten.

Herhaalde samenzweringen o. a. van Mina en Porlier; zij vinden geen steun bij het volk en worden gemakkelijk bedwongen.

1820. 1 Jan. **Opstand te Cadix** onder de troepen, die naar *Amerika* zouden worden ingescheept. De Constitutie van 1812 wederom geproclameerd; Riego en Quiroga de aanvoerders der oproerlingen. Ferdinand VII wordt gedwongen de *Constitutie te bezweren* en een *liberaal ministerie* te benoemen. Liberale maatregelen: de *kerkelijke goederen in beslag genomen*, de meeste *kloosters* opgeheven, de *Jezuïeten* verdreven, enz.

Ontevredenheid *van de groote meerderheid* des volks. Herhaalde *royalistische opstanden*: een *„regentschap"* te Seo d'Urgel.

Partijen: royalisten (*„servilo's"*, *„apostolico's"*); moderado's, exaltado's (*radikalen*). Voortdurend oproer en burgerkrijg.

Bezorgdheid der groote mogendheden wegens den toestand in Spanje en Italië. Op het door *Metternich's* invloed bewerkte congres van Verona (1822) wordt niettegenstaande den tegenzin van *Engeland* aan *Frankrijk* de taak opgedragen om de orde in Spanje te herstellen.

1822. **De hertog van Angoulême** herstelt het koninklijk gezag, maar de toestand in Spanje blijft voortdurend *treurig* en *onzeker*. Vele der opstandelingen worden ter dood gebracht o. a. *Riego*.

1823. **Monroe**, *president der Vereenigde Staten*, verklaart geen inmenging eener Europeesche mogendheid in Amerikaansche aangelegenheden te zullen dulden. De *„Monroe doctrine."*

Digitized by Google

1825. Engeland *(Canning)* erkent de onafhankelijkheid der Spaansche kolonies in Amerika; reeds lang had het de opstandelingen *in het geheim* ondersteund.

1829. Huwelijk van Ferdinand VII, die tot dusver *kinderloos* was gebleven met Maria Christina van Napels.

1830. **Pragmatieke Sanctie** waarbij de door **Philips V**
29 Maart. in 1713 *met toestemming der Cortes* **ingevoerde** wet op de troonopvolging wordt *afgeschaft*, en de broeder des konings achter een dochter des konings wordt gesteld.

1 Oct. **Geboorte van 's konings dochter Isabella,** later nog eene dochter Louise. Protest van 's konings oudsten broer, **Don Carlos**, tegen de Pragmatieke Sanctie. Toenadering des konings tot de *liberale partij*.

Na eenige *aarzeling* erkent Ferdinand *Louis Philippe* als koning der Franschen.

1833. Dood van Ferdinand VII, die in een gevaarlijke ziekte de *Pragmatieke Sanctie* eerst *herroepen*, maar daarna op aandrang zijner heerschzuchtige gemalin *vernieuwd* had. Hij wordt opgevolgd door zijne 3-jarige dochter **Isabella,** *onder regentschap zijner weduwe Maria Christina*. Don Carlos in Portugal. Twee partijen in Spanje: **Carlisten** en **Christino's.**

1816—1826. **Jan VI**, koning van Portugal, *regent sedert 1792*, in plaats van zijne moeder *Maria*, die krankzinnig geworden was. Sedert den inval der Franschen in Portugal (1807) verblijft het hof te Rio-Janeiro in Braziliё en, nadat de troepen van *Napoleon* door de *Engelschen* zijn verdreven, wordt het land bestuurd door lord Beresford, als *opperbevelhebber* van het Portugeesche leger. Ontevredenheid in Portugal.

1817. *Samenzwering* tegen het bestuur van lord *Beresford*: zij wordt ontdekt en bestraft.

1820. Naar aanleiding der revolutie in Spanje **opstand te Oporto;** *Sepulveda*. Men eischt en verkrijgt de *verwijdering van Beresford;* de *terugkomst van Jan VI* naar Portugal en de *invoering eener zeer liberale constitutie* volgens het model der Spaansche van 1812.

Jan VI laat zijn *oudsten zoon* Dom Pedro als *regent* in Braziliё achter. Ontevredenheid aldaar; opstand tegen het Portugeesche gezag (1822).

Digitized by Google

1821—1831. **Pedro I,** keizer van Brazilië. Door den *steun van Engeland* en de *krachtige hulp* van den Engelschman *Cochrane* worden de Portugeesche troepen verdreven.

1825. Portugal erkent de onafhankelijkheid van Brazilië.

Liberaal bestuur in Portugal; heerschappij der *Vrijmetselaars*; *vijandige maatregelen* tegen de *Kerk.* Ontevredenheid van een groot deel des volks met de nieuwe wijze van bestuur.

1823. **Dom Miguel,** tweede zoon des konings, gesteund door de koningin Carlotta en een deel des legers, weet de constitutie te doen *afschaffen.* Hij wordt door zijn vader tot *opperbevelhebber* der Portugeesche troepen benoemd.

1824. Nieuwe onlusten; men weet den koning *wantrouwen* jegens zijn zoon in te boezemen; *Jan VI* vlucht *met eenige zijner ministers* op een *Engelsch oorlogsschip.* Miguel wordt genoodzaakt het land te verlaten.

1826. Dood van Jan VI. Er wordt een regentschap benoemd, dat Dom Pedro erkent als *koning van Portugal.* Pedro had echter *bij zijn komst op den troon van Brazilië* voor zich en zijne mannelijke erfgenamen *afstand moeten doen van de Portugeesche kroon;* daarom eischt hij die kroon *voor zijne dochter* Maria da Gloria. Tevens geeft hij aan Portugal een *vrijzinnige constitutie* en benoemt zijn broer Miguel tot *regent* tijdens de minderjarigheid van *Maria*, onder voorwaarde, *dat hij met deze zal huwen* en de gegeven *constitutie zal handhaven.*

Miguel *stemt daarin toe* onder voorwaarde, dat de *oude Portugeesche Cortes* alles zullen *goedkeuren.* De meerderheid des volks is tegen de nieuwe constitutie.

1828. De oude Cortes (*in drie standen*), door *Miguel* bijeengeroepen, verklaren, dat Pedro alle rechten op den Portugeeschen troon heeft verloren en roepen Miguel tot *wettigen* en *onbeperkten* koning van Portugal uit, terwijl zij hem tevens ontslaan van alle beloften aan zijn broer gedaan. De groote meerderheid des volks is voor Miguel.

1828—1834. **Miguel,** koning van Portugal.

Hij schaft de constitutie af; herhaalde onlusten door de *liberalen* verwekt worden met gestrengheid beteugeld. *Schandelijke laster door de geheele liberale pers tegen Miguel verspreid.*

Digitized by Google

1829. De aanhangers van *Pedro* maken zich meester van het eiland *Terceira* en bieden met goed gevolg tegenstand aan de troepen van **Miguel.**

1831. Revolutie in Brazilië; *Pedro I* doet afstand van de regeering.

1831—1889. **Pedro II,** keizer van Brazilië.

Pedro I keert naar *Europa* terug en wint den steun der *liberale gouvernementen van Frankrijk en Engeland* voor zijne dochter *Maria da Gloria.*

1832. Hij bemachtigt *Oporto*, dat door generaal *Saldanha* tegen de aanvallen der Miguelisten onder Bourmont wordt verdedigd.

1833. **Slag bij kaap S. Vincent;** de vloot van *Miguel* wordt vernietigd; *Lissabon* valt in de hand van *Pedro*, die zijne dochter *Maria* tot koningin doet uitroepen. Miguel handhaaft zich *in het grootste deel des Rijks.* Hij weigert *Don Carlos*, den Spaanschen pretendent, *uit zijn gebied te verwijderen.*

1834. **Viervoudig verbond** tusschen Engeland, Frankrijk, Spanje en Pedro. Een *Spaansch legerkorps* bedreigt *Miguel.*

Capitulatie van Evora. *Miguel* ziet af van *zijn rechten op de kroon* en begeeft zich naar *Duitschland.* Pedro wordt regent voor zijne dochter en draagt den naam van **Pedro IV.** Hij sterft nog in hetzelfde jaar.

Italië is door het *congres te Weenen* grootendeels *aan zijne vroegere vorsten* teruggeschonken. Ontevredenheid bij een vrij gering getal liberalen (*officieren, advocaten, studenten*), die de *éénheid van Italië* met den *constitutioneelen regeeringsvorm* wenschen en vooral in de *Oostenrijkers* gezworen vijanden zien.

Vele geheime genootschappen; de **Carbonari;** *rooverbenden.* De meerderheid van het volk is hier evenals elders geheel onverschillig voor de *liberale* en *revolutionnaire utopieën* en laat zich alleen bij sommige gelegenheden medeslepen.

Kerkelijke Staat. *Herstel der pauselijke regeering.*

1814. Pius VII keert naar *Rome* terug tot *vreugde zijner onderdanen*; zijn wijs en zacht bestuur; *hij herstelt de Orde der Jezuïeten* voor geheel de wereld door de bul „*Sollicitudo omnium*" (7 Aug. 1814); algemeene *amnestie*; herleving van godsdienst en wetenschap. *Pius VII* sterft in 1823.

Digitized by Google

1823—1829. **Leo XII** (*Hannibal de la Genga*). **Het groote jubilé** (1825).

1829—1830. **Pius VIII** (*Fr. Xav. Castiglione*); onlusten door de revolutiemannen in verschillende streken verwekt.

1815—1825. **Ferdinand I,** *koning der beide Siciliën.* Hij had reeds aldaar geregeerd onder den naam van *Ferdinand IV* (sedert 1759), en in 1805 *Napels* verloren, maar *Sicilië* behouden.

Ontevredenheid der Sicilianen, vooral *wegens het vertrek des konings* naar Napels en de *afschaffing der vroegere constitutie.* Zwak bestuur des konings; veel *Carbonari* en vroegere aanhangers van Murat. Talrijke misbruiken. Geheim verdrag met Oostenrijk.

1820. **Opstand der soldaten te Nola.** *Pepe, Morelli.* De koning, in de macht der opstandelingen, aanvaardt de *Spaansche constitutie van het jaar 1812.*

Opstand te Palermo. *Sicilië* wil zijn *onafhankelijkheid* herwinnen; een Napolitaansch leger herovert het eiland.

1821. **Congres te Laybach.** *Ferdinand I* begeeft zich in persoon daarheen; de groote mogendheden eischen de *afschaffing der constitutie*; weigering van het *parlement te Napels.*

Een *Oostenrijksch* leger onder Frimont rukt Napels binnen en maakt in *zeer korten tijd* en *zonder moeite* een einde aan den opstand. Lafheid der oproerlingen. *Ferdinand I* keert naar zijn rijk terug; de *constitutie* wordt *afgeschaft*; de schuldigen *met gestrengheid* bestraft.

1825—1830. **Ferdinand I,** koning der beide Siciliën.

1802—1821. **Victor Emanuel I,** koning van Sardinië.

Zijn welwillend maar zwak bestuur; afschaffing van de meeste Fransche inrichtingen; de straatweg over den *Simplon* vervalt. — Ook in Sardinië talrijke *Carbonari* en *republikeinen.*

1821. **Opstand der bezetting te Alessandria,** die de *Spaansche constitutie van 1812* uitroept; veel andere troepen sluiten zich bij de oproermakers aan.

Victor Emanuel doet *afstand* van den *troon* ten behoeve van zijn afwezigen broer *Karel Felix* en benoemt zijn neef, *Karel Albert van Savoye-Carignan*, die in betrekking staat met de Carbonari, tot regent.

Karel Albert *aanvaardt voorloopig de constitutie*, die echter door den koning Karel Felix wordt verworpen.

Digitized by Google

Een *Oostenrijksch* leger onder Bubna herstelt weldra de orde; de *oproerlingen* worden verslagen bij *Novara*.

1821—1831. **Karel Felix**, koning van Sardinië.

1815—1847. **Marie Louise**, *echtgenoote van Napoleon*, beheerscht Parma en Piacenza.

Toskane en Modena worden bestuurd door *aartshertogen* uit het Oostenrijksche Huis.

Overwicht van Oostenrijk in Italië. *Groote stoffelijke bloei* van het *Lombardo-Venetiaansch koninkrijk*. Ook dáár echter veel *Carbonari* en ontevredenen vooral bij de *hoogere klassen*.
Het Jozefisme wekt ontevredenheid bij de *geestelijken*. Streng *politie-toezicht*; verdachte personen worden gevangen gezet of verbannen. *Silvio Pellico*.

§ 3. DUITSCHLAND EN NEDERLAND.

(1815—1830.)

Geestdrift bij het Duitsche volk opgewekt door de verdrijving der Franschen. Tweevoudige wensch: herstel van het Duitsche Keizerrijk en invoering eener liberale constitutie. *Beide wenschen worden teleurgesteld door het Congres te Weenen*; vandaar veelal *ontevredenheid* vooral onder de *studenten der hoogescholen*, vermeerderd door *streng politie-toezicht* en door de *weigering* der voornaamste Duitsche staten om de *minste vrijzinnige hervorming* in te voeren.
Treurige toestand der *Katholieke Kerk*, die, sedert 1803 van bijna al hare rijke goederen beroofd, in vele deelen van Duitschland bloot staat aan de willekeur van *Protestantsche* of *Jozefistische* gouvernementen.

Groote invloed van den Oostenrijkschen minister Metternich, die, niettegenstaande den naijver van *Pruisen*, in de meeste aangelegenheden zijn zin weet door te drijven.

De Duitsche Bond. Het voorzitterschap berust bij den keizer van Oostenrijk. De *onderlinge naijver* der verschillende staten belet alle krachtige maatregelen. Enkele *kleinere staten* voeren een constitutie met volksvertegenwoordiging in, zooals Beieren, Wurtemberg, Saksen-Weimar, enz.

De „Burschenschaften” (*studentenvereenigingen*); weldra verdacht van revolutionnaire gevoelens.

Digitized by Google

1817. 18 Oct. Feest op den Wartburg. Demonstratie tegen het *reactionnaire bestuur.*

1818. **Congres van Aken.**

1819. Karl Ludwig Sand (*een student*) vermoordt den schrijver Kotzebue; hij wordt onthoofd.

Congres te Karlsbad; op *Metternich's* voorstel strenge maatregelen tegen de studenten en de drukpers.

1820. *„Wiener Schlussakte"*, bekrachtiging en bevestiging van den Duitschen Bond als een *onverbreekbare vereeniging der souvereine vorsten* en *vrije steden.*

Oostenrijk. *Uitputting* des lands tengevolge der langdurige oorlogen; *bureaukratisch* en *achterdochtig* bestuur van *Metternich*; ontevredenheid in Hongarije en in de Italiaansche provincies.

Toch heeft *Metternich* gedurende dit tijdvak *grooten invloed* op de *Europeesche politiek* en weet, niettegenstaande *herhaalde wrijving*, over het geheel de *goede verstandhouding*, vooral met *Pruisen* en *Rusland* te bewaren. *Op zijn voorstel* hebben de congressen van *Troppau*, *Laybach* en *Verona* plaats; onder zijne leiding is *Oostenrijk* de *krachtigste bestijder der Revolutie* in Italië en Duitschland; haat der liberalen tegen hem.

Pruisen. *Bureaukratisch bestuur*; de beloofde *constitutie* wordt niet ingevoerd. *Strenge maatregelen* tegen alle *vrijzinnige* schrijvers en professoren. *Arndt, Görres, Jahn.*

Begin van de moeilijkheden met de Katholieke Kerk; de *gemengde huwelijken.* Overigens herleving van handel en nijverheid; de romantische school.

1823. Invoering van *provinciale landdagen* met *zeer beperkte* bevoegdheid.

1815—1840. Willem I, koning der Nederlanden.

Moeilijkheid der vereeniging van Holland met België: *godsdienst*, *taal*, *volkskarakter*, *geschiedenis.* Toch waren die hinderpalen *niet onoverkomelijk* geweest, vooral daar *de vereeniging zoo groote voordeelen op stoffelijk gebied medebracht.* Stijfhoofdigheid van Willem I, vooroordeelen zijner ministers.

1815. Aug. **Nieuwe Grondwet**, bewerkt door een commissie van 24 leden (*12 Hollanders*, *12 Belgen*). Twee Kamers: de *eerste* (40—60 *leden*), *benoemd* door den *koning*, de tweede (*110 leden*, 55 uit *Holland*, 55 uit *België*),

Digitized by Google

gekozen door de *Provinciale Staten*; de koning heeft een inkomen van *f* 2.400.000; hij *behoeft niet tot de Hervormde kerk te behooren*; gelijke vrijheid en bescherming voor *alle godsdiensten*; gewone begrooting om de 10 jaren, de buitengewone ieder jaar vastgesteld; de ministers verantwoordelijk *aan den koning*. De *staatsschuld* verdeeld in *levende* (1/3) en *doode* schuld (2/3). Het *amortisatie-syndicaat*. Vrijheid van drukpers.

De Grondwet wordt *in Noord-Nederland* aangenomen door eene vergadering der Staten-Generaal in dubbel aantal. Voor het *Zuiden* wordt (evenals in het *vorige jaar* voor het *Noorden*) eene vergadering van (*1603, één op 2000*) notabelen bijeenroepen.

Bezwaren der Belgen tegen de Grondwet; *vrees der Katholieken* ten opzichte van *godsdienst en onderwijs* (die vrees bleek *niet ongegrond*).

1815. Aug. **Stemming der Notabelen.** *796 tegen, 527 vóór*; de overigen hadden *niet* gestemd. De koning verklaart desniettemin de Grondwet voor aangenomen en wordt kort daarop te *Brussel* gehuldigd.

„*Jugement doctrinal*" der Belgische bisschoppen, die verklaren, dat een Katholiek *den eed op de geheele Grondwet* niet kan afleggen; *de Paus keurt hunne houding goed*; onderhandelingen met Rome; de eed *met voorbehoud*. Onverstandige houding der regeering, die niet schroomt de Belgen, *voornamelijk de Katholieken*, nutteloos te stooten.

1816. Huwelijk van den *prins van Oranje* met *Anna Paulowna*, jongste *zuster* van keizer *Alexander I*. *Gebeden* naar aanleiding van dat huwelijk *door de regeering voorgeschreven*. Vrijmoedigheid van *Mgr. de Broglie*, bisschop van Gent; hij *raadpleegt den Paus* daaromtrent.

1817. Geboorte van Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk (later **koning Willem III**).

Veroordeeling van den *bisschop van Gent* wegens het „*jugement doctrinal*" en wegens zijn briefwisseling met een „buitenlandsche mogendheid" (*den Paus*). Hij vlucht; *zijn vonnis aangeplakt aan den schandpaal*. Veroordeeling van den *abbé De Foere*.

Herhaalde inbreuk op de *vrijheid van drukpers*.

Inmenging der regeering in zaken den *godsdienst* betreffende. Het „*placet*". Onbillijke eisch eener *Protestantsche* regeering om in *kerkelijke zaken* alle voorrechten eener *Katholieke* regeering te verkrijgen. Het onderwijs in België wordt in *antikatholieken* geest geregeld. Brief der *Belgische bisschoppen* aan den koning.

Digitized by Google

Voornaamste ministers van Willem I: *v. Nagell van Ampsen*, *Gijsb. Karel van Hogendorp*, *v. Maanen* (justitie), *Roëll*, *Appelius*, Falck. *Zelfstandig* en *eigenzinnig* karakter des konings; hij wil *zelf* regeeren.

1816. *Lord Exmouth* en *Th. F. v. Capellen* bombardeeren *Algiers* en bevrijden *1000 slaven*. **Nederland herkrijgt zijn kolonies.** Afschaffing van den slavenhandel.

Groote openbare werken onder de regeering van Willem I ondernomen: het *Nieuwe Diep*, het *Noord-Holl. kanaal*, het Zederik-kanaal, het kanaal van Voorne, de *Zuid-Willemsvaart*, de Dedemsvaart, ook verschillende kanalen in *Vlaanderen* en *Henegouwen*. Fabrieken o. a. te *Seraing*. Het *metrieke stelsel* wordt ingevoerd, maar met behoud der *Hollandsche namen*; de *nationale bank* te Amsterdam gesticht.

1824. Oprichting der **Nederlandsche Handelmaatschappij**; de koning neemt zelf voor *4 millioen* daaraan deel en *waarborgt een rente van* $4^1/_2$ %.

Uitbreiding onzer bezittingen in de Oost. Gelukkige oorlogen op *Sumatra* (Palembang), *Celebes* en de *Molukken*.

1826—1830. Oorlog met *Diepo-Negoro* in Djokjokarta. De opstand bedwongen; *Diepo-Negoro* gevangen genomen. *De Kock*, *van Geen*.

1824. *Verdrag met Engeland*, dat ons zijne bezittingen op *Sumatra* en *Billiton* afstaat in ruil tegen *Malakka*.

1830. **J. v. d. Bosch** *gouverneur-generaal* van Nederlandsch Oost-Indië; het cultuurstelsel; *zware last voor de inlandsche bevolking;* groote baten voor Nederland.

Nieuwe moeilijkheden met de Belgen. *Twee partijen* aldaar: de *clericalen* en de *liberalen*, die elkander *aanvankelijk hevig bestrijden*; het Hollandsche gouvernement verdrukt in het begin voornamelijk de *clericalen*, later ook de *liberalen* en bewerkt daardoor de vereeniging der beide partijen.

1825. *Tirannieke maatregelen* tegen het *Katholieke onderwijs*; de seminaries gesloten; het *Collegium Philosophicum* te Leuven; verbod om in het buitenland te studeeren. Protest der bisschoppen.

Herhaalde persprocessen (eigenlijk *in strijd met de grondwet*, maar volgens een *buitengewone wet* van 1815, *aangevuld 1818 en 1830*). *Van der Straeten*; schorsing van zeven advocaten door v. Maanen; *de Potter*, *Tielemans*.

Digitized by Google

1821. Ongunstige financieele toestand; *nieuwe belastingen*, die vooral in *Zuid-Nederland* gehaat zijn: vooral *op het geslacht en gemaal. Hevige tooneelen* in de vergaderingen der *Staten-Generaal.* Voornaamste sprekers: *van Hogendorp, Kemper, de Gerlache, Dotrenge, Reyphins, Surlet de Chokier, de Stassart.*

1819. Besluit omtrent de *Hollandsche taal* in de *Vlaamsche provincies.*

Nieuwe grieven der Belgen: *bevoordeeling van Noord-Nederland* bij benoemingen van *ambtenaren* en *officieren*; het *Zuiden* moet de *zware schulden* van het *Noorden* mede dragen; het zendt, hoewel de bevolking *veel talrijker* is, slechts *evenveel afgevaardigden* als het Noorden; men verlangt de *verantwoordelijkheid der ministers* en bekendheid met den financieelen toestand; grieven tegen het *amortisatie-syndicaat.*

1827. Concordaat met Paus Leo XII; 2 *Bisdommen* in het N.: *Amsterdam* en *'s Hertogenbosch*; de *verplichting* om de lessen van het *Collegium Philosophicum* bij te wonen wordt *opgeheven.*

Kwade trouw der regeering, die het Concordaat (hoewel door den *Paus* en den *koning* onderteekend) *weigert uit te voeren.* Geheime plannen om eene scheuring te bewerken.

1828. **Unie tusschen de liberalen en clericalen** in België tegen de regeering.

1829. Willem I geeft op sommige punten toe. Reis des konings door de Zuidelijke Nederlanden. *„La conduite infâme".*

1830. Nieuwe wet op de pers *„tegen de buitensporige schrijvers."*

De regeering begunstigt verschillende *antikatholieke dagbladen* o. a. *„le National". Libry Bagnano.*

Groote verbittering in geheel Zuid-Nederland.

§ 4. RUSLAND, TURKIJE, GRIEKENLAND.

(1815—1830.)

1801—1825. Alexander I, keizer van Rusland.

Groote voordeelen door Rusland gedurende de oorlogen van het tijdperk der Fransche Revolutie verkregen: *Finland, Bessarabië*, bijna geheel het *hertogdom Warschau.* Financieele uitputting des lands. Edelmoedig maar eenigszins *overspannen* karakter van *Alexander I.* Hij vooral belet de vermindering van het Fransche grondgebied. *Mevrouw v. Krüdener* zet hem aan tot het sluiten van het *Heilig Verbond.*

Digitized by Google

1815. De Jezuïeten uit Petersburg verdreven. Zij worden uit Rusland verjaagd (1820). De nieuwe generaal vestigt zich te Rome.

In de eerste jaren na het Congres van Weenen is Alexander *liberaal* gezind. Hij herstelt het *koninkrijk Polen* (dat echter *alleen het Russisch gedeelte* van het hertogdom *Warschau* bevat) onder een *constitutionneel bestuur*; twee kamers; een *Poolsch leger*. Ook in *Rusland* zelf worden eenige hervormingen ingevoerd.

Verschillende samenzweringen wijzigen de *liberale* denkbeelden des keizers. Hij steunt *Metternich* in de bestrijding der Revolutie in *Spanje*, *Italië* en *Duitschland*.

1824. Rusland bezet de Westelijke kust van Noord-Amerika (*Alaska*).

1825. Reis des keizers door zijn ontzaglijk rijk. Hij sterft kinderloos te *Taganrog* (*1 Dec.*).

Constantijn, *oudste broêr des keizers en stadhouder van Polen*, had reeds eenige jaren te voren bij een geheime akte *afstand gedaan van zijn rechten*; edelmoedigheid van zijn jongsten broêr *Nikolaas,* die toch zijn broêr doet uitroepen als keizer. Constantijn blijft bij zijn vroeger besluit. **Nikolaas** aanvaardt de kroon.

Samenzwering der Decabristen: *Trubetzkoi*, *Pestel* e. a.; hunne plannen; een paar regimenten weigeren den eed van trouw aan keizer *Nikolaas* te zweren en roepen *Constantijn* en *„de Constitutie"* uit. Generaal *Miloradowitsch* gedood. Krachtdadig optreden van den keizer. De opstand zonder moeite bedwongen.

1825—1855. Nikolaas I, keizer van Rusland.

Zijn *krachtig, despotisch bestuur*; verdrukking der *Katholieken* en der *Polen*. In zijn *buitenlandsche politiek* hervat hij de plannen van Peter den Grooten en verbreekt weldra de verstandhouding met de Westersche mogendheden; in het *binnenland* zoekt hij alles te *„russificeeren"*, maar hij is toch genoodzaakt veel buitenlanders (b.v. *Diebitsch*, *Cancrin*, *Nesselrode*) in hooge ambten te plaatsen. Centralisatie van het bestuur; oneerlijkheid der ambtenaren. De *„derde afdeeling"*.

1826—1828. **Oorlog met Perzië.** Abbas Mirza, de Perzische troonopvolger valt in *Russisch Kaukazië*; Paskewitsch verslaat de Perzen herhaaldelijk en neemt de vesting *Eriwan*.

Vrede van Turkmantschai. Rusland verkrijgt een aanmerkelijk deel van *Armenië* en grooten invloed in Perzië.

Digitized by Google

1789—1807. **Selim III,** Sultan van Turkije.

Groote vermindering der Turksche macht; nadeelige oorlogen met *Rusland*; de Sultan beproeft *hervormingen in te voeren* en vooral de Janitscharen op Europeesche wijze te organiseeren; hij wordt door een opstand zijner soldaten van den troon beroofd en weldra *gedood*. Zijn opvolger, *Mustapha II* (1807—1808), wordt na één jaar vermoord.

1808—1839. Mahmud II tracht eveneens, maar *met meer voorzichtigheid* hervormingen in te voeren.

Treurige toestand van een groot deel der christelijke bevolking van het Turksche Rijk, *de „Rajah's"*; zij zijn overgeleverd aan de willekeur en de afpersingen der *Pascha's*; in sommige streken b.v. in *Morea* hebben zij gedeeltelijk *een eigen bestuur* onder hunne stamhoofden, maar blijven steeds in barbaarschheid; voortdurende veten; *moord en bloedwraak*; talrijke *rooverbenden*.

De Grieksche eilanden zijn door handel en scheepvaart rijk en bloeiend.

De bevolking van Griekenland bestaat voor het grootste gedeelte uit een mengsel van *Albaneezen* en *Slavische stammen*; slechts *weinig echte afstammelingen der oude Grieken* Hun geestelijk hoofd is de *Patriarch van Constantinopel*.

De *Fanarioten*; hun pogingen om beschaving en wetenschap onder de Grieken te doen herleven: *Maurokordatos*, *Ipsilanti*, *Rhigas*, *Korais*. Grieksche studenten aan Westersche hoogescholen.

Indruk door de *Fransche Revolutie* en *Napoleon's tocht naar Egypte* in Griekenland teweeggebracht.

De *Republiek der Jonische eilanden*.

Opstand der *Serviërs* (1805).

De *„Hetaeria"*, een geheim genootschap, opgericht door *Rhigas*.

1812. Stichting van het genootschap der *„Philomuzen"*. Capo d'Istrias, gunsteling van keizer *Alexander*. Het *Congres te Weenen* blijft doof voor de Grieken.

1814. De *Φιλικοί*; gesticht te *Odessa*; hun streven verborgen onder den schijn van bevordering van kunst en wetenschap; het genootschap verplaatst zijn hoofdzetel naar *Constantinopel* en verspreidt zich over het geheele Grieksche deel van Turkije. *Alexander Ipsilanti*, Russisch officier en gunsteling van keizer Alexander, wordt *„Algemeen Ephoor"* (president).

1820—1822. Gevaarlijke opstand van Ali, pascha van Janina, tegen den Sultan; een aanzienlijk deel deel der Turksche legermacht wordt daardoor bezig gehouden.

Digitized by Google

1821. **Alexander Ipsilanti** begint den opstand te *Jassy* in *Moldavië*. Hij wordt door de Turken verslagen en vlucht op *Oostenrijksch gebied*, waar hij wordt gevangen gezet te *Munkasz*. Hij sterft te Weenen (1828).

Opstand in Morea. De Metropolitaan *Germanos* te Patras. *Petro Mauromichalis* met de *Mainotten*. *Kolokotronis*. Verschrikkelijke wreedheden tegen de Turken gepleegd. Bijna geheel Morea in de macht der opstandelingen. Ook in Livadië, Epirus en Macedonië begint de opstand; de eilanden sluiten zich daarbij aan. *Kanaris*, *Miaulis*.

21 April. Verschrikkelijke slachting onder de Grieken te Constantinopel. De Patriarch *Gregorius* en 3 bisschoppen met talrijke andere Grieken worden vermoord. Hevige twisten der Grieken onderling: de *Klephten* en de *Primaten*. *Demetrios Ipsilanti*; *Alexander Maurokordatos*; *Odysseus*, *Marko Botzaris*. Verschrikkelijke wreedheden der Turken op het eiland *Chios*. Heldendaden van *Kanaris*, die verschillende Turksche schepen in brand steekt. De Turksche vloot wijkt naar den *Hellespont* terug.

Tripolitza ingenomen, de Turken geheel uit *Morea* verdreven. *Athene* valt in de macht der Grieken.

1805—1849. **Mehemed Ali,** *pascha van Egypte.*

Zijn groote *bekwaamheden* gepaard met *gewetenlooze wreedheid*. Hij weet zich tot pascha, ja tot onbeperkten meester van Egypte te maken en vernietigt de macht der *Mamelukken*, die hem in zijne plannen hadden bijgestaan. Zijn *despotisch bestuur*; hij zorgt voor *orde* en *veiligheid*; de *opbrengst* des lands wordt aanmerkelijk *vermeerderd*; met behulp van *Fransche officieren* reorganiseert hij zijn *leger* volgens *Westersche* manier; zijn talrijke en goed uitgeruste *vloot*. Zijn voorliefde voor Frankrijk.

1824. De *Sultan* weet hem over te halen zijn leger en vloot naar *Griekenland* te zenden en staat hem daarvoor *Kandia* en *Cyprus* af. Kandia wordt door de Egyptische troepen veroverd en verwoest.

1825. Ibrahim Pascha, *zoon van Mehemed Ali*, landt in *Morea* en bemachtigt het grootste deel van het schiereiland. *Reschid Pascha* slaat het beleg voor Missolunghi; ook Ibrahim Pascha neemt daaraan deel. Heldhaftige tegenstand der Grieken. *Lord Byron*.

1826. 22 April. *Laatste uitval* der bezetting van Missolunghi; de puinhoopen der stad vallen in de macht der Turken. *Athene* wordt door *Reschid Pascha* ingenomen.

Digitized by Google

Ongunstige houding der groote mogendheden tegenover de Grieken. *Metternich* weet zelfs *keizer Alexander* tegen hem in te nemen; hunne afgezanten worden niet ontvangen door het *Congres van Verona.* Groote en algemeene geestdrift in Europa voor de zaak der Grieken. *Aanzienlijke sommen* worden bijeengebracht. *De Philhellenen. Prins* (later koning) *Lodewijk van Beieren*; lord Byron, Cochrane. *Voortdurende onderhandelingen* tusschen de verschillende mogendheden, die wel min of meer aan den drang der *publieke opinie* moeten toegeven, maar vooral een *oorlog in het Oosten* wenschen te *voorkomen.* Hunne voorstellen ten opzichte der Grieksche kwestie worden door den Sultan afgewezen. *Engeland* erkent de *Grieken* als *oorlogvoerende partij* (1823). *Canning* een vriend der Grieken.

Groote invloed der troonsbeklimming van keizer *Nikolaas* op den loop der gebeurtenissen in Griekenland. Zijn onderhandelingen met *Engeland*; het Petersburger protokol (1826).

Hij eischt van Turkije de getrouwe en stipte uitvoering van den *vrede van Bukarest.*

Hervormingen in het Turksche krijgswezen. *Opstand der Janitscharen.* Zij worden na een moorddadig gevecht overweldigd; het geheele korps der Janitscharen wordt vernietigd. Tengevolge daarvan oogenblikkelijke onmacht der Porte, die gedwongen wordt het verdrag van *Akjerman* aan te nemen en aan de Russische eischen te voldoen.

Engeland overhandigt den Sultan het *Petersburger protokol.* De Sultan weigert beslist zich daarnaar te schikken (1827).

1827. Verdrag van Londen tusschen Rusland, Frankrijk en Engeland. Eene vloot *der drie mogendheden* aan de kusten van Griekenland. *Oostenrijk* poogt te bemiddelen.

20 Oct. Slag van Navarino;

de *Turksch-Egyptische* vloot wordt vernietigd door die der bondgenooten; *Codrington*, *de Rigny*, *v. Heijden.* Diepe indruk in geheel Europa teweeggebracht; ontevredenheid te Weenen en te Londen; rechtmatige verbolgenheid des *Sultans*, vooral tegen *Rusland.*

1828—1829. Russisch-Turksche oorlog.

Een Russisch leger onder *Wittgenstein* bezet de *Donau-vorstendommen* en trekt over den *Donau.* Na een langdurig beleg wordt Varna veroverd, maar het beleg van Silistria en Schumla moet worden opgebroken. Groote verliezen der Russen door gebrek en ziekten. *Paskewitsch* bemachtigt *Kars* en *Achalzik.*

Digitized by Google

Pogingen van *Metternich* om den vrede te bewerken door *Rusland* afgewezen.

1829. **Diebitsch** opperbevelhebber van het *Russische* leger. Hij bemachtigt *Silistria*, verslaat de Turken bij *Kuletscha* en trekt over den Balkan. *Halil Pascha* geeft Adrianopol over. *Paskewitsch* bemachtigt *Erzerum*.

14 Sept. Vrede van Adrianopel.

Rusland verkrijgt de *Donau-delta* benevens eenige vestingen in Trans-Kaukazië en Armenië; vrije vaart op de Turksche wateren. De Sultan zal omtrent Griekenland de besluiten der conferentie van Londen (*Frankrijk*, *Engeland* en *Rusland*) aannemen.

1828. *Ibrahim Pascha* wordt genoodzaakt *Morea* te ontruimen. De *Franschen* onder *Maison* bezetten de voornaamste vestingen.

Voortdurende *onlusten* en *burgertwisten* in Griekenland, vermeerderd door de kuiperijen der groote mogendheden. *Petro Mauromichalis* op bevel van den president *Capo d'Istrias* gevangen genomen. *Miaulis* steekt een groot deel der Grieksche vloot in brand. De mogendheden bieden de kroon van Griekenland aan *Leopold van Saksen-Koburg* aan, die ze afwijst.

1831. *Capo d'Istrias* wordt vermoord door *Constantijn en Georgios Mauromichalis*. Nieuwe burgertwisten. De mogendheden doen prins Otto van Beieren tot *koning van Griekenland* verkiezen en bepalen de grenzen van het koninkrijk.

1832—1862. **Otto I**, koning van Griekenland.

§ 5. ENGELAND.

(1815—1830).

1820—1830. George IV, koning van Engeland;

sedert 1811 regent in plaats van zijn vader.

Groote politieke voordeelen voor Engeland verkregen door den moedigen strijd tegen de Fransche Revolutie en Napoleon: aanmerkelijke *uitbreiding van het koloniaal gebied* (o. a. Kaap de goede Hoop, Ceylon); *vernietiging der handels- en oorlogsvloot* van bijna alle Europeesche mogendheden en dus voor Engeland onbeperkte heerschappij op zee. Daar-

Digitized by Google

tegenover: groote *vermeerdering der openbare schuld*; het vaste land van Europa heeft tengevolge van het *blocus continental* zijne *industrie ontwikkeld* en is ook ten gevolge der *verarming* minder in staat Engelsche produkten te koopen.

1815. Groote financieele en industrieele crisis. Ook de *landbouw* lijdt zeer ten gevolge van *den grooten invoer van Russisch graan*. Een *„korenwet"* belemmert dien invoer en doet de *broodprijzen* aanmerkelijk *rijzen*; groote ontevredenheid en herhaalde onlusten en opstanden onder de werklieden der fabrieken.

De *tory's* sedert langen tijd aan het roer. *Castlereagh* en *Wellington* sluiten zich in hoofdzaak aan bij de strevingen van het *Heilig Verbond* en beletten in het *binnenland* de meeste hervormingen.

Hevige agitatie in Engeland tegen de bestaande misbruiken. De *hervormings-partij*. *Burdett, Cochrane Brougham; William Cobbet.*

Groote schrijvers, allen min of meer in vrijzinnigen geest: *Southey*, *Coleridge*, *Wordsworth*, *Walter Scott*, **Byron** (1788—1824).

1820. Samenzwering van *Tistlewood*; strenge maatregelen der regeering. Dood van *George III*. De *prinsregent* aanvaardt de kroon. Zijn *zedeloos leven* en zijn afkeer van zijne echtgenoote *Caroline van Brunswijk*. Zijn proces tegen zijne echtgenoote. *Brougham*. Algemeene verontwaardiging.

1822. **Canning** komt wederom in het ministerie; omkeer in de Engelsche politiek. Engeland erkent de *onafhankelijkheid* der Spaansche kolonies in Zuid-Amerika en van Braziliё en toont meer *welwillendheid* jegens de Grieken. Verzachting van het *protectionisme* in Engeland. De *acte van navigatie* wordt gewijzigd; veel *inkomende rechten* verminderd. Het *„schaalrecht"* op het koren doet de broodprijzen ten minste eenigszins dalen (1823).

Verouderd verkiezings-systeem in Engeland. De *„rotten boroughs"*. Een voorstel tot hervorming wordt verworpen.

Treurige toestand der Katholieken in geheel het Britsche Rijk, maar vooral in Ierland. De *Test-eed* sluit hen uit van het *Parlement* en van *alle staatsposten*. Verschrikkelijke *armoede* der *Iersche Katholieken*, die van het grootste gedeelte hunner eigendommen beroofd, de *pachters* geworden waren der *Engelsche lords*, die meestal hun inkomsten *buiten Ierland* verteerden. Daarbij moeten de *Katholieke Ieren* nog *„de tienden"* betalen ten behoeve der *Anglikaansche kerk*. Opzettelijke be-

Digitized by Google

nadeeling van den Ierschen handel en de Iersche nijverheid door Engeland. De *vereeniging* (Unie) van het *Iersche Parlement* met het *Engelsche*, „de Unie" (1800), had dien ongelukkigen toestand nog verergerd.

Herhaalde opstanden en samenzweringen in Ierland. De White-boys; daartegen de *Orangisten*, waartoe vele leden der hoogste Engelsche aristocratie behooren.

1775—1847. Daniel O-Connel, „*the great Agitator*".

Zijn *schitterende welsprekendheid*; zijn *edel karakter*; hij blijft altijd *binnen de perken der wet.*

1823. Hij sticht de „*Catholic Association*". Reusachtige meetings.

Het voorstel tot afschaffing van de „*test-act*" door het Hoogerhuis *verworpen.*

1827. *Dood van Canning. Wellington* en *Peel* vormen een „*reactionnair*" kabinet.

1828. **Verkiezing van O-Connel** tot afgevaardigde voor het graafschap *Clare.* Hevige opgewondenheid in Ierland; vrees voor een algemeenen opstand. De **„emancipatie-bill"**, door *Peel* in het *Lager Huis* ingediend, wordt aangenomen.

1829. *Wellington* doet de wet aannemen in het *Hooger Huis*, niettegenstaande den *verbitterden tegenstand der tory's.* Ook de *koning* geeft na *veel aarzeling* zijne goedkeuring aan de wet. *Groote vreugde in Ierland.*

Groote uitvindingen op industrieel gebied.

1812. **Eerste stoomboot op de Clyde.**

1825. **De eerste spoorweg geopend** van *Liverpool* naar *Manchester.* **George Stevenson**, *uitvinder der locomotief.* Begin van de invoering der *gasverlichting. De veiligheidslamp van Davy.*

Tweede Hoofdstuk.

De Juli-monarchie (1830—1848).

De Juli-omwenteling, die in **Frankrijk** de wettige dynastie der Bourbons van den troon verdreef en het politieke overwicht der liberale Bourgeoisie bevestigde, vindt weldra luiden weerklank in vele landen van Europa.

Digitized by Google

De daaruit ontstane onlusten worden echter op de meeste plaatsen gemakkelijk bedwongen; slechts in twee landen, *België* en *Polen*, slaat het oproer tot een revolutie over. Terwijl de *Polen*, door Europa in den steek gelaten, na een heldhaftigen maar vruchteloozen tegenstand voor de Russische overmacht moeten bukken, herwint *België*, door de welwillende hulp van Frankrijk en Engeland, zijn *nationale zelfstandigheid* en bereikt onder een zeer vrijzinnige constitutie weldra een hoogen trap van bloei.

Het **heilig Verbond**, dat van 1815—1830 de groote mogendheden, althans die van het vaste land, had vereenigd, is door de Juli-omwenteling onherstelbaar verbroken. Gedurende bijna den geheelen duur der Juli-monarchie staan de twee liberale mogendheden (*Frankrijk* en *Engeland* tegenover de drie conservatieve staten van Middel- en Oost-Europa en ondersteunen binnen zekere grenzen ook in het buitenland de revolutionnaire of liberale beweging, zonder nochtans den Europeeschen vrede te willen verstoren.

Dank zij die *vredelievende gezindheid* blijft Europa, niettegenstaande herhaalde *kleinere botsingen*, voor groote internationale oorlogen bewaard; *nijverheid* en *handel* maken groote vorderingen, ook ten gevolge der meer en meer algemeene toepassing van stoomkracht en electriciteit.

§ 1. FRANKRIJK GEDURENDE DE REGEERING VAN LOUIS PHILIPPE.

1830—1848. Louis Philippe, koning der Franschen [1]).

Hij is de zoon van **Philippe Égalité;** hij dient in de nationale garde onder *Lafaytte*, in het leger onder *Dumouriez;* met dezen neemt hij de vlucht na den slag van Neerwinden.

Zijn huwelijk met Marie Amélie, dochter van Ferdinand IV van Sicilië (1809); zijn onberispelijk familie-leven; 5 zoons (duc *d'Orléans*, duc *de Nemours*, prince *de Joinville*, duc *d'Aumale*, duc *de Montpensier*), 3 dochters.

Zijn liberale denkbeelden; tijdens de Restauratie voert hij een stille oppositie tegen de Bourbons; zijn streven naar populariteit. Hij geldt als het model van een constitutioneelen vorst. Zijn schraapzucht en overdreven zuinigheid.

Moeilijke toestand waaronder hij het bestuur aanvaardt. Zijne vijanden in het *binnenland*: legitimisten,

Digitized by Google

Bonapartisten, republikeinen. Zijne vrienden: de liberalen.

In het begin is het gouvernement zeer zwak tegenover de revolutiemannen en moet zelfs de *oproerige bewegingen in het buitenland* eenigszins ondersteunen, zeer tegen den zin des konings. Door zijn behendige politiek en de gelukkige bestrijding der revolutie en anarchie in Frank-

---

[1])

Geslachtslijst der familie Orléans.

- **Lodewijk XIII**, koning van Frankrijk.
  - **Lodewijk XIV**, koning v. Frankrijk.
  - **Philippe**, hertog van Orleans.
    - **Philippe** (de regent).
      - **Louis Philippe** (hertog van Orleans).
        - **Louis Philippe** (hertog van Orleans).
          - **Louis Philippe Égalité** (hertog van Orleans).
            - **Louis Philippe** (hertog van Orleans) (1773—1850), als koning der Franschen **Louis Philippe I** 1830—1848. × **Marie Amélie van Sicilië.**
              - **Ferdinand**, duc d'Orléans † 1842. × Hélène van Mecklenburg.
                - **Louis Philippe**, comte de Paris † 1894.
                  - **Louis Philippe Robert**, duc d'Orléans (thans de pretendent der royalisten).
                - **Robert**, duc de Chartres.
              - **Louise**, × *Leopold I*, kon. v. België.
              - **Marie.**
              - **Louis Charles**, duc de Nemours.
              - **Clémentine.**
              - **François**, prince de Joinville.
              - **Henri**, duc d'Amale.
              - **Antoine**, duc de Montpensier. × *Louise v. Spanje.*

Digitized by Google

rijk weet Louis Philippe langzamerhand de achting der verschillende hoven te verwerven. Het „*juste milieu*". Louis Philippe poogt veelal *zelf* te regeeren, althans bedektelijk, en den eenen zijner ministers door den anderen te dwarsboomen. Vandaar *voortdurende wisseling van ministerie*, vooral in den *eersten tijd* zijner regeering.

Sedert 1830 bestaat er veelal een samengaan van Frankrijk met Engeland, de twee „*liberale*" staten tegen de drie andere groote mogendheden, die min of meer onder den invloed van *Metternich* een zeer *conservatieve politiek* volgen en *geen constitutie* wenschen in te voeren. Dit samengaan met Engeland wordt echter meer dan éèns gestoord en **definitief verbroken in 1846** tengevolge der *Spaansche huwelijken.*

Engeland erkent terstond de troonsbeklimming van *Louis Philippe*; *langzamerhand* volgen de andere mogendheden; Rusland zeer schoorvoetend, Spanje alleen na een bedreiging met oorlog.

Herhaalde onlusten in het begin der regeering van Louis Philippe. De laatste ministers van Karel X *in staat van beschuldiging* gesteld en *opgesloten* te Vincennes. Zwakheid van het gouvernement tegen de oproerlingen. Herziening der „charte" in liberalen geest.

Laffitte kan als minister de onlusten niet beteugelen; *Lafayette* keert zich tegen den koning; herhaalde oproeren te *Parijs* en in andere steden. Ontslag van Laffitte.

1831. **Casimir Périer** minister; hij beteugelt de opstanden te *Lyon* (1832), *Grenoble* en elders.

Louis Philippe weigert de kroon van België, zijn tweeden zoon, den *duc de Nemours*, aangeboden; Leopold v. Saksen-Koburg huwt Louise, de oudste dochter des konings. Een Fransch leger in België. *Talleyrand* te Londen.

1832. Maarschalk Gérard neemt de citadel van *Antwerpen* in.

Louis Philippe *komt niet tusschen beiden* in den **opstand der Polen**; ook in **Italië** verhindert hij het herstel der orde door de Oostenrijkers niet; alleen om de publieke opinie te bevredigen laat hij in dat jaar (1832) **Ancona** bezetten.

In **Spanje** en **Portugal** ondersteunt hij in vereeniging met Engeland de *liberale partij*.

Poging der hertogin van Berry om te *Marseille* en in de *Vendée* een legitimistischen opstand te bewerken; zij wordt gevangen genomen, maar na het bekend worden van

Digitized by Google

haar huwelijk met den graaf Lucchese-Palli wordt zij ontslagen uit haar gevangenis te *Blaye.*

De **Cholera** in Frankrijk; paniek onder de bevolking.

Dood van Casimir Périer (Mei 1832).

1832. 5 en 6 Jan. Nieuwe en bloedige opstand te Parijs bij gelegenheid der begrafenis van generaal Lamarque. Krachtige maatregelen der regeering.

22 Juli. Dood van den **hertog van Reichstadt** te *Schönbrunn.*

Lodewijk Napoleon, derde zoon van Lodewijk, *den vroegeren koning van Holland*, wordt thans de pretendent der Bonapartisten. Hij verblijft meestal te *Arenenberg* in Zwitserland bij zijne moeder *Hortense.*

Ministerie Soult, waarin ook Thiers, de Broglie en Guizot zitting nemen („Casimir Périer en trois personnes").

Geheime genootschappen en voortdurende samenzweringen van *republikeinen*, *socialisten*, *anarchisten.* Fourier, Saint-Simon, Blanqui, Barbès. De *Société des Amis du peuple;* de *Société des droits de l'homme.* Optreden der Katholieke partij: *Montalembert*, *Lacordaire*, de Lamennais.

De strijd om de vrijheid van onderwijs.

1834. Nieuwe opstanden te *Lyon* en *Parijs.* Strenge wetten op politieke *spotprenten*, op *vereenigingen*, op de *dagbladen* enz.

Herhaalde veranderingen in het ministerie. De koning slaagt er in het *driemanschap* Thiers, Guizot, de Broglie te verdeelen.

1835. Moordaanslag op den koning door **Fieschi,** *Morey* en *Pépin.* Helsche machine. De koning blijft ongedeerd. Later nog meer aanslagen: *Meunier, Alibaud*, *Darmès*, *Lecomte*, *Joseph Henri.*

1836. Aanslag van **Lodewijk Napoleon** te Straatsburg. *Persigny, Vaudrey.* Hij wordt gevangen genomen; Louis Philippe laat hem naar *Amerika* vervoeren. Zijne medeplichtigen worden vrij gesproken.

1837. Huwelijk van 's konings oudsten zoon, den hertog van Orleans, met prinses Hélène van Mecklenburg.

Voortdurende oorlogen in Algiers. Langzamerhand wordt een aanzienlijk grondgebied veroverd. **Abd el-Kader** voornaamste tegenstander der Franschen. Vruchtelooze expeditie tegen *Constantine* (1836).

Digitized by Google

1837. Verdrag van Tafna met Abd el-Kader; Constantine wordt door generaal *Valée* stormenderhand ingenomen.

Lodewijk Napoleon keert uit Amerika naar *Zwitserland* terug; het Fransche gouvernement eischt zijne verwijdering; de kantons *weigeren*; Napoleon vertrekt *vrijwillig* (1838).

1838. Ontruiming van Ancona door de Fransche troepen. Dood van *Talleyrand.* Voortdurende kuiperijen onder de Fransche staatslieden, die elkander de ministerieele portefeuilles betwisten. In de kamer *5 partijen:* het rechter-centrum (*Dupin, Guizot*), het linker-centrum (*Thiers, Odilon Barrot*); de rechterzijde of legitimisten (*Berryer* „de grootste redenaar sedert Mirabeau"); de *linkerzijde,* verdeeld in republikeinen (*Dupont, Arago*) en radicalen (*Garnier-Pagès,* later *Ledru-Rollin*).

Voortdurende aanvragen des konings om uitkeeringen ten behoeve zijner kinderen.

1839. Val van het ministerie Molé, dat sedert 1836 het land had bestuurd.

1840. Na een ministerie Soult, dat nog niet één jaar duurde, wordt Thiers chef van het ministerie (1 Maart).

De **Oostersche kwestie.** Mehemed Ali wordt gesteund door Frankrijk. Krijgszuchtige stemming in Frankrijk. Gevaar voor een algemeenen Europeeschen oorlog. Louis Philippe *wil geen oorlog voeren*; hij gebruikt die stemming alleen om de *begrooting van oorlog* te vermeerderen en de *versterking van Parijs* (niet alleen tegen den buiten- maar ook tegen den binnenlandschen vijand) te doen aannemen.

Thiers treedt af (*29 Oct.*); daarna komen wederom Soult en Guizot in het ministerie, die de zaak in der minne schikken. De Entente cordiale hersteld. Thiers in de oppositie.

Het lijk van Napoleon I wordt van St. Helena naar Parijs overgevoerd (*la belle Poule*) en in het Hôtel des Invalides begraven. Nieuwe aanslag van **Lodewijk Napoleon** te Boulogne. Hij wordt gevangen genomen en veroordeeld tot levenslange gevangenschap op het kasteel te **Ham.**

1842. Dood van den hertog van Orleans, den oudsten zoon des konings.

Digitized by Google

Naijver tusschen Frankrijk en Engeland op zee en in de kolonies. De Franschen bezetten eenige eilanden in de Stille Zuidzee, o. a. *Tahiti.*

Groote stoffelijke bloei van Frankrijk onder de regeering van Louis Philippe. De spoorwegen.

Schandelijke corruptie en zedenbederf; omkooperij op groote schaal. Losbandigheid der pers: *Victor Hugo*, *Lamartine*, *Béranger*, *de Musset*, *George Sand*, *Eugène Sue*, *Alex. Dumas*, *Balzac*, enz. Daartegenover groote Katholieke schrijvers en redenaars: *de Montalembert*, *Lacordaire*, *Ravignan*, *Dom Pitra*. De Katholiek-liberalen; vooral in *Frankrijk* en *België.*

Nieuwe oorlogen in Algiers. *Bugeaud* wordt gouverneur-generaal. *Abd el-Kader* wordt herhaaldelijk verslagen en genoodzaakt naar *Marocco* te vluchten.

1844. **Oorlog met Marocco.** Bugeaud verslaat den sultan bij Isly. Vrede van Tanger.

Nieuwe oorlogen met Abd el-Kader; hij wordt verlaten door zijne voornaamste aanhangers. *La Moricière*, *Cavaignac* en andere Fransche generaals dringen hem meer en meer terug.

1847. Hij geeft zich over aan den hertog van Aumale, opvolger van *Bugeaud*; de Fransche regeering verbreekt het woord van den hertog, die hem de vrijheid beloofd had, en *doet hem gevangen zetten.*

1846. Lodewijk Napoleon ontvlucht uit zijne gevangenis te Ham en gaat naar Londen. Dokter *Conneau.*

Naijver van *Frankrijk* en *Engeland* in Spanje.

Louis Philippe poogt twee zijner zonen te doen huwen met Isabella van Spanje en hare zuster Louise. Tegenstand van *Engeland.* Onderhandelingen met het Britsche gouvernement. Koningin Victoria te Eu (1843 en 1845).

1846. 10 Oct. Huwelijk van **Isabella** met *haar neef* **Frans van Assiz** en van hare zuster **Louise** met den **hertog van Montpensier,** *jongsten zoon van Louis Philippe.*

Groote verontwaardiging in Engeland. *Verbreking der Entente cordiale.*

Louis Philippe sluit zich meer aan bij de drie conservatieve mogendheden en steunt de politiek van Metternich in *Zwitserland* en *Italië.* Hij laat de inlijving der republiek Krakau bij Oostenrijk toe.

Engeland (*Palmerston*) steunt overal de *revolutionnaire partijen.*

Digitized by Google

Hevige aanvallen der oppositie tegen het ministerie Guizot, dat, tengevolge van *onbeschaamde pressie* bij de verkiezingen, over een groote meerderheid beschikt.

Groote schandalen in de hoogste kringen. *Teste, Cubières*; „les satisfaits"; zelfmoord van *Bresson*, Fransch gezant te Napels; vreeselijke moord der *hertogin de Choiseul-Praslin* door haar eigen echtgenoot. Dood van *Mad. Adelaïde*, de *zuster* van Louis Philippe.

Coalitie tegen het ministerie en de meerderheid in de kamer: *Thiers, Odilon Barrot, Ledru-Rollin,* verder *Louis Blanc, Lamartine, Garnier-Pagès* e. a.: liberalen, republikeinen en anarchisten.

Hun eisch: de ontbinding der kamers en uitbreiding van het kiesrecht *„la réforme électorale"*. Hunne bedoelingen.

De banketten. Bij een banket te *Lille* wordt de toost op den koning met opzet weggelaten. De troonrede in het begin van 1848. Hevige twisten in de kamer.

1848. De oppositie besluit een banket te doen houden te *Parijs*, waaraan o. a. ook officieren en manschappen der nationale garde zouden deelnemen. Het banket wordt verboden (21 Febr.). *Aarzeling* der gematigden; *onderhandelingen met de regeering.*

22 Febr. Begin der onlusten te Parijs; men eischt het ontslag van Guizot; de koning weigert.

23 Febr. De onlusten nemen toe. Guizot verzoekt den koning om zijn ontslag, daar ook de nationale garde zich tegen hem verklaart. Molé minister; vreugde over die gebeurtenis te Parijs.

Teleurstelling der *republikeinen* en der *geheime genootschappen*. Het moordtooneel bij het ministerie van Buitenlandsche zaken. *Giacomoni*. De onlusten worden hernieuwd; weldra geheel Parijs in oproer.

24 Febr. In den nacht van 23 op 24 Febr. wordt Thiers met Odilon Barrot tot *minister* benoemd; Bugeaud, later Gérard tot *opperbevelhebber der troepen.*

Weifelende bestrijding van den opstand; de troepen zijn vermoeid en ontmoedigd. Hevige strijd bij het *Château d'Eau*; de koning monstert eenige regimenten der linie en der nationale garde; hij vindt daar weinig sympathie. Besluiteloosheid des konings. Verschillende leden der koninklijke familie sporen den koning aan afstand te doen van den troon. Tegenstand der *koningin* en van *Bugeaud.*

Digitized by Google

Na langdurig aarzelen doet Louis Philippe afstand van den troon ten behoeve van zijn kleinzoon den **graaf van Parijs**, *onder regentschap zijner moeder* Hélène van Mecklenburg, hertogin van Orleans.

Het *Château d'Eau* valt in de macht der oproerlingen. Louis Philippe vlucht naar *St. Cloud*.

De *hertog van Nemours* en de *hertogin van Orleans* pogen den graaf van Parijs in de kamer tot koning te doen uitroepen. Dit wordt verhinderd door Lamartine, Marie, Crémieux en andere republikeinen, die een *voorloopig bewind* willen doen benoemen. Het gemeen bestormt de zaal van het Wetgevende Lichaam. De hertogin van Orleans, hare kinderen, de hertog van Nemours en de koningsgezinde afgevaardigden moeten vluchten.

Proclameering van een **voorloopig bewind**, bestaande o. a. uit Dupont, Arago, **Ledru-Rollin**, **Lamartine**, Crémieux, Caussidière, Louis Blanc, dat althans voorloopig, *behoudens de goedkeuring van het volk*, de **Republiek** uitroept. Louis Philippe vlucht naar Engeland.

1850. Dood van Louis Philippe.

§ 2. SPANJE, PORTUGAL, ITALIË.

(1830—1848.)

1833—1868. Isabella II, koningin van Spanje.

1833—1840. **Maria Christina,** *regentes*. Haar *verkwisting* en *schraapzucht*; zij huwt met een soldaat, *Muñoz*, dien zij tot *hertog van Rianzares* benoemt. Protest van Don Carlos tegen de afschaffing der Salische wet. Hij vindt steun bij de *conservatieven* en bij de bevolking der *Baskische provincies*, die bedreigd wordt met het verlies harer *„fueros"* (oude privilegies). Maria Christina steunt op de *liberale partij*, verdeeld in moderado's en progressisten. De *eersten* vooral gesteund door Frankrijk, de *laatsten* door Engeland.

1834. Afkondiging eener nieuwe meer gematigde constitutie *„Estatudo real"*.

Viervoudig verbond tusschen Frankrijk, Engeland, Spanje en Dom Pedro om Dom Miguel en Don Carlos uit Portugal te verdrijven.

Digitized by Google

1834—1840. Carlisten-oorlog.

Don Carlos in de *Baskische provinciën*. Herhaalde nederlagen der *regeeringstroepen*. Voorname aanvoerders der Carlisten: *Zumalacarreguy*, *Cabrera*, *Merino*, *Maroto*. Wreedheden van beide zijden gepleegd. Moeilijke toestand der regeering. De hulp door Frankrijk en Engeland verleend brengt weinig voordeel aan. Herhaalde opstanden; muiterijen onder de troepen. Allertreurigste toestand der schatkist.

1834. **De cholera in Spanje**; herhaaldelijk oproer en bestorming der kloosters; gruwelijke wreedheden der oproerlingen.

1835. Nieuwe opstanden. De exaltado's (progressisten) komen aan het roer. Mendizabal minister. De *Jezuïeten* uit Spanje verdreven; *alle kloosters* worden opgeheven, de *kerkelijke goederen* verbeurd verklaard; de toestand der schatkist wordt voortdurend ongunstiger. Nieuwe overwinningen der *Carlisten*. Hun generaal *Gomez* bedreigt Madrid.

Nieuwe opstand der soldaten te *Madrid*. De regentes belegerd en gevangen te *la Granja*. De constitutie van 1812 met eenige wijzigingen hersteld. Oproer en regeeringloosheid in geheel Spanje.

1836. **Espartero**, opperbevelhebber der regeeringstroepen, brengt den Carlisten gevoelige verliezen toe en ontzet Bilbao.

1837. Stoute tocht van *Don Carlos* en *Cabrera* tegen Madrid; zij worden door *Espartero* genoodzaakt terug te trekken. Oneenigheden onder de Carlisten. *Maroto* wordt hun voornaamste aanvoerder.

1839. Verraad van Maroto; hij sluit met Espartero het verdrag van Bergara.

1840. Cabrera moet met het overschot zijner benden Spanje verlaten. Isabella wordt door de Baskische provincies gehuldigd. Espartero *hertog van de Overwinning*.

Don Carlos (Karel V) te *Bourges*. Hij doet afstand van zijne rechten ten behoeve van zijn oudsten zoon (Karel VI).

Espartero, gesteund door de *progressisten* en begunstigd door *Engeland*, noodzaakt Maria Christina het regentschap neer te leggen en het land te verlaten. Hij zelf wordt regent; verdrukking der *Katholieken*; voortdurende samenzweringen van heerschzuchtige generaals.

Digitized by Google

1843. **Narvaez**, Odonnel, Prim en anderen, geholpen door Maria Christina, werpen het bestuur van Espartero omver.

Isabella wordt meerderjarig verklaard. Maria Christina keert naar Spanje terug; Narvaez minister; hij wordt hertog van Valencia; hij weet rust en orde te handhaven en opent onderhandelingen met den Paus. Hij herstelt de koninklijke macht en de krijgstucht.

Naijver tusschen Frankrijk en Engeland, die elkander het overwicht in Spanje betwisten. Hun kuiperijen ten opzichte van het huwelijk van *Isabella* en hare zuster *Louise*. Zij beletten een huwelijk met Don Carlos, om Spanje voortdurend in onrust te houden. Engeland zag gaarne het huwelijk van Isabella met een *prins van Koburg*; Louis Philippe geeft voor Isabella de voorkeur aan haar neef *Frans van Assiz*, voor hare zuster Louise biedt hij zijn jongsten zoon, den *hertog van Montpensier*, als bruidegom aan.

Geheime afspraak tusschen Louis Philippe en Victoria.

Onvoorzichtigheid van den Engelschen gezant Bulwer. List van den Franschen gezant Bresson. De Fransche invloed behoudt het overwicht.

1846. 10 Oct. **„De Spaansche huwelijken."** **Isabella** huwt haar neef **Frans van Assiz**; Louise den hertog van Montpensier (den jongsten zoon van Louis Philippe).

1833—1853. **Maria II da Gloria**, koningin van Portugal. Zij huwt eerst met den hertog van Leuchtenberg, zoon van *Eugène de Beauharnais*, daarna

1835 met prins Ferdinand van Saksen-Koburg-Cohary, *die ook den titel van koning verkrijgt.*

Gedurende haar regeering hebben er herhaalde opstanden plaats, die meer dan eens een wijziging der grondwet ten gevolge hebben. Septembristen (radicalen) en Pedristen (gematigden) betwisten elkander het gezag. Beiden zijn vijandig aan de Kerk.

Een poging om *Dom Miguel* op den troon te herstellen mislukt (1846). Groote verwarring in de financiën. De verbeurdverklaring der *kerkelijke goederen* kan daarin *geen verbetering* brengen; het land komt geheel en al in afhankelijkheid van *Engeland*; de Portugeesche nijverheid en handel kwijnen. *Saldanha*, *Palmella*, *Villaflor*, *Bandeira*, *Da Costa-Cabral* zijn de voornaamste partijhoofden.

Digitized by Google

Gevolgen der Juli-omwenteling in Italië. De vrees voor de *Oostenrijksche troepen* onder den energieken generaal Frimont beteugelt aanvankelijk de oproerige strevingen. Het beginsel der *non-interventie* wordt in de Fransche kamer geproclameerd.

1831. Oproer te Modena. *Menotti*; de hertog van Modena vindt een veilig toevluchtsoord te *Mantua*. Ook te Parma komt oproer; *Marie Louise* vlucht naar Piacenza. Schandelijke afpersingen en diefstallen der liberale bevrijders.

1831—1846. **Gregorius XVI,** (*Mauro Capellari*). Oproer te *Bologna* en in verscheidene steden van den Kerkelijken Staat. De twee zoons van Lodewijk Bonaparte (*koning van Holland*) sluiten zich bij de oproerlingen aan. De *Oostenrijkers* onder Frimont herstellen zonder moeite de orde; de oudste der beide zoons van Lodewijk Bonaparte (*Lodewijk*) sterft te *Forli* tengevolge der vermoeienissen, de jongste, *Karel Lodewijk* (later Napoleon III), ontkomt.

De verdreven vorsten worden hersteld, de schuldigen gestraft.

Tegen het einde des jaars nieuwe opstand te Bologna; de Oostenrijkers herstellen de orde.

1832—1838. **Bezetting van Ancona** door de Franschen. Protest van *Paus Gregorius XVI*. Bevredigende verklaring van *Louis Philippe*, die geen oorlog wil. Hervormingen in den Kerkelijken Staat ingevoerd.

1830—1859. **Ferdinand II,** koning der beide Siciliën.

1837. *Opstand in Sicilië*, krachtdadig bedwongen.

1831—1849. Karel Albert, koning van Sardinië.

1834. Inval van eenige oproerlingen in Sardinië. Mazzini sticht het „*jonge Italië*". Herhaalde samenzweringen en complotten. Groote politieke en letterkundige beweging in Italië. *Cantu*, *Leopardi*, *Massimo d'Azeglio*, *Gioberti*, *Balbo*.

Haat en laster der liberalen tegen Paus Gregorius XVI.

1846—1878. Pius IX *(Joannes Maria Mastaï-Ferretti;*

geboren te *Sinigaglia 1792*). *Edelmoedig en beminnelijk karakter* van den Paus. Hij voert verschillende *vrijzinnige hervormingen in*; algemeene amnestie; gemeentebestuur voor de stad Rome, veel meer

Digitized by Google

leeken in het bestuur. *Geestdrift* van geheel *Italië* en geheel *Europa* voor den nieuwen *„liberalen" Paus*. Listige kuiperijen der revolutie-mannen. Kardinaal *Antonelli* minister.

1847. **Karel Albert van Sardinië** wordt de leider der revolutionnaire partij in Italië. Zijn onaangenaamheden met *Oostenrijk*. Oproerige beweging in *Lombardije*. Oostenrijk legt een sterke bezetting in de stad *Ferrara*; protest van Pius IX. Onderhandelingen over een *Italiaansche tol-vereeniging*.

Frankrijk en Oostenrijk trachten gezamenlijk de liberale beweging tegen te houden, die door Engeland (*Lord Minto*) wordt aangemoedigd.

1848. 12 Jan. **Opstand van Sicilië.** Engeland begunstigt het oproer. *Ferdinand II* geeft een *constitutie*; ook *Karel Albert* en verschillende andere Italiaansche vorsten volgen het gegeven voorbeeld. Nog meer *hervormingen te Rome*; de Paus staat het vormen eener burgerwacht toe en benoemt een ministerie, dat grootendeels uit leeken bestaat. In Lombardije handhaaft Radetzky het Oostenrijksche gezag.

§ 3. DE BELGISCHE REVOLUTIE, HOLLAND, BELGIË.

(1830—1848.)

Groote indruk door de Juli-omwenteling in België teweeggebracht.

1830. 25—28 Aug. **Oproer te Brussel.** De *graaf van Bylandt*, commandant der Hollandsche troepen, *ontruimt de stad*; het paleis van *v. Maanen* geplunderd; een burgerwacht onder *Emanuel v. d. Linden d'Hoogvorst*; de Brabantsche kleuren. Het voorbeeld van Brussel wordt nagevolgd te Luik en elders. Vergadering van voorname ingezetenen te Brussel. Men besluit een deputatie met een verzoekschrift om herstel der grieven tot den koning te zenden.

28 Aug. De koning ontvangt bericht van den opstand. De *kamers* bijeengeroepen tegen 13 Sept.; de *prins van Oranje* en *prins Frederik* worden met troepen naar het Zuiden gezonden *om den toestand te onderzoeken*.

30 Aug. De prins van Oranje en prins Frederik te Vilvoorden; bijeenkomst aldaar met eenige *notabelen* uit Brussel. De prins van Oranje wil

Digitized by Google

met zijne troepen de stad binnentrekken. Opgewondenheid te Brussel; men versterkt de stad, eischt administratieve scheiding van Noord- en Zuid-Nederland en verlangt, dat de prins zal komen zonder militaire macht. Tweede bijeenkomst te Vilvoorden; de prins belooft te zullen komen zonder troepen.

31 Aug. De prins van Oranje te Brussel. Zijn gegevaarlijke positie; vergadering in zijn paleis. De prins belooft de wenschen der Belgen aan zijn vader te zullen mededeelen. De koning weigert toe te geven aan de eischen der „muiters" en verlangt eerst onderwerping. Groote opgewondenheid in Holland.

13 Sept. **Opening der Staten-Generaal.** Twee vragen door den koning aan de kamers voorgesteld: moet de Grondwet gewijzigd? moet de betrekking tusschen Holland en België veranderd worden?

22—26 Sept. Vruchtelooze poging van prins Frederik om Brussel gewapenderhand te bemachtigen; na een hevigen strijd moeten de Hollandsche troepen de stad ontruimen. Groote verbittering in België; algemeene opstand in het geheele land; de Belgische soldaten loopen over; geheel België (*ook Limburg*) voor Holland verloren behalve *Maastricht* (Dibbets), *Antwerpen* (Chassé), de citadel van *Dendermonde* en *Luxemburg* (een Duitsche bondsvesting).

Voorloopig bestuur te Brussel: *d'Hoogvorst*, *Rogier*, *Sylvain v. d. Weyer*, *de Mérode*, *Gendebien*, weldra ook *de Potter*.

29 Sept. De Kamers in den Haag nemen de administratieve scheiding van België en herziening der Grondwet aan (althans in beginsel).

4 Oct. Het voorloopig bestuur proclameert de **onafhankelijkheid van België.** Bijeenroeping van een **Nationaal Congres.**

Op verzoek van *vele aanzienlijke Belgen* wordt de prins van Oranje als *algemeen stadhouder* naar Antwerpen gezonden. Hij doet herhaalde pogingen om de opstandelingen te bevredigen. Zijne moeilijke positie; hij wordt gewantrouwd door beide partijen. Zijne voorstellen worden afgewezen.

4 Oct. Willem I wendt zich tot de groote mogendheden, die het verdrag van Londen (*de 8 artikels*) van 1814 hadden onderteekend.

Digitized by Google

Nov. **De Conferentie te Londen:** Palmerston (*eerst Aberdeen*), Talleyrand, Falck, van Zuylen van Nijevelt; later ook de prins van Oranje; Dedel. De Belgen zenden van de Weijer en Vilain XIV naar Londen.

5 Oct. Willem I roept het Nederlandsche volk te wapen; *Oproer te Antwerpen*; gevecht bij Burgerhout.

27 Oct. Bombardement van Antwerpen door Chassé en Koopman. Wapenstilstand door de Conferentie van Londen bewerkt.

Het voornaamste streven der Conferentie is den Europeeschen vrede te bewaren. Frankrijk en vooral Engeland (na den *val* van het *tory-ministerie* en het *optreden* van *Palmerston*) begunstigen België; de drie Oostelijke mogendheden meer voor Willem I.

23 Nov. Het Nationaal Congres te Brussel verklaart zich voor den constitutioneel-monarchalen regeeringsvorm *met uitsluiting van het Huis van Oranje.* De Potter neemt zijn ontslag en verlaat België.

20 Dec. De Nederlandsche gevolmachtigde wordt niet meer tot de Conferentie van Londen toegelaten; de scheiding van België en Nederland wordt in beginsel erkend. Falck protesteert te vergeefsch.

1831. 20 Jan. Na langdurige en moeilijke onderhandelingen vaardigt de Conferentie de „protocollen" uit: scheiding van Nederland en België; België moet $^{16}/_{31}$ der gemeenschappelijke schuld dragen, maar behoudt de vrije vaart op Oost-Indië. Nederland verkrijgt de grenzen van 1790; België het overige (behalve Luxemburg, dat den koning als vergoeding voor zijne Nassausche bezittingen toekwam). De Schelde zal geopend blijven.

Willem I aanvaardt de „protocollen", die door de Belgen verworpen worden. Hun eischen: Staats-Vlaanderen, geheel Limburg, Luxemburg; zij weigeren te deelen in de *staatsschuld*.

Candidaten voor den troon in België: de *hertog van Leuchtenberg*, zoon van Eugène de Beauharnais, de *duc de Nemours*, *prins Otto v. Beieren*, (ook *aartshertog Karel van Oostenrijk* verkreeg verscheidene stemmen). Enkelen zijn ook voor den *prins van Oranje*. Orangistische samenzweringen: *Grégoire* te Gent; *v. d. Smissen* te Antwerpen.

Digitized by Google

3 Feb. Het Congres verkiest den *duc de Nemours*. Louis Philippe weigert. Surlet de Chokier wordt tot *regent* benoemd.

4 Juni. Na langdurige onderhandelingen wordt **Leopold van Saksen-Koburg** (weduwnaar van Charlotte, *dochter van George IV van Engeland*) tot koning der Belgen verkozen. Hij aanvaardt de kroon en huwt met Louise, *oudste dochter van Louis Philippe.*

27 Juni. De Conferentie te Londen wijzigt de protocollen en vaardigt de 18 artikelen uit (*de Nothomb*); België hoeft niet bij te dragen tot de lasten der Nederlandsche schuld (*van vóór 1815*) en verkrijgt uitzicht op Limburg en Luxemburg. Deze artikelen worden door *Leopold I* aanvaard, door *Willem I* verworpen.

Krijgszuchtige stemming in Nederland, vooral opgewekt door den dood van v. Speijk (5 Febr. 1831). Groote geestdrift. *Hobein*. Veel vrijwilligers.

2—12 Aug. **Tiendaagsche veldtocht,** vooral veroorzaakt door de troonsbestijging van Leopold I. Het Nederlandsch leger c. a. 36000 man onder den *prins v. Oranje*, *prins Frederik*, *Saksen-Weimar*, *v. Geen*. Het Belgische leger (in 2 deelen: van de *Maas* en de *Schelde*) onder *Daine*, *Ticken de Terhove* en *Leopold zelf*, ongeveer 30.000 man. Het Nederlandsche is veel beter georganiseerd en staat onder goede leiding. De prins van Oranje weet de beide Belgische legers te scheiden en ze afzonderlijk te verslaan. Gevechten bij Houthalen en Hasselt (tegen *het leger van de Maas*, dat geheel verstrooid wordt); slag bij Leuven tegen koning Leopold (met *het leger van de Schelde*). Nederlaag der Belgen. De Hollanders bedreigen *Brussel*.

Een Fransch leger onder *Gérard* rukt België binnen. De Engelsche gezant *Adair* bewerkt een wapenstilstand. De Hollanders bezetten Leuven gedurende één dag en trekken daarna terug.

14 Oct. De Conferentie vaardigt de 24 artikelen uit. Limburg en Luxemburg zouden *verdeeld* worden; de Schelde en Maas vrij; België zou jaarlijks fl. 8.400.000 bijdragen voor de renten der Nederlandsche staatsschuld. *Maastricht* voor Nederland behouden. Ontevredenheid in Nederland en België. Koning Leopold weet door groote inspanning de toestemming van het Nationaal Congres te verkrijgen en onderteekent de 24 artikelen. Willem I blijft volstrekt weigeren. Hij hoopt steeds op een omkeer van den toestand.

Digitized by Google

De Conferentie poogt te vergeefs Willem I over te halen. Zending van *Orlof* naar den Haag. Onverzettelijkheid des konings hier algemeen toegejuicht.

1832. 22 Oct. Overeenkomst tusschen Frankrijk en Engeland. *Embargo* op de Nederlandsche schepen. Een Fransch leger onder *Gérard* rukt België binnen om de citadel van Antwerpen tot overgave te dwingen.

4—24 Dec. De citadel gebombardeerd. Heldhaftige verdediging door Chassé. Hij capituleert en wordt met zijne soldaten naar Frankrijk vervoerd. Ook *Koopman* krijgsgevangen; de *Scheldevloot* vernield.

1833. Mei. Wapenstilstand voor onbepaalden tijd. Het embargo wordt opgeheven: de krijgsgevangenen keeren naar Nederland terug. Willem I weigert nog altijd de bepalingen der Conferentie te accepteeren. Groote lasten voor Nederland. Talrijk leger; België draagt niets bij voor de renten der staatsschuld. (1830 *23 millioen*, 1839 *35 millioen* jaarlijks.)

1838. Maart. De koning verklaart de 24 artikelen te accepteeren. België wil aanmerkelijk minder betalen. Lastige onderhandelingen.

1839. 19 April. **Eindverdrag.** België draagt jaarlijks 5 millioen bij voor de rente der schuld. Luxemburg en Limburg worden verdeeld. Holl. Luxemburg blijft bij den Duitschen Bond; Holl. Limburg (behalve *Maastricht* en *Venlo*) maakt van nu af deel van dien Bond uit.

Sedert 1839. Oppositie tegen het *„persoonlijk bewind"* van Willem I; men verlangt openbaarheid van den financieelen toestand, ministerieele verantwoordelijkheid enz. De koning verliest gaandeweg zijn populariteit. Zijn voorgenomen huwelijk met de Belgische gravin *d'Oultremont*, die Katholiek is. Hevige verontwaardiging der Protestanten.

1840. **Herziening der Grondwet:** Het inkomen der kroon teruggebracht *op 1½ mill. gld.*; verandering van de indeeling des Rijks (*Noord-* en *Zuid-Holland*); de buitengewone en gewone begrooting *niet meer onderscheiden*, maar *gezamenlijk om de 2 jaar* vastgesteld; meer toezicht op de financiën; de ministers verantwoordelijk. De koning keurt die wijzigingen met weerzin goed.

Digitized by Google

7 Oct. **Hij doet afstand van den troon;** hij huwt met de gravin d'Oultremont en vestigt zich onder den naam van graaf van Nassau in Duitschland.

1843. 12 Dec. Dood van Willem I te Berlijn.

1839. Opening van den spoorweg tusschen Haarlem en Amsterdam; weldra aanleg van den Rijnspoorweg. Droogmaking van de *Haarlemmermeer* door de kamer verworpen.

1840–1849. Willem II.

Moeilijke toestand bij het begin zijner regeering. Financieele moeilijkheden. Staatsschuld *2200 mill.*; *134 mill.* op de kolonies; *35 mill.* achterstand (1842). Vruchtelooze pogingen om den toestand te regelen. *Rochussen, v. d. Heym v. Duyvendijke.*

1843. **v. Hall,** minister van financiën. *Zijn voorstellen:* buitengewone heffing van 34.000.000 of vrijwillige leening van 127.000.000 à 3 %.

1844. Zijn voorstellen worden aangenomen; de leening volteekend; edelmoedigheid van Willem II. De *conversie*; de financieele toestand weldra gunstiger. Verbetering van het *muntwezen.*

Welwillende gezindheid des konings jegens de Katholieken; hij poogt het onderwijs op billijker wijze te regelen (1842). Hij betoont zich ook verdraagzaam jegens de Afgescheidenen (sedert 1834).

1841. **Luxemburg** verkrijgt een eigen Grondwet.

1844. Negen leden der 2de kamer doen een voorstel tot herziening der Grondwet (*Thorbecke, Luzac,* de Kempenaer, Storm, Wichers, Anemaat, van Rechteren, v. Dam v. Isselt, v. Heemstra).

1845. De voorstellen worden verworpen. *Liberalen* en *Conservatieven.*

1847. Oct. Willem II besluit over te gaan tot herziening der grondwet.

1848. Maart. De ingediende voorstellen worden *verworpen.* Willem II besluit tot herziening in meer liberalen geest. *Schimmelpenninck,* daarna *Donker-Curtius* minister. Commissie van 5 leden (Thorbecke, Luzac, de Kempenaer, Storm, Donker-Curtius) om een voorstel daaromtrent te ontwerpen.

Digitized by Google

1848. Juli en Oct. Het voorstel aangenomen en door den koning bekrachtigd.

Directe verkiezingen met *census* voor de 2de kamer, jaarlijksche begrootingen, ministers verantwoordelijk volgens *wettelijke* regeling; koning onschendbaar.

3 Nov. De nieuwe grondwet afgekondigd.

1849. 17 Maart. **Dood van Willem II** te Tilburg.

1831—1865. Leopold I, koning der Belgen.

Groote vooruitgang des lands onder zijne regeering; nijverheid en handel bereiken een hoogen trap van bloei; talrijke spoorwegen.

Hevige strijd tusschen de Katholieken (klerikalen) en de liberalen, die vooral de vrijheid der Kerk en van het Katholieke onderwijs bestrijden. Leopold I poogt zooveel mogelijk het evenwicht tusschen de beide partijen te bewaren.

1834. Wederoprichting der Katholieke Hoogeschool te Leuven, die weldra een hoogen trap van bloei bereikt (thans ca. 2000 studenten); daartegenover stichten de liberalen de *Vrije Universiteit te Brussel.*

§ 4. DUITSCHLAND, ZWITSERLAND, ZWEDEN, DENEMARKEN. 1830—1848.

Gevolgen der Juli-omwenteling in Duitschland: in verschillende kleinere staten, Brunswijk (waar *hertog Karel* verdreven en door zijn broer *Willem* vervangen wordt), Saksen (*nieuwe staatsregeling*), Hessen (*Hassenpflug* minister), Hannover hebben onlusten plaats, die echter weldra worden bedwongen.

1833. Hannover verkrijgt een nieuwe constitutie.

1825—1848. **Lodewijk I,** koning van Beieren. Hij doet veel voor wetenschap en kunst; zijn geestdrift voor Griekenland. München wordt „*Duitsch Athene.*"

1832. Onlusten in Rijn-Beieren. *Wirth* en *Siebenpfeiffer*. Het Hambacher feest. Maarschalk *Wrede* herstelt de rust. *Rotteck* en *Welcker* in Baden.

Digitized by Google

1833. Aanslag der radicalen op den Bondsdag te Frankfort. Hij mislukt jammerlijk. Het „*jonge Duitschland*". Revolutionnaire schrijvers: *Heine*, *Börne*, *Laube*, *Mundt*, *Gutzkow*. Het pantheïsme van *Hegel*. De werken van velen dezer schrijvers worden door den Bondsdag verboden.

1837. Dood van **Willem IV**, koning van Engeland en Hannover. Daar in Hannover de Salische wet geldt, gaat de kroon van dat land over op zijn broer

1837—1851. **Ernst August**, koning van Hannover; vroeger hertog van Cumberland. Hij schaft de constitutie van 1833 eigenmachtig af. Onlusten te Göttingen. Zeven professoren weigeren den eed van huldiging: *Jac.* en *Wilh. Grimm*, *Dahlmann*, *Weber*, *Gervinus*, *Albrecht*, *Ewald*; zij worden ontslagen, maar weldra aan andere hoogescholen beroepen.

In **Pruisen** hevige strijd wegens de **gemengde huwelijken.** Streven der Pruisische regeering om de Katholieke provincies te protestantiseeren. Moedige tegenstand der aartsbisschoppen van Keulen en Posen, *Clemens August v. Droste* en *Martinus v. Dunin.*

1837. De aartsbisschop van Keulen wordt te Minden gevangen gezet.

1839. De aartsbisschop van Posen naar Kolberg vervoerd.

1840—1861. Frederik Willem IV, koning van Pruisen.

Zijn godvruchtig en edelmoedig karakter; zijn geestdrift voor kunst en wetenschap; hij is geniaal maar soms wat onstandvastig. Hij is gunstig gezind voor de Katholieken. De strijd met Rome in der minne geschikt.

1844. *Ronge* en *Czerski* willen een nieuwe sekte „*de Duitsch-Katholieke Kerk*" stichten; zij maken eerst veel opgang bij Protestanten en rationalisten, maar strekken weldra ten spot.

Groote materieele vooruitgang van Duitschland. De *spoorwegen.* Pruisen richt een **tolverbond** op, waartoe een groot gedeelte der Duitsche staten *buiten Oostenrijk* toetreedt (1833).

1835—1848. Ferdinand I, keizer van Oostenrijk.

Metternich blijft het bewind voeren en heeft nog altijd veel invloed op den loop der Europeesche zaken.

Digitized by Google

Sedert 1844. Herhaalde revolutionnaire woelingen in Duitschland, o. a. naar aanleiding van het uitbreken der *aardappelziekte* (1846). In vele streken dringt men meer en meer aan op de invoering eener *constitutie.*

1847. Frederik Willem IV staat de bijeenroeping van den „vereenigden landdag" toe, maar weigert een constitutie in te voeren.

1846. **Oproer in Polen.** Krakau is het schuiloord der samenzweerders. *Mieroslawski*, *Tyssowski.*

Gewelddadigheden in Galicië, de boeren staan tegen den adel op.

Oostenrijk neemt, met goedvinden van Pruisen en Rusland, *Krakau* in bezit. Het protest van *Frankrijk* en *Engeland* wordt niet geteld. Invloed der *„Spaansche huwelijken"*.

1830—1848. Herhaalde onlusten in **Zwitserland.** De aristocratische regeeringen worden op veel plaatsen door democratische vervangen.

1831. Het kanton Bazel wordt in tweeën verdeeld: Bazel-stad, Bazel-land. Zwitserland is het toevluchtsoord voor de politieke vluchtelingen: Polen, Duitschers, Italianen. *Mazzini.* Herhaalde moeilijkheden met de verschillende gouvernementen; *Lodewijk Napoleon* te Arenenberg (1838).

Hevige verbittering tusschen radicalen en clericalen. De radicale kantons sluiten het **„Siebener-concordat"** (*verbond van* 7), de Katholieke **„het verbond van Sarnen".** Burgertwisten in *Bazel* en *Schwytz.* Het verbond van *Sarnen* wordt ontbonden.

1840 en 41. In *Zürich* en *Luzern* wordt de *radicale* regeering door een *conservatieve* vervangen. Leu van Ebersoll, leider der Katholieken van Luzern. Schandelijke onrechtvaardigheden der radicalen in Aargau; alle kloosters worden opgeheven, hunne goederen verbeurd verklaard.

1845. Gewapende inval der radicalen in Luzern; zij worden verslagen; *Ochsenbein* en *Rothpletz.* De *Jezuïeten* worden naar Luzern geroepen en belast met het theologisch onderwijs. Woede der liberalen. *Leu* vermoord.

1845. Zeven Katholieke kantons sluiten den **„Sonderbund".** De „Tagsatsung", door de *radicalen* beheerscht, besluit tot ontbinding van den Sonderbund en tot verdrijving der Jezuïeten. De Katholieke kantons weigeren die besluiten uit te voeren.

Digitized by Google

1847. **De „Sonderbunds-oorlog".** **Dufour** aanvoerder van het leger der *radicalen*, **v. Salis-Soglio** staat aan het hoofd van het *Katholieke* leger. Frankrijk en Oostenrijk pogen den vrede te bewerken. **Palmerston** moedigt de radicalen aan.

Freiburg ingenomen door de radicalen; **gevecht bij Gislikon;** de Katholieken worden verslagen. De *conservatieve* regeeringen overal door *radicale* vervangen. De *Jezuïeten* worden uit Zwitserland verdreven. Zware oorlogsschatting aan de overwonnenen opgelegd. **Nieuwe bondsconstitutie**, die de rechten der afzonderlijke kantons zeer besnoeit. De conservatieve mogendheden protesteeren te vergeefs.

1809—1818. **Karel XIII,** koning van Zweden. Hij adopteert den *Franschen maarschalk* Bernadotte, die hem opvolgt onder den naam van

1818—1844. **Karel XIV.** Hij doet veel voor den bloei zijns lands.

1844—1859. **Oskar I,** koning van Zweden.

1808—1839. Frederik VI, koning van Denemarken.

Groote verliezen der Denen gedurende de oorlogen van het Napoleontisch tijdvak. Denemarken is sedert 1807 de *trouwe bondgenoot* van Frankrijk en blijft dat tot den vrede van Kiel (1814), waarbij het **Noorwegen** moet afstaan en Zweedsch-Pommeren, later **Lauenburg,** als vergoeding ontvangt. Moeilijkheden tengevolge van het verschil van taal en nationaliteit tusschen **Sleeswijk, Holstein, Lauenburg** en het eigenlijke **Denemarken.** Verschil in grondwet en erfopvolging. **Holstein** behoort tot den Duitschen Bond, **Sleeswijk** niet; maar beide zijn **onafscheidelijk** vereenigd.

De Deensche regeering poogt het *Duitsche* element te verzwakken, maar doet daardoor juist een hevige *reactie* ontstaan. De Hoogeschool te Kiel. *Dahlmann.* Frederik VI wordt opgevolgd door zijn *neef.*

1839—1848. Christiaan VIII, koning van Denemarken.

1846. **Open brief** door Christiaan VIII uitgevaardigd om voor het te verwachten uitsterven van het koninklijk huis de *erfopvolging* en de *eenheid des Rijks* te verzekeren. Groote ontevredenheid in Sleeswijk-Holstein; protest van den Duitschen Bond, waarop geen acht wordt geslagen. Christiaan VIII wordt opgevolgd door zijn *zoon Frederik VII.*

Digitized by Google

§ 5. RUSLAND, TURKIJE, GRIEKENLAND.

(1830—1848.)

Groote ontevredenheid in het door Alexander I opgerichte koninkrijk Polen. De stadhouder des keizers, grootvorst Konstantijn, hoewel niet ongunstig voor de Polen gestemd, kwetst de nationale fierheid der Polen herhaaldelijk en is daarom zeer gehaat. Talrijke samenzweringen tegen het Russische bestuur. Indruk door de gebeurtenissen te Parijs en te Brussel teweeggebracht.

1830. 29 Nov. **Aanslag op den onderkoning van Polen**; algemeene **opstand te Warschau**; de Poolsche regimenten scharen zich aan de zijde der opstandelingen; de onderkoning knoopt onderhandelingen aan en verkrijgt vrijen aftocht voor zich en de Russische troepen.

Geheel het koninkrijk Polen staat tegen de Russen op en verdrijft hunne troepen.

Onderlinge verdeeldheid onder de Polen: de „Witten" *(gematigden)* en de „Rooden" *(radicalen)*. Voorloopig bewind: Czartoriski *(wit)*, Lelewel *(rood)* e. a.; Chlopicki *dictator* (*wit*). Hij poogt door onderhandelingen met keizer Nikolaas I herstel der grieven te verkrijgen. Nikolaas vordert eerst algeheele onderwerping. Chlopicki legt de dictatuur neder; de *radicalen* verkrijgen het overwicht. Radziwill wordt opperbevelhebber.

1831. 25 Jan. **De Rijksdag verklaart het Huis Romanof vervallen van den troon. Diebitsch** trekt met een leger van 120.000 man tegen de Polen op. **Slagen van Waver en Grochow;** de Polen onder Radziwill (feitelijk *Chlòpicki*) moeten wijken, maar brengen de Russen zoo zware verliezen toe, dat ze weer terugtrekken. Chlopicki, zwaar gewond, verlaat het leger. Skrzynecki wordt opperbevelhebber. Herhaalde gevechten met wisselenden uitslag; de opstand breidt zich meer en meer uit.

26 Mei. **Skrzynecki** wordt door **Diebitsch** verslagen bij **Ostrolenka**. Een andere Poolsche afdeeling onder *Dwernicki* wordt op Oostenrijksch gebied ontwapend.

10 Juni. **De Cholera in Rusland en Polen**; dood van **Diebitsch**; ook grootvorst Constantijn overlijdt. **Paskewitsch** opperbevelhebber. Hij trekt tegen Warschau op. Verwarring en burgertwisten aldaar. Kruckowicki opperbevelhebber.

Digitized by Google

9 en 10 Sept. Woedende aanvallen der Russen. Zij nemen de buitenwerken van Warschau in. Kruckowicki geeft de stad over; de Rijksdag met het Poolsche leger verlaat de stad; de 60.000 Polen, die nog onder de wapenen staan, worden verstrooid of over de grens gedreven en aldaar ontwapend. De vestingen Modlin en Zamosk vallen in de handen der Russen. Groote geestdrift voor de Poolsche zaak in geheel Europa. De gouvernementen willen zich in die zaak niet mengen. Groote ontevredenheid der liberalen vooral in Frankrijk.

Paskewitsch stadhouder in Polen. Strenge straffen; velen worden naar Siberië vervoerd of verbannen; duizenden Polen verlaten hun vaderland.

1832. Het „Organiek Statuut"; de Poolsche grondwet geschorst. Vervolging der Katholieken, vooral der geunieerde Grieken en Ruthenen.

Schandelijke wreedheden tegen hen gepleegd. Alle Roomsch-Katholieke kloosters worden opgeheven.

1839. Drie afvallige bisschoppen decreteeren de vereeniging der Rutheensche (vroeger geunieerde) Kerk met de Schismatieke Russische Kerk. De keizer keurt dat besluit goed en laat de Ruthenen gewelddadig bekeeren.

Groote verzwakking van het **Turksche Rijk.** Herhaalde opstanden in verschillende provincies, die met veel moeite worden bedwongen. Hervormingen van Mahmud II, die wel eenige verbetering bewerken, maar het verval niet kunnen tegenhouden. „*Le Moniteur Ottoman*".

1831. Begin der twisten van den Sultan met Mehemed Ali, pascha van Egypte, die in *financieel* en *militair* opzicht *veel machtiger* is dan zijn leenheer. Zijn twist met den pascha van Akka. *Ibrahim Pascha* verovert zuidelijk Syrië. Beleg van *Akka.*

1832. De Sultan spreekt den banvloek over Mehemed Ali uit en zendt een leger van 60.000 man onder *Hussein Pascha* naar Syrië.

Akka ingenomen door Ibrahim. Slag bij Homs; *Hussein* wordt verslagen. *Ibrahim* bemachtigt geheel Syrië en trekt over den Taurus.

21 Dec. **Slag bij Konieh** *(Iconium).* Ibrahim verslaat het laatste Turksche leger onder den Groot-vizier Reschid Pascha. Vergeefsche onderhandelingen.

Digitized by Google

1833. **Tusschenkomst van Rusland.** Een Russische vloot brengt een Russisch leger naar Klein-Azië. Naijver van Frankrijk en van Engeland, die Rusland den overwegenden invloed in Turkije misgunnen. *Orlof* naar Constantinopel gezonden.

Door den vrede van Kutahia verkrijgt Mehemed Ali de beleening met *Syrië* en *Adana.*

Orlof sluit met den Sultan het verdrag van Hunkiar Skelessi, waarbij Turkije zich verplicht de Dardanellen voor alle vreemde oorlogsschepen te sluiten en wederkeerig op de hulp van Rusland mag rekenen.

Mahmud II doet de uiterste pogingen om zijn leger te reorganiseeren; *Pruisische* officieren in Turkschen dienst. *Moltke.* Handelsverdragen met Engeland en andere mogendheden.

Nieuwe oorlog met Mehemed Ali. Een Turksch leger onder *Hafiz Pascha* wil Syrië veroveren.

1839. Slag van Nisib;

24 Juni. het Turksche leger wordt door Ibrahim Pascha geheel verslagen.

30 Juni. Dood van **Mahmud.** Hij wordt opgevolgd door zijn zoon

1839—1861. Abdul-Medjid.

De Kapudan-Pascha levert de Turksche vloot over aan Mehemed Ali. Pogingen der groote mogendheden om den ondergang van het Turksche Rijk te verhoeden. Frankrijk steunt Mehemed Ali. Kuiperijen van *Thiers*; Frankrijk wordt geheel geisoleerd.

1840. **Verdrag van Londen** tusschen Engeland, Rusland, Oostenrijk en Pruisen. Ultimatum aan Mehemed Ali gezonden.

Groote verbittering in Frankrijk; krijgstoerustingen; de versterking van Parijs besloten; val van Thiers; zijn opvolger Soult *(Guizot)* herstelt de goede verstandhouding met de andere mogendheden.

Een Engelsch-Oostenrijksche vloot bombardeert Beyrut, neemt Akka en noodzaakt Mehemed Ali tot onderwerping.

1841. Mehemed Ali behoudt Egypte tegen een jaarlijksche schatting, maar doet afstand van Syrië, Kandia enz.

Digitized by Google

„Het verdrag van de Zeeengten", door de 5 groote mogendheden onderteekend, sluit de Dardanellen voor de vreemde oorlogschepen en waarborgt de integriteit van Turkije.

1832—1862. Otto I, koning van Griekenland.

Hij heeft te kampen met vele moeilijkheden. Haat der Grieken tegen de *Beiersche* ambtenaren, die eenige jaren na de komst des konings worden ontslagen. Moeilijkheden met Frankrijk en Engeland, die elkander den overwegenden invloed betwisten. Financieele moeilijkheden.

1844. Tengevolge van een opstand, het jaar te voren uitgebarsten, verkrijgt Griekenland een constitutioneele regeering. Voortdurende twisten.

§ 6. ENGELAND (1830—1848).

1830—1837. Willem IV, koning van Engeland.

Tengevolge der Juli-omwenteling neemt de „reform-beweging" (om verandering in de *kieswet* te verkrijgen) meer en meer toe. Het *tory-ministerie* Wellington neemt zijn ontslag en wordt vervangen door een *whig-ministerie* onder Grey en Palmerston. Groote invloed dier verandering op de houding van Engeland in de Europeesche politiek (*België*).

1831. **Reform-bill** van Russel, die, na langdurigen tegenstand van het Hooger Huis, in het volgende jaar door den koning wordt onderteekend.

1838. **O-Connel** weet te bewerken, dat de „kerkelijke belasting" en de „tienden", ten gunste der *Anglikaansche kerk in Ierland* geheven, worden verminderd of afgeschaft. Hij streeft naar de verbreking der Unie van Ierland met Engeland onder *één Parlement* en naar administratieve scheiding; de **„repeal-beweging".** Hij blijft steeds binnen de perken der wet; *monster-meetings* (*bij Tara 250.000 menschen*); Father *Mathew* de groote bestrijder der dronkenschap.

1844. Een Protestantsche jury veroordeelt *O-Connel* als opruier en samenzweerder tot langdurige gevangenschap; het Hooger Huis doet hem in vrijheid stellen.

Digitized by Google

1846. Vreeslijke hongersnood in Ierland; aardappelziekte; onlusten en ongeregeldheden; strenge maatregelen der regeering. Duizenden Ieren verlaten hun vaderland en vestigen zich in Amerika.

1847. **Dood van O-Connel te Genua.**

1833. Afschaffing der slavernij in de Britsche kolonies. **Wilberforce.** Ook politieke redenen werken daartoe mede.

1837. **Dood van Willem IV.** De **dochter** van zijn broer, den **hertog van Kent**, volgt hem op als **koningin Victoria.**

1840. **Koningin Victoria** huwt met prins **Albert van Saksen-Koburg.** Zijn voortreffelijke hoedanigheden; hun gelukkig huwelijk.

Willem's jongste broer **Ernst August, hertog van Cumberland**, bestijgt den troon van **Hannover,** dat van Engeland wordt afgescheiden.

1838. Stichting der Anti-cornlaw-league. **Cobden.** De vrijhandelsbeweging.

1839—1846. Ministerie Peel-Wellington (*tory*). De „Chartisten".

Peel bewerkt een vermindering der invoerrechten. Groote vooruitgang van den handel.

1846. Afschaffing der korenbelasting. Ontevredenheid der groote grondeigenaars. Groote vooruitgang der Engelsche nijverheid.

1846. Val van het ministerie Peel-Wellington naar aanleiding eener dwangwet tegen Ierland. Het *liberale* ministerie Russel-Palmerston *ondersteunt alle oproerige bewegingen op het Vaste Land* en werkt krachtig mede tot het uitbreken der Revolutie van 1848 in Italië en elders.

1834. Verandering in het Octrooi der Indische Handels-Compagnie. De handel op Indië wordt vrijgesteld voor iedereen.

1840—1842. De *onrechtvaardige* „Opium-oorlog" met China. De Engelschen verkrijgen Hongkong; China moet 5 *havens* voor den Europeeschen handel openstellen.

1839—1848. Oorlogen der Engelschen in Afghanistan.

1845—1849. Door twee oorlogen maken de Engelschen zich meester van het *Rijk der Seiks* of Pendsjab.

Digitized by Google

Sedert 1830 groote vooruitgang van handel en nijverheid in Engeland. Het spoorwegnet aanmerkelijk uitgebreid.

1838. De eerste stoomboot vaart over den Atlantischen Oceaan.

Groote vooruitgang der natuurkundige wetenschappen, ontdekkingen op allerlei gebied; groote schrijvers, vooral van romans: *Dickens*, *Thackeray*, *Bulwer* e. a.

Derde Hoofdstuk.

Revolutie en Reactie (1848—1852).

Groote beteekenis der omwentelingen van het jaar 1848. De *eerste Fransche Revolutie* had zich in hare *onmiddellijke sociale* gevolgen nagenoeg tot *Frankrijk* beperkt. Het grootste gedeelte van Europa was wel hevig daardoor *geschokt*, maar had òf zijne vroegere staatsinrichtingen *behouden* òf was wederom daartoe *teruggekeerd*. Van de groote Europeesche staten was, buiten Engeland, alleen Frankrijk eene constitutioneele monarchie geworden.

Ook de *Juli-omwenteling* had daarin slechts geringe wijziging gebracht.

Het jaar 1848 zou dien toestand van Europa bijna geheel veranderen, zoodat, *met uitzondering van Rusland en Turkije*, sedert dat jaar (of althans betrekkelijk korten tijd daarna) alle Europeesche Rijken een constitutioneelen regeeringsvorm verkregen. Tegelijkertijd vervielen nagenoeg alle *oude voorrechten der verschillende standen* en werd *de gelijkheid voor de wet* bijna overal afgekondigd.

Nog in een ander opzicht verdient het jaar 1848 onze aandacht: niet alleen de *derde* maar ook de *vierde stand* is de drager der revolutionnaire vaan; niet alleen de *„bourgeoisie"*, maar ook de *arbeiders* eischen recht voor hunne talrijke grieven. Voeg daarbij een nieuwe allerkrachtigste uiting van het nationaliteitsgevoel in *Duitschland*, *Italië* en *Hongarije*, dat, na bloedigen en langdurigen strijd beteugeld, ook later nog menigmaal de rampen des oorlogs op Europa zal doen neerkomen.

Digitized by Google

§ 1. FRANKRIJK GEDURENDE DE TWEEDE REPUBLIEK (1848—1852).

Zware taak van het Voorloopig Bewind. De meer gematigde elementen, aan wier hoofd *Lamartine* staat, hebben alle moeite om zich zelf en de openbare orde te handhaven tegen de socialisten en anarchisten, die door *Ledru-Rollin*, *Louis Blanc*, *Marrast*, *Flocon* in het bestuur vertegenwoordigd zijn, terwijl de prefect van politie, *Caussidière*, geheel op de hand der oproermakers is. Monster-petities der door de clubs opgeruide werklieden.

1848. 25 Febr. Het *„recht op arbeid"* wordt erkend. Eisch om de *roode* vlag; moedige tegenstand van *Lamartine*.

27 Febr. Afschaffing van het Koningschap en proclameering der Republiek. Door een monster-petitie verkrijgen de anarchisten de oprichting van de *„nationale werkplaatsen"*. Zij worden de verzamelplaatsen van alle werkschuwende en oproerige arbeiders en een krachtig hulpmiddel voor de anarchisten, Groote kosten dier werkplaatsen. Verwarring in den geldelijken toestand des lands.

Socialistische en anarchistische propagande in geheel Frankrijk om aan de revolutiemannen de meerderheid bij de verkiezingen te verschaffen. Het algemeene stemrecht wordt afgekondigd. *„Scrutin de liste"*. Eisch der revolutiepartij om de verkiezingen voor de Nationale (Constitueerende) Vergadering uit te stellen; tegenstand van de gematigde leden der regeering.

17 Maart. Nieuwe monster-petitie van meer dan 100.000 werklieden om de uitstelling der verkiezingen en verwijdering der troepen uit Parijs te verkrijgen. De regeering geeft toe. De verkiezingen worden bepaald op 23 April.

16 April. Nieuwe aanslag der anarchisten om het voorloopig bewind omver te werpen; hij wordt door *Ledru-Rollin* verraden en belet door het beleidvol optreden van de generaals *Changarnier* en *Duvivier*.

23 April. De verkiezingen voor de Nationale Vergadering geven de overgroote meerderheid aan de partij der gematigden. Voornaamste leden: *Lamartine* (gekozen in 10 departementen), *du Pont de l'Eure*, *Ledru-Rollin*, *Montalembert*, *Lacordaire* e. a. In het geheel 900 leden.

Digitized by Google

4 Mei. Plechtige opening der Nationale Vergadering. De Republiek wordt de blijvende regeeringsvorm verklaard. Een *Uitvoerend Bewind* van 5 personen wordt gekozen: *Arago*, *Garnier-Pagès*, *Marie*, *Lamartine*, *Ledru-Rollin*. Woede der anarchisten.

15 Mei. De anarchisten pogen nogmaals de regeering te bemachtigen; groote petitie om oorlogsverklaring tegen Rusland; nalatigheid en medeplichtigheid van *Caussidière* en eenige andere ambtenaren. De Vergadering is eenige uren in de macht van het gemeen. Eindelijk worden de oproerlingen verdreven en ruimen ook het stadhuis, waar zich reeds een nieuwe voorloopige regeering had gevormd. *Caussidière* ontslagen; algemeene afkeer van de oproermakers.

Aanvullings-verkiezingen, waarbij o.a. *Lodewijk Napoleon* in 4 departementen wordt gekozen. Vrees en achterdocht tegen hem; hij doet afstand van zijn zetel in de Vergadering. Krachtige vooruitgang der Bonapartistische beweging.

Vermindering en daarna geheele **sluiting der nationale werkplaatsen**, waar meer dan *100.000 werklieden* op staatskosten werkeloos rondzwierven.

23—27 Juni. **Hevig oproer te Parijs.** Talrijke barricades. Generaal **Cavaignac dictator.** Na hevigen strijd weet hij de orde te herstellen. Verschillende generaals (*Duvivier*, *Négrier*, *Bedeau*, *Cl. Thomas*) sneuvelen. Heldhaftige dood van Mgr. Affre, aartsbisschop van Parijs, die den strijd zocht te bedaren.

27 Juni. **Cavaignac** wordt benoemd tot hoofd van het uitvoerend bewind, met den titel van „*Président du Conseil*". Hij mag zelf zijn ministers benoemen. Veel anarchisten gevangen genomen; een groot gedeelte wordt gedeporteerd. Krachtige maatregelen der regeering om de rust te handhaven.

Partijen in de Nationale Vergadering: *monarchisten*, (legitimisten, Orleanisten, Bonapartisten) *gematigde republikeinen*, *radicalen*.

17 Sept. Nieuwe aanvullingsverkiezingen; *Lodewijk Napoleon* wordt in *5 departementen* gekozen; hij neemt thans zitting voor Parijs. Zijn beleidvol optreden verwerft hem veel aanhang. De verbanning der Bonaparte's wordt opgeheven.

4 Nov. De nieuwe constitutie geproclameerd. Frankrijk is een **Republiek**; aan haar hoofd een

Digitized by Google

verantwoordelijk **president**, door directe verkiezing van geheel het volk gekozen voor 4 jaren, en na een tusschentijd van 4 jaren herkiesbaar. *Één kamer*, die niet kan ontbonden worden (750 leden), om de 3 jaren te vernieuwen; algemeen kiesrecht, *scrutin de liste*.

Pretendenten voor de waardigheid van president der Republiek: *Cavaignac* (gematigd republikein); *Lodewijk Napoleon* (op wien de stemmen der Katholieken en verder van bijna alle monarchisten zich vereenigden), *Ledru-Rollin*, (radicaal); verder *Raspail* (anarchist), *Lamartine*, *Changarnier* enz. Lodewijk Napoleon weet door zijne sluwe houding de vriendschap van Katholieken en liberalen te winnen (zijn brief aan den pauselijken Nuntius over de tijdelijke macht des Pausen).

10 Dec. Napoleon wordt gekozen met 5½ millioen stemmen; *Cavaignac* verkreeg 1½ millioen, *Ledru-Rollin* 370.000, *Lamartine* slechts 18.000.

20 Dec. Napoleon aanvaardt het presidentschap en legt den eed op de constitutie af.

1849. Nieuwe aanslagen der anarchisten, door de waakzaamheid der regeering verijdeld. De (Constitueerende) *Nationale Vergadering* stelt de verkiezingen voor de *Wetgevende* vast op *4 Maart*.

19 Maart. Opening der Wetgevende Vergadering; de Constitueerende gaat uiteen. De *meerderheid* (500 leden) behoort aan de *rechterzijde* (monarchisten); de *uiterste linkerzijde* telt 180 stemmen. *Odilon Barrot*, hoofd van het ministerie.

April. **Expeditie naar Rome** tot herstel der pauselijke macht. Een legerkorps van 7500 man onder *Oudinot* wordt naar Civita-vecchia gezonden en doet een aanval op Rome; het wordt teruggeslagen. Weldra worden versterkingen gezonden.

3 Juli. **Oudinot trekt Rome binnen.** Het pauselijk gezag hersteld. Vreugde der Katholieken; woede der radicalen.

Eenige pogingen tot opstand te Parijs worden verijdeld. Vlucht van Ledru-Rollin (Juni).

De brief aan Edgar Ney. Begin der oneenigheid van den president met de Wetgevende Vergadering.

31 Oct. Napoleon verandert van ministerie. *Rouher*. Vrijheid van onderwijs, beperking van het algemeene kiesrecht; herhaalde aanvragen

Digitized by Google

van den president ter verhooging zijner civiele lijst.

Zijne reizen door Frankrijk; hij wordt overal met geestdrift begroet. Zijne pogingen om *officieren en soldaten* voor zich te winnen.

1850. 10 Oct. Groote revue te Parijs; de kreet „*Vive Napoléon!*"

1851. 5 Jan. Changarnier wordt ontzet van het opperbevel der troepen en der nationale garde te Parijs.

Herhaalde petities om verandering der constitutie. Het ministerie wordt herhaaldelijk gewijzigd. *Morny, Persigny, Fleury* de voornaamste aanhangers en medehelpers van den president; zijne financieele moeilijkheden.

1851. Nov. Nieuw ministerie; *St.-Arnaud* minister van oorlog. Voorstel van den president tot herstel van het algemeen stemrecht; het wordt door de Vergadering *verworpen*; woelige tooneelen en hevige twisten.

1 Dec. Soirée bij den president. Geheime vergadering: *Morny, St.-Arnaud, Magnan* e. a.

2 Dec. Coup d'État;

78 politieke personen, waaronder 16 afgevaardigden o. a. *Thiers, Cavaignac, Changarnier, La Moricière* e. a. worden gevangen genomen.

Proclamatie van den president, die in naam van het Fransche volk *het algemeen stemrecht herstelt*, zijn handelwijze tegenover de Vergadering en tevens een nieuwe constitutie (een *verantwoordelijk president* voor 10 jaar, een Raad van State, Senaat, Wetgevend Lichaam) aan de stemming van het volk onderwerpt. Staat van beleg te Parijs en in sommige andere steden.

2—4 Dec. Eenige vruchtelooze pogingen van *wettelijk* en *gewelddadig* verzet worden gemakkelijk verijdeld. Enkele *barricades*; de afgevaardigde *Baudin* wordt gedood.

Onlusten in verschillende steden des lands; *de buitensporigheden der socialisten* doen alle ordelievende burgers *de zijde van den president* kiezen. Eenige der op 2 Dec. gearresteerden worden verbannen (tijdelijk) o. a. *Thiers, Changarnier, La Moricière.*

20, 21 Dec. Plebisciet:

7½ millioen stemmen voor den president; 600.000 tegen.

1852. 14 Jan. De nieuwe constitutie wordt geproclameerd; de vrijheid van drukpers zeer besnoeid;

Digitized by Google

verbeurdverklaring van de vaste goederen der familie Orleans.

29 Maart. Bijeenkomst van het Wetgevend Lichaam, nagenoeg geheel bestaande uit aanhangers van den president.

Nieuwe reis van den president door Frankrijk. Voorbereiding van het keizerrijk; *„l'Empire c'est la paix"*.

6 Nov. De Senaat besluit de herstelling van het keizerrijk. *Protest van Chambord.*

21, 22 Nov. **Nieuw plebisciet.** Bijna *8 millioen* stemmen *vóór*, ca. *250.000 tegen het „Empire"*.

2 Dec. **Napoleon III** wordt geproclameerd, par la grâce de Dieu et la volonté nationale **Empereur des Français.** Het keizerrijk wordt weldra door alle mogendheden erkend.

§ 2. DE REVOLUTIE IN DUITSCHLAND.

1848. Oproerige beweging in Baden (*Bassermann*, *Struve*), Wurtemberg, Hessen, Nassau en andere kleinere staten van Duitschland; men verlangt vooral constitutioneele regeeringen in de *afzonderlijke* staten en vertegenwoordiging van het volk in het bestuur van den *Duitschen Bond.*

20 Maart. **Lodewijk I** van Beieren doet afstand van den troon (*Lola Montez*).

1848—1864. **Maximiliaan II,** koning van Beieren.

6 Maart. Vergadering van liberale partijhoofden te Heidelberg. Men besluit een *„Voor-parlement"* bijeen te roepen te *Frankfort a/M.*

31 Mrt.—5 Apr. Het **Voor-parlement,** bestaande uit *500 leden*, besluit, dat door *algemeene verkiezingen in geheel Duitschland* een **Nationaal Parlement** zal worden gevormd, bestemd om Duitschland een *nieuwe constitutie* te geven. Na *4 dagen* gaat het uiteen, maar een *„Ausschuss"* van 50 leden blijft vereenigd, om in overleg met den Bondsraad de samenkomst van het Nationale Parlement voor te bereiden.

April. *Hecker* en *Struve* bewerken een republikeinschen opstand in het Zuiden van Baden. Verraderlijke moord van generaal *Frederik von Gagern.* De oproer-

Digitized by Google

lingen worden verslagen en vluchten naar *Zwitserland.*

Sedert 6 Mrt. **Oproerige bewegingen in Pruisen**, vooral te **Berlijn**, maar ook in verschillende andere steden. De politie en de soldaten raken herhaaldelijk slaags met het gemeen.

14 Maart. Deputatie van den gemeenteraad van Berlijn naar den koning gezonden. Op het bericht der gebeurtenissen te **Weenen** (zie beneden) beroept de koning den vereenigden landdag tegen 2 April, neemt een ander ministerie en schenkt *vrijheid van drukpers* en *„volkswapening"*.

18 Maart. Men eischt het vertrek der soldaten uit Berlijn; groote optocht naar het koninklijk paleis. *Twee geweerschoten*, die niemand kwetsen, veroorzaken een algemeen oproer; barricades in Berlijn; verbitterd gevecht. De barricades gaandeweg genomen.

19 Maart. De koning geeft bevel tot vertrek der troepen. Hij komt aldus in de macht van het gemeen. *Schwerin* en *v. Arnim* ministers. *Amnestie* en verdere eischen worden ingewilligd.

Een **Constitueerende Vergadering** zal bijeen geroepen worden.

Opstand in Posen. *Mieroslawski.* De opstand wordt bedwongen.

22 Mei. Opening der **Constitueerende Vergadering.** Zij is *zeer radicaal.*

Omkeer tengevolge der overwinningen van *Radetzky* en het herstel van het wettelijk gezag in **Oostenrijk.** De graaf van *Brandenburg* minister; de Constitueerende Vergadering wordt *verdaagd* en naar *Brandenburg* verplaatst, waar zij weldra wordt ontbonden.

Nov. *Wrangel* trekt met een talrijke troepenmacht *Berlijn* binnen en herstelt de rust. *Woede der democraten*; oproerige bewegingen op verschillende plaatsen zonder moeite door de troepen bedwongen.

De koning van Pruisen geeft aan zijn land *uit eigen beweging* een grondwet.

1848. 18 Mei. Opening van het **Duitsche Parlement**; ca. 550 leden. Verschillende partijen: de groote meerderheid is monarchaal (in verschillenden

Digitized by Google

graad); het *linker* en *rechter centrum*; de *linkerzijde*, de *radicalen*. De *Groot-* en *Klein-Duitschers*. Voorzitter, *Hendrik von Gagern*. Voornaamste leden: *Arndt*, *Dahlmann*, *Droysen*, *Grimm*, *Schwerin*, *Lasaulx*, *Döllinger*, *Lichnowski*, *Raveaux*, *Blum*, *K. Vogt* enz.

Moeilijke taak der Vergadering: zij moet in die onrustige tijden een constitutie voor geheel Duitschland ontwerpen, *zonder eigen macht* te bezitten om hare besluiten te doen eerbiedigen.

De souvereiniteit des volks wordt geproclameerd. Op voorstel van H. v. Gagern besluit de Vergadering een voorloopig *„Rijksbestuurder"* te kiezen, die het bestuur in handen zal nemen totdat de constitutie gereed zal zijn.

29 Juni. **Aartshertog Jan van Oostenrijk**, jongste broer van keizer Frans I, wordt met groote meerderheid tot *Rijksbestuurder* gekozen.

12 Juli. De Bondsdag draagt hem zijn macht over. Het *Rijksministerie*. Machteloosheid van het Rijksbestuur. Herhaalde onlusten in geheel Duitschland; voortdurende woelingen der democraten.

Het Duitsche Parlement treedt op voor de rechten van *Sleeswijk-Holstein* tegenover *Denemarken*. Door bemiddeling der mogendheden wordt de wapenstilstand van *Malmö* gesloten, volgens welken de beide hertogdommen door een *Pruisisch-Deensche* commissie zouden bestuurd worden. Verontwaardiging daarover te Frankfort. Het Parlement weigert eerst de bekrachtiging daarvan, maar wordt toch door zijn onmacht gedwongen toe te geven. De democraten gebruiken dit middel om onlusten te verwekken. Schandelijke moord van prins *Lichnowski* en generaal *Auerswald* (18 Sept.). *Opstand te Frankfort* door de gewapende macht bedwongen.

Nieuwe opstanden in Zuid-Duitschland. *Struve* gevangen gezet.

Het Parlement te Frankfort houdt zich bezig met het opstellen eener nieuwe Duitsche grondwet voor het geheele land. De *„grondrechten"* van den burger.

De *Klein-Duitsche* partij weet door te drijven, dat Duitschland (met uitsluiting van Oostenrijk) tot een constitutioneel Keizerrijk wordt verklaard.

1849.
28 Maart. **Frederik Willem IV**, koning van Pruisen, wordt tot **keizer van Duitschland** verkozen. **Protest van Oostenrijk**, dat zijn afgevaardigden uit Frankfort terugroept.

Digitized by Google

28 April. Frederik Willem van Pruisen weigert de keizerskroon te aanvaarden. *Pruisen, Hannover, Saksen* roepen hun afgevaardigden terug.

Ontevredenheid der radicale partij. Opstanden te *Dresden* en in de *Rijnprovincie.*

Mei—Aug. Nieuwe opstand in Baden en in Rijn-Beieren. De *soldaten* loopen over, zoodat een tijdlang het bestuur van het land in de handen der oproermakers komt. De vesting *Rastadt* valt in hunne macht. *Hecker, Struve* (uit de gevangenis bevrijd), *Mieroslawski, Tiedemann.* De *prins van Pruisen* (later *keizer Willem I*) herstelt de rust in Baden; *Tiedemann* gefusilleerd. Vele oproerlingen vluchten naar Zwitserland of Noord-Amerika. Baden blijft eenigen tijd door *Pruisische troepen* bezet.

Na de terugroeping der *Oostenrijksche* en *Pruisische* afgevaardigden leggen zeer vele leden van het *Duitsche Parlement* hun waardigheid neer. Het overschot bestaat bijna uitsluitend uit *republikeinen* en *democraten*; zij vormen het zoogenaamde *„romp-parlement"* en verplaatsen hun vergaderingen naar Stuttgart.

Hun revolutionnaire besluiten. Zij benoemen een *„rijks-regentschap"*.

18 Juni. De Wurtembergsche regeering doet de zittingen van het *„romp-parlement"* met geweld sluiten.

De vorsten van *Hohenzollern-Hechingen* en *Sigmaringen* staan hun gebied aan Pruisen af.

Herstel van den Duitschen Bond.

1849. Mei. Congres van eenige Duitsche vorsten te Berlijn. Het *„verbond der drie koningen"* (*Pruisen, Saksen, Hannover*), waarbij zich verschillende kleinere staten aansluiten. Hun streven is een nauwere vereeniging der Duitsche staten buiten Oostenrijk te bewerken, met een door het volk gekozen *Algemeenen Rijksdag.*

Protest van Oostenrijk, Beieren en Wurtemberg, die verklaren, dat de oude Duitsche Bond nog niet is ontbonden. *Hannover* en *Saksen* verlaten de zijde van Pruisen; Pruisen geeft toe. Men benoemt een *„voorloopige commissie"* om de bondsaangelegenheden te leiden.

10 Dec. De Rijksbestuurder, aartshertog Jan, legt zijn waardigheid neder.

1850. 1 Sept. Niettegenstaande het protest van Pruisen en eenige kleinere staten, wordt de **oude Duitsche Bond,** *onder voorzitterschap van Oostenrijk,* hersteld.

Digitized by Google

Spanning tusschen Pruisen en Oostenrijk naar aanleiding der onlusten in Hessen (*Hassenpflug*), waarbij Oostenrijk *de regeering*, Pruisen *de oppositie* steunt. Enkele schoten gewisseld bij Bronnzell. Door bemiddeling van Rusland wordt de vrede hersteld.

Conferenties te Olmütz en te Dresden, die den Duitschen Bond opnieuw regelen.

1851. 30 Mei. De Bondsdag te Frankfort wordt in zijn ouden vorm heropend. De „*grondrechten*" worden afgeschaft. Gaandeweg worden de meeste democratische inrichtingen vernietigd.

§ 3. DE OORLOG IN SLEESWIJK-HOLSTEIN.

1848—1863. **Frederik VII,** koning van Denemarken.

20 Jan. 15 Nov. Hij geeft eene *gemeenschappelijke* constitutie voor zijn *geheele* rijk, ook voor *Sleeswijk-Holstein.* Protest der „*standen*" van de beide gewesten alsmede van den *hertog van Augustenburg*, wiens erfrecht door die nieuwe grondwet wordt aangetast.

Een voorloopig bestuur wordt gevormd; het vraagt en verkrijgt de opneming van *Sleeswijk* in den Duitschen Bond.

4 April. De *Bondsdag* draagt de verdediging van de rechten der Sleeswijk-Holsteiners aan *Pruisen* op.

De Pruisische troepen onder *Wrangel* bemachtigen het grootste gedeelte van *Jutland.* De Denen blokkeeren de Duitsche kusten.

Tusschenkomst van Rusland, Engeland en Zweden, die Denemarken niet verzwakt willen zien. Een *Zweedsch* leger in Denemarken.

26 Aug. **Wapenstilstand te Malmö**; de Pruisische troepen moeten *Jutland* ontruimen; Sleeswijk-Holstein zal bestuurd worden door een *Pruisisch-Deensche commissie.*

1849. De Wapenstilstand van Malmö wordt opgezegd. *Pruisische, Saksische, Beiersche* en andere Bonds-troepen rukken Denemarken binnen. De *Düppeler Schansen* worden ingenomen.

De Sleeswijk-Holsteiners onder *Bonin* verslaan de Denen bij Kolding, maar lijden de nederlaag bij Fredericia.

Nieuwe tusschenkomst van Engeland en Rusland. *Pruisen* wordt genoopt zijne troepen uit *Denemarken*

Digitized by Google

terug te trekken en sluit den **vrede van Berlijn** (2 Juli 1850), waarbij het aan Denemarken in Sleeswijk-Holstein de vrije hand laat. De Sleeswijk-Holsteiners zetten den strijd voort, maar worden verslagen bij Idstedt.

1850. 2 Aug. **Protocol van Londen**, onderteekend door Rusland, Engeland, Frankrijk en Oostenrijk (later ook door Pruisen aangenomen), volgens hetwelk de beide hertogdommen weder onder de macht van Denemarken worden gebracht. *Pruisische* en *Oostenrijksche* troepen moeten de opstandelingen ontwapenen. Harde wraak der Deensche regeering.

1852. **Nieuw protocol van Londen.** Om de integriteit van Denemarken te behouden, wordt een *nieuwe erfopvolging* vastgesteld voor *Denemarken en tevens voor Sleeswijk-Holstein* (zonder de goedkeuring van de „standen" dezer hertogdommen). Prins *Christiaan van Sonderburg-Glücksburg* wordt tot erfgenaam van den *kinderloozen* koning, Frederik VII, geproclameerd. Denemarken belooft *de rechten der hertogdommen te handhaven*, maar houdt die belofte niet. Het protocol van Londen wordt *wel* onderteekend *door de groote mogendheden* en later ook *door eenige andere staten van Duitschland*, maar niet door den (intusschen herstelden) *Duitschen Bondsdag.*

§ 4. DE REVOLUTIE IN DUITSCH-OOSTENRIJK EN HONGARIJE.

1848. Opstand te Weenen.

13—15 Mrt. **Metternich** (*minister sedert 1809*) treedt af en neemt de wijk naar *Engeland.* Gewapende *studenten* en een *burgerwacht* bezetten de stad. *Vrijheid van drukpers en vereeniging*; een algemeene constitutie voor het geheele Rijk wordt toegezegd. *Onlusten in Hongarije.*

15 Mei. **Nieuw oproer te Weenen;** de keizer begeeft zich naar Innsbruck. Een *Algemeene Constitueerende Rijksdag* wordt bijeengeroepen.

Juni. Algemeen „Slaven-Congres" te *Praag. Palacki.* Opstand te *Praag*, door *Windisch-Grätz* bedwongen.

Aug. De keizer keert op verzoek van den Rijksdag naar Weenen terug.

Digitized by Google

6 Oct. **Nieuwe opstand te Weenen.** De troepen verlaten de stad. Schandelijke moord van den minister van oorlog *Latour*.

De keizer neemt de wijk naar *Olmütz*; een keizerlijk leger onder Windisch-Grätz trekt tegen het oproerige Weenen op.

31 Oct. **Inneming van Weenen** door *Windisch-Grätz* en *Jellachich*, die eerst een leger der *Hongaren*, dat de stad kwam ontzetten, moesten verslaan. Verschillende oproermakers worden gedood, o. a. *Robert Blum*, lid van het Duitsche Parlement. De Constitueerende Rijksdag wordt beroepen naar *Kremsier* bij *Olmütz*.

2 Dec. **Keizer Ferdinand** doet afstand van de kroon ten behoeve van zijn neef **Frans Jozef I.** Deze schenkt aan *geheel Oostenrijk* een zelfde constitutie, die echter weldra weer wordt afgeschaft (31 Dec. 1851).

Sedert 1846. Ontevredenheid en verzet tegen de regeering in den *Hongaarschen Rijksdag*. **Kossuth** weet in het geheele land een hevige vijandschap tegen de Duitschers te verwekken. De Hongaren verkrijgen gaandeweg verschillende concessies, o. a. de invoering van het Magyaarsch als officieele taal.

1848. Maart. Hevige redevoering van Kossuth in den Hongaarschen Rijksdag. Een deputatie wordt naar Weenen gezonden om den keizer de verdere eischen der Hongaren voor te stellen, voornamelijk de vorming van een onafhankelijk ministerie voor Hongarije te Pesth. De keizer geeft toe; *Batthyani* hoofd van het ministerie. *Revolutionnaire besluiten* van den Hongaarschen Rijksdag, door het ministerie slechts *zeer weinig beteugeld*. *Gelijkheid* voor de wet, *algemeen kiesrecht*, *vrijheid van drukpers*, inlijving van Zevenbergen bij Hongarije. De keizer wordt genoodzaakt tot alles zijne toestemming te geven.

Ontevredenheid der Zuidelijke Slaven (*Slavoniërs*, *Kroaten*, *Serviërs* enz.), die door de Hongaarsche regeering, waarvan zij afhankelijk zijn, in hun *nationale rechten* ten zeerste worden gekrenkt. Zij komen in verzet tegen de verordeningen van het Hongaarsche ministerie en beroepen zich op den keizer. Hun aanvoerder *Jellachich*, door den keizer tot *Ban van Kroatië* verheven. Keizer Ferdinand blijft voorloopig *onzijdig*.

22 Juli. De Hongaarsche Rijksdag bewilligt een lichting van 200.000 man en een som van 42 millioen om

Digitized by Google

den oorlog tegen Jellachich te voeren, die voor verrader en oproerling *tegen den keizer* verklaard wordt.

Jellachich trekt met een talrijk leger Hongarije binnen om de oproerige Hongaren *in den naam des keizers* te onderwerpen.

20 Sept. Slag bij Velensce door *Jellachich* tegen *Görgey* verloren.

Dubbelzinnige houding des keizers, die de Slaven niet aan de Hongaren wil prijsgeven. Verontwaardiging in den Hongaarschen Rijksdag. Een commissie ter verdediging van het land wordt gevormd. *Kossuth* met *dictatoriale macht* bekleed. De aartshertog *Stephanus*, Palatinus (*stadhouder*) van Hongarije, keert naar Weenen terug.

Generaal *Lamberg* wordt als buitengewoon Regeeringscommissaris naar Pesth gezonden en door den keizer met het *opperbevel over alle troepen in Hongarije* belast. Oproerig besluit van den Hongaarschen Rijksdag.

28 Sept. Schandelijke moord op generaal Lamberg gepleegd; de moordenaars worden *niet* gestraft.

Begin Oct. De keizer verklaart den Rijksdag *ontbonden* en stelt geheel Hongarije onder de *krijgswet*. *Jellachich* wordt benoemd tot stadhouder en opperbevelhebber aller troepen in Hongarije.

2 Dec. Na den troonsafstand van keizer Ferdinand ten behoeve van Frans Jozef nemen de Hongaren den schijn aan, of zij *alleen den nieuwen „onwettigen koning" niet willen erkennen*. *Windisch-Grätz* opperbevelhebber van alle keizerlijke troepen. Hij wordt krachtdadig gesteund door *Jellachich*. *Görgey* opperbevelhebber der Hongaren.

1849. Na de Hongaren eenige malen te hebben verslagen, trekken de keizerlijke troepen *Pesth* en *Ofen* binnen. De Hongaarsche Rijksdag wordt verplaatst naar *Debreczin*.

In *Zevenbergen* strijdt de Poolsche generaal *Bem* aan het hoofd der oproerlingen met goed gevolg tegen de Oostenrijkers onder *Puchner* en de Russen onder *Lüders*, die den Oostenrijkers hulp verleenen.

Krachtige aanvallende beweging der Hongaren onder *Görgey*. De Oostenrijkers worden herhaaldelijk verslagen o. a. bij *Gödöllö*; zij moeten het beleg der sterke vesting *Komorn* opbreken, *Windisch-Grätz* wordt vervangen door generaal *Welden*.

Digitized by Google

21 Mei. **Ofen** wordt stormenderhand ingenomen door de *Hongaren*. De Oostenrijkers nagenoeg geheel uit *Hongarije* verdreven.

14 April. **Kossuth** doet door den Hongaarschen Rijksdag het **Huis van Habsburg** van de **Hongaarsche kroon vervallen** verklaren. Ontevredenheid van vele officieren, o. a. van *Görgey*. Kossuth *„president-gouverneur"*.

Samenkomst van keizer Frans Jozef met keizer Nikolaas I te *Warschau*. Rusland biedt zijne hulp aan om den opstand der Hongaren te bedwingen.

Juni. Een Russisch leger onder **Paskewitsch** trekt over de *Karpaten*; een ander onder Lüders dringt opnieuw *Zevenbergen* binnen. De Oostenrijkers onder generaal **Haynau**.

Görgey wordt door Haynau herhaaldelijk verslagen o. a. bij *Raab*, *Komorn*, *Waitzen*.

De Rijksdag wordt verplaatst naar *Szegedin*.

5 Aug. Dembinski wordt door Haynau bij *Szörek* verslagen. De Oostenrijkers ontzetten *Temesvar*. *Bem* uit Zevenbergen verdreven. *Kossuth* geeft de dictatuur aan *Görgey* over en vlucht naar Turkije.

13 Aug. **Capitulatie van Villagos.** *Görgey* geeft zich met zijn leger van 25000 man aan de *Russen* over. Verscheidene hoofden van den opstand worden met den dood gestraft, o. a. Batthyani.

27 Sept. Overgave van Komorn door *Klapka*; einde van den Hongaarschen opstand. De Hongaarsche Constitutie wordt afgeschaft.

§ 5. DE REVOLUTIE IN ITALIË.

1848. Mei. Nieuwe opstanden te Napels en in Sicilië. Koning Ferdinand weet door den moed zijner *Zwitsersche troepen* de orde te herstellen; in den loop van het *volgende* jaar wordt ook Sicilië onderworpen. Woede der revolutiemannen tegen Ferdinand II; *„il re bomba."*

1848. **Opstand te Milaan,** op het bericht der gebeurtenissen te Weenen. Na een gevecht in de straten der stad trekt **Radetzky** zijne troepen in de citadel bijeen.

23 Maart. Hij verlaat de stad, daar hij bedreigd wordt door een *Sardinisch leger*.

Digitized by Google

24 Maart. **Karel Albert** van Sardinië verklaart den oorlog aan Oostenrijk en trekt Milaan binnen. Opstand in verschillende steden van het Oostenrijksche gebied, o. a. in **Venetië** (*Manin*).

25 Juli. **Slag van Custozza,** door *Radetzky* op *Karel Albert* gewonnen. Milaan weer in de macht der Oostenrijkers. Wapenstilstand met Karel Albert.

1849. 20 Maart. Karel Albert hervat den oorlog tegen Oostenrijk.

23 Maart. Slag van Novara.

Karel Albert totaal verslagen door *Radetzky*. Hij doet afstand van den troon en begeeft zich naar Portugal, waar hij in hetzelfde jaar overlijdt.

1849—1878. Victor Emanuel II, koning van Sardinië.

Hij sluit eerst een *wapenstilstand*, daarna *vrede* met Oostenrijk. Edelmoedigheid des overwinnaars. Het Sardinisch gebied blijft *ongeschonden*. Victor Emanuel betaalt eene *schadevergoeding van 75 millioen frs.*

De opstand in de rest van het *Lombardo-Venetiaansch Koninkrijk* wordt gemakkelijk bedwongen. Brescia, *Haynau.*

Langdurig en moeilijk beleg van Venetië. Radetzky staat zeer zachte voorwaarden van overgave toe. *Manin* en andere oproermakers mogen de stad en het Italiaansche gebied ongedeerd verlaten.

Ook in de van Oostenrijk afhankelijke staten wordt de orde hersteld.

Opstand te Rome.

Groote opgewondenheid te Rome ten gevolge der gebeurtenissen te Parijs en Napels. Boosaardige ophitsingen der volksmenners.

1848. *Pius IX* wordt gedwongen een liberale constitutie te geven. Nieuwe onlusten ten gevolge der gebeurtenissen te Weenen en Milaan. Men eischt, dat *Pius IX* deel zal nemen aan den oorlog tegen de Oostenrijkers. Zijn *liberale* minister *Mamiani* doet *tegen den wil des Pausen* de troepen oprukken. Protest van Pius IX.

Hij benoemt **de Rossi** (vroeger *gezant van Louis Philippe* bij Gregorius XVI) tot eersten minister. Zijn *geestkracht* en *toewijding* aan den Paus. Woede der Carbonari tegen hem.

Digitized by Google

15 Nov. Rossi wordt vermoord. *Oproer te Rome.* Pius IX moet een *democratisch ministerie* benoemen. Zijn protest tegen die afgedwongen maatregelen, in tegenwoordigheid van de gezanten der verschillende mogendheden.

25 Nov. Pius IX vlucht naar Gaëta. *Graaf Spaur,* de Beiersche gezant.

De revolutie-mannen bemachtigen het gezag te Rome. Men wil aldaar een *Constitueerende Vergadering* voor geheel Italië doen houden. *Mazzini, Saffi, Armellini* zijn de hoofden van het radicale bestuur. De Pauselijke heerschappij wordt afgeschaft en te Rome de Republiek geproclameerd.

Het *Spaansche* gouvernement noodigt de regeeringen der Katholieke landen uit om maatregelen te nemen tot het herstel van het wettig gezag te Rome. De Paus roept de hulp in van *Oostenrijk, Frankrijk, Spanje* en *Napels.*

1849. Een Fransch leger onder *Oudinot* landt te Civita-
5 April. Vecchia. De *Oostenrijkers* in de Romagna. Bovendien *Spaansche* en *Napolitaansche* troepen in den Kerkelijken Staat.

Hardnekkige tegenstand der republikeinen onder *Garibaldi,* die de Fransche troepen herhaaldelijk terugslaat, maar eindelijk genoodzaakt wordt te kapituleeren. De hoofdleiders ontvluchten.

5 Juli. De *Franschen* trekken Rome binnen. Hun *aanmatigende* houding tegenover het Pauselijk gezag. De brief van Napoleon aan Edgar Ney. Men wil den Paus allerlei moderne en liberale hervormingen opdringen. Pius IX blijft daarom voorloopig te Gaëta.

1850. Pius IX keert naar Rome terug. Zijn *groot-*
12 April. *moedigheid* jegens *de oproermakers.* Zijn welgemeende pogingen om orde en welvaart te herstellen. Kardinaal *Antonelli,* secretaris van Staat.

In de andere Europeesche staten bleef het rustig gedurende het revolutie-jaar; alleen in *Zwitserland* werd het kanton Neufchâtel, waar de koning van Pruisen *vorst* was (hoewel het toch tot het Zwitsersche Bondgenootschap behoorde), aan het gezag des konings onttrokken. Na een mislukte poging, aldaar door de *„royalisten”* gewaagd om het gezag des konings te herstellen, doet *Frederik Willem IV* (in 1857) door bemiddeling van *Napoleon III* afstand van zijne rechten op het vorstendom.

Digitized by Google

Vierde Hoofdstuk.

De tijd van het tweede Keizerrijk (1852—1870).

De troonsbestijging van Napoleon III opent een *nieuw tijdperk* in de geschiedenis van Europa. Waren de jaren van 1815 tot 1848 nagenoeg vrij van *internationale oorlogen*, het Keizerrijk, dat een eeuw van vrede aankondigde, brengt een tijd van bloedigen krijg. In Europa woeden, behalve talrijke binnenlandsche opstanden, vijf groote oorlogen, die het staatkundig evenwicht geheel en al wijzigen.

Aanvankelijk schijnt Frankrijk onder het keizerlijk bestuur weer voor goed de *eerste plaats* in Europa te hebben veroverd, Napoleon wordt gevreesd en gevierd als de *machtigste vorst*, de *grootste staatsman* van zijn tijd; maar juist door zijne staatkunde. een zonderling mengsel van Macchiavelistische sluwheid en edelmoedige droomen, wordt de Fransche keizer in het verderf gestort.

Italië en Duitschland herwinnen door zijne hulp of medeplichtigheid hun nationale eenheid ten koste der schandelijkste rechtsverkrachting, maar in plaats van dank vindt Frankrijk in het onder *Pruisische* heerschappij vereenigde *Duitschland* zijn gevaarlijksten vijand, voor wiens overmacht het na een wanhopigen strijd zal moeten bukken.

§ 1. DE EERSTE JAREN VAN HET TWEEDE KEIZERRIJK (1852—1860).

1852—1870. Napoleon III, keizer der Franschen.

2 Dec. 4 Sept. Inrichting van het tweede Keizerrijk.

De **keizer,** persoonlijk *verantwoordelijk*, is **de mandataris van het souvereine volk** en oefent als zoodanig de souvereiniteit uit, *hem opgedragen door de plebiscieten van 1851 en 1852.* De ministers zijn *hem* verantwoordelijk, *niet aan de kamer.* „Le gouvernement personnel”. Een Raad van State; Senaat, Wetgevend Lichaam met feitelijk *zeer beperkte* bevoegdheid. Later werden gaandeweg belangrijke wijzigingen in de constitutie gebracht, waardoor eindelijk het *„Empire libéral”* ontstond. *Civiele lijst* van *25 millioen frs.*

Voornaamste aanhangers en raadslieden des keizers: **de Morny, de Persigny, Rouher,** *St.-Arnaud*, *Walewsky. Maupas*, *Magnan*; **Drouyn de Lhuis,** *Fleury.* Dokter *Conneau.*

Voornaamste leden der keizerlijke familie [1]: *Jerôme Bonaparte* (vroeger koning van Westfalen) † 1860; diens dochter, *prinses Mathilde* (gehuwd met den Russischen prins

Digitized by Google

Demidof); diens zoon, Napoleon Jozef, gewoonlijk *prins Napoleon* genoemd (Plon-Plon), gehuwd met prinses *Clotilde*, dochter van *Victor Emanuel*; *Lucien Bonaparte*, „prince de Canino" (oudste zoon van Lucien Bonaparte, den tweeden broêr van Napoleon I) en zijn broêr *Pierre Bonaparte.*

---

[1])

Geslachtslijst der familie Bonaparte. B (Verg. blz. 107)

Carlo Bonaparte × Maria Laetitia Ramolino.

- **Napoleon I.**
  - **Napoleon II** † 1832.
- **Lucien** *(prince de Canino)* † 1840.
  - Charles Lucien *(prince de Canino)* † 1857.
    - Lucien Bonaparte (Kardinaal).
  - Pierre Bonaparte.
- **Lodewijk** *(koning van Holland)* † 1846.
  - **Napoleon III** × Eugénie de Montijo.
    - **Napoleon** *(prince impérial)* † 1879.
- **Jerôme** *(koning van Westfalen)* † 1860.
  - Mathilde × Anat. Demidof.
  - **Napoleon** *(Plon-Plon)* † 1891 × Clotilde v. Savoye.
    - **Napoleon Victor** (thans pretendent der Bonapartisten).
    - Napoleon Louis.

1853. **Huwelijk van Napoleon III** met **Marie Eugénie de Montijo**, gravin van Teba. Hare oprechte vroomheid; zij is een *goede echtgenoote en moeder*, en verkrijgt veel invloed op den keizer.

Schitterend hof te Parijs; St. Cloud, *Compiègne*, Fontainebleau, *Biarritz*.

1856. 16 Maart. **Geboorte van den keizerlijken prins Napoléon Eugène Louis Jean Joseph**; luisterrijke feesten.

Talrijke inrichtingen van weldadigheid; groote publieke werken, vooral te Parijs (*Hausmann*); spoorlijnen en voortreffelijke straatwegen aangelegd; havenwerken (*Brest*, *Cherbourg*). Aanmoediging van handel en nijverheid. Handelsverdragen (sedert 1860) met *Engeland*, *Pruisen* enz.; vrijhandel.

Algemeene tentoonstellingen (1855, 1867); *conversie der leeningen*. In het algemeen *groote stoffelijke bloei van Frankrijk*, hoewel de staatsschulden aanmerkelijk toenemen. Er geschiedt ook veel voor *kunst*, *wetenschap* en *onderwijs*.

Sedert den *Krim-oorlog* bekleedt Frankrijk weer de eerste plaats in Europa en geldt *Napoleon* voor den grootsten staatsman en politicus. Veel vorstelijke bezoeken te Parijs (vooral 1867).

De populariteit des keizers, die aanvankelijk bijzonder groot was, *begint langzamerhand te verminderen*, vooral sedert 1860, nog meer sedert 1866. In het *Wetgevende Lichaam* eerst volstrekt geen oppositie; sedert 1857 een 5-tal opposanten; na 1863 wordt de oppositie talrijker en machtiger, *vooral in de groote steden*. Toch blijft de overgroote meerderheid volstrekt imperialistisch gezind; pressie op de verkiezingen, *officieele candidaten*.

In het begin zijner regeering begunstigt de keizer de geestelijkheid; langzamerhand verkoelt zijne verhouding tot de Kerk en de Katholieke partij, vooral tengevolge der gebeurtenissen in Italië (*L. Veuillot*, de Univers; *Mgr. Pie*). Zedeloosheid en ongeloof nemen eerst langzaam, later met vreeslijke snelheid toe.

1854—1856. De Krim-oorlog.

Sedert 1847. Onlusten tusschen de *Latijnsche* en *Grieksche* Christenen te Jeruzalem wegens het bezit der Heilige Plaatsen. De *Latijnen* worden ondersteund door Frankrijk, de *Grieken* door Rusland. De Sultan benoemt een scheidsgerecht, dat de Latijnen in het gelijk stelt. Bedreigingen van Rusland.

Digitized by Google

1853. Groote plannen van keizer Nikolaas I. Zijne onderhandelingen met den Engelschen gezant te Petersburg (*Seymour*) over den „*zieken man*". Ongerustheid in Engeland over de Russische plannen. *Stratford-Canning* te Parijs.

Vorst *Menschikof* te Constantinopel. Zijn onbeschaamd optreden. Zijn *ultimatum*. Hij eischt voor Rusland het protectoraat over alle Grieksche Christenen in Turkije. *Weigering van den Sultan.* Hij wordt in zijn tegenstand bemoedigd door Frankrijk en Engeland.

21 Mei. De onderhandelingen worden afgebroken. Menschikof verlaat Constantinopel.

25 Juni. Een *Fransch-Engelsch eskader* in de Besika-baai (*bij Gallipoli*).

2 Juli. Een Russisch leger van 80.000 man trekt over de Pruth en bezet de Donau-vorstendommen. Vruchtelooze pogingen der *Westersche mogendheden*, alsmede van *Oostenrijk*, om den oorlog te verhinderen. Conferentie te *Weenen.* Napoleon stelt een *algemeen Congres* voor om de verdragen van 1815 te herzien. Rusland weigert.

October. Oorlogsverklaring van Turkije aan Rusland. *Omer Pascha* trekt over den *Donau* en bestrijdt de Russen met gunstig gevolg. In Armenië bemachtigen de Turken eenige Russische forten.

30 Nov. **Admiraal Nachimof** vernielt een *Turksche vloot* in de haven van **Sinope.** Verontwaardiging daarover in Engeland.

1854. 5 Jan. Het Engelsch-Fransch eskader loopt de Zwarte Zee binnen.

Pogingen van *beide zijden* gedaan om *Pruisen* te winnen. Frederik Willem IV blijft onzijdig.

27 Maart. **Oorlogsverklaring van Engeland en Frankrijk aan Rusland.** *Verbond der beide mogendheden met Turkije.*

Fransche en *Engelsche* troepen te Gallipoli, later te Varna. **St. Arnaud, lord Raglan;** de admiraals *Dundas* en *Hamelin.*

De *Russen* belegeren Silistria, dat met dapperheid en goed gevolg wordt verdedigd. *Paskewitsch* wordt gewond en legt het opperbevel neder. *Oostenrijk* eischt van *Rusland* de ontruiming der Donau-vorstendommen. De Russen verlaten Moldavië en Wallachije, die door een *Oostenrijksch* legerkorps worden bezet.

Digitized by Google

Aarzeling der bondgenooten omtrent het verdere doel van hun onderneming. De *cholera* te Varna; groote verliezen daardoor geleden. Men besluit de Russen in de *Krim* aan te vallen.

25 Aug. De troepen gaan scheep naar de Krim (36000 Franschen, 22000 Engelschen) en landen te *Eupatoria* (13 Sept.).

20 Sept. **Slag bij de Alma.** De Russen onder *Menschikof* en *Gortschakof* worden teruggedreven (*Bosquet*). Men besluit **Sebastopol** te belegeren. *Sterke vestingwerken* dier stad: *de Malakof-toren, de groote en de kleine Redan.* **Todleben.** Kornilof. De cholera barst op nieuw uit.

29 Sept. Dood van St. Arnaud. Hij wordt vervangen door **Canrobert.**

25 Oct. Gevecht bij Balaklava. Begin van het bombardement van Sebastopol.

5 Nov. Slag bij Inkerman door Menschikof verloren. Groote ontberingen en verliezen van de troepen der bondgenooten.

Vermeerdering der troepen in de Krim; de Turken onder *Omer Pascha.*

Moeilijke positie van Oostenrijk, dat zoowel door *Rusland* als door *Frankrijk* tot een bondgenootschap wordt uitgenoodigd. Dubbelzinnige politiek van den Oostenrijkschen minister *v. Buol.*

1855.
10 Jan. **Sardinië** sluit zich aan bij de bondgenooten. Een leger van 15.000 man onder *La Marmora* landt in de Krim.

2 Maart. **Dood van keizer Nikolaas I.**

1855—1881. Alexander II, keizer van Rusland.

Nieuwe onderhandelingen te *Weenen,* die vruchteloos blijven. Oostenrijk geraakt in onmin met alle mogendheden.

Nieuwe aanvallen op Sebastopol. **Pélissier** tot opperbevelhebber benoemd; hij maakt zich van de *buitenwerken* van Sebastopol meester; een bestorming van den *Malakof-toren* en eenige andere forten wordt met *groot verlies* afgeslagen.

Expedities naar *Kertsch* en *Jenikale*; *Taganrog* gebombardeerd.

6 Aug. **Slag aan de Tschernaja.** De Russen onder *Gortschakof* worden verslagen.

Digitized by Google

8 Sept. Bestorming en inneming van den **Malakoftoren**, waardoor Sebastopol onhoudbaar wordt (*Mac-Mahon*). Pélissier wordt benoemd tot *duc de Malakof*. De Russen ontruimen de stad.

Een expeditie naar de *Oost-Zee*, bij het begin van den oorlog (1854) ondernomen onder *Napier* en *Parseval Deschênes*, blijft zonder uitwerking. *Bomarsund* (op de Aland-eilanden) gebombardeerd.

25 Nov. De Russen bemachtigen de Turksche vesting Kars.

Nieuwe vredesvoorstellen van Oostenrijk. Het zendt met goedvinden der bondgenooten een *ultimatum* naar Petersburg, dat gunstig wordt aangenomen.

1856. **Vredescongres te Parijs** van de vertegenwoordigers van Frankrijk, Engeland, Rusland, Oostenrijk, Turkije en Sardinië; Pruisen wordt later toegelaten. *Walewski*, *Clarendon*, *Orlof*, *Buol*, *Cavour*, *Manteuffel*. Lange en moeilijke onderhandelingen.

30 Maart. Vrede van Parijs.

Rusland geeft Kars aan de Turken terug en verliest een gedeelte van Bessarabië, zoodat het van de monding van den Donau wordt afgesloten. **De Zwarte Zee** geneutraliseerd; geen krijgshavens en geen oorlogsvloot mogen daar onderhouden worden. Vrije scheepvaart op den Donau. *Rusland* ziet af van het *protectoraat der Donauvorstendommen*, wier bestuur later door een internationale conferentie zal geregeld worden. De Sultan schenkt aan zijne *christelijke* onderdanen *dezelfde rechten* als aan de *Mahomedanen*; Turkije wordt officieel opgenomen onder de Europeesche staten. Het Turksche gebied door allen *gewaarborgd*. Na het sluiten van den vrede worden er nog algemeene bepalingen gemaakt over de *kaapvaart* en de *blokkade van zeehavens* („elke vlag dekt elke lading behalve oorlogs-contrebande").

8 April. *Cavour* brengt den *„onhoudbaren toestand"* in Italië ter sprake; de „Italiaansche kwestie".

Tijdens den Krim-oorlog wordt *Griekenland* in bedwang gehouden door een *Engelsch-Fransch eskader*. Een Fransche afdeeling bezet den *Pireus*.

1859. Na langdurige onderhandelingen worden de Donau-vorstendommen vereenigd onder het bestuur van vorst *Alexander Cusa*, later vervangen door vorst (thans koning) *Karel van Hohenzollern* (1866).

Digitized by Google

Isolement van Oostenrijk, dat in den Krim-oorlog bij geen der partijen dank had verworven. Gespannen verhouding tegenover *Sardinië*. Cavour begunstigt op alle mogelijke wijze samenzweerders en onruststokers in het *Lombardo-Venetiaansch Koninkrijk*. Zijn goede verstandhouding met Frankrijk.

Napoleon aarzelt de *„bevrijding van Italië"* te ondernemen.

1858. 14 Jan. Aanslag op het leven van Napoleon door *Orsini*, *Pieri*, *Rudio* en *Gomez*. Schitterende pleitrede van *Jules Favre*. Brief van Orsini aan den keizer, met diens toestemming gepubliceerd. Ongerustheid in geheel Europa. *Verkoeling* tusschen *Frankrijk* en *Engeland*. Strenge politie-maatregelen tegen samenzweerders en politieke moordenaars. Generaal *Espinasse* minister van binnenlandsche zaken. Diepe indruk van den aanslag op Napoleon.

21 Juli. Bijeenkomst van *Cavour* met *Napoleon* te Plombières.

1859. Onheilspellende woorden van *Napoleon* aan den Oostenrijkschen gezant *v. Hübner*.

Verloving van *prins Napoleon* (Plon-plon) met prinses *Clotilde*, dochter van *Victor Emanuel*.

Verbond tusschen Frankrijk en Sardinië; la Guéronnière's brochure: „Napoléon III et l'Italie".

Pogingen der andere mogendheden, vooral van *Engeland*, om den oorlog te verhinderen. Zij worden verijdeld door het onbeschaamde optreden van Cavour, die met opzet den vrede *onmogelijk* maakt.

23 April. *Ultimatum* van Oostenrijk te Turijn overhandigd. Het eischt de *ontwapening* binnen drie dagen. Het wordt afgewezen. **Oorlogsverklaring van Oostenrijk aan Sardinië.**

30 April. De Oostenrijksche troepen trekken over den *Ticino*.

3 Mei. **Frankrijk verklaart den oorlog aan Oostenrijk.**

Aarzeling en traagheid van het Oostenrijksche leger onder *Gyulay*, die den tijd, dat de Fransche troepen nog ver verwijderd zijn, niet benuttigt. *Niel*, *Canrobert*, *Mac Mahon*. Vrijkorps onder *Garibaldi*. De getrokken kanonnen (vóórladers).

12 Mei. Napoleon landt te Genua.

20 Mei. Gevecht bij *Montebello*. De Oostenrijkers moeten terugwijken. Zij trekken over den *Ticino* terug

Digitized by Google

en worden gevolgd door het Fransche en het Sardinische leger.

4 Juni. **Slag bij Magenta.**

De Oostenrijkers worden verslagen. **Mac Mahon** *„duc de Magenta"*. De Oostenrijkers ontruimen *Milaan.*

8 Juni. *Napoleon* houdt met *Victor Emanuel* zijn intocht in Milaan.

De Oostenrijksche troepen verlaten de *„Hertogdommen"* als mede de *„Legaties"*; oproer en onlusten aldaar door Cavour aangestookt. Een proclamatie van Napoleon roept de Lombardijers (en de overige Italianen) te wapen.

De keizer van Oostenrijk neemt het opperbevel over zijn leger op zich. (*Schlick, Benedek.*)

24 Juni. Slag bij Solferino.

Nederlaag der Oostenrijkers. Diepe indruk van het bloedige slagveld op Napoleon; twisten tusschen de Fransche generaals; groote verliezen door hen geleden. Moeilijkheid om het Fransche leger voltallig te houden en te vermeerderen.

Opgewondenheid in geheel Duitschland; een groot gedeelte van het Bondsleger wordt gemobiliseerd. Gevaar voor één algemeenen Europeeschen oorlog. Sterke positie der Oostenrijkers in den vestingvierhoek (*Mantua, Verona, Peschiera, Legnago*).

Plan om een opstand in Hongarije te bewerken. *Kossuth, Klapka.* Napoleon besluit den oorlog te eindigen.

8 Juli. Wapenstilstand te Villafranca. Begin der vredesonderhandelingen.

11 Juli. Samenkomst van Napoleon met Frans Jozef, die den volgenden dag de *preliminairen van Villafranca* onderteekent.

Oostenrijk staat *Lombardije* aan Napoleon af, maar behoudt *Venetië met Mantua en Peschiera.* De ondertusschen verdreven Italiaansche vorsten zullen (*desnoods met geweld*) in hun gebied hersteld worden. Groote ontevredenheid der Italianen; *Cavour* neemt zijn ontslag als minister.

10 Nov. Vrede van Zürich, die de bepalingen van Villafranca *bekrachtigt.* Een algemeen Europeesch Congres zal worden bijeengeroepen om den toestand van Italië te regelen.

Digitized by Google

Schandelijke kuiperijen der Piemonteesche regeering, die op alle mogelijke wijze onrust stookt in de staten van Midden-Italië en weet te bewerken, dat men door zoogen. *plebiscieten* den koning van *Sardinië* de dictatuur of de kroon opdraagt. Groote ontevredenheid der Katholieke partij in Frankrijk; hatelijke maatregelen der regeering tegen de Katholieke pers en de „Vincentius-Vereenigingen". De Pieterspenning. De Pauselijke *Zouaven. La Moricière, Pimodan.*

1860. **Savoye en Nizza** aan Frankrijk afgestaan; een volksstemming keurt dien afstand goed. Verontwaardiging van vele Italianen, vooral van *Garibaldi*; wantrouwen jegens Napoleon in geheel Europa.

Napoleon begunstigt in het geheim de wederrechtelijke ondernemingen van *Cavour* en *Garibaldi* in Italië. Hij laat toe dat niet alleen de Italiaansche Hertogdommen en Napels, maar ook het grootste gedeelte van den Kerkelijken Staat met *Sardinië* vereenigd worden en duldt de vernietiging van het pauselijk leger bij *Castel-Fidardo* (18 Sept. 1860), hoewel een groot getal der edelste Fransche geslachten daarin vertegenwoordigd waren. Alleen Rome en het omliggend gebied worden door een Fransche bezetting voor de aanslagen der Italianen beveiligd. Napoleon erkent het Koninkrijk Italië (1861, *15 Juni*). Hij verliest de *genegenheid* en den *steun* der *Fransche Katholieken.*

§ 2. DE LIBERALE VERVORMING VAN HET KEIZERRIJK (1860—1870).

Sedert 1860 begint er een meer *liberale richting* in het keizerlijk bestuur zichtbaar te worden. Niet alleen in de *handelspolitiek* breekt Napoleon door het sluiten van een zeer vrijzinnig verdrag van koophandel met Engeland (*Cobden*) en andere staten (1860) met de vroegere traditie, maar ook in *de binnenlandsche staatkunde* wordt een reeks geopend van hervormingen in liberalen geest, die langzamerhand den aard van het „*persoonlijk bewind*" geheel en al wijzigen en eindelijk het „*empire autoritaire*" vervormen tot het „*empire libéral*". *De Morny, de Persigny, Billault.* Het stenographisch verslag van de zittingen der kamers zal worden afgedrukt; het adres van antwoord op de troonrede, de ministers zonder portefeuille („*spreekministers*").

Hevige tooneelen in het Wetgevend Lichaam en in den Senaat, naar aanleiding der gebeurtenissen in Italië (Maart 1861). De „*oppositie der 91*".

Digitized by Google

1863. Bij de verkiezingen voor het Wetgevende Lichaam maakt de oppositie (*legitimisten*, *Orleanisten*, *republikeinen*, *radicalen*, *anarchisten*) groote vorderingen, vooral te *Parijs* en in andere groote steden. *Thiers*, *Berryer*, *Jules Favre*, *Jules Simon*, *Pelletan*, *Ollivier* en andere tegenstanders der regeering worden gekozen; de oppositie klimt van 5 leden tot 36 (de geheele kamer 283 leden). Veranderingen in het ministerie; *Duruy*, minister van onderwijs, voert veel hervormingen in; veelal in antikatholieken geest. Toenemende *zedeloosheid* en *lichtzinnigheid* in alle klassen der maatschappij. Langzame ondermijning van het aanzien en de populariteit des keizers bij de werklieden.

Overzeesche Ondernemingen. Bedoeling van Napoleon: zooveel mogelijk poogt hij de woelige Franschen bezig te houden en door roemvolle ondernemingen binnen en buiten Europa hun aandacht van de *binnenlandsche toestanden* af te leiden.

Sedert 1854. Uitbreiding der Fransche kolonies in Senegambië (*Faidherbe*). In Algiers wordt nog steeds tegen de Kabylenstammen gestreden; het gebied wordt gaandeweg gekoloniseerd; krachtige pogingen om de Arabieren aldaar te beschaven en voor Frankrijk te winnen. De *Turko's* en de *Zouaven* in het Fransche leger.

1857—1858. **Eerste oorlog van Frankrijk en Engeland tegen China** wegens het mishandelen en vermoorden van missionarissen en kooplieden. *Canton* wordt bemachtigd, eene Fransch-Engelsche vloot vaart de *Pei-ho* op. **Vrede van Tien-tsin** (niet ver van *Peking*). Opening van *nieuwe havens* voor den Europeeschen handel; vrijheid voor de missionarissen en inlandsche Christenen. *Frankrijk* en *Engeland* mogen een *gezant* houden te *Peking*. De Chineezen schenden het verdrag van Tien-tsin.

1859—1860. **Tweede oorlog van Frankrijk en Engeland tegen China.**

1860. De monding van de *Pei-ho* geforceerd; de *Taku-forten* ingenomen; generaal Cousin de Montauban (graaf *Palikao*) verslaat de Chineezen bij **Palikao.** Het *zomerpaleis des keizers* bij Peking wordt geplunderd en verbrand; fabelachtige schatten aldaar buitgemaakt en vernield. Door bemiddeling van den Russischen zaakgelastigde *Ignatief* bezetten de bondgenooten een der poorten van Peking, waarop weldra **de vrede van Peking** volgt, die het verdrag van Tien-tsin bevestigt en de voorrechten der Franschen en Engelschen nog vermeerdert. China betaalt een zware oorlogsschatting.

Digitized by Google

Sedert 1854. **Japan** begint zijne havens voor de Vereenigde Staten, Holland, Frankrijk, Engeland en andere Europeesche staten te openen.

1859—1862. Oorlog van *Frankrijk* en *Spanje* tegen **Tu-Duc**, *keizer van Annam* (Achter-Indië), wegens het vermoorden van missionarissen enz. De Franschen bemachtigen *Saigon* en verschillende andere steden.

1862. Verdrag van Saigon. *Cochinchina* komt onder Fransch gezag; *Cambodja* onder Fransch protectoraat. Herhaalde opstanden en onlusten.

1867. **Neder-Cochinchina** wordt definitief bij de Fransche kolonies ingelijfd.

1860. **Onlusten in Syrië**; wreedaardige moord op de Christenen van den Libanon (de *Maronieten*) gepleegd door de *Drusen* en *Kurden*. Schandelijke houding der Turksche ambtenaars; te Damascus beschermt *Abd el-Kader* vele ongelukkigen.

1860—1861. Een Fransch leger herstelt de rust in Syrië en doet de voornaamste schuldigen bestraffen. *Naijver van Engeland* tegen den Franschen invloed in het Oosten.

1856(1862)—1869. **Het kanaal van Suez** wordt gegraven. **Ferdinand de Lesseps**; aanvankelijk werkt Engeland de onderneming tegen, daar het daardoor een aanmerkelijke vermeerdering van *Frankrijks* invloed in *Egypte* vreest. Het kanaal wordt plechtig geopend in tegenwoordigheid van keizer *Frans Jozef* en keizerin *Eugénie* (1869).

1861. **Begin der moeilijkheden met de Republiek Mexico.** De president **Juarez** benadeelt de belangen der Europeesche kooplieden en bankiers. Schandelijke woeker van van den Geneefschen bankier *Jecker*; hij weet den *duc de Morny* voor zich te winnen, die hem als *Franschman* laat naturaliseeren en daarna voor zijne belangen optreedt.

Ook *Spanje* en *Engeland* hebben talrijke grieven tegen *Juarez*.

31 Oct. Verdrag te Londen tusschen Frankrijk, Engeland en Spanje.

1862. Een vloot der drie mogendheden stevent naar Vera-Cruz. Conventie van Soledad; oneenigheid der bondgenooten.

Frankrijk verwerpt de Conventie van Soledad. De Engelsche en Spaansche troepen keeren naar Europa terug.

Groote plannen van Napoleon ten opzichte van Mexico. Door de vestiging van een **Mexicaansch Keizerrijk**

Digitized by Google

wil hij vooreerst de regeeringloosheid in Spaansch-Amerika doen eindigen en den invloed van Frankrijk in die streken uitbreiden, vervolgens een tegenwicht vormen tegenover de aangroeiende macht der Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

1861—1865. **„Amerikaansche Secessie-oorlog"**; *Frankrijk* en *Engeland* erkennen de „Geconfedereerde Staten" als een oorlogvoerende partij. De *Trent-affaire.*

1862. April. Aanzienlijke vermeerdering der Fransche troepen in Mexico; de oorlog wordt aan Juarez verklaard. Vergeefsche aanval op *Puebla.*

Sept. Generaal Forey landt met nieuwe Fransche troepen te Vera-Cruz. Lincoln steunt *Juarez.*

1863. Forey bemachtigt *Puebla* en daarna *Mexico*; een Junta, die de regeering voorloopig in handen neemt, roept eene *vergadering van Notabelen* bijeen, die de kroon van Mexico aanbiedt aan **Maximiliaan van Oostenrijk**, broêr van keizer Frans Jozef.

Een deputatie dier vergadering te *Miramar.* Aarzeling van Maximiliaan. Napoleon weet hem over te halen.

De Fransche troepen veroveren het grootste gedeelte van Mexico. Juarez vlucht naar het Noorden, en wordt voortdurend door de *Vereenigde Staten* gesteund.

1864. Maximiliaan aanvaardt de keizerskroon van Mexico; verdrag met Napoleon, *die zich verplicht zijn troepen in Mexico te laten, totdat de inrichting en vestiging van het Mexicaansche Keizerrijk zal voltooid zijn.* Ruime vergoeding aan Frankrijk beloofd.

12 Juni. Plechtige intocht van Maximiliaan in Mexico.

Moeilijke toestand van den nieuwen keizer; hij is nagenoeg geheel afhankelijk van den Franschen opperbevelhebber *Bazaine*, die hem herhaaldelijk dwarsboomt. Bazaine's geheime plannen. Fouten van Maximiliaan: om de *liberalen* te winnen vervreemdt hij de *Katholieken* van zich en kan toch de eischen der eerstgenoemden niet bevredigen. Financieele moeilijkheden; Maximiliaan wil de *kerkelijke goederen* doen verkoopen; de Paus wil dat niet toestaan. In Frankrijk verklaart zich de oppositie altijd heviger tegen de Mexicaansche onderneming.

4 April. Het Huis der Representanten te *Washington* protesteert tegen de oprichting van een *Keizerrijk*

Digitized by Google

in Amerika en dat wel *onder bescherming eener Europeesche mogendheid.* De Senaat stelt de behandeling dezer motie voor onbepaalden tijd uit.

1865. *Juarez* wordt door de Fransche troepen bijna uit het geheele land verdreven. *Streng decreet* door Maximiliaan tegen de aanhangers van den ex-president uitgevaardigd.

Protest der Vereenigde Staten te Parijs; aarzeling van Napoleon. Seward, minister van buitenlandsche zaken der Vereenigde Staten, eischt de ontruiming van Mexico door de Fransche troepen. Hij *weigert* Maximiliaan als keizer te erkennen.

1866. Napoleon besluit toe te geven; begin der ontruiming van Mexico door de Franschen; teleurstelling van Maximiliaan. Vruchtelooze onderhandelingen: Maximiliaan's echtgenoote, Charlotte, bij Napoleon. Invloed der gebeurtenissen in Europa. *Maximiliaan* wil de kroon neerleggen, maar wordt daarvan teruggehouden door een deel zijner aanhangers. De Franschen verlaten langzamerhand het Mexicaansche gebied, dat terstond in de macht van *Juarez'* aanhangers terugvalt.

1867. Nieuwe nederlagen der keizerlijke troepen. Maximiliaan verlaat Mexico; zijn tocht naar Queretaro. Hij wordt aldaar ingesloten door *Escobedo,* onderbevelhebber van Juarez.

Queretaro door verraad ingenomen.

19 Juni. **Maximiliaan** wordt met zijne getrouwe aanhangers Miramon en Mejia doodgeschoten. **Zware slag voor het prestige van Napoleon.**

Tegenspoed van Napoleon in zijn Europeesche politiek. Verwikkelingen met Italië, dat, niet tevreden met de verworven gewesten, ook *Venetië* en vooral *Rome* wil veroveren. Napoleon *noodzaakt* het Italiaansche gouvernement zich gewapenderhand te verzetten tegen de onderneming van *Garibaldi* (1862).

1864. 15 Sept. September-conventie, waarbij Frankrijk belooft, zijn troepen binnen twee jaren uit Rome terug te roepen en Italië zich verplicht, de pauselijke heerschappij te handhaven. *Florence* de hoofdstad van Italië (1865).

1866. *De Fransche troepen verlaten Rome;* in het volgende jaar nieuwe inval van Garibaldi in den Kerkelijken Staat. Napoleon wordt door de publieke opinie in Frankrijk genoodzaakt wederom Fransche troepen naar Rome

te zenden. *Slag bij Mentana* (1867 4 Nov.), door de *pauselijke Zouaven* met hulp der Franschen op de Garibaldisten gewonnen; verkoeling tusschen Frankrijk en Italië.

1863. Jan. Opstand in Polen. Schandelijke wreedheden der Russische regeering. *Protesten van Frankrijk, Oostenrijk en Engeland.* Rusland, gesteund door Pruisen, weigert alle concessiën.

4 Nov. Nieuwe poging van Napoleon om een algemeen Congres bijeen te roepen ten einde de verdragen van 1815 te herzien. De *weigering van Engeland* verijdelt dit plan.

15 Nov. Dood van Frederik VII, koning van Denemarken. De Deensche kwestie wordt hernieuwd; Napoleon doet geen ernstige poging om Denemarken te steunen; door den *vrede van Weenen* (1864) komt *Sleeswijk-Holstein* in de macht van Pruisen en Oostenrijk.

De gespannen verhouding tusschen Pruisen en Oostenrijk doet een nieuwen oorlog voorzien. *Bismarck* te *Biarritz* bij den keizer (1864 en 1865). Napoleon stemt toe in een verbond tusschen Pruisen en Italië tegen Oostenrijk, in de hoop zelf dan eenige uitbreiding van gebied te verkrijgen; hij belooft onzijdig te blijven.

Een nieuwe uitnoodiging tot een algemeen congres om alle hangende kwesties te regelen (1866) wordt verijdeld door de weigering van Oostenrijk.

1866. Oorlog van Pruisen en Italië tegen Oostenrijk en de kleinere Duitsche staten.

3 Juli. De slag van **Königgrätz** beslist de overwinning ten gunste van Pruisen. *Teleurstelling van Napoleon.*

4 Juli. Oostenrijk roept de bemiddeling des Franschen keizers in en staat hem Venetië af. Aarzeling van Napoleon omtrent *gewapende* of *ongewapende interventie.* Het Fransche leger is niet tegen het Pruisische opgewassen. Napoleon ziet zich genoopt de aanmerkelijke vergrooting van Pruisen en de stichting van den Noord-Duitschen Bond toe te laten, zonder de gehoopte vergoeding te verwerven. Bepalingen omtrent *Zuid-Duitschland* en *Noord-Sleeswijk.* Vermindering van het aanzien des keizers, groote ontevredenheid in Frankrijk.

1866—1867. Pogingen des keizers om het leger te versterken. Het *Chassepot-geweer*; de *mitrailleuses.* Het voorstel van maarschalk *Niel* om den algemeenen dienstplicht (volgens Pruisisch systeem) in te voeren, wordt niet aan-

Digitized by Google

genomen; men stelt zich tevreden met een belangrijke versterking en reorganisatie van het leger; de Fransche krijgsmacht blijft veel zwakker dan de Pruisische. *Trochu*; de berichten van *Stoffel* over het Pruisisch leger.

1867. **De Luxemburgsche kwestie.** Geheime onderhandelingen van *Napoleon* met *Willem III*, koning van Holland, over den verkoop van het groothertogdom Luxemburg, welks hoofdstad — vroeger Duitsche Bondsvesting — nog steeds door Pruisische troepen was bezet. Pruisen verzet zich tegen den verkoop; hevige opgewondenheid in Duitschland. Gevaar voor een oorlog tusschen Frankrijk en Pruisen.

Een conferentie van de vertegenwoordigers der groote mogendheden (ook Italië) te Londen bepaalt, dat de vesting *Luxemburg* door de Pruisische troepen *ontruimd* en daarna *ontmanteld* zal worden; de neutraliteit van het groothertogdom wordt door alle groote mogendheden gewaarborgd. *Teleurstelling van Napoleon.*

1 April. **Opening der tentoonstelling te Parijs.** Veel vorstelijke bezoeken (de keizers van *Rusland* en *Oostenrijk*, de *Sultan*, de koningen van *Pruisen*, *Portugal*, *Beieren*, *Zweden* enz.). Aanslag op den keizer van Rusland.

Napoleon te Salzburg. Geheime onderhandelingen met *Oostenrijk* en *Italië* over een eventueel verbond tegen *Pruisen*. Wantrouwen en ontevredenheid te Berlijn, alwaar men alle plannen van Napoleon om zijn gebied uit te breiden (*België*) tegenwerkt. Toenemende verbittering van weerszijden.

Belangrijke wijzigingen in de binnenlandsche staatkunde des keizers.

1865. **Scheuring der oppositie** in het Wetgevend Lichaam (de 36). De **Tiers-parti.** *Ollivier*, *Darimon* e. a. Onderhandelingen des keizers met Ollivier.

1867.
19 Jan. Uitbreiding der bevoegdheid van het Wetgevend Lichaam. Het recht van *interpellatie.* Verandering in de wet op *de pers*; het recht van *vereeniging* (1868).

Hevige aanvallen der republikeinsche pers tegen het Keizerrijk; *Rochefort* sticht *la Lanterne*; reeds na twee nummers wordt hij veroordeeld. Onlusten op het graf van *Baudin.* **Gambetta.**

Ontevredenheid der vurige aanhangers van het Keizerrijk. *Jerôme David*; de *„Arcadiens"*.

1869. De verkiezingen voor het Wetgevende Lichaam verzekeren het overwicht aan den *Tiers-parti.* Nieuwe

Digitized by Google

uitbreiding der bevoegdheden van *Wetgevend Lichaam* en *Senaat*; het recht van *initiatief*, *verantwoordelijkheid der ministers*; zij kunnen in staat van beschuldiging gesteld worden door den *Senaat*. Wijziging van het ministerie. *Rouher* wordt *voorzitter van den Senaat*.

Nieuwe onderhandelingen met *Ollivier*, die belast wordt een ministerie te vormen uit de meerderheid.

1870. *Ollivier* minister; begin van het **„Empire libéral"**.

2 Jan. Een groot gedeelte der oppositie wordt door de gedane concessies bevredigd, de uiterste linkerzijde (*radicalen*; *socialisten*) blijft onverzoenlijk, *„les Irréconciliables"*: *Gambetta*, *Ferry*, *Rochefort*, *Grévy* enz.

Hevige pennestrijd tusschen *Pierre Bonaparte* en *Rochefort*; de prins doodt *Victor Noir* (10 Jan.); hij wordt vrijgesproken. Woede der radicalen. Herhaalde revolutionnaire en socialistische onlusten onder de werklieden, door de regeering met kracht bedwongen. De *„internationale"*.

20 April. Een *„Senatus-Consulte"* stelt een nieuwe wijziging in de Constitutie vast. De Senaat wordt geheel gelijk aan een *„eerste kamer"*; veranderingen in de Constitutie kunnen voortaan alleen plaats hebben op voorstel van den keizer door middel van een „volksbesluit". Men besluit deze verandering en alle voorafgaande (sedert 1860) te onderwerpen aan de bekrachtiging van het Fransche volk.

8 Mei. **Plébiscite:** „Le peuple français approuve les réformes libérales opérées dans la Constitution depuis 1860 et ratifie le Senatus-Consulte du 20 Avril". Groote beteekenis der stemming. Ruim **7 millioen** stemmen er vóór, ca. **1½ millioen** er tegen, 1,800,000 onthouden zich van stemming.

Schitterende zegepraal des keizers; het *„Empire libéral"* schijnt voor lange jaren bevestigd.

§ 3. DUITSCHLAND GEDURENDE HET TWEEDE KEIZERRIJK.

Voortdurende naijver en spanning tusschen *Oostenrijk* en *Pruisen*, die, na herhaalde pogingen tot toenadering, eindigt met de definitieve afscheiding van Oostenrijk, terwijl de overige Duitsche staten onder Pruisisch oppergezag nauw vereenigd, weldra het nieuwe Duitsche Rijk zullen vormen.

Digitized by Google

Oostenrijk heeft voortdurend te kampen met de ontevredenheid zijner Hongaarsche en Italiaansche onderdanen. Welgemeende pogingen van *Frans Jozef* om aan de redelijke wenschen te voldoen. Het Concordaat met Paus Pius IX (1855) geeft meer vrijheid aan de Kerk. *Aartshertog Maximiliaan*, broêr des keizers, *stadhouder der Italiaansche gewesten*, poogt door verzoenende maatregelen de spanning aldaar te verminderen. Kuiperijen der *Sardinische* regeering. *Cavour.*

Lastige toestand van Oostenrijk en Pruisen gedurende den Krim-oorlog; Oostenrijk wordt *geheel geïsoleerd.* Overmoedige houding van *Cavour* op het *Congres te Parijs* (1856).

1859. In den oorlog tegen *Frankrijk* en *Sardinië* lijden de Oostenrijkers de nederlaag; *groote ontevredenheid in Duitschland*; de naijver van Pruisen belet een gewapende tusschenkomst van den Duitschen Bond. De „National-Verein". Bij den vrede van Zürich verliest Oostenrijk Lombardije.

1861. 26 Febr. **Frans Jozef** vaardigt een **Constitutie voor zijn geheele rijk** *(Gesamtstaatsverfassung)* uit. Ook deze maatregel kan de *Hongaren* niet bevredigen, die hun *eigen constitutie* en *ministerie* verlangen. Groote financieele moeilijkheden.

1853. **Pruisen** verkrijgt een gebied aan de **Jahde** *(Oldenburg); begin der Pruisische oorlogsvloot.*

1856—1857. Onlusten te *Neufchâtel*; de conservatieven (*aanhangers van Pruisen*) bewerken een opstand, die weldra wordt onderdrukt. Door bemiddeling van Napoleon III (*v. Bismarck*) doet Frederik Willem IV afstand van zijne rechten; de gevangen *royalisten* worden in vrijheid gesteld.

1857. Oct. Frederik Willem IV vervalt in een ongeneeslijke ziekte. Zijn broêr Willem aanvaardt eerst voor een jaar het bestuur, later voor goed het regentschap.

1859. Aanmerkelijke vermeerdering van het Pruisische leger. De *driejarige* diensttijd. **v. Roon** minister van oorlog. Het Huis der Afgevaardigden (*2de kamer*) staat die vermeerdering *tijdelijk* toe.

Bismarck gezant te Petersburg.

1861. 2 Jan. Dood van Frederik Willem IV. Hij wordt opgevolgd door zijn broeder.

Digitized by Google

1861—1888. **Willem I,** koning van Pruisen.

Conflict tusschen de regeering en het Huis der Afgevaardigden (*liberalen*) wegens de *vermeerdering van het leger*, die de regeering *blijvend* wil behouden. Het Heerenhuis (*1ste kamer*) steunt de regeering.

1862. Het *Huis der afgevaardigden* wordt *ontbonden*. De nieuwe verkiezingen zijn *nog ongunstiger* voor de regeering. *Bismarck gezant te Parijs.*

23 Sept. De begrooting voor het volgende jaar wordt verworpen.

O. v. Bismarck-Schönhausen, minister-president.

Hij trotseert den tegenstand der afgevaardigden en bestuurt gedurende vier jaren het land zonder begrooting. De hervorming en vermeerdering van het leger wordt krachtig doorgezet. Schorsing der vrijheid van drukpers; *hatelijke maatregelen tegen de leden der oppositie.*

Pruisen neemt tegenover Oostenrijk een meer en meer vijandige houding aan. *De keurvorst van Hessen* wordt gedwongen *de constitutie van zijn land* te eerbiedigen. Pruisen erkent het Koninkrijk Italië.

1863. Gedurende den Poolschen opstand steunt Pruisen *Rusland* tegen de andere mogendheden. Verontwaardiging van alle *liberalen* tegen Bismarck.

Poging van Oostenrijk om den Duitschen Bond te hervormen.

Aug. **Vergadering der Duitsche vorsten te Frankfort** met dat doel door keizer **Frans Jozef** bijeengeroepen. *Door den tegenstand van Pruisen mislukt die poging.*

De Deensche kwestie.

Het Deensche gouvernement houdt zich niet aan het protocol van Londen van 1852 (zie blz. 194). Verdrukking der *Duitsche nationaliteit*; herhaalde pogingen om *Sleeswijk-Holstein* of ten minste *Sleeswijk* alleen *door een zelfde constitutie* geheel *met Denemarken* te vereenigen. De *Eider-partij*. Vruchteloos protest van den Bondsdag te Frankfort.

1863. 30 Maart. Frederik VII besluit door een nieuwe constitutie Sleeswijk bij Denemarken in te lijven. Verontwaardiging in *Sleeswijk-Holstein* en in geheel *Duitschland*. De Duitsche Bond bedreigt Denemarken met *„Bonds-executie"*. Ook Pruisen en Oostenrijk protesteeren. De kamers te Kopenhagen *nemen de nieuwe constitutie aan* (13 Nov.); *twee dagen later sterft Frederik VII.*

Digitized by Google

1863. Christiaan IX, koning van Denemarken.

Hij bekrachtigt de nieuwe constitutie, *die in strijd is met de verdragen van 1852*; **derhalve protest van Oostenrijk en Pruisen** (Jan. 1864), *als onderteekenaars dier verdragen.*

Protest van Frederik van Augustenburg [1]), die *nadere rechten* heeft op de opvolging *in Sleeswijk-Holstein* en *die het protocol van 1852 niet heeft erkend.* De **Duitsche Bond** ondersteunt zijne aanspraak.

Bondstroepen (*Hannoveranen en Saksers*) bezetten **Holstein en Lauenburg,** alwaar *Frederik VIII* (van Augustenburg) *als hertog wordt uitgeroepen.*

1864. **Oorlog van Oostenrijk en Pruisen tegen Denemarken.**

Wegens de weigering van Christiaan IX om de nieuwe constitutie af te schaffen, trekt een leger van 45000 Pruisen en 30000 Oostenrijkers onder **Wrangel** en *Gablentz* Sleeswijk binnen.

De Deensche opperbevelhebber *de Meza* ontruimt het Danewirk.

18 April. De *Pruisen* bestormen de **Düppeler Schansen.** De *Oostenrijkers* dringen door tot in *Jutland.*

12 Mei—26 Juni. Wapenschorsing; vruchtelooze onderhandelingen te Londen.

---

1) **Geslachtslijst der koningen van Denemarken en der hertogen van Sleeswijk-Holstein.**

Christiaan III, koning van Denemarken, 1533—1559.

Frederik II, kon. v. Denemarken enz. 1559-1588. — **Johan,** hert. v. *Sleeswijk-Holstein.*

Under Frederik II:

- **Christiaan VIII,** kon. v. Denemarken, 1839—1848.
  - **Frederik VII,** 1848—1863.
- **Charlotte** × Willem v. Hessen-Kassel.
  - **Louise** × **Christiaan IX** (v. Sonderburg-Glücksburg), 1863.
  - Frederik.

Under Johan:

- Oudere tak, **Sonderburg-Augustenburg.**
  - **Christiaan,** († 1869)
    - **Frederik v. Augustenburg.**
      - Augusta Victoria × Willem II, keizer van Duitschland.
- Jongere tak, **Sonderburg-Glücksburg.**
  - **Christiaan** v. Sonderb.-Glücksb., kon. v. Denemarken onder den naam van **Christiaan IX,** 1863.

Digitized by Google

28—29 Juni. De *Pruisen* veroveren het eiland *Alsen*. Geheel Jutland in de macht der bondgenooten. Verschillende kleine gevechten op zee. Denemarken verklaart zich bereid tot onderhandelingen over den vrede.

30 Oct. Vrede te Weenen.

Sleeswijk-Holstein en **Lauenburg** worden aan **Pruisen en Oostenrijk** afgestaan. *Gemeenschappelijk bestuur* van Sleeswijk-Holstein door *Pruisen* en *Oostenrijk*. Ontevredenheid aldaar, en in geheel Duitschland; de publieke opinie verlangt de oprichting van een *zelfstandig* hertogdom Sleeswijk-Holstein onder *Frederik v. Augustenburg*; Bismarck eischt dat de nieuwe Staat *onder militair opzicht* met Pruisen zal worden vereenigd.

Voortdurende twisten tusschen de Pruisische en de Oostenrijksche regeeringscommissarissen. Wantrouwen tusschen de beide gouvernementen. Gevaar voor een oorlog. *Bismarck* te Biarritz.

1865. **Verdrag te Gastein.** Pruisen en Oostenrijk behouden
14 Aug. *te zamen* het bezit der veroverde hertogdommen; maar het bestuur over *Holstein* komt voorloopig aan *Oostenrijk*, dat over *Sleeswijk* aan *Pruisen*; Lauenburg komt voor $2^1/_2$ *millioen daalders* aan *Pruisen*.

Nieuwe oneenigheid; **Oostenrijk** begunstigt de aanspraken van Frederik van Augustenburg, door Pruisen tegengewerkt.

Geheime onderhandelingen tusschen **Pruisen** en **Italië.**

Tweede reis van Bismarck naar Biarritz. Zijn onderhandelingen met Napoleon. Hij weet Napoleon's belofte van neutraliteit in een aanstaanden oorlog met Oostenrijk, en zijne toestemming tot een verbond van Pruisen met Italië te verwerven. Verwachtingen van Napoleon.

1866. **Verbond tusschen Pruisen en Italië.** Generaal
8 April. *Govone* te Berlijn.

9 April. **Voorstel tot hervorming van den Duitschen Bond,** waardoor Oostenrijk buiten Duitschland zou worden gesloten en de rest onder de **opperheerschappij van Pruisen** vereenigd. Het wordt afgewezen.

Groote krijgstoerustingen van beide zijden; verschillende pogingen ter bemiddeling. *In Pruisen is de publieke opinie sterk tegen den oorlog.*

1 Juni. **Oostenrijk** onderwerpt de regeling der zaken in *Sleeswijk-Holstein* aan de beslissing van den *Duitschen Bond.*

Digitized by Google

3 Juni. De *Oostenrijksche* commissaris in Holstein roept de Stenden van dat hertogdom bijeen ter *verkiezing van een hertog.* Protest van Pruisen.

7 Juni. De Pruisische troepen onder **Manteuffel** rukken Holstein binnen, dat door de Oostenrijkers wordt ontruimd.

14 Juni. **Oostenrijk** stelt in den Bondsdag de **mobilisatie van het Bondsleger** tegen Pruisen voor; dit voorstel wordt met groote meerderheid aangenomen.

Pruisen verklaart den Duitschen Bond voor ontbonden en noodigt de Duitsche staten (vooral *Hannover, Saksen, Hessen*) tot een *nieuw verbond uit.*

Jun.—Aug. Oorlog van Pruisen en Italië tegen Oostenrijk en de meeste Duitsche staten (*Beieren, Wurtemberg, Saksen, Hannover, Baden*, de beide *Hessen, Nassau* enz.).

De oorlog wordt gevoerd: 1°. In **Bohemen** (*Moravië, Oostenrijk*) tussschen de Pruisen en de Oostenrijkers en Saksers.

2°. In **West- en Zuid-Duitschland**; de Pruisen tegen de Hannoveranen en Zuid-Duitschers.

3°. In **Noord-Italië** en **Zuid-Tyrol** tusschen de Oostenrijkers en Italianen.

Voornaamste generaals: *Oostenrijkers:* **Benedek, aartshertog Albrecht,** (zoon van aartshertog Karel), **admiraal Tegethoff.**

Pruisen: **v. Moltke** (chef van den generalen staf), **de kroonprins van Pruisen, prins Frederik Karel** (neef des konings); *Herwarth von Bittenfeld, Steinmetz, Vogel von Falkenstein, v. Göben.*

Italianen: La Marmora, Cialdini, admiraal Persano.

Oorlog in Bohemen.

Einde Juni. De Pruisen trekken met *drie legers* van verschillende kanten **Bohemen** binnen. Nalatigheid van Benedek, die de *Boheemsche bergpassen* niet behoorlijk verdedigt. De Oostenrijkers worden teruggedrongen in verschillende gevechten, o. a. bij *Münchengrätz, Gitschin, Nachod, Skalitz* enz. en wijken naar Königgrätz.

3 Juli. Slag bij Königgrätz (Sadowa).

Door de groote dapperheid der Pruisische troepen (*Fransecky*) en de tijdige komst van den *kroonprins van Pruisen* met zijn leger wordt de overwinning *ten gunste der*

Digitized by Google

Pruisen beslist (het *naaldgeweer*). Groote ontsteltenis te Weenen en te Parijs.

4 Juli. Frans Jozef roept de bemiddeling van Napoleon in en staat hem **Venetië** af; Napoleon durft zich niet *gewapenderhand* in den strijd mengen; *lastige onderhandelingen*; *Benedetti* (de Fransche gezant) in het Pruisische hoofdkwartier; schranderheid van *v. Goltz*, Pruisisch gezant te Parijs.

Haastige terugtocht der Oostenrijkers; de Pruisen bezetten geheel Bohemen en rukken voort tot in de nabijheid van Weenen. *Gevecht te Blumenau* bij Presburg (22 Juli).

26 Juli. Wapenstilstand en kort daarop preliminairen van Nikolsburg door bemiddeling van *Frankrijk*.

Oorlog in West- en Zuid-Duitschland.

De Pruisen rukken van verschillende kanten **Hannover** binnen. *George V*, koning van Hannover (1851—1866), trekt met zijn leger naar het *Zuiden* om zich met *de Beieren* te vereenigen.

27 Juni. **Slag bij Langensalza.** *De Hannoveranen slaan een Pruisisch korps terug*, maar worden weldra door de overmacht ingesloten en genoodzaakt zich over te geven. George V vertrekt naar Oostenrijk.

10 Juli. De Beieren worden na verschillende kleinere nederlagen verslagen bij Kissingen en eenige dagen later bij Aschaffenburg. *Frankfort* en *Darmstadt* worden door de Pruisen bezet.

Het Pruisische leger verslaat ook de Badensche en Wurtembergsche troepen.

2 Aug. Wapenschorsing tusschen de Zuid-Duitsche Staten en Pruisen.

Oorlog in Italië.

De Italianen onder *La Marmora* trekken over de *Mincio* en doen een inval in het Venetiaansch gebied. *Cialdini* bedreigt het van den Zuidkant.

24 Juni. Slag bij Custozza;

roemrijke overwinning der Oostenrijkers onder **aartshertog Albrecht**; de Italianen keeren naar hun land terug.

Na den slag van *Königgrätz* worden de meeste Oostenrijksche troepen uit Italië teruggeroepen; hiervan maken de *Italianen* gebruik om het Oostenrijksche gebied (ook het *Zuiden van Tyrol*) binnen te rukken.

Digitized by Google

Italië wil zich niet aansluiten bij den voorloopigen vrede van *Nikolsburg*. De Italiaansche vloot onder *Persano* doet een aanval op het eiland Lissa.

20 Juli. Slag bij Lissa.

De dappere Oostenrijksche admiraal **Tegethoff** verslaat de *veel talrijkere* Italiaansche vloot en dwingt ze naar *Ancona* terug te keeren.

2 Aug. Ook Italië aanvaardt den wapenstilstand. De Italiaansche troepen ontruimen Zuid-Tyrol.

23 Aug. Vrede van Praag.

Oostenrijk erkent de **ontbinding van den Duitschen Bond** en geeft zijn toestemming tot de *annexaties* en *verdere veranderingen* door **Pruisen** in Duitschland te bewerken. **Sleeswijk-Holstein** wordt aan **Pruisen** afgestaan; in de *Noordelijke streken van Sleeswijk* zal een *vrije volkstemming* beslissen over de *Pruisische* of *Deensche* nationaliteit (deze bepaling *opgeheven* 1878). **Oostenrijk** betaalt aan **Pruisen** *20 millioen daalders*. Het zal **Venetië** aan **Italië** afstaan.

De **Zuid-Duitsche Staten** zullen een *eigen verbond* mogen stichten. **Sleeswijk-Holstein, Hannover, Hessen-Kassel, Nassau, Frankfort** komen bij Pruisen, dat daardoor aangroeit van 5000 vierk. G.M. met 19½ millioen inw. tot 6400 vierk. G.M. met 24 millioen inw.

Saksen en de **Zuid-Duitsche Staten** moeten alleen oorlogskosten betalen en onbeduidende stukjes afstaan.

Geheim verdrag tusschen **Pruisen** en de **Zuid-Duitsche Staten**, waarbij deze zich verplichten om *ingeval van oorlog* hun legers onder opperbevel des konings van Pruisen te stellen.

3 Oct. Vrede te Weenen tusschen *Oostenrijk* en *Italië*. **Oostenrijk** erkent het *Koninkrijk Italië* en staat *Venetië* af.

3 Sept. Einde van den twist tusschen de Pruisische regeering en het Huis der afgevaardigden; de „*indemniteit*".

Stichting van den Noord-Duitschen Bond.

1867. *Constitueerende Rijksdag* van den Noord-Duitschen Bond te Berlijn. De **Noord-Duitsche Bond** omvat alle Duitsche staten ten Noorden van den Mein gelegen (*Pruisen*, *Saksen*, *de helft van Hessen-Darmstadt* en verdere *Noord-Duitsche staten*, in het geheel 22 met een gebied van 7500 vierk. G.M. en ca. 30 millioen inw.). De

Digitized by Google

president van den Bond is *de koning van Pruisen*, die ook *opperbevelhebber* is van het Bondsleger en den Bond in het buitenland vertegenwoordigt. De Bondsraad vertegenwoordigt de verbonden gouvernementen (*Pruisen* 17 stemmen, de *andere te zamen* 26); de Rijksdag (1 kamer, door *algemeene* en *rechtstreeksche* verkiezingen gekozen), het volk. *Éénheid van post, telegraaf en douane.* **Graaf Bismarck Bondskanselier.**

Wantrouwen en naijver van *Frankrijk*, dat de verwachte uitbreiding aan den Rijn *niet* heeft verkregen en de *vereeniging der Zuid-Duitsche Staten met den Noord-Duitschen Bond* niet wil gedoogen.

1867. De Luxemburgsche kwestie wordt door de groote mogendheden in der minne geschikt.

Ontevredenheid in Hannover; het feest te *Hietzing*; het *Welfen-legioen;* Pruisen legt beslag op het *persoonlijk vermogen* van den koning van Hannover; het „*reptiliën-fonds*".

1868. Het „*Zollparlament*"; onderhandeling over de „*tolvereeniging*" tusschen *Noord- en Zuid-Duitschland.*

1867. In **Oostenrijk** komt na den oorlog een einde aan den twist met de Hongaren (*Ausgleich*). De *Deak-partij*. Splitsing des Rijks in twee groote deelen *Cis-Leithanië* en *Trans-Leithanië*; beide deelen hebben een *geheel afzonderlijk* bestuur; de *delegaties;* eenheid tegenover het buitenland. **v. Beust** (*vroeger Saksisch minister*) *Rijkskanselier.*

8 Juni. **Frans Jozef** te Ofen als **koning van Hongarije** gekroond. Ontevredenheid in *Bohemen* en *Croatië*. Hatelijke maatregelen tegen de Katholieke Kerk. Het *Concordaat* van 1855 wordt verbroken. In *de buitenlandsche politiek* toenadering tot Frankrijk; Frans Jozef te *Parijs* Napoleon te *Salzburg.*

§ 4. DE FRANSCH-DUITSCHE OORLOG (1870—1871).

De oorzaak van den bloedigen oorlog is vooreerst de wederzijdsche naijver tusschen *Frankrijk* en *Pruisen*, die beiden de *eerste plaats onder de Europeesche Staten* willen innemen.

Verder van den kant van Frankrijk, de *ontevredenheid* wegens de weigering van Pruisen om de in 1866 verwachte *compensaties* toe te staan en de *binnenlandsche moeilijkheden*, die Napoleon III nopen, om door een gelukkigen oorlog tegen Pruisen, *zijn geschokte macht* en *verminderd aanzien* te herstellen.

Digitized by Google

Van den kant van Pruisen komt daarbij *de hoop* op de *volledige vereeniging van geheel Duitschland*, het zekerst te verkrijgen door een oorlog van het *geheele Duitsche volk* tegen den *„erfvijand"*.

De aanleiding tot den oorlog werd de Spaansche kwestie.

1868. Sept. **Revolutie in Spanje.** *Prim*, *Serrano*, *Topete* en andere ontevreden generaals dwingen Isabella II het land te verlaten. Een Constitueerende Vergadering bepaalt dat Spanje een *constitutioneele monarchie* zal blijven. *Serrano* voorloopig regent. Men zoekt een geschikten candidaat voor den Spaanschen troon.

1869. Maart. Eerste onderhandelingen der Spaansche regeering met prins Leopold van Hohenzollern (*bloedverwant van den koning van Pruisen*, *maar ook geparenteerd met de Bonapartes*).

1870. Juni. *Na herhaalde weigering aanvaardt hij* met toestemming van den koning van Pruisen *de hem aangeboden kroon.* Groote opgewondenheid in Frankrijk. Hartstochtelijke taal der pers. *Aarzeling des keizers.* Partijen voor en tegen den oorlog in het ministerie en de kamers.

6 Juli. Onvoorzichtige (zeer krijgshaftige) houding van het ministerie.

9 Juli. De Fransche gezant *Benedetti* bij *Willem I* te Ems. Hij verlangt, dat de koning den prins van Hohenzollern het aanvaarden der candidatuur zal verbieden. Ontwijkend antwoord des konings.

12 Juli. Leopold van Hohenzollern ziet af van zijne candidatuur.

13 Juli. Nieuwe eisch van het Fransche ministerie, dat Willem I zich zal verplichten nooit meer zijne toestemming tot die candidatuur te geven. De koning weigert dit beslist. Het *incident te Ems.* Laatste audiëntie van Benedetti bij den koning.

Het door *Bismarck* verkorte bericht der gebeurtenissen te Ems wordt overal gepubliceerd. Groote sensatie in Frankrijk en Duitschland. De Pruisische gezant verlaat (met verlof) Parijs.

15 Juli. **Ministerraad te St. Cloud;** na lange aarzeling wordt de oorlog besloten. **Stormachtige zitting van het Wetgevende Lichaam**; de uiterste linkerzijde is tegen den oorlog. *Thiers.*

Digitized by Google

19 Juli. De Fransche oorlogsverklaring wordt te Berlijn overhandigd.

Groote geestdrift in geheel Duitschland. **De Zuid-Duitsche Staten sluiten zich bij Pruisen aan.**

Voortreffelijke *organisatie* en snelle *mobilisatie* van het Duitsche leger; *verwarring* en *overhaasting* bij de Franschen; verblindheid van den Franschen minister van oorlog *Leboeuf.*

Voorname veldheeren in dezen oorlog: *Duitschers*: **v. Moltke, de kroonprins van Pruisen, prins Frederik Karel,** *de kroonprins van Saksen, v. Steinmetz, v. Manteuffel, v. Göben, v. d. Tann, v. Werder.*

Franschen: **Bazaine, Mac-Mahon,** *Trochu, Aurelle de Paladines,* **Chanzy,** *Faidherbe, Bourbaki.*

Onderhandelingen van Frankrijk met Oostenrijk en Italië over een *bondgenootschap* tegen Pruisen; de uitslag der eerste gevechten doet ze mislukken. Ook de andere mogendheden blijven onzijdig.

28 Juli. Napoleon begeeft zich *met den keizerlijken prins* naar Metz om het opperbevel der troepen op zich te nemen. De keizerin tot regentes benoemd.

De *Fransche* strijdkrachten staan bij Metz (het *Rijnleger*) onder **Bazaine** (ca. 200.000 man), verder onder **Mac-Mahon** bij Straatsburg en in Noord-Elzas (ca. 50.000 man). Daarbij de reserve te Châlons. De *Duitschers* vormen *drie legers*: het eerste te Coblenz onder **Steinmetz** (60.000 man); het tweede te Mentz onder **prins Frederik Karel** (200.000 man); het derde te Mannheim onder den **kroonprins van Pruisen** (130.000 man). Het opperbevel van het geheele leger berust bij **Willem I**; de chef van den generalen staf is **v. Moltke.**

Een *Fransche vloot* stoomt naar de Noord- en Oost-Zee om de havens te blokkeeren, maar brengt den Duitschers slechts weinig nadeel toe.

2 Aug. De Franschen bezetten Saarbrücken.

4 Aug. Gevecht te Weissenburg; een divisie van *Mac-Mahon's* leger wordt door de voorhoede van het *derde Duitsche leger* teruggedreven.

6 Aug. De Fransche bezetting verlaat Rome.

Slag bij Wörth; groote overwinning van den *kroonprins van Pruisen* op *Mac-Mahon*, die ijlings naar *Châlons* terugtrekt.

Op denzelfden dag **slag bij Spicheren**; een deel van het *Rijnleger* (*Frossard*) wordt door de voorhoede van het *eerste* en *tweede Duitsche leger* verslagen.

Digitized by Google

Het Rijnleger trekt terug naar *Metz*. De Duitschers bezetten een groot deel van *Elzas* en *Lotharingen*. De *ulanen*. Verbittering te Parijs. Het Wetgevende Lichaam wordt bijeengeroepen.

9 Aug. **Val van het ministerie Ollivier. Palikao** (*Cousin de Montauban*) vormt een nieuw ministerie. *Trochu* wordt gouverneur van Parijs. De keizer draagt het opperbevel over aan Bazaine. Krachtige poging van het ministerie om Parijs te versterken en het leger te reorganiseeren.

De Duitschers besluiten het te Metz geconcentreerde Rijnleger in te sluiten. Zij volvoeren hun plan door de drie bloedige slagen bij Metz.

14 Aug. **Slag bij Colombey** (*Borny*) ten O. van Metz.

16 Aug. **Slag bij Vionville** (*Mars la Tour*) ten Z. v. Metz.

18 Aug. Slag bij Gravelotte (*St. Privat*) ten W. v. Metz.

Ten gevolge dezer slagen blijft *Bazaine* met bijna 200.000 man in Metz ingesloten door prins *Frederik Karel* met het eerste en een deel van het tweede leger. De *kroonprins van Pruisen* met het *derde* en een nieuw gevormd *vierde* leger (*het leger van de Maas*) onder den *kroonprins van Saksen* trekken tegen Châlons op.

Mac-Mahon trekt met het te Châlons gereorganiseerde leger en den *keizer*, die vóór de insluiting Metz verlaten had, naar het Noorden om Bazaine te ontzetten. Gevaar van dien tocht. Aan de *Maas* wordt hij door de Duitsche legers achterhaald.

30 Aug. **Slag bij Beaumont;** het korps *Failly* wordt overvallen en verslagen.

1 Sept. Slag bij Sedan.

Beslissende nederlaag der Franschen; *Mac-Mahon* gewond. Het leger wordt door de Duitschers ingesloten binnen de vesting.

2 Sept. Napoleon geeft zich gevangen;

capitulatie van het geheele Fransche leger. (*bijna 100.000 man met 400 kanonnen*). *v. Wimpffen.* Napoleon *wordt als krijgsgevangen* vervoerd naar Kassel en verblijft op het kasteel *Wilhelmshöhe.*

Ongeveer tegelijkertijd beproeft Bazaine bij *Noisseville* (31 Aug.) tevergeefs de linies der Duitschers te doorbreken.

Digitized by Google

4 Sept. Opstand te Parijs, val van het Keizerrijk; Frankrijk wordt een Republiek.

Keizerin *Eugénie* vlucht naar Engeland.

Het *„Gouvernement de la défense nationale"*. **Trochu** *hoofd van het bewind* en opperbevelhebber te Parijs; **Gambetta**, **Jules Favre**, *Rochefort*, *Crémieux* e. a. Parijs wordt nog meer versterkt en van levensmiddelen voorzien; de nationale garde vermeerderd; gevaarlijke elementen daaronder: communards, anarchisten, socialisten.

De Duitsche troepen trekken op naar Parijs.

19 en 20 Sept. Onderhandelingen tusschen Bismarck en Jules Favre te *Ferrières*, die tot geen uitkomst leiden. De *„guerre à outrance"*.

Thiers beproeft te vergeefs door een reis naar de verschillende hoven van Europa, de tusschenkomst der groote mogendheden te verwerven.

19 Sept.—28 Jan. Beleg van Parijs.

De Duitschers bemachtigen verschillende vestingen, o. a. *Toul* (23 Sept.) *Straatsburg* (27 Sept.). Generaal *v. Werder* verovert met de Badensche troepen bijna geheel Elzas en dringt tot in Bourgogne door.

Sedert de insluiting van Parijs berust het bestuur daarbuiten en de leiding van den oorlog in de handen eener *delegatie* van het *„Gouvernement de la défense nationale"*, gevestigd te Tours, later te Bordeaux. **Gambetta** (met *Freycinet*) heeft daar den meesten invloed. Zijn koortsachtige bedrijvigheid om altijd nieuwe legers te vormen en te wapenen, ten einde Parijs te ontzetten en de Duitschers uit Frankrijk te verdrijven. Hij treedt op als *dictator;* zijn algeheele onkunde van het krijgswezen.

Twee legers worden gevormd: het eene aan *de Loire*, het andere in *de Noordelijke departementen*. De *Franctireurs*.

11 Oct. De *Beieren* onder v. d. Tann verslaan het *Loireleger* en bezetten Orleans.

27 Oct. **Capitulatie van Metz.** Na langdurige onderhandelingen geeft Bazaine zich met zijn geheele leger gevangen (*bijna 200.000 man met 1500 kanonnen*). Zijne *dubbelzinnige* houding; later (1873) wordt hij door een krijgsraad *ter dood veroordeeld*; hij ontvangt genade, maar wordt gevangen gezet op het eiland *Ste. Marguérite*, vanwaar hij een jaar later ontvlucht.

Digitized by Google

Een gedeelte van het insluitingsleger onder *prins Frederik Karel* trekt naar de Loire, een ander onder *Manteuffel* naar het Noorden.

9 Nov. **Slag bij Coulmiers.** *Von der Tann* wordt door het aanmerkelijk versterkte *Loire-leger* onder *Aurelle de Paladines* verslagen. Orleans wordt door de Franschen herwonnen.

De *Beieren* vereenigen zich met de aanrukkende troepen van prins *Frederik Karel*, die de pogingen van het *Loire-leger* om tot Parijs door te dringen, verijdelt.

Hij verslaat de Franschen bij *Beaune la Rolande*, *Patay*, *Loigny* en bezet Orleans opnieuw (5 Dec.). De *delegatie* verplaatst haren zetel naar Tours.

Aurelle de Paladines wordt afgezet; zijn leger wordt in twee deelen gesplitst; het eene onder **Chanzy** (aan de Loire en in het Westen), het andere onder **Bourbaki**, die naar het Oosten gezonden wordt. *Chanzy* wordt eerst bij *Beaugency* (10 Dec.) en daarna bij **Le Mans** (6—12 Jan. 1871) door *prins Frederik Karel* verslagen en zoo goed als vernietigd.

Ondertusschen heeft *Manteuffel* het *Noorder-leger* onder *Faidherbe* herhaaldelijk verslagen, o. a. bij *Amiens* (27 Nov.), aan *de Hallue* (24 Dec.) en verschillende steden, o. a. Dieppe en Rouaan, bemachtigd.

1871. 19 Jan. **Slag bij St. Quentin.** *v. Göben* (opvolger van *Manteuffel*) brengt *Faidherbe* een beslissende nederlaag toe.

In het Oosten van Frankrijk heeft *v. Werder*, na de inneming van Straatsburg en vele andere vestingen in Bourgogne en Franche-Comté, met voordeel gestreden tegen *Garibaldi*, die aan het hoofd van zijn benden de Franschen te hulp gesneld is. Beleg van Belfort, dat door *Denfert* hardnekkig wordt verdedigd (3 Nov. 1870—16 Febr. 1871). *Bourbaki* trekt met een gedeelte van het *Loire-leger* (150.000 man) naar het Oosten om Belfort te ontzetten en een inval in Baden te doen (*Einde Dec.*).

Om het beleg van Belfort te dekken verschanst *v. Werder* zich met 43.000 man aan de Lisaine bij Montbéliard.

15—17 Jan. **Slag bij de Lisaine.** *Bourbaki* wordt teruggeslagen. *Manteuffel* komt aan het hoofd van een nieuw gevormd *Zuider-leger* v. Werder te hulp en noodzaakt het leger van Bourbaki om den 1 Febr. bij Pontarlier naar Zwitserland te vluchten, alwaar het ontwapend wordt. *Capitulatie van Belfort* (16 Febr.).

Digitized by Google

Ondertusschen blijft **Parijs** voortdurend door de Duitsche troepen ingesloten. Tal van reusachtige uitvallen (21 Oct., 28 Oct., 30 Nov., 19 Jan. 1871) leiden tot geen uitkomst. Herhaaldelijk onlusten en oproer in de stad. Daarbij komt het *bombardement* (sedert 27 Dec.) en *gebrek aan levensmiddelen.*

Onderhandelingen van *Pruisen* met de *andere Duitsche staten* over het herstel van het Duitsche Keizerrijk. *Lodewijk II*, koning van Beieren (1864—1886), noodigt *in naam der Duitsche vorsten* den koning van Pruisen uit, den titel van *keizer* aan te nemen.

1871. Herstel van het Duitsche Keizerrijk.

18 Jan. **Willem I wordt in de Salle des glaces te Versailles tot Duitsch keizer uitgeroepen.**

Nieuwe onderhandelingen tusschen *Bismarck* en *Favre.*

28 Jan. Capitulatie van Parijs.

Wapenschorsing voor 3 weken om de verkiezing eener *Nationale Vergadering* te bewerken, die te Bordeaux zal bijeenkomen en over oorlog en vrede zal beslissen.

Hevige tegenstand van *Gambetta*; hij legt zijn dictatuur neder; *Thiers* wordt tot *hoofd der regeering* benoemd *(pacte de Bordeaux).* Onderhandelingen te Versailles tusschen *Thiers* en *Bismarck.*

26 Febr. **Preliminairen van Versailles.**

Frankrijk staat aan **Duitschland** af **Elzas** (behalve *Belfort*) en een gedeelte van **Lotharingen** met *Metz* (*260 vierk. G.M. met $1^1/_2$ millioen inwoners*) en betaalt de **krijgskosten ten bedrage van 5 milliarden frs.** Tot aan de *volledige betaling* zal een gedeelte van Frankrijk door de Duitsche troepen *bezet* blijven. Ook een *gedeelte van Parijs* zal door 30.000 man Duitschers bezet worden, tot de bekrachtiging der preliminairen door de Nationale Vergadering (1—3 Maart).

10 Mei. Vrede van Frankfort tusschen Duitschland en Frankrijk.

De preliminairen van Versailles worden bekrachtigd.

Het Duitsche Rijk bestaat door de toetreding der **Zuid-Duitsche Staten** uit 25 leden; de constitutie van den *Noord-Duitschen Bond* wordt met eenige wijzigingen over het *geheele Rijk* uitgestrekt. De *Bondsraad* telt 58 stemmen (*Pruisen 17, Beieren 6, Saksen en Wurtemberg ieder 4 stemmen* enz.).

Digitized by Google

Elzas-Lotharingen wordt een Rijksland, bestuurd door een *stadhouder*. Vorst *Bismarck* wordt *Rijkskanselier*; de *Rijksdag* telt 397 *afgevaardigden*. Het Duitsche Rijk beslaat 9879 vierk. G.M. met 41 millioen inw. (1895 52 millioen).

Maart—Mei. **Te Parijs** maakt, na het vertrek der Duitsche troepen, de niet ontwapende nationale garde, *grootendeels uit anarchisten of socialisten bestaande*, zich van de stad meester, die door de linie-troepen ontruimd wordt.
Versailles, zetel der *Nationale Vergadering*.

6 April. Mac-Mahon aan het hoofd der uit Duitschland teruggekeerde troepen begint een tweede beleg van Parijs. Schrikbewind der „*Commune*"; *Rochefort*, *Cluseret*, *Rossel*, *Delescluze*, enz. de; aartsbisschop van Parijs, *Mgr. Darboy*, en verschillende andere priesters en aanzienlijke burgers worden als *gijzelaars* gevangen genomen en weldra vermoord.
De Duitschers blijven onzijdig.

21—28 Mei. De troepen der regeering dringen de stad binnen. *Woedende straatgevechten*; barricades; de *petroleurs* en *petroleusen*, de Tuilerieën, het stadhuis, het Palais Royal en andere gebouwen worden in brand gestoken. Na hevigen strijd behalen de regeeringstroepen de overwinning. Talrijke executies en deportaties.

§ 5. SPANJE, PORTUGAL, ITALIË TIJDENS HET TWEEDE KEIZERRIJK. (1850—1870.)

In Spanje regeert **Isabella** in betrekkelijke rust: het land herstelt zich onder het bestuur van *Narvaez* en *O-Donnel* langzamerhand van de langdurige burgertwisten; toch hebben er nog herhaalde *pronunciamento's* plaats, dikwijls gevolgd door een wisseling van ministerie.

1851. Val van Narvaez. Na onophoudelijke onlusten komt in 1854 *Espartero* aan het bestuur, die vervangen wordt door *O-Donnel* (1856), die op zijne beurt herhaaldelijk met *Narvaez* afwisselt.

1855. Onlusten op Cuba.

1859. O-Donnel sluit een *Concordaat* met den Paus, waardoor de geestelijkheid *eenige vergoeding* ontvangt voor de *haar ontroofde kerkelijke goederen.*

Digitized by Google

1859—1860. Oorlog met Marocco. O-Donnel „*hertog van Tetuan*". *Spanje* neemt aanvankelijk met *Engeland* en *Frankrijk* deel aan de expeditie tegen *Juarez* en Mexico, maar trekt weldra zijn troepen (onder *Prim*) terug.

Een oogenblik herwinnen de Spanjaarden **San Domingo** (1861), maar laten het reeds in 1864 aan zijn lot over.

1867. Dood van *O-Donnel*.

1868. Dood van *Narvaez*. In hetzelfde jaar opstand door *Prim*, *Serrano*, *Topete* aangestookt. De koninklijke troepen worden bij de brug van *Alcolea* door *Serrano* verslagen. Isabella vlucht naar Frankrijk. — Tegelijkertijd opstand op *Cuba* (1868). De Cortes besluiten, dat Spanje een *monarchie* zal blijven. Zij zoeken een koning. — De candidatuur van Prins *Leopold van Hohenzollern* (1870) wordt de aanleiding van den *Fransch-Duitschen oorlog*. Onderwijl is *Serrano* regent. In hetzelfde jaar wordt *Prim* vermoord. Na langdurige onderhandelingen aanvaardt *Amedeo*, hertog van Aosta, zoon van *Victor Emanuel*, de Spaansche kroon (einde 1870).

In **Portugal** voortdurende twisten tusschen de zoogenaamde *gematigden* (liberalen) en *progressisten*. Het land gaat hoe langer hoe meer achteruit.

1853—1861. **Pedro V**, koning van Portugal. Hij wordt opgevolgd door zijn broer

1861—1889. **Lodewijk I**; zijn opvolger is zijn zoon Carlos I.

Italië.

In den **Kerkelijken Staat** poogt Pius IX de treurige gevolgen der revolutie weg te nemen, zonder nochtans de liberale maatregelen zijner eerste jaren te hernieuwen. Herhaalde *lastige eischen en raadgevingen* van *Napoleon*, wiens troepen Rome nog steeds bezet houden.

Tijdens de onlusten van 1859 en 1860 plaatst Pius IX aan het hoofd zijner troepen den Franschen generaal *La Moricière*, die het pauselijk leger tracht te reorganiseeren en moedig strijdt bij *Castel-Fidardo* (1860). De Zouaven; *de Pimodan*.

1849—1878. Victor Emanuel II, koning van Sardinië (sedert 1861 *koning van Italië*).

Hij blijft de liberale *revolutionnaire* politiek van zijn vader volgen. *Massimo d'Azeglio*. Voorbereiding tot *een nieuwen oorlog* tegen Oostenrijk.

Digitized by Google

1851—1859. **Eerste ministerie van Cavour.** Hij voert verschillende hervormingen in; hatelijke maatregelen tegen de Katholieke Kerk. Groote uitgaven voor leger en vloot. *Drukkende schulden, zware belastingen.*

Zijn kuiperijen in *Lombardije* tegen het Oostenrijksch gezag.

1855. Om de gunst van *Frankrijk* en *Engeland* te winnen neemt Sardinië deel aan den *Krim-oorlog. La Marmora* met 15.000 man in den slag bij de *Tschernaja.*

1856. **Congres te Parijs;** *Cavour* aldaar toegelaten; hij brengt den *„onhoudbaren toestand"* van Italië ter sprake.

1858. Toenemende spanning tusschen Oostenrijk en Sardinië. *Cavour te Plombières.*

1859. Huwelijk van *prins Napoleon* met *Clotilde*, dochter van Victor Emanuel. Verbond tusschen Frankrijk en Sardinië. *Ultimatum* van *Oostenrijk*, door *Cavour* afgewezen. In den *Italiaanschen* oorlog lijden de Oostenrijkers de nederlaag bij *Magenta* en *Solferino.*

Tegelijkertijd opstanden in de staten van Middel-Italië en in de Romagna. De hertogen van *Parma* en *Modena* en de groothertog van *Toskane* moeten hun landen verlaten. Een voorloopig bestuur aldaar ingesteld.

11 Juli. **Preliminairen van Villafranca. Sardinië** verkrijgt **Lombardije;** de rechten der verdreven vorsten zullen worden gehandhaafd. Een *Italiaansch Verbond* zal worden gesticht. *Ontevredenheid van Cavour;* hij neemt zijn ontslag.

Schandelijke kuiperijen van Sardinië. *Fanti, Farini, Ricasoli* en andere Sardinische agenten bewerken, dat de opgestane landen hun inlijving bij Sardinië verzoeken. Aarzelend antwoord des *konings*; dubbelzinnige houding van Napoleon.

10 Nov. Door den **vrede van Zürich** wordt de verdere regeling der Italiaansche aangelegenheden aan een *internationaal Congres* voorbehouden. Laaghartige voorstellen van *Napoleon* aan *Paus Pius IX*; diens waardig antwoord. Oostenrijk verklaart de herstelling der verdreven vorsten *niet gewapenderhand te zullen afdwingen.*

1860. **Cavour** wederom aan het hoofd van het bestuur.

Jan. Napoleon verwerft *Savoye* en *Nizza* en laat daarvoor aan Sardinië vrije hand in *Middel-Italië.* Door *„volksstemming"* wordt de annexatie dier landen bij Sardinië besloten.

Digitized by Google

1859. Dood van **Ferdinand II**, koning der beide Siciliën. Hij wordt opgevolgd door zijn zoon **Frans II.** Moeilijke toestand van den jongen koning; hevige aanvallen tegen het Napolitaansche bestuur in de geheele liberale pers. Gladstone. Ontbinding der *Zwitsersche regimenten.* Kuiperijen en samenzweringen der Sardinische agenten.

1860. Opstand te Palermo, aangestookt door *Garibaldi,* die zelf — met *oogluikende toestemming der Sardinische regeering* — een expeditie naar Sicilië uitrust en door de hulp van een *Engelsch* oorlogsschip veilig te Marsala landt; zijn voornaamste helpers *Crispi*, *Bixio*, *Türr* e. a. Hij behaalt verschillende overwinningen op de *koninklijke troepen,* bemachtigt Palermo en verdrijft de Napolitanen uit *Sicilië.* Vruchtelooze pogingen van Frans II om door *liberale hervormingen* en onderhandelingen met *Sardinië* althans een gedeelte van zijn rijk te redden. Arglistige politiek van *Cavour.*

Garibaldi landt, heimelijk *ondersteund door Sardinië*, in *Calabrië.* Verraad en lafhartigheid der Napolitaansche troepen. Frans II, door de meesten der zijnen verlaten, trekt met het overschot van zijn leger naar Capua terug (5 Sept.); intocht van *Garibaldi* te Napels (7 Sept.); hij neemt den titel aan van Dictator van beide Siciliën in naam van *Victor Emanuel.* De vloot valt in handen van *Persano.*

Cavour besluit in Napels tusschen beiden te komen. Hij verkrijgt van Napoleon de toestemming tot de annexatie der Oostelijke helft van den Kerkelijken Staat (de *Marken* en *Umbrië*).

7 Sept. Cavour eischt van den Paus *„de ontwapening der vreemde huurlingen”*. Waardig antwoord van *Kardinaal Antonelli.* Een opstand (*door Cavour aangestookt*) barst uit op de pauselijke grens.

Cialdini en *Fanti* trekken met een leger van 70.000 man den Kerkelijken Staat binnen. *Huichelachtige houding* van Napoleon tegenover Pius IX.

18 Sept. **Slag bij Castel-Fidardo.** Een gedeelte der Pauselijke troepen (*Italianen*) neemt lafhartig de vlucht; de *Zouaven* strijden met heldenmoed tegen de overmacht; *Pimodan* sneuvelt. *La Moricière* wordt met het overschot zijner troepen in *Ancona* ingesloten. Hij moet weldra *capituleeren* (29 Sept.).

De Franschen handhaven ’s Pausen gezag in *Rome en omstreken.* Na de verovering van Ancona trekt Victor Emanuel naar *Napels*, alwaar hij het gezag aanvaardt. Een *plebisciet* bekrachtigt, zoowel in de veroverde deelen van den *Kerkelijken Staat*, als in *Napels en Sicilië*, de vereeniging met Sardinië.

Digitized by Google

20 Oct. De *Napolitaansche* troepen ontruimen hun positie bij Capua; de meesten trekken met den *koning* terug naar **Gaëta**, dat aanstonds door de *Sardiniërs* wordt ingesloten. Heldhaftige verdediging der stad; moedige houding van *Frans II* en zijne gemalin. De stad, hevig *gebombardeerd*, geteisterd door *besmettelijke ziekten*, moet capituleeren (13 Febr. 1861). *Frans II* begeeft zich naar Rome.

1861. 18 Febr. Bijeenkomst van het door *Victor Emanuel* bijeengeroepen **Italiaansche Parlement.** Het erkent en bekrachtigt de gebeurtenissen der laatste jaren en proclameert **Victor Emanuel tot koning van Italië** (17 Maart 1861).

Moeilijke toestand van het nieuwe Koninkrijk. De meeste Europeesche staten *weigeren* het te erkennen; overal nog *vele aanhangers der vorige regeeringen*; talrijke *rooverbenden* in Napels en Sicilië; daarbij veel *republikeinen. Garibaldi* wil *terstond* door de verovering van Rome en Venetië de *eenheid van Italië* voltooien, hetgeen Cavour uit vrees voor Napoleon niet mag toestaan. *Bittere vijandschap* tusschen **Cavour** en **Garibaldi**, die hem ook den afstand van *Savoye* en *Nizza* niet kan vergeven; hevige tooneelen in het parlement te *Turijn.*

6 Juni. **Dood van Cavour;** zijn laatste woorden *„de vrije Kerk in den vrijen Staat"*. Zijn opvolger *Ricasoli* verkrijgt de erkenning van het Koninkrijk Italië door *Frankrijk.* Hij wordt vervangen door *Ratazzi* (1862).

1862. Nieuwe onderneming van *Garibaldi* tegen Rome. Op Sicilië vergadert hij een bende en steekt daarmede naar het Zuiden van Calabrië over, maar wordt bij *Aspromonte* door de Italiaansche troepen verslagen; hij zelf wordt gewond en weldra naar *Caprera* teruggebracht.

1864. 15 Sept. Bij de **„September-conventie"** belooft *Napoleon binnen 2 jaar* zijn troepen uit *Rome* terug te trekken, daarentegen zal Italië de souvereiniteit des Pausen handhaven.

1865. **Florence,** hoofdstad van **Italië.**

1864. 8 Dec. *Pius IX* vaardigt den *Syllabus* uit.

1866. Door de overwinningen der *Pruisen* verkrijgt *Italië* het gebied van Venetië. *Oostenrijk* erkent het *Koninkrijk Italië.*

Rome wordt *overeenkomstig de September-conventie* door de Franschen ontruimd. De Paus vernieuwt zijn oproeping tot de *Katholieke jongelingschap*, die in grooten getale, (ca. 3000), (vooral uit *Frankrijk, België* en *Holland*) dienst neemt in het Pauselijk leger.

Digitized by Google

1867. Nieuwe aanslag van *Garibaldi* tegen het pauselijk gebied; groote ontevredenheid van Napoleon, die de *September-conventie* voor geschonden verklaart.

4 Nov. **Slag van Mentana** door de dappere *Pauselijke Zouaven*, geholpen door eenige *Fransche* afdeelingen, op de *Garibaldisten* gewonnen. Een *Italiaansch* leger ontwapent de vluchtende *Garibaldisten.* Onrechtvaardige maatregelen van het Italiaansch gouvernement tegen de Kerk; *verbeurdverklaring van Kerkelijke goederen.*

1869—1870. Het Vaticaansch Concilie, geopend *in tegen-*
8 Dec.—18 Jul. *woordigheid van 747 bisschoppen.* De **onfeilbaarheid des Pausen** wordt met *groote meerderheid* tot *Dogma* verklaard. Eenige bisschoppen zijn tegen de *„opportuniteit"*, maar onderwerpen zich na het Concilie. Eenige *Duitsche professoren, (Döllinger, Reinkens, Reusch, Friedrich* e. a.) weigeren zich te onderwerpen.

De uitbarsting van den *Fransch-Duitschen oorlog* veroorzaakt het vertrek der vergaderde bisschoppen.

6 Aug. Napoleon doet de *Fransche bezetting* Rome en het pauselijk gebied ontruimen.

7 Sept. *Huichelachtige brief* van Victor Emanuel aan Pius IX. Nog *vóór* het antwoord ontvangen kon zijn, rukt een groot Italiaansch leger onder *Cialdini* den Kerkelijken Staat binnen (11 Sept.). Rome wordt *ingesloten.* Na een korte maar moedige verdediging beveelt *Pius IX* de stad over te geven.

20 Sept. **De Italianen trekken Rome binnen.** Vernietiging van de tijdelijke macht des Pausen. *Lafhartige houding* der Europeesche mogendheden; protest van *Garcia Moreno*, president van *Ecuador.*

De Waarborgen-wet. De Paus behoudt de *souvereine rechten voor zijn persoon* en *zijn paleis*; vrij verkeer met het buitenland enz. Een *civiele lijst* van 3¹/₄ millioen wordt hem *aangeboden* maar *geweigerd.* Schandelijke willekeur jegens *kloosters, kerkelijke* en *liefdadige instellingen.*

2 Oct. Een *„plebisciet"* bekrachtigt den roof van het pauselijk gebied. *Rome* hoofdstad van *Italië. Victor Emanuel* vestigt zich in het *Quirinaal.*

Pius IX blijft volharden in zijn *onwrikbaar protest tegen de schending van de rechten der Kerk.*

Digitized by Google

§ 6. DE STATEN VAN NOORD- EN OOST-EUROPA GEDURENDE HET TWEEDE KEIZERRIJK.

Rusland blijft rustig te midden der algemeene beroering van 1848. **Keizer Nikolaas** toont zich overal een beslist vijand van alle oproerige beweging en leent zijn hulp aan Oostenrijk (1849) tot onderwerping der opgestane *Hongaren.* Trotsche houding tegenover *Napoleon III.*

De heerschzuchtige plannen van Nikolaas I ten opzichte van *Turkije* veroorzaken den *Krim-oorlog.* Bij den vrede van *Parijs* (1856) moet Rusland een stukje van Bessarabië afstaan, *Kars* teruggeven, afzien van het *protectoraat van de Donau-vorstendommen.* Bovendien wordt de *Zwarte Zee geneutraliseerd.*

Groote uitputting van Rusland; vijandschap tegen *Oostenrijk;* toenadering tot *Frankrijk.* **Gortschakof** leider der *buitenlandsche politiek.*

Alexander II schijnt meer tot de beginselen van *Alexander I* terug te keeren.

Hervormingen in het binnenland; grootere *vrijheid voor de pers*; aanleg van *spoorwegen.*

1861. **Afschaffing van de lijfeigenschap der boeren.** Groot *geldelijk verlies* voor den adel. *Ontevredenheid* in vele deelen des rijks.

Treurige toestand van **Polen** gedurende het despotisch bestuur van Nikolaas I; *Alexander II* poogt *eenige grieven* weg te nemen, maar de Polen verklaren zijne concessies voor *onvoldoende* en eischen het herstel van het gansche Poolsche Rijk, alleen door *personeele unie* met Rusland verbonden.

Sedert 1861. Herhaalde *onlusten en kleine opstanden* in Polen. Grootvorst *Konstantijn, stadhouder van Polen*: markies *Wielopolkski* (een Pool) *chef van het burgerlijke bestuur.* De ontevredenheid blijft *toenemen.*

De regeering besluit de *onrustige elementen* met geweld *in het leger in te lijven* en aldus uit Polen te verwijderen.

Deze maatregel wordt *in het begin van 1863* met *groote ruwheid* volvoerd. Groote verbittering in Polen. Velen vluchten in de bosschen en vormen aldaar *gewapende benden.*

Digitized by Google

1863—1864. **Tweede Poolsche opstand.** Geen *groote slagen*, maar veel *kleine gevechten*, waarin ten laatste de *Russen* de overhand behouden. Eerst *Mieroslawski*, daarna *Langiewitsch* dictator; daarna een *geheim comité*, dat der regeering veel last veroorzaakt.

De pogingen tot bemiddeling, door *Frankrijk*, *Engeland* en *Oostenrijk* gedaan, worden door Alexander II, *steunend op de hulp van Pruisen*, afgewezen. Na de gevangenneming van het *geheim comité* wordt de rust zonder moeite hersteld. Wreede maatregelen der Russische regeering zoowel in Polen als in Lithauen; *Berg*, *Murawief*. Verdrukking der *Katholieke Kerk*. Polen wordt verdeeld in *10 gouvernementen* en geheel met Rusland saamgesmolten.

Ook de *Protestantsche* bevolking der Oostzee-provinciën heeft veel te lijden. **Het panslavisme:** *Katkof*, *Aksakof*.

Voortdurende uitbreiding van het Russische gebied in Azië.

1858. **Schamyl**, opperhoofd der *Mohammedaansche Tscherkessen* in den Kaukazus, wordt herhaaldelijk verslagen en moet zich aan generaal *Bariatinski* overgeven (1859).

Rusland verkrijgt van China het Amur-gebied en brengt een groot gedèelte van Turkestan in zijne macht. *Bochara*, *Samarkand*, *Khiva* worden schatplichtig gemaakt. Daarentegen worden de Russische bezittingen in Noord-Amerika aan de *Vereenigde Staten* verkocht (1867).

Een voorbijgaande toenadering tot Frankrijk (na den vrede van Parijs) wordt gevolgd door een *innige verhouding tot Pruisen*, waardoor *Bismarck* de vrijheid verkrijgt om in 1864, 1866 en 1870 zijne plannen te volvoeren.

Van de nederlagen der Franschen in 1870 maakt Rusland gebruik, om zich te onttrekken aan de bepalingen van den vrede te Parijs (1856) aangaande de neutraliteit der Zwarte Zee. Een *conferentie te Londen* neemt daarmede genoegen (13 Maart 1871).

Turkije.

Toenemend verval van het Turksche Rijk. Wanbestuur en geldverspilling. Sedert den *Krim-oorlog* sluit Turkije herhaalde *leeningen*.

1858. *Moldavië* en *Wallachije* worden vereenigd onder den naam van vorstendom Rumenië. *Alexander Cusa* wordt aldaar als vorst erkend.

Digitized by Google

1860. Moordtooneelen in Syrië; *Drusen* en *Maronieten*. Schandelijk gedrag der Turksche ambtenaren; edelmoedigheid van *Abd el-Kader*. Een *Fransch leger* herstelt de rust en bewerkt de bestraffing van eenigen van de voornaamste aanleggers der gruwelen.

1861—1862. Onlusten in *Servië* en *Montenegro*, door de Turken onderdrukt.

1861—1876. **Abdul Aziz,** Sultan van Turkije.

Het wanbestuur duurt voort. Kuiperijen te Constantinopel van *Engeland*, *Frankrijk* en *Rusland*, die elkander den voorrang betwisten.

1868. Opstand op het eiland *Candia*.

In **Egypte** wordt onder het bestuur van Said en Ismail Pascha door *Ferd. de Lesseps*, gesteund door den Franschen invloed, het kanaal van Suez gegraven. Tegenwerking der *Engelschen*. Plechtige opening van het kanaal in tegenwoordigheid van keizer *Frans Jozef* en *keizerin Eugénie* (1869).

Griekenland blijft voortdurend in onrust. Tijdens den *Krim-oorlog* verhindert een *Fransch-Engelsche vloot* vijandelijkheden tegen de Turken. Ten gevolge daarvan verbittering tegen koning Otto I.

1862. Een opstand berooft Otto I van zijne kroon. Na langdurige onderhandelingen tusschen *Rusland*, *Engeland* en *Frankrijk* wordt hij vervangen door prins Willem van Denemarken, die onder den naam van **George I** den troon bestijgt (1863). Engeland staat bij die gelegenheid de *Jonische eilanden* aan het Koninkrijk Griekenland af.

Zweden.

1844—1859. **Oscar I,** koning van Zweden.

Hij komt tusschen beiden ten gunste van *Denemarken* bij gelegenheid van den *Sleeswijk-Holsteinschen oorlog* en bewerkt mede den wapenstilstand van *Malmö* (1848). In den *Krim-oorlog* blijft hij, niettegenstaande de pogingen van Frankrijk, onzijdig. Gedurende zijne regeering groote vooruitgang van Zweden in handel en nijverheid; de godsdienstvrijheid wordt eerst onder zijn opvolger ingevoerd.

1859—1872. **Karel XV,** koning van Zweden.

Onder zijne regeering (1866) verkrijgt Zweden een nieuwe grondwet. Hij wordt opgevolgd door zijn zoon **Oscar II.**

Digitized by Google

Denemarken.

1858. De Sond-tol wordt door de *Europeesche* en *Amerikaansche* handeldrijvende staten afgekocht.

1863. Troonsbestijging van **Christiaan IX**, die de door zijn voorganger voorgestelde *constitutie* bekrachtigt en daardoor aanleiding geeft tot den rampspoedigen oorlog met *Pruisen* en *Oostenrijk*. Bij den **vrede van Weenen** verliest Denemarken *Sleeswijk*, *Holstein* en *Lauenburg*, zonder dat de moreele steun van *Engeland* eenige verzachting der harde voorwaarden kan verkrijgen.

Gedurende de oorlogen tusschen *Pruisen* en *Oostenrijk*, *Duitschland* en *Frankrijk* bewaart Denemarken wijselijk de *neutraliteit*. De bepaling van den *vrede te Praag* omtrent *Noord-Sleeswijk* werd niet uitgevoerd.

§ 7. ENGELAND, HOLLAND, BELGIË, ZWITSERLAND GEDURENDE HET TWEEDE KEIZERRIJK.

(1848—1870.)

Engeland, de veilige schuilplaats van alle revolutiemannen, bleef in 1848 zelf voor onlusten bewaard. De dreigende beweging der Chartisten en der Iersche ontevredenen wordt zonder moeite bedwongen.

Treurige toestand in Ierland. Verschrikkelijke hongersnood. Honderdduizenden verlaten hun vaderland. De „*Fenians*".

1849. Intrekking der reeds lang gewijzigde *Acte van Navigatie.*

1850. Herstel der Katholieke Hierarchie in Engeland. *Kardinaal Wiseman*, aartsbisschop van *Westminster*. De „*Oxford-beweging*" (sedert 1833); *Pusey*, *Newman.*

Sedert 1860. Vrijzinnige handelsverdragen, eerst met *Frankrijk*, daarna ook met andere landen. *Cobden.*

Sedert den dood der beide groote *tory's* **Rob. Peel** († 1850) en **Wellington** († 1852) is **Palmerston** (*whig*) de voornaamste staatsman van Engeland. Goede betrekkingen met *Frankrijk*. Engeland erkent terstond *Napoleon* als keizer en voert gezamenlijk met hem den *Krim-oorlog*.

Na den *aanslag van Orsini* (1858) verkoeling der goede verhouding; ontevredenheid van Engeland over den *oorlog tegen*

Digitized by Google

Oostenrijk en de inlijving van *Savoye* en *Nizza* (1860). Palmerston begunstigt op alle mogelijke wijze de vorming van het ééne Italië.

Langzamerhand vermindert de invloed van Engeland op den loop der gebeurtenissen in Europa. Gebrek aan een *krachtig leger*. Algemeen wantrouwen.

1861. Engeland neemt deel aan de expeditie tegen *Mexico*, maar onttrekt weldra zijn medewerking aan de plannen van Napoleon. In den *Noord-Amerikaanschen Secessie-oorlog* blijft Engeland (evenals Frankrijk) onzijdig. De *„Geconfedereerde Staten"* worden als oorlogvoerende partij erkend. Engeland begunstigt heimelijk hunne kapers. De *Alabama*. De *Trent-affaire*.

In den *Poolschen opstand* (1863) en den *Sleeswijk-Holsteinschen oorlog* (1864) poogt Engeland te vergeefs de zwakkere partij te steunen; in 1866 en 1870 bewaart het de neutraliteit.

1861. Dood van Albert van Saksen-Koburg, den prins-gemaal.

1865. Dood van Palmerston. *Gladstone* wordt de leider der whigs; de tory's onder *Derby* en *Disraeli* (lord *Beaconsfield*).

1866. Eerste kabel tusschen Ierland (*Valencia*) en New-Foundland (*Trinity-bay*).

De Engelsche Bezittingen nemen gedurende dit tijdperk voortdurend in *uitgebreidheid* en *welvaart* toe; langzamerhand verkrijgen vele kolonies een *eigen bestuur*, nagenoeg geheel onafhankelijk van het moederland, en alleen tegenover het buitenland er mede vereenigd.

In Australië worden sedert 1851 rijke goudvelden ontdekt, die met landbouw en veeteelt, veel tot de opkomst der Engelsche kolonies bijdragen.

In Afrika erkent Engeland in 1852 na langdurigen strijd de onafhankelijkheid der **Transvaalsche Republiek** (gesticht door de uit *Kaap-kolonie* en *Natal* uitgeweken *Boers*), in 1854 die van den **Oranje-Vrijstaat.**

1868. Expeditie der Engelschen naar Abessinië tegen koning **Theodorus**, die Engelsche onderdanen had verongelijkt. Inneming der hoofdstad *Magdala* door *Rob. Napier*; dood van Theodorus.

In Azië voert Engeland sedert 1856 alleen, later te zamen met *Frankrijk* oorlog tegen **China.** Bij den vrede van Tientsin

Digitized by Google

(1858) en van Peking (1860) verkrijgen de bondgenooten de opening van verscheidene havens en het recht van gezanten te houden te Peking. Vrijheid voor de missionarissen. Ook *Japan* opent (sedert 1854) eenige havens voor den Europeeschen handel.

In *Indië* breiden de Engelschen hunne bezittingen voortdurend uit.

1851—1853. Oorlogen tegen de Birmanen, die een deel van hun gebied moeten afstaan.

1857—1859. **Groote opstand der Sepoy's** (*inlandsche troepen*) **in Britsch-Indië. Delhi** valt in de handen der opstandelingen, die een *Indischen prins* als *keizer* uitroepen. Wreedheden tegen de Europeanen. *Nena-Saib.* Na de inneming van **Delhi** (Sept. 1857) door *Wilson* maken de generaals *Outram, Campbell*, *Havelock* e. a. in den loop van 1858 een einde aan den opstand, die van weerszijden stroomen bloeds deed vloeien. Strenge wraak der Engelschen, wreede straffen.

1858. De Oost-Indische Compagnie verliest het bestuur over Britsch-Indië, dat geheel aan den *Staat* overgaat.

In de Amerikaansche kolonies herhaalde twisten tusschen de Canadeezen en de Engelsche kolonisten. Sommigen willen zich aansluiten bij de Vereenigde Staten.

1867—1873. Vorming van het **„Dominion of Canada"**, hetwelk nagenoeg alle bezittingen der Engelschen in Noord-Amerika omvat en een geheel zelfstandig bestuur heeft.

1849—1890. Willem III, koning der Nederlanden.

Hij is gehuwd met *Sophie van Wurtemberg* († 1877); zijn oom *prins Frederik* († 1881), zijn broer *prins Hendrik* († 1879); zijn beide zoons *Willem* († 1879) en *Alexander* († 1884) sterven vóór den koning.

Gedurende dit tijdperk wordt de wetgeving in *liberalen* geest uitgewerkt. *Thorbecke*, *Heemskerk*, *Fransen van de Putte* zijn de voornaamste ministers. De Katholieken sluiten zich in de kamers aanvankelijk bij de liberale partij aan, later wenden zij zich meer naar den kant der conservatieven en antirevolutionnairen (*Groen van Prinsterer*); toch behouden de liberalen de meerderheid in de kamer.

Veel welvaart, groote vooruitgang van handel en nijverheid. Ook de financiën van den staat komen in beteren toestand. *De Indische baten.* De staatsschuld langzamerhand verminderd *tot 980 millioen gld.* (1878); daarbij kunnen nog

Digitized by Google

vele *spoorwegen* en andere *publieke werken* worden aangelegd.

1849—1853. Eerste ministerie Thorbecke, dat verschillende gewichtige wetten, o. a. de *provinciale wet*, *gemeentewet*, *kieswet*, *telegraafwet* enz. tot stand brengt.

1852. Voltooiing der droogmaking van het *Haarlemmermeer* (18.000 H.A.).

1853. **Herstel der Katholieke Hierarchie in Nederland.** *Eén aartsbisdom:* Utrecht; *vier bisdommen:* Haarlem, 's Hertogenbosch, Roermond, Breda. De *April-beweging*; val van het ministerie Thorbecke.

1857. Wet op het Lager Onderwijs; hevige tegenstand der antirevolutionnairen (*Christelijke en maatschappelijke deugden*).

1859. Afschaffing der slavernij in Ned. Indië (Rochussen.)

1861. *Spoorwegwet*; aanleg van gewichtige lijnen (ieder jaar 10 millioen uit de Indische baten).
Nederland erkent het koninkrijk Italië. Ontevredenheid der Katholieken.

1864—1866. Tweede ministerie Thorbecke.
Afschaffing der slavernij in West-Indië.
Nieuw douane-tarief (vrijhandel).

1863. Wet op het **Middelbaar Onderwijs.**

1866—1868. Eerste ministerie Heemskerk; *v. Zuijlen van Nijevelt* minister van buitenlandsche zaken.

1867. **Luxemburgsche kwestie.** Het gevaar van een *Europeeschen oorlog* afgewend door de *conferentie te Londen.* De handelwijze van den minister van buitenlandsche zaken wordt *afgekeurd*; ontbinding der kamer; de nieuwe verkiezingen vallen ook ongunstig voor het ministerie uit, dat daarop zijn ontslag neemt.
Luxemburg wordt *geneutraliseerd*, onder den waarborg der groote mogendheden; Limburg *losgemaakt van Duitschland en geheel met Nederland vereenigd.*

1870. Afschaffing der doodstraf (*v. Lilaar*). Opheffing van ons gezantschap bij den Paus: verontwaardiging der Katholieken.

1871—1872. Derde ministerie Thorbecke.

Digitized by Google

1872. Dood van *Thorbecke.*

In de kolonies werd door herhaalde oorlogen met de inlandsche vorsten ons gebied voortdurend uitgebreid. Er werden o. a. tochten ondernomen naar *Bali* (1846—1849), naar de *Westkust van Borneo*, naar *Celebes* (Boni) enz. Veel last veroorzaken voortdurend de Atjehsche zeeroovers, wier onafhankelijkheid men volgens een *verdrag met Engeland* van *1842* moet eerbiedigen.

1871. Nederland verkoopt aan Engeland zijne bezittingen op de kust van Guinea (voor 24000 pond sterl.) en verkrijgt daarvoor vrijheid van handelen op Sumatra. Daarop volgt het begin van den ongelukkigen oorlog met Atjeh.

België blijft onder de regeering van Leopold I een benijdenswaardige rust genieten en maakt groote vorderingen op het gebied van handel en nijverheid. De strijd tusschen *clericalen* en *liberalen* wordt hoe langer zoo heviger. Vrees voor *Fransche annexatie-plannen*; versterking van *Antwerpen.*

1865. Dood van Leopold I; hij wordt opgevolgd door zijn zoon **Leopold II.**

Zwitserland komt (1856 en 1857) in onmin met *Pruisen* wegens den opstand der royalisten te *Neufchâtel.* Door bemiddeling van *Napoleon III* wordt het geschil in der minne geschikt.

Tijdens den Fransch-Duitschen oorlog handhaaft Zwitserland zijn neutraliteit; het leger van *Bourbaki* wordt op Zwitsersch gebied ontwapend (1 Febr. 1871).

VIJFDE HOOFDSTUK.

Amerika gedurende de negentiende eeuw.

Evenals de *Engelsche Kolonies* op het einde der achttiende eeuw herwinnen in het begin der negentiende de *Spaansche Bezittingen* in Amerika hun onafhankelijkheid. Maar de vrijheid, ten koste van een bloedigen en langdurigen krijg bevochten,

Digitized by Google

wordt voor *Spaansch Amerika* niet de bron van vrede en welvaart, maar van onophoudelijke burgertwisten, die deze door de natuur zoo zeer begunstigde landen in een zee van rampen en ellende dompelen.

De *Vereenigde Staten van Noord-Amerika* nemen intusschen voortdurend in macht en rijkdom toe; en zelfs de *verschrikkelijke burgeroorlog*, die gedurende 4 jaren de Unie teistert, vertraagt slechts weinig de ontwikkeling der reusachtige Republiek, die Europa niet slechts met naijver en afgunst, maar met ontzag en vrees vervult.

§ 1. DE VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA VAN 1800—1880.

Na de verovering der onafhankelijkheid nemen de **Vereenigde Staten van Noord-Amerika** voortdurend in uitgebreidheid en bloei toe. Telkens worden er nieuwe *Staten* en *Gebieden* opgericht.

1803. Aankoop van *Fransch Lousiana* voor 16 millioen dollars.

1812—1814. **Oorlog met Engeland.** Washington door de *Engelschen* ingenomen, die New-Orleans te vergeefs belegeren.

1814. **Vrede te Gent.** *Amerika* verplicht zich den *overzeeschen slavenhandel* tegen te gaan; de veroveringen worden van weerszijden terug gegeven.

Groote tegenstelling tusschen de *Noordelijke* en *Zuidelijke* Staten.

In de **Noordelijke:** *vrije arbeid*, *veel immigratie uit Europa*, weldra *bloeiende industrie* en *veel handel*; *spoorwegen*; *graanbouw*. Protectionisten.

In de **Zuidelijke:** *plantagebouw (suiker, katoen)*, *slavenarbeid*, *weinig nijverheid* en *immigratie*. Uit de Zuidelijke Staten komen de *meeste staatslieden* der Unie. Vrijhandelaars.

Politieke partijen: **Republikeinen** *(voorstanders der souvereiniteit der Unie)* vooral in het Noorden; **Democraten** *(voorstanders van de souvereiniteit der afzonderlijke Staten)* vooral in het Zuiden.

Volgens bepaling van 1787 *mag de slavernij niet afgeschaft worden vóór 1808*. Gaandeweg neemt in het *Noorden* de afkeer tegen de slavenhouders toe. De *Zuidelijke Staten* zijn er voortdurend op uit, om door verovering der aangrenzende

Digitized by Google

Spaansche bezittingen *het aantal der Slavenstaten te vermeerderen* en zich daardoor *de meerderheid in den Senaat* (2 leden per Staat) *te verzekeren.*

1819. **Florida** voor 5.000.000 dollars door *Spanje* afgestaan.

1817—1825. Monroe, president der *Vereenigde Staten van Noord-Amerika.*

De Vereenigde Staten ondersteunen heimelijk den opstand der *Spaansche Kolonies in Zuid-Amerika.* De **Monroe-doctrine.**

1820. *Missouri-Compromis.* Men bepaalt dat *ten Noorden van 36° 30′ NB.* geen Slavenstaat mag worden opgericht. Er waren toen *11 Vrije* en *11 Slavenstaten. H. Clay.*

1825. Liberia gesticht op de kust van *Afrika,* om de Negers naar hun vaderland terug te voeren en de vrijheid te verzekeren (onafhankelijk sedert 1847).

1836. **Texas** verklaart zich onafhankelijk van de **Republiek Mexico.**

1845. Het wordt als *een nieuwe Slavenstaat* in de Unie opgenomen.

1846—1848. **Oorlog met Mexico.** *Taylor. Scott.*
Scott landt bij Vera-Cruz en bemachtigt de stad Mexico.

1848. **Vrede van Guadeloupe-Hidalgo.** De Rio Grande del Norte wordt de grens tusschen beide landen. Ook *Opper-Californië* wordt aan de Vereenigde Staten afgestaan (later nog *Nieuw-Mexico* en *Arizona*).

1846. Grensregeling met Engeland. De grens wordt bepaald door 49° N.B.

1848. **Het eerste goud gevonden in Californië** *(Sutter).* Sterke toeneming der bevolking aldaar.

1850. Wet over het *vangen* en *uitleveren der weggeloopen slaven;* groote verbittering in het Noorden.

1854. De Kansas-Nebraska-bill aangenomen (waardoor ook in die nieuw opgerichte Gebieden *de slavernij zou kunnen ingevoerd worden, hoewel deze ten Noorden van 36° 30′ gelegen waren*).

1857 (4 Maart)—1861. **Buchanan** *(demokraat), de laatste president uit de Zuidelijke Staten.* Vermindering der inkomende rechten; groote financieele krisis.

Digitized by Google

1860. **Verkiezing van A. Lincoln** tot president der Vereenigde Staten (*republikein* uit de *Noordelijke Staten*).

Zuid-Carolina verklaart de Unie ontbonden. De partij van Zuid-Carolina volgen weldra *Florida*, *Alabama*, *Georgia*, *Louisiana*, *Texas*; later nog: *Oost-Virginië*, *Arkansas*, *Tenessee*, *Noord-Carolina*; onzijdig bleven: *Missouri* en *Kentucky*.

Verraderlijke handelwijze van Buchanan, die de Zuidelijke Staten zooveel mogelijk van krijgsbehoeften tracht te voorzien. Zeer vele *officieren* kiezen de partij der *„Geconfedereerden."*

1861. **Congres te Montgommery;**

de afgescheidenen vormen de **„Geconfedereerde Staten".** *Jefferson Davis* president. Hoofdstad: *Richmond* in Oost-Virginië. Vruchtelooze poging van *Lincoln*, om de eenheid der Unie te bewaren.

12 April. **Begin der vijandelijkheden.** Beschieting en inneming van **Fort Sumter** bij *Charleston* door de *Geconfedereerden.*

1861—1865. Burgeroorlog *(Secessie- of Slaven-oorlog).*

Het Noorden bestond uit 21 Staten (en 8 Gebieden) *met ongeveer 21 millioen inwoners.*

Het Zuiden uit 11 Staten met $5^1/_2$ *millioen vrijen en 3 millioen slaven.*

Voornaamste veldheeren: in het Noorden: *Mac Clellan*, **Grant**, **Sherman**, *Sheridan*; van het Zuiden: **Lee**, **Jackson**, *Beauregard*, *Johnston.*

Voornaamste tooneel van den oorlog: *a. Virginië*, *b. de oevers van de Missisippi*; *c. het Zuiden der Geconfedereerde Staten d. de zeekusten*, die door de vloot der Unionisten geblokkeerd werden. *Admiraal Farragut.*

De Geconfedereerden rusten veel *kapers* uit, o. a. de *Alabama.*

Deze oorlog is vooral merkwaardig door de *groote hardnekkigheid* der beide partijen; de toepassing der nieuwste *uitvindingen* op de oorlogswerktuigen (*Merrimac* en *Monitor*, reusachtige kanonnen, *torpedo's*) alsmede door de *stoute ruitertochten (raids). Morgan, Stuart.*

1861. **Eerste slag bij de Bull Run** (tusschen *Washington* en *Richmond*) gewonnen door de Geconfedereerden

Digitized by Google

onder *Beauregard* en *Johnston*; Ontsteltenis te Washington. Groote toebereidselen voor den oorlog. **Mac Clellan** opperbevelhebber.

1862. Tegenspoed der *Geconfedereerden* in het Westen: **Grant** en *Halleck* maken zich meester van bijna den geheelen loop van den *Missisippi*. *Faragut* verovert New-Orleans.

Mac Clellan bedreigt Richmond, maar wordt door *Lee* in verschillende gevechten (bij de Chickahomini) teruggedreven; schoone terugtocht van *Mac Clellan*. **Lee** verslaat de Unionisten voor de tweede maal bij de **Bull Run** en doet een inval in Maryland, maar trekt na den onbeslisten slag bij de Antietam terug.

Uitputting der Geconfedereerden, wier *handel* en *katoenuitvoer* nagenoeg geheel vernietigd wordt.

Ontevredenheid in Frankrijk en Engeland, die gaarne de verdeeling der Vereenigde Staten zouden gezien hebben.

Engeland verleent een veilig toevluchtsoord aan de kaperschepen der Geconfedereerden, vooral aan de *Alabama*.

Lincoln proclameert de vrijlating aller slaven in de geheele Unie tegen 1 Januari van het volgend jaar.

Mac Clellan van zijn commando ontheven; zijn opvolger *Burnside* wordt door Lee verslagen in den grooten **slag bij Frederiksburg.**

1863. Lee verslaat de Unionisten bij Chancellorsville en doet een stouten inval in Maryland, maar wordt verslagen bij **Gettysburg**; hij keert terug naar Virginië.

Invoering der *conscriptie* in de Noordelijke Staten. Oproer te *New-York*.

Grant neemt na een langdurig beleg **Vicksburg** aan den Missisippi in.

Hij verslaat de Geconfedereerden bij **Chattanooga.** Vruchtelooze pogingen der *Unionisten*, om Charleston te bemachtigen.

1864. **Grant, opperbevelhebber van het geheele leger** der Unionisten. Zijn krijgsplan: *hij zelf* zal in het Noorden **Lee**, *Sherman* in het Zuiden **Johnson** bestrijden. Heldhaftige tegenstand van *Lee*, die, niettegenstaande de overmacht zijner vijanden, Grant herhaalde nederlagen toebrengt. Stoute tocht van Sherman door Georgië; hij verwoest een groot gedeelte van dien staat en bemachtigt *Savannah*.

De *Alabama* bij Cherbourg in den grond geboord door de *Kearsarge*. *Farragut* bemachtigt de baai van Mobile. De *Tenessee*.

Digitized by Google

4 Nov. **Herkiezing van Lincoln** tot president der Vereenigde Staten. Zijn mededinger was Mac Clellan.

1865. *Sherman* doet een nieuwen tocht door Zuid- en Noord-Carolina en bemachtigt Charleston.

Laatste hevige gevechten bij Petersburg; na heldhaftigen tegenstand wordt *Lee* door de overmacht verpletterd. Richmond ingenomen door de Unionisten. **Lee geeft zich over aan Grant;** ook de overige generaals der Geconfedereerden leggen de wapens neder. *Jefferson Davis* vlucht, maar wordt achterhaald en gevangen gezet, doch later vrij gelaten.

14 April. Lincoln vermoord door Booth; **Johnson** president. De Unie wordt hersteld: *de slavernij definitief afgeschaft*; algemeene amnestie. Groote uitputting van beide zijden, vooral in de Zuidelijke Staten; de schuld geklommen tot op 3.000.000.000 dollars.

Spoedig herstellen de Vereenigde Staten zich van de verliezen des oorlogs; de schuld wordt weldra zeer verminderd; groote uitbreiding van spoorwegen en telegraaflijnen.

Protest van de Vereenigde Staten tegen de inmenging der Franschen in Mexico. Zij weigeren *Maximiliaan* als keizer te erkennen. Napoleon wordt genoodzaakt zijn troepen uit Mexico terug te roepen. *Maximiliaan* wordt ter dood gebracht (1867).

1867. De Vereenigde Staten koopen Russisch Noord-Amerika (*Alaska*) voor ruim 7.000.000 dollars.

1869. *Eerste spoorweg* van den *Atlantischen* naar den *Stillen Oceaan.*

1869—1877. **Grant,** president der Vereenigde Staten.

1870. Volledig burgerrecht aan de Negers geschonken.

1872. De *Alabama-kwestie* beslecht: Engeland betaalt $15^1/_2$ millioen dollars schadevergoeding.

Groote kuiperijen en oneerlijkheden onder de ambtenaren der Republiek. De *Tamany-club.* Vooral de Republikeinen maken zich aan veelvuldige bedriegerijen schuldig.

1881. Garfield, president der Vereenigde Staten.

Zijn krachtig optreden; *na eenige maanden wordt hij vermoord.*

De *Indianen* worden meer en meer teruggedreven en verminderen gaandeweg (1880 waren er in de geheele Unie niet meer dan 400.000).

Digitized by Google

§ 2. SPAANSCH EN PORTUGEESCH AMERIKA VAN 1800—1880.

Ontevredenheid in de Spaansche Kolonies over het despotisch bestuur. De *Creolen* worden steeds achtergesteld bij de geboren Spanjaarden: de *handel* met alle landen buiten Spanje blijft *verboden*. Door de verdrijving der *Jezuïeten* gaan vele missies onder de Indianen te niet.

1796—1808. De *Engelschen* doen herhaalde aanvallen op de Spaansche Kolonies, maar worden teruggeslagen. Op enkele plaatsen begin van een opstand. *Bolivar, Miranda.*

1808. De troonsbestijging van Jozef Bonaparte wordt het sein tot meer algemeenen opstand. De Kolonies (*La Plata*) weigeren de door hem gezonden stadhouders te erkennen. Het bestuur wordt gevoerd door *Junta's*, die met de *centrale Junta* (de Cortes) *te Cadix* onderhandelen, om voor de Kolonies gelijkstelling met het Moederland te verkrijgen. Hun eischen worden afgewezen. *Tengevolge daarvan opstand tegen Spanje.*

1811. In **Venezuela** wordt de **Republiek** geproclameerd. Langzamerhand winnen de Spanjaarden weer veld; *aardbeving* van *Carracas* (1812). Simon Bolivar zet den strijd voort in de wouden aan den Orinoco.

Ook in **Mexico** breekt (1810—1811) een bloedige opstand der Indianen uit onder *Hidalgo*; na diens dood worden zijne benden verstrooid.

1814. Terugkomst van Ferdinand VII naar Spanje.

De Kolonies vragen van hem herstel hunner grieven. Hij weigert en zendt *Morillo* met 10.000 man naar Amerika. Bloedige oorlog. Schandelijke wreedheden. Engeland en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika ondersteunen heimelijk de opstandelingen.

1817. **Bolivar** maakt zich meester van de stad **Angostura** aan den *Orinoco*. Een Congres aldaar bijeengeroepen benoemt hem tot *Kapitein-generaal der „Republiek Venezuela"* (1819). Ook **Nieuw-Grenada** valt in de macht der opstandelingen en vormt, met Venezuela vereenigd, de **Republiek Columbia.**

Digitized by Google

1820. Een nieuw leger, door Ferdinand VII te Cadix verzameld, maakt opstand tegen den koning en veroorzaakt de Spaansche Revolutie. Onderhandelingen van de afgevaardigden der Kolonies met de nieuwe (liberale) *Cortes*. Ook zij willen geen gevolg geven aan de eischen der Amerikanen. De *onlusten in Spanje* beletten het zenden van troepen naar Zuid-Amerika, dat eindelijk geheel in de macht der opstandelingen valt.

1821. Bolivar „el Libertador", president der Republiek Columbia.

1823. Nov. De Spanjaarden ontruimen Porto-Cabello, hun laatste bezitting in Venezuela.

1825. Engeland erkent de onafhankelijkheid der Zuid-Amerikaansche Republieken.

1816. Oprichting van de **Republiek der Vereenigde Staten van Rio de la Plata.**

1817—1818. De Spanjaarden worden door *San Martin* (van La Plata) uit **Chili** verdreven.

1820—1824. Bloedige oorlog in Peru. Door de hulp van Bolivar en *Cochrane* slagen de Peruanen er in de Spanjaarden te verdrijven.

1824. Beslissende nederlaag der Spanjaarden bij **Ayacucho** (*Sucre*).

1826. De Spanjaarden ontruimen Callao *hun laatste bezitting in Zuid-Amerika*

Sedert dien tijd is Zuid-Amerika het tooneel van *onophoudelijke burgertwisten en omwentelingen.* Een poging van Bolivar om *geheel Spaansch* (*en Portugeesch*) *Amerika* tot één Statenbond te vereenigen (1826) mislukt. **Bolivia** (*Opper-Peru*) scheidt zich af van Peru, **Ecuador** van Columbia; ook Venezuela en Columbia verbreken hun verbond. *Overal opstand tegen Bolivar,* die eindelijk zijn waardigheden neerlegt en kort daarna sterft (1830).

1820. Nieuwe opstand in **Mexico** tegen het Spaansche gezag. De onderkoning stelt generaal Iturbide aan het hoofd der troepen, die zich weldra *tegen Spanje* verklaart en zich (1822) tot *keizer van Mexico* doet uitroepen.

1823. Iturbide wordt door generaal Santanna genoodzaakt de kroon neer te leggen en het land te verlaten. Het volgende jaar keert hij terug, maar wordt gevangen genomen en ter dood gebracht. Mexico blijft een federatieve Republiek.

Digitized by Google

1825. De Spanjaarden ontruimen **San Juan d'Ulloa**, hun laatste bezitting in Mexico.

Ook **Middel-Amerika** gaat voor Spanje verloren. Niet minder dan de Republieken van Zuid-Amerika wordt Mexico en evenzoo Middel-Amerika geteisterd door *onophoudelijke burgertwisten*.

Brazilië.

1817. De koninklijke familie van Portugal verlaat bij de nadering der Fransche troepen *Lissabon* en vestigt zich te Rio Janeiro.

1820. Opstand te Oporto; Jan VI keert naar Portugal terug; hij laat zijn oudsten zoon *Pedro* als regent achter.

Ontevredenheid der Brazilianen; opstand tegen het Portugeesche gezag. *Pedro* stelt zich aan het hoofd der beweging en wordt tot *keizer van Brazilië* uitgeroepen.

1822—1831. Pedro I, keizer van Brazilië.

1831. Hij wordt genoodzaakt *afstand te doen van den troon* ten behoeve van zijn minderjarigen zoon *Pedro II*.

1831—1889. Pedro II, keizer van Brazilië.

1840. Pedro II wordt meerderjarig verklaard. Ook in *Brazilië* herhaalde *onlusten* en *samenzweringen*.

1864—1870. Oorlog van Brazilië, Argentinië en Uruguay tegen de Republiek Paraguay. Na langdurigen dapperen tegenstand wordt de *dictator* van Paraguay, *Solano Lopez*, overwonnen en gedood.

1888. Afschaffing der slavernij in Brazilië.

1889. **Omwenteling in Brazilië.** Pedro II wordt *verdreven*, Brazilië wordt een *federatieve Republiek*. Sedert dien tijd bijna voortdurende onlusten.

1864—1866. Oorlog van Spanje tegen Peru en Chili. Een Spaansche vloot bombardeert *Valparaiso;* door bemiddeling der *Vereenigde Staten van Noord-Amerika* wordt de vrede hersteld.

1879—1881. Oorlog van Chili tegen Peru en Bolivia. De bondgenooten worden herhaaldelijk te land en te water door de strijdkrachten van Chili verslagen en moeten de *Salpeter-districten* van Atacama afstaan.

Digitized by Google

Langzamerhand wordt de betrekking tusschen Berlijn en Rome gunstiger; het *Pruisisch gezantschap* bij het Vaticaan wordt hersteld (1881); de hardste bepalingen der Mei-wetten worden gaandeweg verzacht.

1887. Nieuwe vermeerdering van leger en vloot; *het septennaat;* bemiddeling des Pausen.

1888. 9 Mrt. **Dood van keizer Willem I.**

1888. 9 Maart—15 Juni. Frederik III, koning van Pruisen, keizer van Duitschland;

hij wordt opgevolgd door zijn zoon **Willem II.**

1890. **Bismarck treedt af als Rijkskanselier** († 1898, 30 Juli); hij wordt vervangen door generaal **v. Caprivi,** die op zijne beurt in 1894 plaats maakt voor den vorst **von Hohenlohe-Schillingsfürst.**

In de buitenlandsche politiek, sedert 1872 **toenadering tot Oostenrijk;** daarbij voortdurend goede verstandhouding met Rusland. De *„driekeizers-bond"*. Met *Frankrijk* herhaaldelijk ernstige verwikkelingen en gevaar voor een nieuwen oorlog.

Op het **Congres te Berlijn** (1878) bewerkt Bismarck het behoud van den vrede tusschen Rusland en Engeland en het bezetten van Bosnië en Herzegowina door de Oostenrijksche troepen. Sedert dien tijd verkoeling en weldra vijandschap tusschen Duitschland en Rusland, dat naar den Franschen kant begint over te hellen.

1879. *Verdedigend Verbond* tusschen *Duitschland* en *Oostenrijk* (*Andrassy*), waarbij in 1883 ook *Italië* zich aansluit; daardoor ontstaat **„de triple-alliantie".** De *triple-alliantie* wordt sedert geregeld op vaste tijden vernieuwd.

Sedert 1884. **Duitsche koloniën** in Afrika (*Angra Pequêna, Camerun, Togo,* in *Oost-Afrika*) en Australië. De *Congo-conferentie* te Berlijn (1884—1885); de *Congo-staat.*

1885. *Twist met Spanje* wegens de *Carolinen,* door Leo XIII beslecht.

1890. Tegen afstand van Zanzibar verkrijgt Duitschland van Engeland het eiland **Helgoland.**

1895. Duitschland komt met Frankrijk en Rusland tusschenbeide bij den vrede tusschen Japan en China.

Digitized by Google

1897. De moord eeniger Duitsche missionarissen geeft Duitschland de aanleiding om de haven en de stad **Kiao-Tschau** te bezetten.

Oostenrijk wordt nog voortdurend geteisterd door twisten tusschen de verschillende nationaliteiten des Rijks.

Op het *Congres van Berlijn* (1878) verkrijgt het *Bosnië* en *Herzegowina* en sluit kort daarna een defensief verbond met Duitschland, hetwelk (1883) door toetreding van Italië in een *triple-alliantie* overgaat.

Nederland handhaaft zijn *neutraliteit* in den oorlog van 1870 en blijft in goede betrekkingen met alle Europeesche mogendheden. Ook in het binnenland wordt de rust niet verstoord; in de kamers behouden de *liberalen* een geringe meerderheid, die na de *herziening der Grondwet* (1887) minderheid wordt.

Wijziging der *wet op het hooger* (1876), en *op het lager onderwijs* (1878); herziening der Grondwet (1887), na langdurige onderhandelingen tot stand gekomen. Een voorloopig *kiesreglement* doet het aantal stemgerechtigden aanmerkelijk klimmen (van 140.000 tot 290.000).

Tengevolge daarvan nieuwe verkiezingen (1888), die de meerderheid schenken aan de **Katholieken** en **Anti-revolutionnairen.**

1888—1891. **Ministerie Mackay.** De *Voogdijwet*; de *schoolwet;* oneenigheid tusschen de anti-liberale partijen naar aanleiding der legerwet van *Bergansius*. Dr. Schaepman. Tengevolge daarvan herwinnen de *liberalen* de meerderheid (1891).

1879. Huwelijk van Willem III met prinses Emma van Waldeck-Pyrmont.

1880. 31 Aug. Geboorte van prinses **Wilhelmina,** dochter des konings.

1890. **Dood van koning Willem III;** hij wordt opgevolgd door zijne dochter **koningin Wilhelmina,** onder regentschap harer moeder, de *koningin-regentes* **Emma.** Een *Raad van voogdijschap*.

1898. 6 Sept. Plechtige inhuldiging van koningin Wilhelmina te Amsterdam.

Sedert 1873. **Oorlog met Atjeh.** Een *eerste expeditie* (1873) mislukt. Een tweede onder *v. Swieten* slaagt beter;

Digitized by Google

de *Kraton* ingenomen; toch is de oorlog nog lang niet geëindigd. Groote kosten. Het *„batig slot"* der Indische begrooting is (sedert 1879) in een *„te kort"* veranderd.

1894. Expeditie naar Lombok; generaal *Vetter*.

In **Luxemburg** komt na den dood van Willem III *Adolf*, vroeger hertog van Nassau, aan het bestuur.

In **België** duren de twisten tusschen clericalen en liberalen voort. Hatelijke maatregelen van het *liberale* ministerie Frère-Orban (1878—1884). Daarna brengen de verkiezingen de Katholieken weer aan het bewind. Toeneming der *socialisten*. Talrijke werkstakingen en onlusten, vooral in *Henegouwen* (1886).

Door stoute tochten van *Livingstone*, *Stanley* en anderen wordt het binnenland van Afrika voor den Europeeschen handel ontsloten. Een internationale *Congo-maatschappij* verwerft een uitgestrekt gebied, dat volgens de bepaling der Congo-conferentie (1884—1885), wordt gevormd tot den onafhankelijken **Congo-staat** onder souvereiniteit van Leopold II, koning van België.

1871—1873. Thiers, president der Fransche Republiek.

Hij bedwingt de *Commune*, sluit den *vrede van Frankfort* en verhaast door de *spoedige betaling* der vijf milliarden de *ontruiming van Frankrijk* door de Duitsche troepen. Hij raakt in onmin met de monarchale meerderheid der Nationale Vergadering en wordt vervangen door Mac-Mahon.

1873. **Dood van Napoleon III** te *Chislehurst*. Zijn zoon *Louis Napoleon* pretendent der Bonapartisten.

1873—1879. Mac-Mahon, president der Fransche Republiek.

Verzoening *(„fusion")* van de legitimisten en Orleanisten. Onderhandelingen met *Chambord* over het herstel van het koningschap in Frankrijk. Zij mislukken; *de witte vlag*.

De duur van het presidentschap wordt bepaald op *zeven jaren*. Oneenigheid tusschen de monarchale partijen.

1875. Na langdurige twisten wordt de **Republiek** als definitieve regeeringsvorm aanvaard en een nieuwe Constitutie opgesteld en aangenomen.

Digitized by Google

1876. De algemeene verkiezingen geven in de nieuwe kamers de meerderheid aan de *republikeinen*. Herhaalde *conflicten* met den president, die eindelijk (1877) de kamer ontbindt. Hevige verkiezingsstrijd.

3 Sept. Dood van Thiers.

1877. De verkiezingen van 14 Oct. bevestigen de republikeinsche meerderheid; na herhaalde wisseling van ministerie legt *Mac-Mahon* (30 Jan. 1879) zijn waardigheid neder.

1879—1887. **Jules Grévy**, president der Fransche Republiek.

Gambetta voorzitter der kamer. De zetel der regeering wordt weder naar *Parijs* verplaatst.

Hatelijke maatregelen tegen de Katholieke Kerk. *Ferry, Paul Bert.* De schoolwetten; de geestelijke orden worden verdreven; de *Maart-decreten* (1880).

1879. Dood van Lodewijk Napoleon (den *prince impérial*) in een oorlog der Engelschen tegen de *Kaffers* in Zuid-Afrika. Splitsing der Bonapartistische partij. *Prins Napoleon* (Plon-Plon) † 1891, en zijn zoon *Victor Bonaparte.*

1883. Dood van Gambetta.

Dood van den graaf van Chambord te Frohsdorf. De pretendent der thans vereenigde legitimisten en Orleanisten is de **Graaf van Parijs** († 1894), daarna diens zoon, de **hertog van Orleans**. Hatelijke maatregelen tegen de prinsen der vroegere dynastieën (1883—1886).

Altijd *toenemende demoralisatie* van Frankrijk; *anarchisten*; *werkstakingen*; omkooperij op reusachtige schaal. *Wilson* (schoonzoon van den president), d'Andlau, Caffarel.

1887. Dec. Tengevolge van dat alles wordt Grévy (hoewel nog in 1886 voor 7 jaar herkozen) genoodzaakt zijn ambt neer te leggen.

1887—1894. **Sadi Carnot**, president der Fransche Republiek.

Ook onder zijn bestuur, talrijke *kuiperijen* en *schandalen*. De plannen van *generaal Boulanger* († 1891) mislukken.

De **Panama-schandalen** (1892—1893), de Lesseps. De *Joden-kwestie* (Drumont); herhaalde aanslagen der anarchisten (*Ravachol*).

Digitized by Google

1894. 24 Juni. Sadi Carnot te Lyon vermoord door Caserio, een Italiaanschen anarchist.

1894—1895. Casimir Périer, president der Fransche Republiek.

Hij legt reeds *na zes maanden* zijne waardigheid neder.

1895. Felix Faure, president der Fransche Republiek.

Met Duitschland bleef de verhouding gespannen; herhaaldelijk wrijving en gevaar voor een oorlog; ook tegen Engeland (Egypte) en Italië (Tunis) bestaat er veel vijandschap; daarentegen altijd grootere toenadering tot Rusland. De *Fransche* vloot te *Kroonstad*, de *Russische* te *Toulon*. Keizer Nikolaas II te Parijs (1896); de *„nations amies et alliées.”*

Aanmerkelijke uitbreiding der Fransche kolonies. **Tunis** onder *Fransch protectoraat* (1881). Oorlogen in *Tonkin*; de *„Zwartvlaggen”*, twisten met China (1883—1885). Admiraal *Courbet*.

1895. Na langdurige twisten tusschen de *Hova's* en de *Fransche regeering* wordt het eiland **Madagascar** bij de Fransche kolonies ingelijfd.

Spanje.

Met veel moeite gelukt het Prim, Amedeo *zoon van Victor Emanuel*, de Spaansche kroon te doen aanvaarden.

1870—1873. Amedeo, koning van Spanje.

Dec. — Febr. Zijn regeering is een reeks van *vruchtelooze pogingen* om orde en rust in het land te herstellen. In 1872 breekt een nieuwe *Carlistische opstand* uit.

1873. Amedeo, *niet in staat zijn gezag te doen gelden*, legt de kroon neder.

1873—1875. Spanje als Republiek.

Voortdurende *opstanden* en *burgeroorlogen*. De Carlisten — hun pretendent is Carlos VII, *kleinzoon van den tegenstander van Isabella* — verslaan herhaaldelijk de republikeinsche legers.

Digitized by Google

1875. Dec. Eenige generaals (*Martinez-Campos, Primo de Rivera e. a.*) roepen Don Alphonso, *den zoon van Isabella*, tot koning van Spanje uit.

1875—1885. Alphonso XII, koning van Spanje.

Weldra (Febr. 1876) worden de *Carlisten* bij Estella verslagen; de rust in de *Baskische provinciën* wordt hersteld.

1878. Einde van den opstand op *Cuba*.

Zeer langzaam herstelt zich het land van de langdurige oorlogen. De moeilijkheden met *Duitschland* wegens de *Carolinen* worden door *Leo XIII* in der minne geschikt (1885).

1885. Dood van Alphonso XII; hij wordt opgevolgd door zijn zoon **Alphonso XIII** onder regentschap zijner moeder *Christina*.

1895. **Nieuwe opstand op Cuba;** oneerlijke politiek der Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Tegelijkertijd opstand op de *Philippijnen*.

1898. **Oorlog tusschen Spanje en Noord-Amerika.** *Cuba, Portorico, de Philippijnen* vallen in de macht der *Vereenigde Staten*. Uitputting van Spanje; gevaar voor binnenlandsche onlusten. Vredesonderhandelingen te Parijs (Oct.).

Italië blijft voortdurend *in strijd met den Paus*, die zijne rechten niet wil prijsgeven.

Schandelijke berooving van kloosters en liefdadige instellingen. Toch blijft de toestand der schatkist zeer ongunstig.

1878. 8 Jan. Dood van Victor Emanuel. Hij wordt opgevolgd door zijn zoon **Humbert I.**

1878. 7 Febr. **Dood van Paus Pius IX.**

20 Febr. Verkiezing van **Kardinaal Joachim Pecci**, die den naam aanneemt van **Leo XIII.** De verhouding tusschen den *Paus* en de *Italiaansche regeering* blijft onveranderd.

1882. Dood van Garibaldi.

Onophoudelijke *kuiperijen der Italiaansche staatslieden*, die elkaar het bestuur betwisten. *Crispi, Giolitti, Rudini, Zanardelli* enz. Bankschandalen. *Herhaalde opstanden* (o. a. 1898); toeneming der *republikeinen* en *anarchisten*.

Met Frankrijk geraakt Italië herhaaldelijk in twist; vooral sedert 1881 wegens de bezetting van *Tunis* door

Digitized by Google

de Franschen. *Toenadering tot Duitschland en Oostenrijk*, waarmede in 1883 de *triple-alliantie* wordt gesloten. Tengevolge daarvan aanmerkelijke verzwaring der begrooting van oorlog.

1885. De Italianen bezetten *Massowah* aan de Roode Zee. Sedert dien tijd breiden zij hun koloniaal gebied voortdurend uit (*Baratieri*, *Baldissera*), maar komen daardoor in oorlog met *Menelik*, opperkoning van Abessynië, die hun in 1895 en 1896 gevoelige nederlagen toebrengt en hen noodzaakt het grootste gedeelte der veroverde landstreken te ontruimen.

Engeland.

1867. Nieuwe hervorming der *kieswet*; belangrijke *uitbreiding van het stemrecht*. De verkiezingen van 1868 schenken een aanzienlijke meerderheid aan de *liberalen*. Ook in 1885 wordt het *kiesrecht* nogmaals *aanzienlijk uitgebreid*. De inwendige geschiedenis van Engeland gedurende de laatste jaren wordt beheerscht door de **Iersche kwestie**, die niettegenstaande alle pogingen nog altijd onopgelost blijft.

Eerste aanslagen van *Fenians* en *Moonlighters*.

Sedert 1876. De *Iersche* afgevaardigden in het Parlement verlangen de **Home-rule. Parnell.** Het *obstructionisme*.

Wanordelijkheden in Ierland. Het „*boycotten*"; de „*land-league*", het „*plan of campaign*". Talrijke misdaden; de moord in het Phoenix-park (1882). Daarop strenge dwangwetten (*coercion-law*), die de rust en veiligheid niet kunnen herstellen.

1886. Na verschillende wisselingen van ministerie, grootendeels door de Ieren bewerkt, doet **Gladstone** het voorstel om aan Ierland de *Home-rule* te schenken. Scheuring in de liberale partij: de *unionisten*. Het voorstel van Gladstone wordt verworpen. Een tory-kabinet (*Salisbury*) komt aan het bestuur.

Verdeeldheid onder de Ieren; dood van Parnell (1891).

1892. Ten gevolge der verkiezingen aan het bestuur teruggekeerd, dient Gladstone opnieuw het Home-rule-ontwerp in; het *Lager Huis* neemt het voorstel aan; het *Hooger Huis* verwerpt het. Oneenigheid onder de liberalen. *Gladstone* neemt zijn ontslag.

1895. *Lord Salisbury* hoofd van het ministerie; de ververkiezingen zijn gunstig voor *de tory's*.

Digitized by Google

1898. Dood van Gladstone.

Tegenover het buitenland toonen de *whigs* zich steeds meer bedeesd, de *tory's* meer voortvarend. Engeland is niet in staat de *neutraliteit der Zwarte Zee* tegenover Rusland te handhaven (1871); ook in de *Alabama-kwestie* (1872) geeft het toe.

Het tory-cabinet *Disraeli* (lord *Beaconsfield*) doet koningin Victoria den titel van **keizerin van Indië** aannemen (1876) en komt krachtig tusschenbeide in den *Russisch-Turkschen oorlog* (1878). Op het Congres te Berlijn verkrijgt het de wijziging der vredesvoorwaarden van *San Stephano*; daarbij het eiland *Cyprus*.

In de kolonies breiden de Engelschen door voorspoedige oorlogen hun gebied voortdurend uit. De *Ashantynen* (1874) worden onderworpen; de *Transvaalsche Republiek* — voor een tijd — geannexeerd (1877); ook tegen de *Afghanen* (1878—1880) en de *Zoeloe-Kaffers* (1878—1879) heeft Engeland te strijden. Dood van den prince impérial (1879). Koning *Cetewayo* wordt gevangen genomen en naar Londen gevoerd.

1881—1884. **Opstand der Transvaalsche Boers**; de Engelschen worden verslagen bij Langneck en bij de Majubabergen (1881); Engeland wordt genoodzaakt hun onafhankelijkheid (met een geringe beperking) te erkennen (1884). **Paul Krüger.** Sedert dien tijd voortdurend *naijver* en *wantrouwen* tusschen de *Boers* en de *Engelschen*. De verraderlijke inval van *Dr. Jameson* (1896) mislukt. *Rhodes*. De Boers vinden veel sympathie in geheel Europa.

1882. **Onlusten in Egypte.** Reactie tegen de Europeanen, voornamelijk tegen de Franschen en Engelschen. **Arabi Pascha.**

Moord der Europeanen, voornamelijk te *Alexandrië* (Juni). Daarom bombardeert een *Engelsche vloot* de stad. Alexandrië en Caïro door Engelsche troepen bezet.

Slag bij Tel el-Kebir (13 Sept.). Een Engelsch leger onder *Wolseley* verslaat *Arabi-Pascha*. Geheel Egypte komt onder Engelschen invloed. *Naijver der Franschen.*

Sedert 1881. **Opstand in Egyptisch Soedan.** De Mahdi. De Egyptische legers worden *herhaaldelijk verslagen*.

Gordon, door de Engelsche regeering gezonden, poogt te vergeefs de rust te herstellen. Hij wordt door de Mahdisten gedood bij de inneming van Khartoem (1885). Na langdurige aarzeling en herhaalde mislukte pogingen dringt eindelijk (1898) een *Engelsch-Egyptisch leger* Soedan binnen, verslaat de aanhangers van den *Mahdi* en herovert Khartoem.

Digitized by Google

Voortdurende twisten met Rusland, dat in *Afghanistan* en *China* zijn invloed versterkt; herhaalde wrijving met *Frankrijk*. Algemeen wantrouwen tegen de Engelsche politiek.

1877—1878. Russisch-Turksche oorlog.

Aanleiding: *Opstand in Herzegowina* (1875) door *Servië* en *Montenegro* ondersteund. Ook de *Bulgaren* maken opstand maar worden verslagen; onmenschelijke wreedheden der Turken. Servië en Montenegro verklaren den oorlog aan Turkije.

De Serviërs (*Tschernajef*) moeten wijken voor de Turken bij Alexinatz (Sept. 1876). Een wapenstilstand wordt gesloten, later vrede. De groote mogendheden eischen de invoering van talrijke hervormingen. Ontevredenheid in Turkije. De *„Jong-Turken"*.

1876. Maart. **Abdul Aziz** wordt afgezet en weldra daarna vermoord. Hij wordt vervangen door **Murad V**, die na eenige maanden wordt afgezet.

31 Aug. Abdul Hamid, Sultan van Turkije.

De grootvizier *Midhat Pascha* poogt vele hervormingen in te voeren. Een volksvertegenwoordiging (*weldra voor onbepaalden tijd verdaagd*). Daar al die maatregelen weinig gevolg hebben (Midhat Pascha verbannen Febr. 1877), verklaren **Rusland** en **Rumenië** den oorlog aan Turkije (Apr. 1877).

1877. 27 Juni. **De Russen trekken over den Donau bij Sistowa.** Generaal *Gurko* trekt over den Balkan en bezet den Schipka-pas. Bloedige gevechten bij **Plevna** waar de dappere **Osman Pascha** verscheiden maanden (Juli—December) alle Russsische aanvallen terugslaat. Ook bij den Schipka-pas wordt verwoed gestreden.

10 Dec. **Osman Pascha** van alle zijden ingesloten moet zich aan de Russen overgeven. Servië verklaart op nieuw den oorlog aan de Turken. De Russische legers dringen door tot in de nabijheid van Constantinopel. Ook in Armenië lijden de Turken de nederlaag en verliezen *Kars*.

1878. **Vrede te San Stefano;** *harde voorwaarden voor de Turken.* Daartegen protesteeren Engeland en Oostenrijk. Gevaar voor een oorlog; de Engelsche vloot vaart de Dardanellen binnen.

Digitized by Google

12 Juni — 13 Juli. Congres te Berlijn.

Door bemiddeling van **Bismarck** wordt de vrede bewaard; de voorwaarden van *San Stefano* worden aanmerkelijk gewijzigd.

Voornaamste bepalingen van het Congres te Berlijn: Rumenië, Servië, Montenegro worden *onafhankelijk* en daarbij vergroot ten koste van Turkije; het land tusschen Donau en Balkan (met *Sophia*) wordt een **Vorstendom Bulgarije**, schatplichtig aan de Porte; **Zuid-Bulgarije** blijft onder den naam van **Oost-Rumelië** onder het gezag van den Sultan, maar verkrijgt een eigen bestuur onder een Christen-gouverneur; **Oostenrijk** verwerft het bestuur van **Bosnië en Herzegowina** (onder suzereiniteit van den Sultan); **Turkije** staat aan **Rusland** eenige streken in **Armenië** af en betaalt de krijgskosten; **Griekenland** zal in **Thessalië** en **Epirus** eenige uitbreiding verkrijgen; eindelijk worden nogmaals aan de belijders van alle eerediensten in Turkije gelijke rechten geschonken.

Rumenië staat in ruil voor de verkregen uitbreiding (*de Dobrudscha*) aan **Rusland** het deel van **Bessarabië af**, in 1856 verworven. Rusland strekt zich wederom uit tot aan de monding van den Donau.

Na den vrede blijft de verwarring in het Turksche bestuur voortduren. Karel van Rumenië neemt in 1881, Milan van Servië 1882 den koningstitel aan.

1879—1886. **Alexander van Battenberg**, vorst van Bulgarije.

Hij is in het begin geheel *afhankelijk* van Rusland, maar weet zich eindelijk daarvan te bevrijden. Hij bewerkt een opstand in Oost-Rumelië en vereenigt dat gewest met zijn gebied (1885). Daarom oorlog met Servië; *Alexander* verslaat de *Serviërs* bij Slivnitza en Pirot. Door bemiddeling van *Oostenrijk* wordt weldra de vrede hersteld. Groote ontevredenheid van Rusland.

1886. Alexander wordt door een samenzwering der Russische partij uit zijn land verdreven. Schandelijke kuiperijen der Russen. **Kaulbars.** Voorzichtige en krachtige houding der Bulgaarsche regeering. **Stambulof.** Eindelijk wordt prins **Ferdinand van Koburg-Cohary** tot vorst van Bulgarije verkozen (1887), die eerst in vijandschap met *Rusland* blijft en door *Oostenrijk* wordt gesteund, *maar later zich geheel aan Rusland overgeeft.* Voortdurende *twisten* en groote *naijver* tusschen de Balkan-Staten, alwaar Oostenrijk en Rusland elkanders invloed betwisten.

Sedert 1895. Gruwelijke moordtooneelen in Armenië; de vertoogen der Europeesche mogendheden baten

Digitized by Google

niets. *Opstand in Creta*, door Griekenland gesteund. Daarom (1897) oorlog tusschen Griekenland en Turkije; de Grieken worden verslagen en moeten een gedeelte van Thessalië afstaan. Het *„Europeesch Concert"*. De onlusten op Creta duren nog steeds voort.

Na den oorlog van 1870 duurt de vriendschap tusschen Rusland en Duitschland voort, maar begint te verkoelen sedert het Congres te Berlijn. *Gortschakof*. Toenadering tot Frankrijk. Voortdurende twisten met Engeland. Aanmerkelijke uitbreiding van het Russische gebied in *Turkestan* en *Mandschurije*. De *Trans-Kaspische* en de *Siberische* spoorweg.

Rusland wordt voortdurend geteisterd door de **samenzweringen der Nihilisten**; ontelbare aanslagen tegen den keizer en hooge ambtenaren.

1881. 13 Maart. **Alexander II wordt te Petersburg door de Nihilisten vermoord.**

1881—1894. Alexander III, keizer van Rusland.

Hij wordt opgevolgd door zijn zoon **Nikolaas II.**

In Noorwegen hevige nationale beweging tegen de vereeniging met **Zweden.**

1894. **Japan,** dat sedert een dertigtal jaren groote vorderingen heeft gemaakt op den weg der nieuwere beschaving, geraakt in oorlog met **China** wegens het *protectoraat van Corea.* Schitterende overwinningen der Japansche legers en vloten.

1895. **Vrede van Simonoseki.** *Duitschland*, *Frankrijk* en *Rusland* komen tusschenbeide en bewerken een aanmerkelijke *verzachting* der vredesvoorwaarden.

Digitized by Google

ALPHABETISCH REGISTER.

Afkortingen.

Cz. = Czaar, Czarin.
gh. = groothertog.
h. = hertog.
K. = Koning, Koningin.
pr. = preliminairen.
s. = slag.
vr. = vrede.

I.

1700—1789.

A.

Abo (vr.) 30. 33.
Act of Settlement 4.
Acte van Consulentschap 63. 64.
— Garantie 65.
Adams 57.
Addison 27.
Adolf Frederik (v. Holstein-Gottorp) K. v. Zweden 33. 53.
Akadië (Nieuw Schotland) 9. 26. 39.
Aken (vr.) 19. 36. 39. 41. 67. 68.
Akjerman 50.
Alberoni (kard.) 15. 17. 18. 24. 26.
Albertine Agnes 62.
Alembert (d') 47. 68.
Alexei (Alexis) Cz. 10. 48.
— Russ. Prins 11. 48.
Algerijnen (kapers) 63.
Ali-Bey 51.
Alien-bill 60.
Almanza (s.) 7.
Alpen 4.
Alton (d') 44.
Altona 55.
Altranstädt (vr.) 14.
Amsterdam 58. 62—64.
Anjou (duc d') 23.
Ankarström 54.
Anna Cz. 29 v. 48 v.
— K. v. Eng. 5. 25. 63.
— v. Oostenr. 2. 3. 24.
— Leopoldowna 29.
— Petrowna 11. 48.
Ansbach 43.
Antillen 40.
Anton Ulrik h. v. Brunsw.-Bevern 29. 48.
Antwerpen 21.
Apraxin 30. 37 v.
Aranda (d') 67.
Argens (d') 47.
Arkwright 61.
Arnold 58.
Arouet zie Voltaire.
Asiento (verdr.) 9. 26. 36.
Asiento-oorlog 27.
Astrakan 10.

Digitized by Google

Augsburg 6.
August II (de Sterke), K. v. Polen (als keurvorst v. Saksen Fred. Aug. I) 13 v. 22. 30. 35.
— III (v. Saksen), K. v. Polen 22. 30. 37. 49.
August Willem pr. v. Pruisen 47.
Aureng-Zeb. 40.
Aveiro (h. v.) 66 v.
Azeitao (fort) 66.
Azof 11. 14. 22. 52.

B.

Baber 40.
Baden (vr.) 9.
Baku 12.
Bar 25.
— (Confederatie v.) 50.
Barcelona 7. 9.
Barrière 35 v. 63.
Barrière-tractaat 21. 27. 45.
Batavia 28.
Bayreuth 43.
Beaumont (de) 69 v.
Beieren 6. 32—34. 43. 45.
België 4—7. 9. 17. 20 v. 27 v. 34 v. 44—46.
Belgrado 46. 53.
— (s.) 21.
— (vr.) 22. 29.
Belleisle 32.
Bender 14. 46. 50.
Benedictus XIV 20.
Berezof 29.
Bergen (s.) 38.
— -op-Zoom 35.
Berlijn 38. 46.
Berlijn (vr.) 33.
Bernis (de) 36.
Bernstorff (de oudere) 55.
— (de jongere) 55.
Berry (duc de) 23.
Berwick 5. 7. 9. 18. 22.
Bessarabië 50.
Bestuschef 30. 37 v.
Bijltjes 62.
Bilderdijk 65.
Biron 29. 49.
Bisschoffswerder 47.
Blount 26. 28.
Bodmer 47.
Boerhaave 65.
Bohemen 20. 32—34. 37. 43.
Bojaren 10. 12.
Bolingbroke 8. 26 v.
Bombay 41.
Bornholm (s.) 53.
Boscawen 40.
Bosnië 21 v.
Bossuet 23.
Boston 57.
Boufflers 5. 7.
Bourbon (h. v.) 18. 25.
— (huis v.) 19. 34.
Bourdonnaye (la) 41.
Bourgogne (duc de) 7. 23.
Bourgondië (Koninkr.) 46.
Bourgoyne 57 v.
Braam 69.
Braïla 50.
Brandenburg 37.
Brandt 55.
Branicki 54.
Breda 44.
Bremen 12. 14 v.
Breslau 37 v.
— (vr.) 33—35.
Bretagne (duc de) 23.
Brihuega (s.) 8.
Broglie (de) 37 v.
Browne 37.
Brugge 45.
Brunswijk 37.
Brussel 3. 44 v.
Bukowina 43.

Digitized by Google

Bunkershill (s.) 57.
Bunzelwitz 38.
Burke 56 v. 61.
Burkersdorf (s.) 39.
Bute 38. 40. 56.
Butschak 52.
Buys 8.
Bylandt 58.
Byng 39.

C.

Calcutta 41.
Callenburgh 6.
Calonne 71.
Camisards 6.
Canada 39 v. 56—58.
Capellen (v. d. tot den Pol) 64.
Carlos infant v. Sp. 17. 19. 22.
Carmer 46.
Carpi (s.) 4.
Carteret 34.
Cataloniё 8.
Catinat 4 v.
Cavalier 6.
Celebes 28.
Cellamare 18.
Celle 55.
Cevennen 6.
Chambre des enquêtes 24.
— marées 24.
— requêtes 24.
Chateauroux (mad. de) 68.
Chatham zie Pitt de oudere.
Chiari (s.) 4.
Chineezen 28.
Choiseul 69 v.
Chotusitz (s.) zie Czaslau
Christiaan VI K. v. Denem. 30.
— VII K. v. Denem. 55.
Churchill zie Marlborough.
Clemens XI 4. 20.
— XII 20.
— XIII 66 v. 72.
Clemens XIV 51. 72 v.
Clermont 38.
Clinton 57.
Clive 41.
Codex Fredericianus 46.
Coïmbra 66.
Collecte 63.
Commissie van defensie 64.
Compagnie (Oost-Indische) 28. 62. 65.
— (West-Indische) 28. 62. 65.
— des Indes Occidentales 24.
Concert (Haagsch) 14.
Concord (gev.) 57.
Confederatie (recht van) 50. 54,
Connecticut 57.
Constantinopel 52. 36.
Contades 37 v.
Contrat social 69.
Cook 61.
Cornwallis 59.
Corpus Catholicorum 20.
— Evangelicorum 20.
Corsica 20. 67. 70 72.
Cortes (Spaansche) 2. 17.
Crefeld (s.) 38.
Cremona 5.
Crillon 59.
Cumberland (h. v.) 37.
Czartoryski 50.
Czaslau (s.) 33.

D.

Daendels 64.
Dagbladen 27.
Dalekarliërs 53.
Dalmatiё 21.
Damiens 69.
Dantzig 47. 51. 54.

Digitized by Google

Daschkof 46.
Daun 7. 37 v.
Dauphin (le grand) 23.
— (zoon v. Lod. XV) 70.
Dedel 59.
De Foe 27.
De Gijzelaar (Cornelis) 64.
Delaware 57.
Delhi 41.
Denain (gev.) 8.
Dendermonde 27.
Denemarken 12. 14 v. 30. 52 v. 58.
Derbent 12.
Derby 35.
Despoten (verlichte) 65.
Dettingen (s.) 34.
Deventer 28.
De Wit (Jan) 28.
Diderot 68.
Dissidenten 50.
Dniester 53.
Dodwell 61.
Doelisten 62.
Doggersbank (s.) 59.
Dolgorucki 29.
Dombrowski 54.
Dominica (s.) 59.
Dominus ac Redemptor (breve) 49.
Doornik 27.
Dordrecht 64.
Drente 27.
Dresden 36. 38.
— (vr.) 35.
Drostendiensten 64,
Dubarry (mad.) 70.
Dubois 24 v.
Dugdale 51.
Duinkerken 9.
Duitschland 5 v. 9. 11. 14. 20—23. 31—39. 42—48.
Dumouriez 50.
Dupleix 41.
Duquesne (fort) 39.
Du Tillot 72.

E.

Edinburgh 35.
Egypte 51.
Eleonora v. Palts-Neuburg 2.
Elisabeth Cz. 11. 26. 35 v. 38. 48.
— Farnese (v. Parma) 16 v. 19.
— dochter van Jac. I 26.
Elliot 59.
Elphinstone 51.
Emden 34.
Emser Punctaties 44.
Encyclopedisten 68.
Engeland 2—11. 14. 16—19. 21—29. 31—39. 44. 46. 52. 56—63. 65. 67. 69. 71.
Ensenada 67.
Eon de Beaumont 12.
Ermeland (bisdom) 47. 51.
Ernst Casimir 62.
Esprit des lois 68.
Esthland 12 v. 16.
Estrées (d') 37.
Eudoxia Lapuchin 48.
Eugenius van Savoye 4—9. 21 v.
Exercitie-genootschappen 63.

F.

Falkirk 35.
Falszy (vr.) 15.
Familie-verdrag 40. 67. 69.
Farinelli 67.
Farnese (huis v.) 17. 19.
Faulhaber 47.

Digitized by Google

Febronius (v. Hontheim) 44.
Fehrbellin (s.) 12.
Fénélon 23.
Feodoor I Cz. 10.
— III „ 10. 48.
Ferdinand I Keiz. 32.
— III „ 2.
— IV K. van Napels en Sic. 67. 72.
— VI K. v. Sp. 19. 35. 67.
— III gh. v. Toskane 72.
— h. v. Brunswijk 37 v.
— h. v. Parma 72.
Fermor 37 v.
Feuillade (la) 6.
Fielding 27. 58.
Fink 37 v.
Finland 12. 14. 16. 30. 33. 53.
Fleury (kard.) 16. 23. 25. 27. 32. 68.
Flood 59.
Florida 40. 59. 67. v.
— Blanca (Monino) 68. 72.
Fokschani (s.) 46. 53.
Fontaineblau (pr.) 39 v.
— (vr.) 45. 63. 71.
Fontenoy (s.) 35.
Fouqué 37 v.
Fox 60 v.
Franckenberg (kard.) 44.
Franeker 64.
Franklin 56—58. 61. 71.
Frankrijk 1—10. 16—19. 22—28. 31 v. 34—43. 50. 53—56. 58—64. 67—72.
Frans I (v. Loth.-Tosk.) Keiz. 20. 22. 31. 35. 72.
Fraustadt (s.) 14.
Frederik (v. d. Palts) K. van Bohemen 26.
— IV K. v. Denemarken 13 v. 30.
— V „ 55.
— VI „ (als prins-regent) 55.
— I (als krv. v. Brandenburg III) K. v. Pruisen 4. 23. 32.
— II (de Gr.) K. v. Pruisen 23. 30—39. 43. 45. 47—49. 51. 56. 63. 68. 72.
— I (v. Hessen) K. v. Zweden 16.
— Hendrik stadh. v. Holland 62.
— Willem I K. v. Pruisen 15. 23.
— Willem II „ 47. 64.
— Willem krv. v. Brandenburg 62.
Frederika Sophia Wilhelmina (v. Pruisen) 63.
Frederiksburg (vr.) 15.
Frederikshal 15.
Freiberg (s.) 39.
Freiburg 9.
Friedlingen (s.) 6.
Friesland 27.
Friso (Jan Willem) 5. 27. 62.
— (Willem Karel Hendrik) zie Willem IV stadh. v. Holland.
Füssen (vr.) 34.

G.

Gage 57.
Galatz (pr.) 53.
Galicië 43. 51.
Galissonière (de la) 39.
Galitzin 50.
Galloway 5. 7.
Gates 57 v.
Geertruidenberg 7.
Gelderland 27. 64.
Gent 45.
Genua (republ.) 20. 70. 72.
George I (krv. v. Hann.) K. v. Eng. 4. 15—18. 26.
— II (krv. v. Hann.) K. v. Eng. 27. 32. 34. 36 v.
— III (krv. v. Hann.) K. v. Eng. 38. 40. 55 v. 60.
— v. Denem. 25.

Digitized by Google

Georgia 57.
Gibbons 61.
Gibraltar 6. 9. 18. 26. 59. 68.
Glatz 33. 38.
Goejanverwelle-sluis 64.
Goertz (graaf v.) 64.
Goethe 47.
Gorcum 64.
Gordon 10 v.
Gorea 59. 71.
Görtz (baron v.) 15. 17.
Gotha 37.
Gottsched 47.
Grand'-Chambre 24.
Grattan 59.
's Gravenhage 4. 58. 64.
Grenville 56.
Griekenland 50 v.
Grimaldi 67.
Grodno 54.
Groningen 27.
Groot-Kabardije 52.
Gross-Jägersdorf (s.) 37.
Guadeloupe 40.
Gustaaf-Adolf III K. v. Zw. 53 v. 68.
— IV K. v. Zw. 54.

H.

Haarlem 64.
Habsburg (huis v.) 2 v. 19. 21. 31.
Hamburg (vr.) 38.
Hancock 56. 58.
Hannover 36 v. 55.
— (huis v.) 4. 9.
— (verbond) zie Herrenhausen.
— (verdr.) 24.
Harcourt (d') 3.
Harley (zie Oxford).
Hassan-Bey 51.
Hastenbeck (s.) 37.
Hastings (Warren) 60.
Hattem 64.
Hawke 40.
Heinsius 4 v. 7. 27 v.
Helsingfors (s.) 33.
Helvetius 61.
Hendrik v. Pruisen (prins) 37. 39. 51.
— Casimir I stadh. 62.
— Casimir II 62.
Hennersdorf (s.) 35.
Henry (Patrick) 57.
Herder 47.
Herrenhausen (verb.) 18.
Hertzberg 47.
Hess 64.
Hessen 37. 58.
Hochkirch (s.) 38.
Höchstädt (s.) 6.
Hoeden (partij in Zweden) 30. 32. 53.
Hohenfriedberg (s.) 34.
Holbach 68.
Holberg 30.
Holland 3—5. 8—11. 14. 17—19. 21 v. 24—29. 34—36. 44 v. 47. 52. 58 v. 62—65. 71.
Hollandsch diep 27.
Holstein-Gottorp (h. v.) 13.
— (huis v.) 48.
Hongarije 6. 20. 33. 46. 51.
Hoogland (zeesl.) 53.
Hoornbeek (v.) 28.
Hop. 28.
Howe 57 v.
Hudsonsbaailanden 9. 26.
Hume 61.
Hutchinson 57.
Huxelles 8.
Hyder-Ali 60.
Hyndford 33.

Digitized by Google

I.

Ierland 27. 59 v.
Illuminaten 48.
Imhoff 28.
India-bill 60.
Ingermanland 12. 16.
Innocentius XIII 20.
Inn-viertel 43.
Insulinde (O. Ind. eilanden) 59.
Isle de France 41.
Ismaïl 50. 53.
Italië 4 v. 7. 11. 17—20. 34. 72.
Iwan III Cz. 10.
— IV „ 10.
— V „ 10. 48.
— VI „ 29 v. 48 v.

J.

Jacobieten 26. 35.
Jacobus I K. v. Engeland 26.
— II K. v. Engeland 4 v. 25.
— III pretendent 4. 7. 9. 15. 24—26. 35.
Jamaica 59.
Jan (de Oude, v. Nassau), stadh. v. Gelderl. 62.
— V K. v. Portugal 19.
— VI „ 67.
Jansenisme 20.
Jansenisten 23. 28. 69. 72.
Jassy (vr.) 53.
Java 28.
Jedisan 52.
Jenikale 52.
Jennings (Sarah) 5. 8. 25 v.
Jermak 10.
Jezuïeten 47—49. 65—70. 72 v.
Jones (Paul) 58.
Joyeuse Entrée 44.
Jozef I (v. Oostenr.) Keiz. 2. 6. 8. 32.
— II „ 39. 43—46. 51—53. 63. 71. 73.
— I Emanuel K. v. Port. 65 v.
— Ferdinand erfpr. v. Beier. 2 v.
Jozefisme 44. 46.
Juliaan (fort St.) 66.
Juliana Maria v. Brunsw. 55.
Junius 57.
Jutland 14.

K.

Kaap Breton 9.
Kaghul (s.) 50.
Kalisch 54.
Kant 48.
Kardis (vr.) 12.
Karel V (v. Oostenr.) Keiz. 3. 8.
— VI „ (als pretendent v. Sp. Karel III) Keiz. 2 v. 6—9. 16—19. 21 v. 29—32. 34. 36.
Karel VII (K. Alb. v. Beier.) Keiz. 32—34.
— II K. v. Spanje 2—4.
— III „ 17. 20. 67.
— IV „ 68.
— X (v. Palts-Tweebruggen), K. v. Zw. 12.
— XI K. v. Zweden 12.
— XII „ 13—15. 18.

Digitized by Google

Karel v. Lothar. 31. 34. 37 v.
— v. Palts-Tweebruggen 43. 45.
— v. Sudermanland 54.
— Eduard (zoon v. Jac. III) 35.
— Emanuel III K. v. Sard. 19. 71 v.
— Frederik, h. v. Holstein-Gottorp 48.
— Leopold v. Mecklenburg 29. 48.
— Theodoor v. d. Palts 43. 45.
— Willem Ferdinand v. Brunsw. 64.
Kareliё 12. 16.
Karolina Mathilde 55.
Katharina I Cz. 11 v. 15. 29. 48.
— II Cz. 39. 45. 47—50. 52. 55. 68. 72.
— Iwanowna 29. 48.
Katholieken in Canada 57.
— in Holland 28.
— in Ierland 60.
— in Polen 50.
— (emancipatie der) 60.
Katte (v.) 23.
Kaunitz 36. 43 v. 51.
Kayserlingk 49.
Kazan 10. 52.
Kerk (Kathol.) 43 v.
Kerkelijke Staat 67.
Kertsch 52.
Kesselsdorf (s.) 35.
Kinburn 29. 52.
Kinsbergen (v.) 59.
Klein-Kabardije 52.
Klein-Schnellendorf (verdr.) 33.
Klein-Wallachije 21.
Klissow (s.) 13.
Klooster-zeven (verdr.) 37 v.
Klopstock 47. 65.
Knokke (fort) 27.
Koburg (Josias; prins v.) 46. 53.
Koerland 49.
Kolberg 33.
Kollin (s.) 37.
Kolonies (Eng.) 26. v. 39. 56.
— (Fransche) 39. 60.
— (Holl.) 60.
— (Spaansche) 33.
Koningsbergen 4. 48.
Kopenhagen (v.) 12.
Kosciusko 54. 58.
Kozakken 14. 50. 52.
Krakau 50. 55.
Krasinski 50. 54.
Krim 29. 45. 51—53.
Kroonstad 50.
Krotska (s.) 29.
Kuban 52.
Kunersdorf (s.) 38.
Küstrin 23.
Kutschuk-Kaynardge (vr.) 52.
Kymene 33.

L.

Lafayette 58. 71.
Lafeld (s.) 35.
Lagos 40.
Lally Tollendal 41.
Lamotte (mad.) 71.
Landau 6. 9.
Langara 58.
Landshut (s.) 38.
Lapuchin (Eudoxia) 11.
Lascy 46. 52.
Laudon 37 v. 46. 53.
Lavalette 69.
Law (John) 24—26. 28.
Laurens (Henry) 59.
Lee (William) 57 v.
Leeroord 34.
Lefort 10 v.
Lehwald 37.

Digitized by Google

Leopold I Keiz. 2. 4. 6.
— II (gh. v. Tosk.) Keiz. 46. 53.
— v. Dessau 23.
Lerida 7.
Lessing 47.
Lettres de jussion 24.
Leuthen (s.) 38.
Leuven 44.
Lexington (gev.) 57.
Liberum veto 50. 54.
Liefkenshoek (fort) 45.
Liegnitz (s.) 38.
Liesna (s.) 14.
Lijfland 12 v. 16.
Lille 7.
Lillo (fort) 45.
Limburg 45.
Linz 33.
Lippe-Schaumburg (vorst v.) 66 v.
Lissabon 6, 66.
Lit de justice 24.
Lithauen 54.
Lodewijk XIII K. v. Frankr. 2. 24.
Lodewijk XIV K. v. Frankr. 1—7. 9. 12. 17. 23 v.
— XV K. v. Frankr. 9. 18. 23—25. 34. 48. 68. 70.
— XVI K. v. Frankr. 45. 60. 70.
— I K. v. Spanje 18.
— v. Baden 5 v.
— le grand Dauphin 2.
— Ernst v. Brunswijk-Wolfenbuttel 63.
Lodomirië 51.
Loewenthal 35.
Lombardije 3—5. 8 v. 21 v. 36.
Loménie de Brienne 71.
Londen 8. 35. 56 v.
Lotharingen 3. 22. 25. 70.
Louise Henriette 62.
Louisiana 24 v. 39 v. 59. 67.
Löwenhaupt 14.
Lowositz (s.) 37.
Loyalisten 57.
Luxemburg 44 v.
Luzzara (s.) 5.

M.

Maastricht 35. 45. 63.
Macieowitz (s.) 54.
Macpherson 61.
Madras 41.
Madrid 3 v. 7 v. 18.
Maintenon (mad. de) 23.
Malagrida 66.
Malesherbes 71.
Malplaquet (s.) 7.
Manchester 35.
Manilla 40.
Mantua 7 v.
— (h. v.) 4.
Mardijk 24.
Margaretha Teresia v. Sp. 2 v.
Maria I, K. v. Port. 67.
— Anna v. Sp. 2. 32.
— Antoinette 70.
Maria Antonia v. Oost. 2 v.
— Leszinska 18. 25. 69 v.
— Louisa v. Savoye 17.
— Teresia (v. Oost.) K. 16. 22. 30—36. 39. 43. 47. 51. 69 v.
— Teresia v. Sp. 2 v.
Marlborough 5—8. 14. 26.
— lady; zie Sarah Jennings.
Marokkanen (kapers) 63.
Marsin 6 v.
Martinique 40. 69.
Maryland 57.
Massachusetts 57.
Maupeou 70 v.
Maurepas 71.
Maurits stadh. v. Holl. 62.
— v. Dessau 37.
— v. Saksen 35.

Digitized by Google

Maxen 38.
Maxim. Emanuel krv. v. Beier. 2. 4. 6. 9.
Maxim. Jozef krv. v. Beier. 34. 43.
Mazeppa 14.
Medici (huis v.) 17. 20. 22.
Meenen 27.
Menschikof 11. 29.
Mercantilisten 69.
Methodisten 61.
Methuen 5. 19.
Metz 34. 68.
Michaël Romanof Cz. 10.
Michelson 52.
Milaan (hertogdom) zie Lombardije.
Minden (s.) 38.
Minorca 7. 9. 26. 39. v. 59. 68.
Mirowitsch 49.
Missisippi 39 v.
Missisippi-Compagnie 24. 26.
Mogol (de groote) 40 v.
Moldavië 50.
Mollwitz (s.) 32.
Mongolen 10.
Monino zie Florida-Blanca.
Mons 7.
Montcalm 40.
Montesquieu. 68.
Mooren 27.
Moravië 32. v. 37 v.
Morea 19. 21. 51.
Moskou 14. 52.
Mossel (Kaat) 64.
Mount-Vernon 61.
Mourand 64.
München 33.
Münnich 22. 29 v. 42.
Munster (vr.) 20.
Mutsen (partij in Zweden) 30. 53.

N.

Namen 27. 45.
Napels 3. 7 v. 19—22. 67. 72.
Narva (s.) 13.
Necker 71.
Nederlanden (Oostenrijksche) zie België.
— (Republ. d. Vereenigde) zie Holland.
— (Zuidel.) zie België.
Neder-Silezië 33.
Negapatnam 59.
Neipperg 32.
Neisse 33. 43. 51.
Nemesis Teresiana 43.
Netze-district 47. 51.
Neufchâtel 9. 23.
Neufville (Jean de) 58.
Neustadt 43. 51.
Neutraliteit ter zee 52. 58.
New-Foundland 9. 26.
New-Hampshire 57.
New-Yersey 57.
New-York 57.
Nieuw-Brunswijk 56.
Nieuw-Oost-Pruisen 55.
Nieuw-Orleans 67.
Nieuw-Schotland zie Akadië.
Noailles (h. v.) 34.
Noord-Amerika 36. 39. 56—59.
Noord-Carolina 57.
Noorwegen 15.
North 57. 59.
Notabelen (verg. der) 71.
Nymphenburg (verdr.) 32.
Nystadt (vr.) 16. 30.

O.

Ocker Gevaerts 64.
Ohio 39.
Oliva (vr.) 12.
Olmütz 38.
Oorlog (Groote Noordsche) 1. 10—16. 23. 30.

Digitized by Google

Oorlog (Gr. Turksche) 11. 19.
— (Zevenjarige) 31. 36—39. 42. 48. 56. 63.
— (eerste Silezische) 32.
— (tweede „ 34.
Oostenrijk 6. 11. 20. 29. 34—39. 42 v. 45 v. 51 v. 55.
Oost-Friesland 34.
Oost-Indië 21. 36. 40 v. 60. 65.
Oost-Pruisen 47.
Oporto 65.
Opper-Gelder (Spaansch) 9. 23. 27.
Oranje (prinsdom) 9. 23.
Oranjeklanten 62 v.
Orlof (Alexis) 49 v.
— (Gregorius) 49.
Ormond 8. 26.
Orsini (prinses) 17.
Orsowa 46.
Ossian 61.
Ostende (handelscomp.v.) 18 v. 21 v. 27 v. 45.
Ostermann 29 v.
Otschakof 29. 52 v.
Oudenaarde (s.) 7.
Ouessant (s.) 58.
Overijsel 28. 64.
Oxford (lord) 8. 26.

P.

Pacca 44.
Paleologen 10.
Panin 49.
Paoli 20. 70.
Parijs 18. 58.
— (vr.) 40 v. 56. 59. 67 v.
Parker 59.
Parlement (Engelsch) 26. 34. 56v. 60.
— (Iersch) 60.
— v. Parijs 24. 58. 69—71.
Parma (en Piacenza) 17. 19. 22. 36. 67.
Passaro (kaap, s.) 18.
Passarowitz (vr.) 19. 21.
Passau 6.
Patkul 13 v.
Patriotten 62—64.
Paul I Cz. 12. 48 v. 55.
Pedro III, K. v. Portugal 67.
Peene 15 v. 23.
Pennsylvanië 56 v.
Perzië 12.
Peter I (de gr.) Cz. 10 v. 13—16. 29. 48.
— (politiek testament v.) 12.
Peter II, Cz. 29. 48.
— III (Pet. Ulrik v. Holstein-Gottorp) 33. 39. 48 v.
Peterborough 5.
Peterhof 49.
Petersburg 11 v. 49. 51. 53. 55.
— (verdr.) 36.
— (vr.) 38.
Peterwardein (s.) 21.
Philadelphia 57 v.
— (Congres te) 58.
— (conventie te) 61.
Philips III, K. v. Spanje 2 v.
— IV, K. v. Spanje 2 v.
— V (v. Anjou), K. v. Sp. 2—5. 7—9. 16—19. 21. 24. 35.
— (inf. v. Sp.). h. v. Parma 19. 36. 67. 72.
— (v. Orleans) Regent 7. 17. 24 v.
Philosophen 65. 68.
Physiocraten 69.
Piemont 6.
Piëtisten 31.
Pirna 36.
Pistoja (Synode v.) 72.

Digitized by Google

Pitt (William; de oudere) 33. 38. 40. 56—58. 60.
— (de jongere) 60.
Pius VI 44 v. 73.
Plassey (s.) 41.
Platel 66.
Podolië 54.
Polen 12—16. 22. 29 v. 47—50.
— (1e verdeeling) 43. 47. 51.
— (2e verdeeling) 47.
— (3e verdeeling) 47. 55.
Polignac 8.
Pombal (markies v.) 65—67.
Pomméren 37.
Pompadour (mad. de) 36. 68—70.
Pondichery 41.
Poniatowski (Jozef) 54.
Porte (zie Turkije).
Porto-bello 33.
Port-Royal des Champs 23.
Portugal 5. 8 v. 17-20. 40. 52. 65-67.
Posen 54.
Potemkin 49. 52 v.
Potocki (Felix) 54.
— (Frans) 50.
— (Stanislaus) 54.
Praag 33 v. 37.
Praga 55.
Pragmat. sanctie 16. 18. 21 v. 27 v. 32.
Preobraschenskoi 10.
Presburg 23.
Prescott 57.
Pruisen 4. 8—10. 15. 18. 31. 33. 35—39. 43 v. 46—54. 65.
Pruth (s.) 15.
Pugatschef 52.
Pulawski 50.
Pultawa (s.) 14.
Pultusk (s.) 13.

Q.

Quadruple-alliantie 17 v. 21. 24.
Quebec 40.
Quesnel 20. 23.
Quibéron 40.

R.

Raad van koloniën 65.
Radom (Confederatie v.) 50.
Radziwill 50.
Rakotsi 6.
Ramillies (s.) 6.
Rastadt (vr.) 9. 21.
Rayneval (de) 64.
Rechteren (van) 28.
Reducties v. Paraguay en Uruguay 66.
Regensburg (rijksdag te) 20.
Régie 46.
Reichenau (congres te) 46.
Remontrance (recht van) 24.
Renversement des alliances 31. 36.
Repnin 49 v.
Revolutie (Fr.) 1. 42. 54. 60.
Rheinsberg 23.
Rhenskiöld 14.
Rhode-Island 57.
Ricci 67. 72.
Richelieu 37. 39.
Riga 13.
Rijk (Duitsch) zie Duitschland.
Rijkskamergerecht 20.
Rijnstreken 5. 37.
Rijswijk (vr.) 3.
Ripperda 18. 21.
Rochambeau 58 v.
Rocoux (s.) 35.
Rodney 40. 58 v.
Rohan (kard. de) 71.
Rome 44.

Digitized by Google

Romiantzof 50.
Rooke 6.
Ropscha 49.
Rossbach (s.) (37.
Roués 24.
Rousseau (J. Jacques) 69.
Rügen 12. 16.
Ruhnkenius 65.
Rurik (huis v.) 10.
Rusland 10—12. 15 v. 18. 22. 29. 32v. 36v. 43. 46. 48—55. 58.
Ruvigny (zie Galloway).
Rymnik (s.) 46. 53.

S.

Saksen 14. 20. 22. 32 v. 35—37. 39.
Salische Wet 17.
Salm 64.
Salzburg 44 v.
Sandwichs-eilanden 61.
Saratoga (capitulatie v.) 58.
Sardinië 3.7.9.17.19.21v.32.34.36.
Savoye 6. 8. 10.
Schahin-Girai 52.
Schaumburg-Lippe 40.
Schelde 45. 63.
Schiller 47.
Schlüsselburg 30.
Schotland 7. 18. 26 v. 35.
Schumla 51.
Schweidnitz 38 v.
Schwerin 32. 37.
Septennial-bill 26.
Seringapatam 61.
Servië 21 v.
Sevilla (verdr.) 19.
Seydlitz 37.
Sheridan 60.
Siberië 10. 29 v. 48. 50.
Sicilië 3. 9. 17. 19. 21 v. 67.
Silezië 14. 32 v. 36 v.
Simpach (s.) 34.
Sistowa (vr.) 46. 53.
Slavenhandel (in Denem.) 55.
Slavenkwestie (in Ver. Stat.) 61.
Sleeswijk 14 v.
—Holstein 14.
Slingelandt 28.
Sluis 35.
Smolensk 14.
Soltikof 37 v.
Sond 13. 15.
Soor (s.) 34.
Sophia v. Rusl. 10. 48.
Soubise 37.
Spanje 2. 5. 7—9. 17—22. 24—27. 32 v. 36. 38. 40. 56. 58 v. 66—69.
Spiers 21.
Squillace 67.
St. Eustatius 58 v,
St. Hubertsburg (vr.) 39.
St. John (zie Bolingbroke).
St. Laurens (gev.) 39.
St. Michiel 27.
St. Vincent 58. (Kaap s.)
Stanhope 5. 8.
Stanislaus Leszinski K.v.Polen 13—15. 18. 22. 25. 29 v. 70.
— Poniatowski K. v. Polen 49—51. 55.
Starhenberg 5. 7. 8.
Staten (algemeene) v. Holl. 28.
— (algemeene) v. Frankr. 71.
Stawutschane (s.) 29.
Steele 27.
Steenhoven 28.
Stempelbelasting 56.
Stettin 12. 15.
Steuben (v.) 57.
Stevensweert 27.
Stille Zuidzee 61.
Stockholm 53.
— (vr.) 15.
Straalsond 15.
Strelitzen 10 v.
Struensee 55.
Stuart (huis) 4.
Styrum 6.

Digitized by Google

Suarez 46.
Successie-oorlog (Beiersche) 43.
— (Oostenr.) 16. 19. 25, 27. 30—36.
— (Poolsche) 19. 22. 25. 27—40.
— (Spaansche) 1—10. 14. 23.
Suraja Dowla 41.
Suwarof 49. 52 v. 55.
Svenskasond (s.) 54.
Swift 27.
Synode (de heilige) 12.

T.

Tabago 59. 71.
Tallard 6.
Tamerlan 40.
Tanucci 72.
Targowitz (confederatie v.) 54.
Tartaren 52.
Tavora (markies v.) 66 v.
Temesvar (Banaat) 21.
Ternate 28.
Terre-Neuve (zie New-Foundland).
Teschen 33.
— (vr.) 43.
Texel 58.
Theodorus K. v. Corsica 20.
Thorn 47. 51. 54.
Thulemeyer 64.
Tidor 28.
Tippo-Saib 60 v.
Tolerantie-edikt 44.
Torcy (de) 7.
Torgau (s.) 38.
Tory's 4. 8. 25 v. 56. 60.
Toskane 17. 19 v. 22.
Toulon 7.
Tournelle (la) 24.
Townshend 56.
Traun 34.
Trautmannsdorf 44.
Travendahl (vr.) 13.
Trenton (s.) 58.
Trias Politica 68.
Troppau 33.
Tschesme (s.) 51.
Turgot 71.
Turijn 6.
— (s.) 7.
Turkije 14 v. 19. 21 v. 29. 43. 45—47. 50—53.
Turnhout (gev.) 45.
Tyrol 6.
Tzaritzin (s.) 52.

U.

Ukraine 14. 54.
Ulm 6.
Ulrica Eleonora 15.
Unie (Holl.) zie Holland.
— (v. Ierl. en Eng.) 60.
Unigenitus (bul) 20. 23. 69.
Usedom 12. 15.
Utrecht 64.
— (vr.) 8 v. 16 v. 21. 23. 25—27. 39.

V.

Valckenaer 65.
Valckenier 28.
Valencia 7.
Van Berckel 64.
Van Bleyswijck 64.
Van den Eijnde 44.
Van den Spiegel 64.
Van der Dussen 8.
Van der Heim 28.
Van der Mersch 44.
Van der Noot 44.
Värelä (vr.) 54.

Digitized by Google

Vaŭguyon (de la) 59.
Vendôme (de) 6—8.
Venetië 19. 21. 25. 72.
Venlo 27.
Vérac (de) 64.
Verbond (groot) 4.
Verden 12. 14 v.
Vereenigde Staten v. België 45.
— v. N.-Am. 57—59. 61.
Vergennes 56. 71.
Versailles (1e verdr. v.) 36.
— (2e verdr. v.) 37.
— (vr.) 59. 91.
Veurne 27.
Victor Amedeus II (h.v.Savoye, K.v.Sicilië) K. v. Sardinië 4 v. 9. 17. 19. 21.
— III K. v. Sard. 72.
Vigos (baai van) 5.
Villars 5—9. 22.
Villaviciosa (s.) 8.
Villeroy 4—6.
Virginia 57. 59.
Vlaanderen 27.
— (Fransch) 8.
Vliegende legertjes 64.
Voltaire (Arouet) 47. 68.
Vonck 44.
Voor-Pommeren 12. 15 v. 23.
Vorstenverbond (Duitsch) 45.
Vreeswijk (gev.) 64.
Vrijcorpsen 64.
Vrijheidsoorlog (Amer.) 52. 56—59. 68. 71.
Vroedschappen 65.

W.

Wallachije 50.
Walpole 16. 25. 27. 33 v.
Wandewash (s.) 41.
Warneton 27.
Warnitza 14.
Warschau 13. 49. 54 v.
Washington (George) pres. d. Ver. St. 39 v. 57—59. 61 v.
— (stad) 62.
Watt (James) 61.
Wedell 37.
Weenen 5 v. 44.
— (pr. v.) 19. 22.
— (verb.) 18.
— (verdr.) 19. 22.
— (vr.) 22. 72.
Weishaupt 48.
Wellesley (Arthur) zie Wellington.
— (Richard) 61.
Wesley (John) 61.
Wesleyanen 61.
Westfalen 37.
West-Galicië 55.
West-Indië 21. 58. v.
Westminster (vr.) 36.
West-Pruisen 47. 31.
Wetzlar 21.
Whigs 16. 25 v. 60.
Wiborg 54.
Wieland 47.
Wight 48.
Wijn-Compagnie 66.
Willem (de rijke) v. Nassau-Dillenburg 62.
— I (v. Oranje) stadh. v. Holl. 62.
— II „ 62.
— III stadh. v. Holl., K. v. Engeland 2—5. 9. 27. 62.
— IV (W. Karel Hendrik Friso) stadh. v. Holl. 27. v. 35. 62 v.
— V (eerst graaf v. Buren) stadh. v. Holl. 62—64.
— I K. v. Ned. 62.
— Frederik stadh. v. Friesl. 62.
— Lodewijk „ 62.
William (fort) 41.
Wilmannsstrand (s.) 32.

Digitized by Google

Windhandel 65.
Wismar 16.
Wit-Rusland 51.
Woerden 64.
Wolfe 40.
Wolinski 29.
Wollin 12. 15.
Wöllner 47.
Worms (verdr.) 34.

Y.

Yorke 59.
Yorktown 59.

Z.

Zaandam 11.
Zeeberg 64.
Zee-oorlog (Eng.—Fr.) 39.
Ziethen 37 v.
Zilvervloot (Spaansche) 5.
Zips 51.
Zorndorf (s.) 38.
Zoutman 59.
Zuid-Amerika 9.
Zuid-Carolina 57.
Zuidpoolland 61.
Zuidzee-compagnie 27.
Zwarte Woud 6.
Zweden 1. 12—16. 30. 39. 52—54. 58.

Digitized by Google

ALPHABETISCH REGISTER.

II.

1789—1815.

A.

Abensberg (gev.) 117.
Abo (confer.) 119.
Aboukir (s.) 96.
Abrantes (h. v.) zie Junot.
Acte additionnel 132.
Adda 93.
Addington 104.
Adige (zie Etsch.)
Aide 75.
Ajaccio 93.
Aldenhoven (s.) 88.
Alessandria (wapenschorsing) 102.
Alexander I, Cz. 103. 111 v. 115. 119. 133.
Alexandrië 96.
Alvinczy 94.
Amalgame 99.
Amberg (s.) 93.
Amiens (vr.) 103. 106. 124.
Amsterdam 98.
Ancona 94.
Angers 88.
Anspach 109.
Aranjuez 114.
— (verdr.) 103.
Arcis-sur-Aube (s.) 123.
Arcole (s.) 94.
Artois (graaf v.) 77. 87.
Arouet (zie Voltaire)
Artikels (organieke) 104.
Asperen en Essling (s.) 117.
Assemblée Nationale, zie Nationale Vergadering.
Assignaten 79. 98.
Auerstädt (s.) 110.
Augereau 91. 93. 108.
Augsburg 103.
Austerlitz (s.) 109.
Avignon 79. 81. 87. 94. 132.

B.

Baboeuf 91.
Baden 103. 108—110. 130.
Badajoz (vr.) 103.
Bagration 119.
Bailly 76 v. 79. 81. 84.
Baltimore (gev.) 114.
Bancal 88.
Bank (Fransche) 104.
Bar-sur-Aube (s.) 123.
Barbaroux 82.
Barclay de Tolly 119.
Bard (fort) 102.
Barnave 76. 79. 84.
Barras 82. 86. 91—93.

Digitized by Google

Barthélémy 91.
Bassano (s.) 94.
Bastille 77.
Bath (fort) 117.
Bautzen (s.) 121.
Baylen (capitulatie te) 115.
Bayonne (samenkomst te) 115.
Bazel 90. 101.
— (v.) 86.
Beauharnais (de) generaal 89. 93.
— Eugêne 106. 108. 122.
— Hortense 106 v.
— Joséphine 105—107. 118.
— Stéphanie 107.
Beaulieu 93 v.
Beieren 108—110. 129.
België 83. 87—89.
Bellerophon 132.
Benevento (hert. v.) zie Talleyrand.
Bennigsen 103. 111.
Berbice 128.
Beresina 120.
Berg (hertogdom) 109.
Bergen (s.) 98.
Bergpartij (Montagne) 80. 82 v.
Bernadotte 109. 112 v. 115. 121 v.
Berthier 93. 96. 108 v.
Bertrand 132.
Besier 100.
Beurnonville 88.
Bialystok 111.
Bidassoa 116.
Billaud-Varennes 85.
Blocus Continental 110. 112—114 117. 126 v.
Blücher 113. 120—123. 132.
Bohemen 92.
Boissy d' Anglas 82. 85 v.
Bologna 94 v.
Bonald 104.
Bonaparte (familie) geslachtslijst A 107.
— Carlo 93.
— Elisa 109.
— Jerôme K. v. Westfal. 112. 117.
— Jozef K. v. Spanje 109. 115 v.
— Lodewijk K. v. Holland 109. 118. 125 v.
— Lucien 92. 102.
— Napoleon zie Napoleon I.
Bonnier 96 v.
Bordeaux 89.
Borodino (s.) 119.
Bouches du Rhône 85.
Bouillé 79.
Boulogne (kamp te) 108.
Bourbon (huis) 101. 109. 131.
Bourdon 85.
Breda 88.
Breisgau 95.
Bremen 103. 121. 130.
Breslau 120.
Bretagne 89.
Brienne 93.
— (s.) 133.
Brissot 81 v.
Brueys 96.
Brumaire 83.
Brune 102.
Brunswijk (h. v.) 81. 87. 89. 110. 117.
Buenos-Ayres 116.
Bukarest (vr.) 113. 119.
Bülow 120—122. 127.

C.

Cadix 116.
Cadoudal (Georges) 105.
Cahiers 76.
Cambacérès 82. 92. 104.
Campo-Formio (vr.) 95. 102.
Camus 88.

Digitized by Google

Canada 114.
Cannes 131.
Canning 113.
Carnot 82. 86. 89. 91. 101. 105.
Carrier 84 v. 89.
Castaños 114.
Castiglione (gev.) 94.
Castlereagh 113. 129.
Cathélineau 88.
Caulaincourt (duc de Vicence) 105. 112.
Cayenne 85. 91. 104.
Cazalès 76.
Celles (de) 127.
Ceva (gev.) 93.
Ceylon 98. 103. 125.
Chambéry 87.
Champaubert (s.) 123.
Championnet 97.
Champollion 96.
Charette (de) 88 v.
Chartres (h. v.) 88.
Chateaubriand 104.
Chateau-Thierry (s.) 123.
Chatham (lord) 117. 126.
Chatillon (Congres) 123.
Chaumette 82. 84.
Chénier 82.
Cherasco (verdr.) 93.
Chouans 89.
Cintra (capitulatie) 115.
Clavière 81.
Cleef 109.
Coalitie (1e) 88. 95.
— (2e) 97.
— (3e) 108.
Cobenzl 95. 102.
Coblentz 86.
Code Napoléon (civil) 104. 126 v.
Colli 93.
Collot d'Herbois 82. 85.
Commune (v. Parijs) 82 v. 85.
Concilie (nationaal) 118.
Concordaat (met Nap. I) 104.
— (voorloopig) v. Fontainebleau 118.
Condé (prins van) 77. 88.
Condorcet 81 v.
Consalvi (Kard.) 104.
Constituante zie Nat. Verg.
Constitution civile du clergé 80.
Constitutie in Frankrijk v. 1791 79.
— van het jaar I 83.
— „ III 86.
— „ VIII 92.
— van Spanje v. 1812 116.
Consulaat 101.
Conti (prins v.) 77.
Conventie (Nation.) 82 v. 85 v. 88 v. 93.
Corday (Charlotte) 83.
Cordeliers 78. 81.
Corvey 125.
Coup d'État in Frankrijk (1e) 91.
— „ (2e) 92.
— in Holland (1e) 99.
— „ (2e) 100.
Couthon 82 v. 85.
Cuesta 115.
Culm (s.) 122.
Custine 87. 89.

D.

Daendels 88. 98—100. 126.
Danton 81—84.
Dantzig 111. 129.
Daunou 82. 85 v.
Davidowitsch 94.
Davout 96. 108. 110. 121.
De Mist 99.
De Sèze 82.
De Winter 95. 98.
Debry 96 v.
Déclaration des droits de l'homme 78.

Digitized by Google

Dego (gev.) 93.
Demerary 128.
Denemarken 102. 111. 115. 121. 129 v.
Dennewitz (s.) 122.
Desaix 96. 102.
Desmoulins (Camille) 77. 81 v. 84.
Devilliers-Duterrage 127.
Diebitsch 120.
Dillon 87.
Directoire 91 v. 96 v. 101.
Doeff 126.
Donau-Vorstendommen 112. 119.
Dortmund 125.
Douay 91.
Drente 99.
Dresden (s.) 122.
Drouet 79.
Dubarry (mad.) 84.
Dugommier 89.
Duitsch Keizerrijk 81. 95. 102 v. 110. 130.
Duitsche Bond 130.
Duitschland 81. 87. 95. 97.
Dumouriez 81. 83. 87 v.
Duphot 96.
Dupont 115.
Duyn van Maasdam (van der) 127.

E.

Eckmühl (gev.) 117.
Edgeworth 83.
Egypte 91 v. 96. 103.
Elba 124. 131.
Elbée (d') 88.
Elisabeth (madame) 84.
Elzas 89.
Emigratie 77.
Engeland 86. 88—90. 95—98. 100. 102 v. 106. 108—117. 119. 124. 126 128—132.
Enghien (duc d') 105.
Erfurt (samenkomst te) 115.
Ermerins 100.
Essequibo 128.
Etrurië (koninkr.) zie Toskane.
Etsch (Adige) 95.
Ettenheim 105.
Eylau (s.) 111.

F.

Fabre d'Églantine 81.
Fagel 127.
Falck 127.
Federalisten 99.
Feest v. d. koningsmoord 101.
Ferdinand IV K. v. Napels 97. 109. 132.
— VII K. v. Sp. 114 v. 123. 130.
Ferrara 94 v.
Fesch (kard.) 107.
Feuillants 79—81.
Finland 112 v. 119. 130 v.
Fleurus (s.) 89.
Fleury 131.
Floréal 83.
Fokker 99.
Fouché 92. 101. 122. 131.
Fouquier-Tinville 83. 85.
Fox 88. 109 v. 113.
François de Neufchâteau 91.
Frankfort 103. 130.
Frankrijk 74. 76—98. 100—134.

Digitized by Google

Frans II Keiz. v. Duitschl. (Frans I Keiz. v. Oostenr.) 81.87.92—94.108—114.129.133.
Fransch-Russisch Verbond 112.
Fred. August K. v. Saksen 110 v. 121 v. 130.
Fred. Willem II K. v. Pr. 81.87.90.
— III K. v. Pr. 95. 111. 120. 133.
Frederiksham (vr.) 113.
Fréjus 96.
Fréron 85.
Friedland (s.) 111.
Frimaire 83.
Fructidor 84.
Fynje 99.

G.

Galicië 116.
Gallicanisme 104.
Garde d'honneur 127.
Geertruidenberg 88.
Geloofsbrieven 76.
Genève 96. 130.
Gensonné 81.
Gent 131.
— (vr.) 114.
Genua 102. 108. 130.
George III K v. Eng. 101.113.130.
Germinal 83.
Girondijnen 80—85. 89.
Gneisenau 120.
Gobel 84.
Godoy (vorst v.d. vrede) 90.114 v.
Gogel 99. 125.
Gohier 92.
Gourgaud 132.
Graudenz 111.
's Gravenhage 90. 99.
Grégoire 82.
Grenoble 131.
Gross-Görschen (s.) 121.
Grossbeeren (s.) 121.
Grouchy 132.
Guadet 81.
Gustaaf Adolf IV K. v. Zw. 112.

H.

Hamburg 103. 121. 130.
Hanau (s.) 122.
Hannover 106. 109—112. 130.
Hardenberg 129.
Haugwitz 109.
Hébert 83 v.
Helder 98.
Helgoland 112. 130.
Heliopolis (s.) 96.
Henriot 83. 85.
's Hertogenbosch 90.
Hessen 110. 130.
—Kassel 103.
Hoche 89. 95.
Hoeth 100.
Hofer (Andreas) 117.
Hogendorp (Gijsbert Karel v.) 127 v.
Hohenlinden (s.) 102. (zie *Verb.*)
Hohenlohe 110.
Holland 88. 90. 98—100. 102 v. 106. 108. 118. 122. 124. 130. 132.
Höllenthal 93.
Holstein-Gottorp (h. v.) 130.
Hondschoote (s.) 39.
Hotze 97 v.
Houchard 89.
Howe 90.
Hudson Lowe 132.
Humboldt (W. v.) 129.

Digitized by Google

I.

Ierland 95.
Illuminaten 87.
Illyrische provinciën 129.
Indië 112.
Isle de France 124.
Isnard 81 v.
Italië 93—95. 97. 102. 104. 109. 129 v. 132.

J.

Jacobijnen 78 v. 81. 85. 91. 105. 131.
Jaffa 96.
Jan VI, K. v. Portugal 114.
Jan (aartsh.) 102. 117.
Jansenisten 77.
Janssens 126.
Java 98.
Jemmapes (s.) 88.
Jena (s.) 110.
Jeunesse dorée 85.
Jonische eilanden 103. 130.
Joubert 97. 100.
Jourdan 89. 92. 97. 116.
— coupe tête 79.
Joséphine (Keizerin) zie de Beauharnais.
Junot 93. 114 v.
Junta te Cadix 115.
— te Sevilla 115.

K.

Kaap de GoedeHoop 98. 108. 130.
Kaatsbaan (eed in de) 76.
Kalisch (verdr.) 120.
Kamperduinen (s.) 95. 98.
Karel (aartsh.) 92. 94 v. 97. 116.
— IV, K. v. Sp. 114 v.
— XIII, K. v. Zw. 113.
— Emanuel IV, K. v. Sard. 97.
Kassel 112. 122.
Kastrikum (s.) 98.
Katharina v. Wurtemberg 112.
Katzbach (s.) 122.
Kellermann 87. 102.
Kemper 127.
Kerkelijke Staat 103. 132.
Kiel (vr.) 122.
Kléber 96.
Klundert 88.
Koburg (Josias; pr. v.) 88 v.
Kolberg 111.
Kolonies (Fransche) 105.
— (Hollandsche) 126.
— (Spaansche) 116.
Koningsbergen 110 v.
Kopenhagen 102. 112.
Korsakof 97 v.
Kray 97. 101 v.
Kroon (ijzeren) 108.
Kruis (ijzeren) 120.
Kurakin 119.
Kutusof 119. 121.

L.

La Bédoyere 131.
La Fère Champenoise (s.) 123.
La Reveillère-Lepaux 86. 91.
La Rothière (s.) 123.
Lafayette 76—79. 81 v.
Lamarque 88.
Landau 89.
Lanjuinais 82. 86.
Lannes 93. 96. 102. 108. 116 v.
Laon (s.) 123.

Digitized by Google

Las Cases 132.
Lauenburg 130.
Lavoisier 84.
Le Tourneur 86. 91.
Lebon 82. 84.
Lebrun 92. 127.
Leclerc 105.
Legaties 94.
Legendre 85.
Légion d' honneur 105.
Leiden 125.
Leipzig (s.) 122.
Leoben (pr. v.) 95.
Leopold II (grooth. v. Toskane) Keizer van Duitschland 87.
Lescure (de) 88.
Lestocq 111.
Ligny 132.
Limburg Stirum (v.) 127.
Lodewijk (v. Parma) K.v. Etrurië 102.
Lodewijk XVI K.v. Fr. 76 v.79. 82—84. 88.
— XVII 85. 88.
— XVIII K. v. Fr. 86. 91. 105. 124. 131.
Lodi (gev.) 93.
Lombardije 93. 95. 102. 129.
Lombardo-Venet Koninkr. 129.
Lonato (gev.) 94.
Londen 103. 128.
Longwy 87.
Lons le Saulnier 131.
Louis Ferdinand prins v. Pr. 110.
Louise K. v. Pruisen 110 v.
Louisiana 103. 105 v.
Louverture (Toussaint) 90. 105.
Lübeck 103. 118.
Lucas 98.
Lunéville (vr.) 102.
Luxemburg 130.
Lyon 85. 89. 131.

M.

Maasticht 90.
Macdonald 97. 102. 119. 122.
Mack 97. 108 v.
Madrid 115.
Magnano (s.) 97.
Maistre (de) 104.
Maitland 132.
Malakka 98.
Malesherbes 82. 84.
Malet 120.
Malouet 76.
Malta 96. 103. 106.
Mantua 94 v.
Marais 82.
Marat 81—83.
Marengo (s.) 102.
Maria I K. v. Port 114.
Marie Antoinette 78. 84.
— Louise (v. Oostenr.) Keizerin v. Fr. 107. 118. 123 v. 130.
— Thérèse (orphél. du Temple) 85. 88.
Marmont 93. 116. 123 v.
Masséna 93. 97. 102. 108.
Maubeuge 89.
Maury 76.
Mediatisatie 103.
Mein 92. 129.
Melas 102.
Memel 111.
Menou 96.
Mentz 87 v. 103.
Merlin 91.
Messidor 83.
Metternich 116. 120. v. 129.
Mexico 116.
Midderigh 99.
Milaan 94. 102. 114. 129.
Millesimo (gev.) 93.
Mincio 102.
Miollis 117.
Mirabeau 76—79.
Miranda 88.
Missisippi 103.

Digitized by Google

Modena 94 v.
Moderaten 99.
Molukken 98.
Mondego 115.
Mondovi (gev.) 93.
Monge 82. 96.
Montebello (gev.) 102.
Montenotte „ 93.
Montereau (s.) 123.
Montesquieu 77. 87.
Montgelas 108.
Montholon 132.
Montmartre 123.
Montmirail (s.) 123.
Moreau 92 v. 97. 101 v. 105. 121 v.
Mortier 123.
Moskou 119 v.
Moulins 92.
Mounier 76.
Mulatten 90.
Murat K. v. Napels 93. 107—109. 115. 122. 130. 132 v.

N.

Nangis (gev.) 123.
Nantes 88 v.
Napels 94. 97. 103. 106. 108 v. 130—132.
Napoleon I Bonaparte Keiz. v. Fr. 86. 89. 91—96. 98. 100—112. 114—132.
— II 107. 132.
Necker 76 v. 79.
Neérwinden (s.) 88.
Neisse 111.
Nelson 96 v. 102. 109.
Nesselrode 129.
Neufchâtel 109. 130.
Neurenberg 103.
Neutraliteit (ter zee) 102.
New-Orleans (gev.) 114.
Ney 108. 122. 124. 131.
Nice 87. 94.
Niemen 111. 119.
Nivôse 83.
Noailles (de) 78.
Noord-Italië 102.
Noorwegen 119. 130.
Novi (s.) 97.

O.

Ockerse 99.
Oldenburg 119.
Oostenrijk 85. 87—90. 93 v. 97. 102. 108 v. 116. 119—122. 129—133.
Oporto 116.
Oranje (prins v.) 125. 127 v.
Ott 102.
Oudinot 121. 123.
Ouessant (s.) 96.

P.

Pacca (Kard.) 117.
Pahlen 103.
Palafox 115 v.
Panin 103.
Paoli 93.
Parijs 81—83. 85. 92—94. 102—104. 124. 131.
Parijs (s.) 121.
— (1e vrede) 124.
— (2e „) 132.
Parker 102.
Parma (en Piacenza) 94. 102. 130.
Parsdorf (wapenschors. v.) 101.
Patterson (Miss) 112.

Digitized by Google

Paul I Cz. v. Rusl. 95. 98. 102 v.
Paulus (Pieter) 99.
Perponcher (de) 127.
Pétion 79. 81 v.
Philips v. Orléans (Égalité) 76. 82—84. 88,
Philosophen 75.
Pichegru 90 v. 105.
Piemont 102. 106.
Pillnitz (conferentie v.) 87.
Pitt (William; de jongere) 88. 97. 106.
Pius VI 87. 94. 96.
— VII 98. 103—105. 108. 117 v. 123. 130 v.
Plaine 82.
Plaisance (duc de) 127.
Plebisciet 105.
Pluviôse 83.
Polen 111—113. 131.
Pommeren (Zweedsch) 112 v. 122. 129 v.
Portalis 104.
Portugal 88. 103. 113—115. 129.
Posen 111. 129.
Praag 121.
Prairial 83.
Provence (graaf v.) 79. 85.
Provera 94.
Pruisen 81. 87—90. 97. 102. 108. 110—113. 116. 119—121. 129—133.
Pyman 100.
Pyramiden (s.) 96.

Q.

Quatrebras (gev.) 132.
Quesnay 76.
Quibéron 89.
Quinette 88.
Quosdanowitsch 94.

R.

Radet 117.
Ramolino (Laetitia) 93. 107.
Rapinat 96.
Rastadt (Congres) 95 v.
Rasumowski 129.
Regensburg (gev.) 117.
Reichsdeputations-hauptschluss 103.
Reichstadt (h.v.) zie Napoleon II.
Republiek (Bataafsche) zie Holl.
— (Cis-Alpijnsche) 95. 102.
— (Cis-Padaansche) 94 v.
— (Helvetische) 96. 102.
— (Italiaansche) 102. 106. 108.
— (Ligurische) 94. 108.
— (Parthenopeesche) 97.
— (Romeinsche) 96 v.
— (Trans-Padaansche) 94 v.
Reubell 86. 90 v.
Revolutie (Fr.) 74—133.
Ried (verdr.) 121.
Rijn 89. 92 v. 101.
Rijn-Beieren 129.
Rijnoever (linker-) 89 v. 95. 102.
Rijnprovincie 129.
Rijnverbond 110 v. 122.
Rivoli (s.) 94.
Roberjot 96 v.
Robespierre 76. 81—85.
Rochefort 132.
Rochejaquelin (de la) 88.
Roëll 126.
Roger Ducos 92.
Roland 81 v.
— (mad.) 84.
Romagna 94 v.

Digitized by Google

Romana (la) 115.
Rome 95—97. 117.
— (K. v.) 118. 123 v. 130. 132. zie Napoleon II.
Roomsche Rijk 110.
Rostopschin 120.
Rousseau (J. Jacques) 77.
Roussillon 88.
Ruffo (Kard.) 97.
Rusland 97 v. 103. 106. 108—113. 116. 118—124. 129. 131—133.

S.

Saksen 100. 121—123. 129 v.
—Teschen (h. v.) 88.
Salamanca (s.) 116.
Salzburg 102 v. 117. 129.
Santerre 82. 89.
Saragossa 116.
Sardinië 87. 93 v. 97. 130.
Saumur 88.
Savary 105. 112.
Savona 118.
Savoye 87. 94. 105.
Schaffhausen 101.
Scharnhorst 113. 120.
Schelde 90.
Schérer 97.
Schill 117.
Schimmelpenninck 99. 108. 125.
Schönbrunn (verdr.) 109.
-- (vr.) 117.
Schrikbewind 84.
Schwarzenberg 119. 121 v.
Secularisatie 103.
Selim III Sultan v. Turkije 96.
Septembermoorden 82.
Serrurier 93.
Servan 81.
Sicilië 109.
Sidney-Smith 96.
Siéyès 76. 82. 90—92.
Simon 84.
Six (Willem) 125.
Smolensk (s.) 119.
Somosierra (gev.) 116.
Soult 116. 124.
Spanje 88. 90. 103. 106. 113—116. 129. v.
Speckbacher 117.
Spiers 87.
St. Bernard (de groote) 102.
St. Cloud 92.
St. Domingo 90. 105. v.
St. Gothard 98.
St. Ildephonso (verdr.) 90.
St. Jan (Ridders v.) 103.
St. Jean d'Acre (Akka) 96.
St. Just 82. 85. 89.
St. Helena 132.
St. Lucia 124. 130.
St. Vincent (s.) 95.
Staats-Brabant 88. 90. 99.
Staats-Vlaanderen 90.
Staatsbewind 125.
Stadion 116.
Stassart (de) 127.
Staten (algem.; v. Holl.) 98 v.
— (algem.; v. Fr.) 74. 76.
Stein 113. 119.
Steyer (verdr.) 102.
Stiermarken 94.
Stockach (s.) 97.
Stofflet 88 v.
Story 98.
Straalsond 117.
Subof 103.
Suwarof 97 v.
Sweaborg 112.
Syndicaat (nationaal) 100.
Syrië 96.

Digitized by Google

T.

Tabago 124.
Taille 75.
Talavera de la Reyna (s.) 116.
Talleyrand 76. 92. 101. 109. 115. 122. 124. 129.
Tallien 85.
Talma 115.
Tarnopol 117. 129.
Tauroggen (conferentie) 120.
Temple 81.
Terreur-Blanche 85.
Thabor (s.) 96.
Thermidor 83.
Thermidoriens 85.
Thorn 129.
Thugut 97.
Thuringen 110.
Tienden (in Frankrijk) 75.
Tierceering der staatsschuld (in Holl.) 126 v.
Tiers-Etat 75 v.
Tilsit (vr.) 111. 126.
Tippo-Saib Sult. v. Mysore 96.
Tolentino (vr.) 94. 132.
Tormassof 119.
Toskane 94. 102 v. 114. 130.
Toulon 88 v. 93. 96.
Toulouse (s.) 124.
Trafalgar (s.) 109 (zie *Verbeter.*).
Trebia (s.) 97.
Treilhard 104.
Tribunaat 105.
Tricolore 77.
Trier (krv. v.) 86.
Trinidad 103.
Tronchet 82. 104.
Tugendbund 116.
Tuilerieën 81. 105.
Turkije 96 v. 103. 111 v. 119.
Tyrol 98. 109. 117. 129.

U.

Ulm 108 v.
Université 104.

V.

Valazé 82.
Valençay 115.
Valence 93. 96.
Valenciennes 88.
Valmy (s.) 87.
Vandamme 121 v.
v. d. Kasteele 99.
v. Haersolte 100.
v. Hasselt 100.
v. Hooff 99 v.
v. Langen 99.
v. Swinden 100.
Varennes 79.
Vauchamps (gev.) 123.
Venaissin 79. 87. 94. 132.
Vendée 83. 88. 101. 132.
Vendémiaire 83.
Venetië 94 v. 98. 109. 129.
Venlo 90.
Ventôse 83.
Verbond (heilig) 133.
Vereenigde Staten v. N.-A. 104. 113. 132.
Vergadering (Nationale) Constituante 74—80.
— (Nationale in Holl.) 99 v.
— (Wetgevende) Législative 80—82.
Vergniaud 81 v.
Verhuell 125 v.

Digitized by Google

Versailles 78.
Veto 78.
Victor 116.
Villaret Joyeuse 90.
Vimeiro (s.) 115.
Vincennes 105.
Vitringa 99.
Vittoria (s.) 116.
Vlissingen 126.
Vreede 99.
Vroedschappen 98.

W.

Wagram (s.) 117.
Walcheren 117.
Wallis 118. 130.
Warschau 131.
— (hertogdom) 111.
Washington 114.
Waterloo (s.) 132.
Wattignies (s.) 89.
Weenen 109. 130 v.
— (Congres) 128 v.
— (vr.) 117.
Weingarten 125.
Weissenburger Linies 80.
Wellesley (Arthur) zie Wellington.
— (Richard) 113.
Wellington 115 v. 124. 129. 132.
West-Galicië 117.
Westerman 88.
Westfalen (Koninkr.) 112. 122. 129.
Wildrik 99.
Willem I K. v. Holl. 128. 130.
— III K. v. Eng.; Stadh. v. Holl. 101.
— V Stad. v. Holl. 130.
Wittgenstein 121.
Wurmser 89. 94.
Wurtemberg 103. 108—110. 129 v.
Würzburg 109.
— (s.) 93.

Y.

York (generaal) 119.
York (h. v.) 89.

Z.

Zach 102.
Zuid-Duitschland 97. 101.
Zürich (s.) 97.
Zweedsch Pommeren (zie Pommeren).
Zweden 102. 108. 111. 113. 119. 121. 129 v.
Zwitserland 97. 106. 130.

Digitized by Google

ALPHABETISCH REGISTER.

III.

1815—1898.

A.

Abbas Mirza 151.
Abd el-Kader 161—163. 210. 238.
Abdul-Aziz Sultan v. Turkije 214. 238. 262.
Abdul-Hamid „ 262.
Abdul-Medjid „ 181.
Aberdeen 171.
Abessinië 240. 260.
Achalzik 154.
Achter-Indië 210.
Acte van Navigatie 156. 239.
Adair 172.
Adana 181.
Adelaïde (mad.) 164.
Adolf (v. Nassau) gh. v. Luxemburg 256.
Adrianopel 155.
— (vr.) 155.
Affre 186.
Afgescheidenen 174.
Afghanistan 183. 261 v.
Afrika 240. 245. 254. 256.
Aken (congres) 136. 147.
Akjerman (verdr.) 153.
Akka 180.
Aksakof 237.
Alabama (staat) 246.
— (schip) 240. 246—248. 261.
Aland-eilanden 205.
Alaska, zie Russisch Noord-Amerika.
Albaneezen 152.
Albert v. Saksen-Koburg (prinsgemaal) 183. 240.
Albrecht (aartshertog) 220 v.
— (prof. te Göttingen) 176.
Alcolea (s.) 231.
Alessandria 145.
Alexander I Cz. 136. 148. 150—152. 179. 236.
— II Cz. 204. 236 v. 264.
— III „ 264.
— (v. Battenberg) vorst v. Bulgarije 263.
— (Cusa) vorst v. Rumenië 205. 237.
— (prins der Nederl.) 241.
Alexandrië 261.
Alexinatz (s.) 262.
Algiers 139. 149. 161. 163. 209.
Ali pascha v. Janina 152.
Alibaud 161.
Alma (s.) 204.
Alphonso XII K. v. Spanje 259.
— XIII „ 259.
Alsen 219.
Amedeo (h. v. Aosta) K. v. Spanje 231. 258.
Amerika Portugeesch 251.
— Spaansch 243 v. 249—252.
Amiens (s.) 228.
Amortisatie-syndicaat 148. 150.

Digitized by Google

Amsterdam 148—150. 174. 255.
Amur-gebied 237.
Anarchisten 209.
Ancona 162. 168. 222. 233.
Andlau (d') 257.
Andrassy 254.
Anemaat 174.
Anglikaansche Kerk 156.
Angostura 249.
Angoulême (duc d') 135. 137. 140.
Angra Pequeña 254.
Anna Paulowna K. der Nederlanden 148.
Annam 209.
Anti-cornlaw-league 183.
Antietam (s.) 247.
Anti-revolutionnairen 241 v. 255.
Antonelli (Kard.) 169. 199. 233.
Antwerpen 160. 170 v. 173. 243.
Appelius 149.
April-beweging 242.
Arabieren 209.
Arabi-Pascha 261.
Arago 162. 165. 186.
Arcadiens 214.
Arenenberg 161.
Argentinië (Vereenigde Staten van Rio de la Plata) 250 v.
Arizona 245.
Arkansas 246.
Armellini 199.
Armenië 151. 155 v. 203. 262 v.
Arndt 147. 191.
Arnim (v.) 190.
Artois (graaf v.) zie Karel X K. v. Frankr.
Aschaffenburg (s.) 221.
Ashantijnen 261.
Aspromonte (s.) 234.
Association (Catholic) 157.
Atacama 251.
Athene 153.
Atjeh 243. 255.
Auerswald 191.
Aumale (duc d') 158. 163.
Aurelle de Paladines 225. 228.
Ausgleich (tusschen Oostenr. en Hongar.) 223.
Australië 240. 254.
Ayacucho 250.
Azeglio, (Massimo d') 168. 231.

B.

Baden 145. 189. 220 v. 228.
Balaklawa (s.) 204.
Balbo 168.
Baldissera 260.
Balkan 155. 262 v.
Balzac 163.
Bandeira 167.
Baratieri 260.
Barbès 161.
Bariatinski 237.
Barrot (Odilon) 162. 164. 187.
Baskische provincies 165 v.
Bassermann 189.
Batthyani 195. 197.
Baudin 188. 214.
Bazaine 211. 225. 227.
Bazel 177.
Beaconsfield (Disraeli) 240. 261.
Beaugencey (s.) 228.
Beauharnais (Eug. de) 167. 171.
Beaumont (s.) 226.
Beaune la Rolande (s.) 228.
Beauregard 246 v.
Bebel 253.
Bedeau 186.
Beieren 146. 175. 193. 214. 220v. 229.
Belfort 228 v.
België 135. 147. 150. 158. 160. 163. 169—175. 214. 234. 239. 243. 256.
Belle Poule (la) 162.

Digitized by Google

Bem 196 v.
Benedek 207. 220.
Benedetti 221. 224.
Béranger 138. 163.
Beresford (lord) 142.
Berg 237.
Bergansius 255.
Bergara (verdr.) 166.
Berlijn 174. 192. 214. 219. 222. 225.
— (congres) 254 v. 261. 263 v.
— (vr.) 194.
Bernadotte zie Karel XIV K. v. Zweden.
Berry (duc de) 135.
— (duchesse de) 160.
Berryer 162. 209.
Bert (Paul) 257.
Besika-baai 203.
Bessarabië 150. 205. 236. 263.
Beust (v.) 223.
Beyrut 181.
Biarritz 202. 213. 219.
Bilbao 166.
Billault 208.
Billiton 149.
Birmanen 241.
Bismarck (v.) 213. 216 v. 219. 223 v. 227. 229 v. 237. 254. 263.
Bixio 233.
Blanc (Louis) 164 v. 185.
Blanqui 161.
Blaye 161.
Blocus Continental 156.
Blum (Robert) 191. 195.
Blumenau (s.) 221.
Bochara 237.
Boers 261.
Bohemen 220 v. 223.
Bolivar 141. 249 v.
Bolivia 250 v.
Bologna 168.
Bomarsund 205.
Bonaparte (familie) geslachtslijst B. 201.
— Napoleon I zie Napoleon I.
— Napoleon II zie Napoleon II.
— Napoleon III zie Napoleon III.
Bonaparte Napoleon (Eugène Lodewijk) prince impérial 201 v. 225. 256 v. 261.
— Napoleon (prins; Plon-plon) 201. 206. 257.
— Napoleon (Lodewijk, zoon van Lodew. Bonap., K. v. Holland) 168.
— Napoleon (Lodewijk ook Karel Lodewijk) zie Nap. III.
— Napoleon Louis 201.
— Napoleon Victor 201. 257.
— Charles Lucien, prince de Canino, 201.
— Jerôme K. v. Westfalen 200 v.
— Jozef K. v. Spanje 201. 249.
— Lodewijk K. v. Holland 161. 168. 201.
— Lucien, prince de Canino 201.
— Lucien (Kard.) 201.
— Mathilde (prinses) 200 v.
— Pierre 201. 215.
Bonapartisten 136. 159. 161. 256.
Boni 243.
Bonin (v.) 193.
Booth 248.
Bordeaux 227. 229.
— (duc de) zie Chambord.
Börne 176.
Borneo 243.
Borny (s.) 226.
Bosch (v. d.) 149.
Bosnië 254 v. 263.
Bosquet 204.
Botzaris (Marko) 153.
Boulanger 257.
Boulogne 162.
Bourbaki 225. 228. 243.
Bourbons 140. 157 v.
Bourges 166.
Bourgogne 227 v.
Bourmont 138 v. 144.
Brandenburg (graaf v.) 190.
Brazilië 142—144. 156. 251.
Breda 242.
Brescia 198.

Digitized by Google

Bresson 164. 167.
Brest 202.
Broglie (de) bisschop van Gent 148.
Bronnzell 193.
Brougham 156.
Brunswijk 175.
Brussel 148. 169—171. 175.
— Nationaal Congres 170—172.
— Vrije Universiteit 175.
Bubna 146.
Buchanan 245 v.
Bugeaud 163 v.
Bukarest (vr.) 154.
Bulgarije 262 v.
Bull Run (s.) 246 v.
Bulwer 167. 184.
Buol (v.) 204 v.
Burdett 156.
Burgerhout (gev.) 171.
Burnside 247.
Burschenschaften 146.
Bylandt (v.) 169.
Byron (lord) 153 v. 156.

C.

Cabrera 166.
Cadix 137. 141. 248. 250.
Caffarel 257.
Caïro 261.
Calabrië 233 v.
Californië 245.
Callao 250.
Cambodja 210.
Camerun 254.
Campbell 241.
Canadeezen 241.
Cancrin 151.
Candia, zie Creta.
Canino (prince de) 201.
Canning 142. 154. 156 v.
Canrobert 204. 206.
Canton 209.
Cantu 168.
Capellari (Mauro) zie Gregorius XVI.
Capellen 149. (v.)
Capo d'Istrias 152. 155.
Caprera 234.
Caprivi 254.
Capua 233 v.
Carbonari 144—146. 198.
Carlisten 142. 166. 258 v.
Carlos V (Don) 142. 144. 165—167.
— VI „ 166.
— VII „ 258.
Carlotta K. v. Portugal 143.
Carnot (Sadi) 257 v.
Carolina v. Brunswijk 156.
Carolinen 254. 259.
Carracas 249.
Carrel 138.
Caserio 258.
Castel-Fidardo (s.) 208. 231. 233.
Castlereagh 156.
Castiglione, zie Pius VIII.
Caussidière 165. 185 v.
Cavaignac 139. 163. 186—188.
Cavour 205—208. 216. 232—234.
Celebes 149. 243.
Centrum 253.
Cetewayo 261.
Ceylon 155.
Châlons 225 v.
Chambord comte de (duc de Bordeaux, Henri V) 137. 140. 189. 256 v.
Chambre introuvable 135.
Chancellorsville (s.) 247.
Changarnier 185. 187 v.
Chanzy 225. 228.
Charleston 246—248.
Charlotte v. Engeland (prinses) 172.
Charte (Fransche) 135. 140. 160.
Chartisten 183. 239.
Chartres (Rob. duc de) 159.
Chassé 170 v. 173.

Digitized by Google

Chassepot-geweer 213.
Chateaubriand 137 v.
Chateau d'Eau. 164 v.
Chatanooga (s.) 247.
Cherbourg 140. 202. 247.
Chickahomini (s.) 247.
Chili 250 v.
China 209. 237. 240. 254. 258. 262.
Chios 153.
Chislehurst 256.
Chlopicki 179.
Choiseul-Praslin (de) 164.
Chokier (Surlet de) 172.
Christiaan VIII K. v. Denemarken 178.
— IX (v. Sonderburg-Glücksburg) K. v. Denemarken 194. 218. 239.
— v. Sonderburg-Augustenburg. 193. 218.
Christina K. v. Spanje 259.
Christino's 142.
Cialdini 220 v. 233. 235.
Cis-Leithanië 223.
Civita-Vecchia 199.
Clare 157.
Clarendon 205.
Clay (H.) 245.
Clotilde van Savoye (prinses) 201. 206. 232.
Cluseret 230.
Clyde 157.
Cobbet (William) 156.
Cobden 183. 208. 239.
Coblenz 225.
Cochinchina 210.
Cochrane 143. 154. 156. 250.
Codrington 154.
Coleridge 156.
Colombey (s.) 226.
Columbia 249 v.
Commune (te Parijs) 230. 256.
Compagnie (Oost-Indische) 241.
Compiègne 202.
Concert (Europeesch) 264.
Concordaat (Oostenrijk 1855) 216. 223.
Congo-conferentie 254. 256.
Congo-maatschappij 256.
Congo-staat 254. 256.
Conneau 163. 200.
Constant (Benjamin) 136. 138.
Constantijn, zie Konstantijn.
Constantine 161 v.
Constantinopel 152 v. 202. 238. 262.
Corea 264.
Costa-Cabral (da) 167.
Coulmiers (s.) 228.
Coup d'État (van Napoleon III) 188.
Courbet 258.
Cousin de Montauban zie Palikao.
Crémieux 165—227.
Creolen 249.
Creta (Candia) 153. 181. 238. 264.
Crispi 259.
Croatië 223.
Cuba 141. 230 v. 259.
Cubières 164.
Cultuurstelsel 149.
Cumberland zie Ernst August K. v. Hannover.
Custozza (s.) 198. 221.
Cyprus 153. 261.
Czartoriski 179.
Czerski 176.

D.

Dahlmann 176. 178. 191.
Daine 172.
Dam (v.) v. Isselt 174.
Damascus 210.
Danewirk 218.
Darboy 230.
Dardanellen 181 v. 262.
Darimon 214.

Digitized by Google

Darmès 161.
Darmstadt 221.
Daunou 136.
David (Jérôme) 214.
Davy 147.
De Foere (abbé) 108.
De Kempenaer 174.
De Kock 149.
De Potter 149. 170 v.
Deakpartij 223.
Debreczin 196.
Decabristen 151.
Decazes 136 v.
Dedel 171.
Dedemsvaart 149.
Delescluse 230.
Delhi 241.
Dembinski 197.
Demidof 201.
Democraten (partij in de V. St.) 244.
Dendermonde 170.
Denemarken 175. 178. 191. 193 v. 213. 217—219. 238 v.
Denfert 228.
Derby 240.
Dibbets 170.
Dickens 184.
Diebitsch 151. 155. 179.
Dieppe 228.
Diepo Negoro 149.
Discretionnaire wetten 253.
Disraëli zie Beaconsfield.
Dobrudscha 263.
Döllinger 191. 235.
Dominion of Canada 241.
Donauvorstendommen 154. 203. 205. 236.
Donker-Curtius 174.
Doodstraf (afschaffing der) 242.
Dotrenge 150.
Dresden 193.
Driekeizers-bond 254.
Droste (Clem. Aug. v.). 176.
Drouyn de Lhuis 200.
Droysen 191.
Drumont 257.
Drusen 210. 238.
Dufour 178.
Duitsche Bond 146 v. 173. 178. 189—193. 214. 216—222.
— Bondsdag 176. 189. 193.
— Koloniën zie Koloniën.
— Rijk 215. 229 v.
Duitschland 144. 146 v. 174—176. 194. 200. 207. 214—230. 239. 253—255. 258—260. 264.
Dumas (Alex.) 163.
Dumouriez 158.
Dundas 203.
Dunin (v.) 176.
Duperré 139.
Dupin 138—140. 162.
Dupont 138. 162. 165.
Düppeler-Schansen 193. 218.
Duruy 209.
Duvivier 195 z.
Dwernicki 179.

E.

Ebersoll zie Leu.
Ecuador 235. 250. 252.
Egypte 153. 210. 238. 258. 261.
Eider-partij 217.
Elzas 226 v. 229. 253.
—Lotharingen 230.
Emancipatie-bill 155.
Emma (v. Waldeck-Pyrmont), K. der Nederlanben 255.
Empire autoritaire 208.
— libéral 200. 208. 215.
Ems 224.
Engeland 137. 141—144. 149. 155—158. 163. 165—167. 169. 171. 173. 176. 182—184. 193 v. 202 v. 205 v. 208—211. 213. 231 v. 237—241. 243—245. 247. 249 v. 252. 254. 257 v. 260. 262. 264.

Digitized by Google

Epirus 153. 263.
Eriwan 151.
Ernst August (h.v. Cumberland) K. v. Hannover 176. 183.
Erzerum 155.
Escobedo 212.
Espartero (h.v. d. Overwinning) 166 v. 230.
Espinasse 206.
Estatudo Real 165.
Estella (s.) 256.
Eu 163.
Eugénie (de Montijo gravin van Teba) K. d. Franschen 202. 210. 227 v.
Eupatoria 204.
Evora (capitulatie v.) 144.
Ewald 176.
Exaltado's 166.
Exmouth 149.

F.

Fabvier 137.
Faidherbe 209. 225. 228.
Failly 226.
Falck (Holl. minister) 149. 171.
— (Pruis. minister) 253.
Fanarioten 152.
Fanti 232 v.
Farini 232.
Farragut 246 v.
Faure (Félix) 258.
Favre (Jules) 209. 227. 229.
Fenians 239. 260.
Ferdinand I Keiz. v. Oostenr. 176. 195 v.
— I (IV) K. der beide Siciliën 145. 158.
— II K. d. b. Sicil. 168v. 197. 233.
— VII v. Sp. 137. 140—142. 249 v.
— (v. Saksen-Koburg-Cohary) K. v. Portugal 167.
— (v. Saksen-Koburg-Cohary) vorst v. Bulgarije 263.
Ferrara 169.
Ferrières 227.
Ferry 215. 257.
Fieschi 161.
Finland 150.
Fleury 188. 200.
Flocon 185.
Florence 212. 234.
Florida 141. 245 v.
Fontainebleau 202.
Forey 211.
Forli 168.
Fourier 161.
Foy 138.
Franche-Comté 228.
Franc-tireurs 227.
Franckenstein (v.) 253.
Frankfort 176. 193. 217. 221 v.
— (vr.) 229. 256.
Frankrijk 135—142. 144. 146. 153—155. 157—169. 171. 173. 184—189. 194. 199 v. 200—215. 221. 223—232. 234. 236—240. 247 v. 252. 254. 256—259. 261 v. 264.
Fransch-Duitsche oorlog 223—230. 235. 243.
Frans I K. der beide Siciliën 145 (zie *Verbeteringen*).
— II K. d. beide Siciliën 233 v.
— Josef I Keizer v. Oostenr. 195 v. 207. 210 v. 216 v. 221. 223. 238.
— v. Assiz inf. v. Sp. 163. 167.
Fransecky (v.) 220.
Fransen v. d. Putte 241.
Fredericia 193.
Frederik III K. v. Pr., Keiz. v. Duitschl. 254.
— VI K. van Denemarken 178.
— VII „ „ „ 178. 193 v. 213. 217.

Digitized by Google

Frederik v. Augustenburg (Fred. VIII) 218 v.
— (pr. d. Nederl.) 169 v. 172. 241.
— Karel (prins) 220. 225 v. 228.
— Willem IV K. van Pruisen 176 v. 191 v. 199. 203. 216.
Frederiksburg (s.) 247.
Freiburg 178.
Frère-Orban 256.
Freycinet 227.
Friederich 235.
Frimont 145. 168.
Frohsdorf 140. 257.
Frossard 225.
Fueros 165.

G.

Gablentz (v.) 218.
Gaëta 199. 234.
Gagern (Frederik v.) 189.
— (Hendrik v.) 191.
Gallipoli 203.
Gambetta 214 v. 227. 229. 257.
Garcia Moreno 235. 252.
Garfield 248.
Garibaldi 199. 206. 208. 212 v. 228. 233—235. 259.
Garnier-Pagès 162. 164. 186.
Gastein (verdr.) 219.
Geconfedereerde Staten v. N.-Am. 211. 246 v.
Geen (v.) 149. 172.
Gendebien 170.
Genga (Hannibal de la) zie Leo XII.
Gent 171.
— (vr.) 244.
Genua 206.
George I K.v. Griekenland 238.
— III K.v. Engeland 156.
— IV K.v. Engeland 155. 172.
— V K.v. Hannover 221.
Georgia 246 v.
Gérard 160. 164. 172 v.
Gerlache (de) 150.
Germanos 153.
Gervinus 176.
Gesamtstaatsverfassung (Oostenrijk) 216.
Geslachtslijst der fam. Bonaparte B 201.
Geslachtslijst der fam. Orleans 159.
Geslachtslijst der Koningen v. Denem. en h.v. Sl.-Holst. 218.
Gettysburg (s.) 247.
Giacomoni 164.
Gioberti 168.
Giolitti 259.
Gislikon (s.) 178.
Gitschin (s.) 220.
Gladstone 233. 240. 260.
Göben (v.) 220. 225. 228.
Gödöllö (s.) 196.
Goltz (v.) 221.
Gomez 166. 206.
Gordon 261.
Görgey 196 v.
Görres 147.
Gortschakof 204. 236. 264.
Görz 140.
Göttingen 176.
Gouvernement de la défense nationale 227.
Govone 219.
Granja (la) 166.
Grant 246—248.
's Gravenhage 173.
Gravelotte (s.) 226.
Grégoire 135. 171.
Gregorios patr. v. Constantinopel 153.
Gregorius XVI (Mauro Capellari) 168. 198.
Grenoble 160.
Grévy 215. 257.
Grey 182.
Griekenland 134. 138. 150. 152—156. 175. 202 v. 205. 238. 263 v.

Digitized by Google

Grimm (Jac.) 176. 191.
— (Wilh.) 176.
Grochow (s.) 179.
Groen van Prinsterer 241.
Guadeloupe Hidalgo (vr.) 245. 252.
Guinea (kust v.) 243.
Guizot 138. 161 v. 164 181.
Gurko 262.
Gutzkow 176.
Gyulay 206.

H.

Haarlem 174. 242.
Haarlemmermeer 174. 242.
Habsburg (huis v.) 197.
Hafiz Pascha 181.
Halil Pascha 155.
Hall (v.) 174.
Halleck 247.
Hallue (s.) 228.
Ham 162.
Hambacher feest 175.
Hamelin 203.
Handelmaatschappij (Ned.) 149.
Hannover 175 v. 183. 218. 220—223.
Hasselt (s.) 172.
Hassenpflug 175. 193.
Hausmann 202.
Havelock 241.
Haynau 197 v,
Hecker 189. 192.
Heemskerk 241 v.
Heemstra (v.) 174.
Hegel 176.
Heilige Plaatsen 202.
Heine 176.
Hélène (v. Mecklenburg) h. v. Orleans 161. 165.
Helgoland 254.
Hellespont 153.
Hendrik (prins der Nederl.) 241.
Henegouwen 139. 256.
Henri V zie Chambord.
Henri (Joseph) 161.
's Hertogenbosch 150. 242.
Herwarth v. Bittenfeld 220.
Herzegowina 254 v. 262 v.
Hessen-Darmstadt 220. 222.
Hessen-Kassel 175. 189. 193. 217. 220. 222.
Hetaeria 152.
Heyden (v.) 154.
Heym (v.d.-v. Duyvendijke) 174.
Hidalgo 249.
Hierarchie (herstelling in Nederl). 242.
Hietzing 223.
Hobein 172.
Hödel 253.
Hogendorp (Gijsb. Karel v.) 149 v.
Hohenlohe-Schillingsfürst (vorst v.) 254.
Hohenzollern-Hechingen (vorst v.) 192.
—Sigmaringen (vorst v.) 192.
Holland zie Nederland.
Holstein 178. 218—220.
Home-rule 260.
Homs (s.) 180.
Hongarije 147. 194—197. 207. 216. 223.
Hongkong 183.
Hortense de Beauharnais 161.
Houthalen (gev.) 172.
Hova's 258.
Hübner (v.) 206.
Hugo (Victor) 162.
Humbert I K. v. Italië 259.
Hunkiar-Skelessi (verdr.) 181.
Hussein Pascha Dey v. Algiers 139.
— Turksch generaal 180.

Digitized by Google

I.

Ibrahim Pascha 138. 155. 180 v.
Idsted (s.) 194.
Ierland 156 v. 239 v. 260.
Ignatief 209.
Independenten (in Frankrijk) 136.
Indianen in Noord-Amerika 249.
Indië (Britsch) 241. 261.
— (Nederlandsch) 149. 242 v. 255 v.
Inkerman (s.) 204.
Innsbrück 194.
Internationale 215.
Ipsilanti (Alexander) 152 v.
— (Demetrios) 153.
Irréconciliables 215.
Isabella II K. v. Spanje 142. 163. 165—167. 224. 230. 258 v.
Isly (s.) 163.
Ismaïl Pascha 238.
Italië 140 v. 144—147. 151. 160. 163. 165. 168 v. 197—199. 202. 206—208. 212—214. 216 v. 219—222. 225. 230—235. 240. 242. 255. 258—260.
Iturbide (generaal) Keiz. v. Mexico 141. 250.

J.

Jackson 246.
Jahde 216.
Jahn 147.
Jameson 261.
Jan VI K.v.Portugal 142 v. 251.
Jan (aartsh.) Rijksbestuurder 191 v.
Janitscharen 152. 154.
Japan 210. 241. 254. 264.
Jassy 153.
Jecker 210.
Jefferson Davis 246. 248.
Jellachich 195 v.
Jenikale 204.
Jeruzalem 202.
Jezuïeten 138. 141. 144. 151. 166. 177 v. 249. 253.
Johnson 247 v.
Johnston 246.
Joinville (prince de) 158 v.
Jong Duitschland 176.
— Italië 168.
— Turken 262.
Jonische eilanden 152. 238.
Josephino's 141.
Jozefisme 146.
Juarez 210—212. 231. 252.
Jugement doctrinal 148.
Juli-monarchie 157—165.
Juli-omwenteling 139 v. 158.
Jutland 193. 218 v.

K.

Kaap de Goede Hoop 155.
— St. Vincent (s.) 144.
Kaap-kolonie 241.
Kaapvaart 205.
Kabylen-stammen 209.
Kaffers 257.
Kanaris 153.
Kandia zie Creta.
Kansas-Nebraskabill 245.
Karel X (Comte d'Artois) K.v. Frankrijk 135. 137—140. 160.
Karel XIII K. v. Zweden 178.
— XIV „ 178.
— XV „ 238.

Digitized by Google

Karel (v. Hohenzollern) K. v. Rumenië 205. 263.
— h. v. Brunswijk 175.
— V v. Spanje zie Carlos V (Don)
— VI „ „ „ VI „
— (aartshertog) 171. 200.
— Albert (v. Savoye-Carignan) K. v. Sardinië 145. 168 v. 198.
— Felix K. v. Sardinië 145 v.
Karlsbad 147.
Karpaten 197.
Kars 154. 205. 236. 262.
Kasba 139.
Kassel 226.
Katkof 237.
Kaukasus 237.
Kaukazië 151. 155.
Kaulbars 263.
Kearsarge 247.
Keizerrijk (tweede) 200—230.
Keizersfort 139.
Kemper 150.
Kentucky 246.
Kerk (Hervormde) 148.
— (Katholieke) 146 v.
— (Duitsch-Kath.) 176.
Kerkelijke Staat 144. 168. 199. 208. 212. 231. 233. 235.
Kertsch 204.
Keulen 176.
Khartoem 261.
Khiva 237.
Kiao-Tschau 255.
Kiel 178.
— (vr.) 178.
Kissingen (s.) 221.
Klapka 197. 207.
Klephten 153.
Kolberg 176.
Kolding (s.) 193.
Kolokotronis 153.
Kolonies (Duitsche) 254.
—(Engelsche) 155. 183. 240 v. 261.
—(Fransche 139. 163. 209 v. 258.
—(Nederl.) 149. 243. 255 v.
—(Spaansche) 141. 156. 243—245. 249—252. 259.
Komorn 196 v.
Konieh (s.) 180.
Königgrätz (s.) 213. 220 v.
Konstantijn (grootv.; broer v. Alex. I) 151. 179.
—(grootv.; broer v. Alex. II) 236.
Koopman 171. 173.
Kopenhagen 217.
Koraïs 152.
Kornilof 204.
Kossuth 195—197. 207.
Kotzebue 147.
Krakau 163. 177.
Kraton 256.
Kremsier 195.
Krim 204.
—oorlog 202—206. 216. 232. 236—239.
Kroaten 195.
Kroonstad 258.
Kruckowicki 179 v.
Krüdener (mad. v.) 150.
Krüger (Paul) 261.
Kuletscha (s.) 155.
Kulturkampf 253.
Kurden 210.
Kutahia (vr.) 181.

L.

La Bedoyère 136.
La Guéronnière 206.
La Marmora 204. 220 v.
La Moricière 163. 188. 208.
Lacordaire 161. 163. 185.
Lafayette 136. 138—140. 158. 160.
Laffitte 136. 138—140. 160.
Lahitte 139.
Lamarque 161.
Lamartine 163—165. 185—187.
Lamberg 196.
Lamennais 161.

Digitized by Google

Langensalza (s.) 221.
Langiewitsch 237.
Langneck (s.) 261.
Lanterne (la) 214.
Lasaulx 191.
Latour 195.
Laube 176.
Lauenburg 178. 218 v.
Laybach (congres) 137. 145. 147.
Leboeuf 225.
Lecomte 161.
Ledru-Rollin 162. 164 v. 185—187.
Lee 246—248.
Légion d'honneur 136.
Legitimisten 158. 209. 256.
Legnago 207.
Lelewel 179.
Leo XII (Hannibal de la Genga) 145. 150.
Leo XIII (Joachim Pecci) 254. 259.
Leopardi 168.
Leopold I (v. Saksen-Koburg) K. v. België 155. 160. 172. 175. 243.
— II K. v. België 243. 256.
— v. Hohenzollern 224. 231.
Lesseps (Ferdinand de) 210. 238. 257.
Leu v. Ebersoll 177.
Leuchtenberg (h. v.) 167. 171.
Leuven 149. 172. 175.
— (Hoogeschool) 175.
Libanon 210.
Liberia 245.
Libry Bagnano 160.
Lichnowski 191.
Liebknecht 253.
Lilaar (v.) 242.
Lille 164.
Limburg 170—173. 242.
Lincoln 211. 246—248.
Linden d'Hoogvorst (v. d.) 169.
Lisaine (s.) 228.
Lissa (s.) 222.
Lissabon 144. 251.
Lithauen 237.
Livadië 153.
Liverpool 157.
Livingstone 256.
Lodewijk I K. v. Portugal 231.
— I K. v. Beieren 154. 175. 189.
— II „ 229.
— K. v. Holland zie Bonaparte.
— XVIII K. v. Frankrijk 135—137.
Loigny (s.) 228.
Loire 227 v.
Lombardije 169. 207. 216. 232.
Lombardo-Venetiaansch Koninkrijk 146. 198. 206.
Lombok 256.
Londen 160. 163. 171. 210. 214. 217 v. 237. 261.
— (conferentie) 155. 171—173. 242.
— (protocollen) 171 v. 194.
— (verdr.) 154. 170. 181.
Lotharingen 226. 229. 243.
Louis Philippe I (h. v. Chartres, h. v. Orleans) K. v. Frankrijk 135. 137. 140. 142. 158—165.
Louise (v. Orleans) K. v. België 160. 172.
— infante v. Spanje 142. 163. 167.
Louisiana 246.
— (Fransch) 244.
Louvel 137.
Lucchese-Palli 161.
Lüders 196 v.
Luik 169.
Luxemburg 170—174. 214. 242. 256.
Luxemburgsche kwestie 214. 223.
Luzac 174.
Lyon 160 v. 258.

Digitized by Google

M.

Maanen (v.) 149. 169.
Maart-decreten 257.
Maas 172. 226.
Maastricht 170. 172. (v.)
Mac Clellan 246—248.
Mac Mahon (duc de Magenta) 205—207. 225 v. 230. 256 v.
Macedonië 153.
Mackay 255.
Madagascar 258.
Madrid 166.
Magdala 240.
Magenta (s.) 207. 232.
Magnan 188. 200.
Mahdi 261.
Mahmud II Sultan v. Turkije 152. 154. 180 v.
Mainotten 153.
Maison 138. 155.
Majuba-bergen (s.) 261.
Malakka 149.
Malakof (duc de) zie Pélissier
—-toren 204 v.
Mallinckrodt (v.) 243.
Malmö (wapenstilstand) 191. 193. 238.
Mamelukken 153.
Mamiani 198.
Manchester 157.
Mandschurije 264.
Manin 198.
Mannheim 225.
Manteuffel (v.) 205. 220. 225. 228.
Mantua 168. 207.
Manuel 136.
Maria I K. v. Portugal 142.
— II da Gloria K. v. Portugal 143 v. 167.
— Christina (v. Napels) K. v. Spanje 142. 165—167.
Marie Amélie K.v. Frankrijk 158.
— Louise v. Oostenrijk Keiz. v.Frankrijk. h.v.Parma 146.168.
— (Alex. Thomas) 165. 186.
Marken (de) 233.
Marmont 139.
Marocco 163. 231.
Maronieten 210. 238.
Maroto 166.
Marrast 185.
Marsala 233.
Marseille 160.
Mars la Tour (s.) 226.
Martignac 138.
Martinez-Campos 259.
Martinique 137.
Maryland 247.
Massowah 260.
Mastaï-Ferretti zie Pius IX.
Mathew 182.
Mathilde (prinses) zie Bonap.
Mauro Capellari zie Greg. XVI.
Maurokordatos 152 v.
Mauromichalis (Constantijn) 155.
— (Georgios) 155.
— (Petro) 153. 155.
Maupas 200.
Maximiliaan II K.v. Beieren 189.
— (v. Oostenrijk) Keiz. van Mexico 211 v. 216. 248. 252.
Mazzini 168. 177. 199.
Mehemed Ali 153. 162. 180 v.
Mein 222.
Mei-wetten 253.
Mejia 212.
Mendizabal 166.
Menelik Keiz. v. Abessinië 260.
Menotti 168.
Menschikof 203 v.
Mentana (s.) 213. 235.
Mentz 225.
Merino 166.
Mérode (de) 170.
Merrimac 246.
Metternich (v.). 137. 141. 146 v. 151. 154 v. 160. 163. 176. 194.
Metz 225. 227. 229.

Digitized by Google

Meunier 161.
Mexico 141. 210—212. 231. 240. 245. 248—252.
Méza (de) 218.
Miaulis 153. 155.
Middel-Amerika 251.
— Italië 232.
Midhat Pascha 262.
Mieroslawski 177. 190. 192. 237.
Mignet 138.
Milaan 197 v. 207.
Milan K. v. Servië 263.
Miloradowitsch 151.
Mina 141.
Mincio 221.
Minden 176.
Minto (lord) 169.
Miguel (Don) K. v. Portugal 140. 143 v. 165. 167.
Miguelisten 144.
Miramar 212.
Miramon 252.
Miranda 249.
Missisippi 246 v.
Missolunghi 153.
Missouri 246.
—compromis 245.
Mitrailleuses 213.
Mobile 247.
Modena 146. 168. 232.
Moderados 165.
Modlin 180.
Moldavië 153. 203. 237.
Molé 162. 164.
Moltke (v.) 181. 220. 225.
Molukken 149.
Monitor 246.
Monroe 141. 245.
Montalembert 161. 163. 185.
Montbéliard 228.
Montebello (gev.) 206.
Montenegro 238. 262. v.
Montez (Lola) 189.
Montgommery (congres) 246.
Montpensier (duc de) 158. 163. 167.
Montijo (Marie Eugénie de) zie Eugénie.
Moonlighters 260.
Moravië 220.
Morea 138. 152 v. 155.
Morelli 145.
Morey 161.
Morgan 246.
Morillo 249.
Morny (de) 188. 200. 208. 210.
München 175.
Münchengrätz (s.) 220.
Mundt 176.
Munkasz 153.
Muñoz (h. v. Rianzares) 165.
Murad V Sultan v. Turkije 262.
Murat K. v. Napels 145.
Murawief 237.
Musset (de) 163.
Mustapha II Sult. v. Turkije 152.

N.

Naaldgeweer 221.
Nachimof 203.
Nachod (s.) 220.
Nagell v. Ampsen (v.) 149.
Napels 142. 145. 197—199. 208. 233 v.
Napier (Charles) 205.
— (Robert) 240.
Napoleon I Keizer v. Frankr. 136 v. 142. 162.
Napoleon II (K. v. Rome) h. v. Reichstadt 161. 201.
— III (Karel Lodewijk, later Lodewijk Napoleon) pres. d. Fr. Rep., Keizer v. Frankr. 161—163. 168. 177. 186—189. 199. 202. 206—208. 210—214. 216—219. 221. 223. 225 v. 231—236. 239 v. 243. 248. 256.

Digitized by Google

Narvaez (h. v. Valencia) 167. 230 v.
Nassau 189. 220. 222.
Nassausche bezittingen 171.
Natal 240.
National (le) 138. 150.
Nationalverein 216.
Navarino (s.) 138. 150.
Neder-Cochinchina 210.
Nederland (Holland) 146—150. 169—175. 210. 214. 234. 239. 241—243. 255.
Nederl. (Oost-)Indië zie Indië.
Nederl. Koloniën zie Koloniën.
Négrier 186.
Nemours (duc de) 158. 160. 165. 171 v.
Nena-Saib 241.
Nesselrode 151.
Neufchâtel 199. 216. 243.
New-Foundland 240.
New-Orleans 244. 247.
New-York 247.
Newman 239.
Ney 136.
— (Edgar) 187. 199.
Niel 213.
Nieuwe Diep 149.
Nieuw-Grenada 249.
Nieuw-Mexico 245. 252.
Nihilisten 264.
Nikolaas I Keiz. v. Rusland 151. 154. 179. 197. 203 v. 236.
— II Keiz. v. Rusland 258. 264.
Nikolsburg (pr.) 221 v.
Nisib (s.) 181.
Nizza (Nice) 208. 232. 234. 240.
Nobiling 253.
Noir (Victor) 215.
Noisseville (s.) 226.
Nola 145.
Non-interventie 168.
Noord-Amerika (Engelsch) 241.
— (Russisch) 151. 237. 248.
Noord-Carolina 246. 248.
Noord-Duitsche Bond 213. 222 v.
Noord-Holland 173.
Noord-Hollandsch Kanaal 149.
Noord-Italië 220.
Noord-Nederland 170.
Noord-Sleeswijk 213. 239.
Noorwegen 178. 264.
Nothomb (de) 172.
Novara (s.) 146. 198.

O.

Ochsenbein 177.
O-Connell (Daniel) 157. 182 v.
O-Donnel 167. 230 v.
Odysseus 153.
Ofen 196 v. 223.
Oldenburg 216.
Ollivier 209. 214 v. 226.
Olmütz 193. 195.
Omer Pascha 203 v.
Omwenteling zie Revolutie.
Onderwijs (Katholiek) 149.
— (wet op lager) 242.
— (wet op middelbaar) 242.
Oost-Afrika 234.
Oost-Friesland 126. 130.
Oost-Indië zie Indië.
Oost-Indische compagnie 241.
Oost-Rumelië 263.
Oost-Virginië 246.
Oost-zee 205. 225.
Oost-zee-provinciën 237.
Oostenrijk 144—147. 154. 160. 163. 168 v. 176. 193—199. 203—207. 210. 213—223. 225. 231 v. 234. 236 v. 239 v. 254 v. 260. 262 v.
Opium-oorlog 183.
Oporto 142. 144. 251.
Opper-Californië 245. 252.
Opper-Peru 250.
Orangisten 157.
Oranje (huis v.) 171.

Digitized by Google

Oranje (prins v.) zoon v. Willem I zie Willem II K. d. Nederl.
—(prins v.) zoon v. Willem III 241.
Oranje-vrijstraat 240.
Orleans (stad) 227 v.
— (familie) geslachtslijst 159.
— Louis Philippe (h. v.) zie Louis Philippe I.
— Ferdinand (h. v.) 159. 161.
— Louis Philippe Robert (h.v.) 159. 257.
Orleanisten 157. 209. 256.
Orlof 173. 181. 205.
Orsini 206. 239.
Oscar I K. v. Zweden 178. 238.
— II „ 238. (zie *Verbeteringen.*)
Osman Pascha 262.
Ostrolenka (s.) 179.
Otto I (v.Beieren) K.v.Griekenland 155. 171. 182. 238.
Oudinot 187. 199.
Oud-Katholieken. 253.
Oultremont (gravin d') 173 v.
Outram 241.
Overwinning (h. v. d.) zie Espartero.
Oxford-beweging 239.

P.

Palembang 149.
Palermo 145. 238.
Palikao (s.) 209.
— (Cousin de Montauban graaf v.) 209. 226.
Palmella 167.
Palmerston 163. 171. 178. 182. 239 v.
Paraguay 251.
Parijs 136. 138—140. 160—162. 164. 186—188. 198. 202 v. 205 209. 212. 214. 216 v. 221. 223. 224. 226—230. 232. 236 v. 257—259.
— (graaf v.) 159. 165. 257.
Parlement (Duitsch) 189. v. 195.
Parma 145. 168. 232.
Parnell 260.
Parseval-Deschênes 205.
Paskewitsch 151. 154 v. 179 v. 197. 203.
Patay (s.) 228.
Patras 153.
Pecci (Joachim) zie Leo XIII.
Pedro I (Dom) Keiz. v. Brazilië (als K. v. Portug. Pedro IV) 142—144. 165. 251.
Pedro II Keizer v. Brazilië 144 251.
— V K. v. Portugal 231.
Peel 157. 239.
Pei-ho 209.
Peking (vr.) 209. 241.
Pélissier (duc de Malakof) 204 v.
Pelletan 209.
Pellico (Silvio) 146.
Pendsjab 183.
Pepe 145.
Pepin 161.
Périer (Casimir) min. v. Louis Philippe 136. 138 v. 160 v.
— (Casimir) presid. der Fr. Republiek 258.
Persano 220. 222. 233.
Persigny (de) 161. 188. 200. 208.
Peru 250 v.
Perzië 151.
Peschiera 207.
Pestel 151.
Pesth 195 v.
Petersburg 203. 205. 216. 264.
— (protokol) 254.
— (N. Amerika; s.) 248.
Philhellenen 154.

Digitized by Google

Φιλικοί 152.
Philippijnen 259.
Philips V K. v. Spanje 142.
Philomuzen 152,
Phoenix-park 260.
Piacenza 168.
Pie (Mgr.) 202.
Pieri 206.
Pieterspenning 208.
Pimodan (de) 208, 231. 233.
Pirëus 205.
Pirot (s.) 263.
Pitra (Dom) 163.
Pius VII 144.
— VIII (Fr. Xav. Castiglione) 145.
— IX (Jo. Mar. Mastaï Feretti) 168 v. 198 v. 216. 231—235. 259.
Plebisciet (1851) 188.
— (1852) 189.
— (1870) 215.
Plevna (s.) 262.
Plombières 206. 232.
Plon-Plon zie Bonaparte.
Polen 135. 151 158. 160. 179 v. 213. 217. 236 v.
Polignac (de) 138.
Pommeren (Zweedsch) 178.
Pontarlier 228.
Pont de l'Eure (du) 185.
Porfirio Diaz 252.
Porlier 141.
Porte zie Turkije.
Porto-Cabello 250.
Portorico 141. 259.
Portugal 140. 142—144. 160. 165. 167. 198. 214. 230 v. 251.
Posen 176.
Praag 194.
— (vr.) 22?. 239.
Pragmatieke Sanctie van Ferd. VII 142.
Presburg 221.
Prim 167. 224. 231. 258.
Primaten 153.
Primo de Rivera 259.
Progressisten 165 v.
Protectionisten 244.
Pruisen 146 v. 176 v. 190. 192—194. 199. 202 v. 205. 213—230. 237. 239. 243. 253 v.
Pruth 203.
Puchner 196.
Puebla 211.
Pusey 239.
Puttkammer (v.) 253.

Q.

Queretaro 212.
Quirinaal 235.
Quiroga 141.

R.

Raab (s.) 197.
Radetzky 169. 190. 197 v.
Radziwill 179.
Raglan (lord) 203.
Rajah's 152.
Rambouillet 140.
Raspail 187.
Rastadt 192.
Ratazzi 234.
Ravachol 257.
Raveaux 191.
Ravignan (de) 163.
Rechteren (van) 174.
Redan (groote en kleine) 204.
Reform-beweging 182.
Reform-bill 182.

Digitized by Google

Reichensperger A. 253.
— P. 253.
Reichstadt (h.v.) zie Napoleon II.
Reims 137.
Reinkens 235.
Repeal-beweging 182.
Reptiliën-fonds 223.
Reschid Pascha 153. 180.
Restauratie (tijdv. der) 134—157.
Reusch 235.
Revolutie (omwenteling):
In België (1830) 169—173.
In Brazilië (1821) 142 v. 251.
(1831) 144. 251.
(1889) 251.
In Duitschl. (1830) 175 v.
(1848) 189—193.
In Frankr. (1830) 139 v.
(1848) 164 v. 184—186.
(1870) 227. 230.
In Griekenl. (1821) 152—155.
(1844) 182.
(1862) 238.
In Hongarije (1848) 194—197.
In Italië (1820) 145 v.
(1830) 168.
(1848) 169. 197—199.
(1860) 232 v.
In Oostenrijk (1848) 194 v.
In Portugal (1820) 142 v.
In Pruisen (1848) 190.
In Spanje (1820) 141.
(1868) 224. 231.
Reyphins 150.
Rhigas 152.
Rhodes (Cecil) 261.
Rianzares (h. v.) zie Muñoz.
Ricasoli 232. 234.
Richelieu (duc de) 136 v.
Richmond 246. 248.
Riego 141.
Rigny (de) 138. 154.
Rijksbestuurder zie Jan (aartsh.)
Rijksdag (Duitsche) 222 v.
— (Hongaarsche) 195 v.
— (Oostenrijksche) 194 v.
Rijksministerie (Duitsch) 191.
Rijn-Beieren 175.
Rijnspoorweg 174.
Rio Grande del Norte 245.
Rio Janeiro 124. 251.
Rochefort 214 v. 230.
Rochussen 174. 242.
Roëll 149.
Roermond 242.
Rogier 170.
Romagna 199. 232.
Rome 143. 148. 151. 168 v. 176. 187. 198 v. 212. 225. 231. 233-235. 253.
Ronge 176.
Roode zee 260.
Roon (v.) 216.
Rossel 230.
Rossi (de) 198 v.
Rothpletz 177.
Rotteck 175.
Rouaan 228.
Rouher 187. 200. 215.
Royer-Collard 138.
Rudini 259.
Rudio 206.
Rumenië 237. 262 v.
Rusland 147. 150—152. 154 v. 160. 179—182. 193 v. 196 v. 202—205. 213 v. 217. 236—238. 254. 258. 261—264.
Russel 182 v.
Russisch-Turksche oorlog 154 v. 262 v.
Rutheensche kerk 180.

S.

Saarbrücken 225.
Sadowa (s.) 220.
Saffi 199.
Said Pascha v. Egypte 238.
Saigon 210.
Saksen 175. 193. 218. 220. 222. 225 v. 229.
—-Weimar (h. v.) 172.

Digitized by Google

Saldanha 144. 167.
Salis-Soglio (v.) 178.
Salisbury 260.
Salische wet 165. 176.
Salzburg 214. 224.
Samarkand 238.
San Domingo 231.
San Juan d'Ulloa 251.
San Martin 141. 250.
San Stephano (vr.) 261—263.
Sand (George) 162.
— (Karl Ludwig) 147.
Sardinië 145. 168 v. 197 v. 204—208. 216. 231—233.
Sarnen (verbond v.) 177.
Savannah 247.
Savoye 208. 232. 234. 240.
Schaalrecht 156.
Schaepman 255.
Schamyl 237.
Schelde 171 v.
Scheldevloot 173.
Schimmelpenninck 174.
Schipka-pas 262.
Schlick 207.
Schlussakte (Wiener-) 147.
Schönbrunn 161.
Schumla 154.
Schwerin 190 v.
Schwytz 177.
Scott (Walter) 156.
— (generaal) 245.
Sébastiani 140.
Sebastopol 204 v.
Secessie-oorlog (Amerik.) 211. 240. 246—248.
Sedan (s.) 226.
Selim III Sultan v. Turkije 152.
Senegambië 209.
Seo d'Urgel 141.
Sepoy's 241.
September-conventie 212.
Septembristen 167.
Septennaat 254.
Sepulveda 142.
Seraing 149.
Serrano 224. 231.
Servië 152. 195. 262 v.
Seward 212.
Seymour 203.
Sheridan 246.
Sherman 246—248.
Siberische spoorweg 264.
Sicilië 145. 168 v. 197. 233 v.
Siciliën (de beide) 145. 168. 233 v.
Siebener-concordat 177.
Siebenpfeiffer 175.
Silistria 154 v. 203.
Simonoseki (vr.) 264.
Simon (Jules) 209.
Simplon 145.
Sinigaglia 168.
Sinope (s.) 203.
Sistowa 262.
Skalitz (s.) 220.
Skrzynecki 179.
Slaven-congres 194.
—-oorlog zie Secessie-oorlog.
—-Staten 245.
Slavernij (afschaffing der) 183. 242. 247. 251.
Slavoniërs 152. 195.
Sleeswijk 178. 193. 217—219. 222.
—Holstein 191. 193 v. 213. 217—219. 222. 238 240.
—Holsteinsche oorlog (eerste) 193 v.
—Holsteinsche „ (tweede) 217—219. 238. 240.
Slivnitza (s.) 263.
Soedan 261.
Solano-Lopez 251.
Soledad (verdr.) 210. 252.
Solferino (s.) 207. 232.
Sonderbund 177.
Sonderbunds-oorlog 178.
Sond-tol 239.
Sophie (v. Wurtemberg) K. der Nederlanden 241. 263.
Soult 162 v. 181.
Southey 156.
Spaansche huwelijken 160.

Digitized by Google

Spanje 137. 140—142. 144. 151. 160. 162. 165—167. 199. 210. 224. 230 v. 249—252. 254. 258 v.
Spaur (v.) 199.
Spicheren (s.) 225.
Spreekministers 208.
St. Arnaud 188. 200. 203 v.
St. Cloud 139. 165. 202. 224.
St. Helena 137. 162.
St. Privat (s.) 226.
St. Quentin (s.) 228.
St. Simon 161.
Ste. Marguerite 227.
Staats-Vlaanderen 171.
Stambulof 263.
Stanley 256.
Staouéli (s.) 139.
Stassart (de) 150.
Steinmetz (v.) 220. 225.
Stephanus (aartsh.) 196.
Stevenson (George) 157.
Stoffel 214.
Storm 174.
Straatsburg 161. 225. 227 v.
Straeten (v. d.) 149.
Stratford-Canning 203.
Struve 190—192.
Stuart 246.
Sucre 141. 250.
Sue (Eug.) 162.
Suez (kanaal) 210. 238.
Sumatra 149. 243.
Sumter (fort) 246.
Surlet de Chokier 150. 172.
Sutter 245.
Syllabus 234.
Syrië 181. 210. 238.
Szegedin 197.
Szörek (s.) 197.

T.

Tafna (s.) 162.
Taganrog 151. 204.
Tahiti 163.
Taku-forten 209.
Talleyrand 136. 160. 162. 171.
Tamany-club 248.
Tanger (vr.) 163.
Tann (v. d.) 225. 227 v.
Tara 182.
Taylor 245.
Tegethof 220. 222.
Tell el Kebir (s.) 261.
Temesvar 197.
Tenessee 246 v.
Test-act 157.
—eed 156.
Teste 164.
Tetuan (h. v.) zie O-Donnel.
Texas 245 v. 252.
Thackeray 184.
Theodorus K. v. Abessynië 240.
Thessalië 263 v.
Thiers 138—140. 161 v. 164. 181. 188. 209. 224. 229. 256 v.
Thomas (Cl.) 186.
Thorbecke 174. 241—243.
Ticino 206.
Ticken de Terhove 172.
Tiedemann 192.
Tielemans 149.
Tien-Tsin (vr.) 209. 240.
Tiers-parti 214.
Tilburg 175.
Tistlewood 156.
Todleben 204.
Togo 254.
Tolverbond (Duitsch) 176.
Tolvereeniging (Ital.) 169.
Tonkin 258.
Topete 224. 231.
Tory's 156 v. 171. 182 v. 239 v. 260 v.
Toskane 146. 232.
Toulon 258.
Trans-Caspische spoorweg 264.
Trans-Leithanië 223.
Transvaalsche Republiek 240. 261.

Digitized by Google

Trent-affaire 211. 240.
Trinity-bay 240.
Triple-alliantie 254 v. 260.
Tripolitza 153.
Trocadero 137.
Trochu 214. 225 v.
Troppau (congres) 137. 147.
Trubetzkoi 151.
Tscherkessen 237.
Tschernaja (s.) 204. 232.
Tschernajef 262.
Tu-Duc K. v. Annam 210.
Tuilerieën 230.
Tunis 258 v.
Turijn 206. 234.
Turkestan 237. 264.
Turkije 150. 152—155. 179—182. 197. 203—205. 236—238. 261—264.
Turkmantschai (s.) 151.
Turko's 209.
Türr 223.
Tyrol 220 v.
Tyssowski 177.

U.

Umbrië 233.
Unie van het Eng. en Iersch parlement. 157.
Unionisten 247 v.
Univers 202.
Uruguay 251.
Utrecht 242.

V.

Valée 161.
Valencia (Ierland) 240.
— (h. v.) zie Narvaez.
Valparaiso 251.
Van de Weyer 170 v.
Van der Smissen 171.
Van Speyk 172.
Varna 154. 203 v.
Vaticaansch Concilie 235.
Vaudrey 161.
Velensce (s.) 196.
Vendée 160.
Venetië 198. 207. 212 v. 221 v. 234.
Venezuela 249 v.
Venlo 173.
Vera-Cruz 210 v. 245.
Verbond der drie koningen 192.
— (Heilig) 134. 136. 150. 156 v.
Vereenigde Staten v. Noord-Amerika 141. 210—212. 237. 243—252. 259.
Vereenigde Staten van Rio de la Plata zie Argentinië.
Verona 207.
— (congres) 137. 141. 147. 154.
Versailles 229 v.
— (pr.) 229.
Vetter 256.
Veuillot (Louis) 202.
Vicksburg 247.
Victor Emanuel II K. v. Sardinië, K. v. Italië 145. 198. 201. 206 v. 231—235. 258 v.
Victoria K. v. Engeland, Keizerin v. Indië 163. 167. 183. 261.
Viervoudig verbond 144. 165.
Vilain XIV 171.
Villaflor 167.
Villafranca (pr.) 207. 232.
Villagos (capitulatie) 197.
Villèle 137 v.
Vilvoorden 169 v.
Vincennes 160.
Vionville 226.
Virginië 246 v.
Vogel v. Falckenstein 220.
Vogt (K.) 191.
Voorparlement 189.

Digitized by Google

W.

Waitzen (s.) 197.
Walewsky 200. 205.
Wallachije 203. 237.
Warschau (hertogdom) 151.
— (stad) 150. 179 v. 197.
Wartburg 147.
Washington 211. 244. 246 v.
Waver 179.
Weber 176.
Weenen 134. 153 v. 194—198. 203 v. 213. 219. 221 v. 239.
— (Congres) 144. 146. 151 v.
Weissenburg (s.) 225.
Welcker 175.
Welden 196.
Welfen-legioen 223.
Wellington 137. 156 v. 182. 239.
Werder (v.) 225. 227 v.
West-Indië 242.
Westminster 239.
Whigs 182 v. 239 v. 260 v.
White-boys 157.
Wichers 174.
Wielopolsky 236.
Wilberforce 183.
Wilhelmina (K. der Nederlanden) 255.
Wilhelmshöhe 226.
Willem I (prinsv.Pruisen) K.v. Pruisen,Keiz.v.Duitschl.192. 216 v. 224 v. 229. 254.
— II K. v. Pruisen. Keiz. v. Duitschl. 254.
— I K. der Nederl. 148—150. 170—174.
— II (prins v. Oranje) K. der Nederl. 148. 169—172. 174 v.
— III 149. 214. 241. 255.
— IV K. v. Engeland 176. 182 v.
— h. v. Brunswijk 175.
—pr.v. Denemark. zie George I K. v. Griekenland.
Wilson 241. 257.
Wimpffen (v.) 226.
Windhorst 253.
Windisch-Grätz 194—196.
Wirth 175.
Wiseman (Kard.) 239.
Wittgenstein 154.
Wolseley 261.
Wordsworth 156.
Wörth (s.) 225.
Wrangel (v.) 190. 193. 218.
Wrede (v.) 175.
Wurtemberg 146. 189. 220 v. 229.

Z.

Zamosk 180.
Zanardelli 259.
Zanzibar 254.
Zederik-kanaal 149.
Zeeëngten (verdrag van de) 182.
Zevenbergen 195—197.
Zoeloe-Kaffers 261.
Zoll-Parlement 223.
Zouaven 209.
— (pauselijke) 208. 213. 233. 235.
Zuid-Amerika 141 v. 249—252.
—Carolina 246. 248.
—Duitsche Staten 222 v. 225. 229.
Zuid-Holland 173.
—Nederland 170.
Zuidwillemsvaart 149.
Zuidzee (Stille) 163.
Zumalacareguy 166.
Zürich (vr.) 207. 216. 232.
Zuylen van Nyevelt (v.) 171. 242.
Zwarte Zee 205. 236 v. 261.
Zwartvlaggen 258.
Zweden 175. 193. 214. 238. 264.
Zwitserland 162 v. 175. 177 v. 197. 199. 228. 239. 243. 253.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google

H 1928.98
Chronologisch overzicht van de gesc
Widener Library 007160209
3 2044 088 058 524

Digitized by Google